

A KÖVETKEZŐ SZÁMUNK

TEMATIKUS EMLÉKSZÁM A KÖNYVTÁRTUDO-
MÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT (KMK)
1959–1999 KÖZÖTTI NEGYVEN ÉVÉRŐL

A 2011. ÉVI SZÁMOK PUBLIKÁCIÓIBÓL:

KIS MAGYAR DIKTATÚRATÖRTÉNET – INDEXEKBE
ÉS KÖNYVTÁRI SELEJTEZÉSEKBE ELBESZÉLVE

A METAADAT-KULTÚRA ÉLETRE KELTÉSE:
AZ IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK
EPA-TARTALOMJEGYZÉKE

GYAKORLATI BIBLIOMETRIA: TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG
ÉRTÉKELÉSE KÖNYVTÁRI FORRÁSOK SEGÍTSÉGÉVEL

NÉMETH JÁNOS MAGYARORSZÁGI NYOMDÁSZAT-
TÖRTÉNETE, A MEMORIA TYPOGRAPHIARUM (1818)

KÖNYVTÁRI ÍRÁSOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI
MAGYAR SZEMLE SZÁMAIBAN

A VILÁGHÁLÓN TALÁLHATÓ INFORMÁCIÓK GYŰJTÉSE ÉS
MEGŐRZÉSE: HAZAI ÉS NEMZETKÖZI ÁTTEKINTÉS

A NEMZETI RETROSPEKTÍV SAJTÓBIBLIOGRÁFIA KÉRDÉSEI
BESZÁMOLÓ A K2 (KÖNYVTÁR 2.0) MŰHELY MUNKÁJÁRÓL

A KISEBBSÉGI KULTURÁLIS JOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSE

TERRORIZMUS A KÖNYVTÁRBAN, TERRORISTÁK A
KÖNYVTÁRBAN? (PATRIOT ACT A KÖNYVTÁRBAN)

HIRDESSZEN

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2010/3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

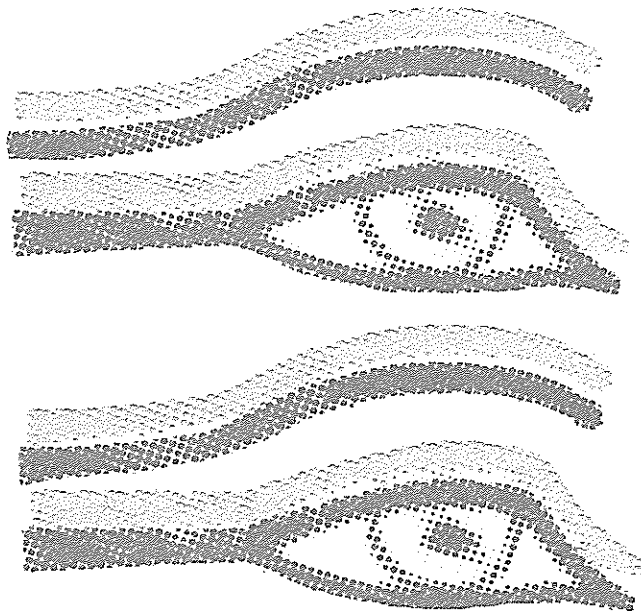
2010/3

A TARTALOMBÓL:

Ⓜ KÖNYVTÁRAK A SZEMANTIKUS WEB VILÁGÁBAN Ⓜ WEB 2.0 –
TUDÁSMENEDZSMENT Ⓜ ÉLETRE SZÓLÓ TAPASZTALAT: FOLYAMAT-
SZABÁLYOZÁS EGY KIS KÖNYVTÁRBAN (ESETTANULMÁNY) Ⓜ A
CSALÁDI ÍRÁS- ÉS OLVASÁSFEJLESZTÉS SZEREPE EURÓPÁBAN ÉS
EURÓPÁN KÍVÜL Ⓜ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉG 2.0: ÁTVERÉS VAGY
LETISZTULT DISKURZUS? Ⓜ SOK FÉNY ÉS SOK ÁRNYÉK: AZ OLASZ
KÖNYVTÁRAK Ⓜ KÉT KULTÚRA, HARMADIK ÉS EGYSÉGES KULTÚRA
(GONDOLATOK A TUDOMÁNYOK OSZTÁLYOZÁSÁHOZ SNOW-TÓL
WILSONIG ÉS TOVÁBB) Ⓜ BESOROLÁSI ADATOK UNIMARC FORMÁ-
TUMA Ⓜ A BRIT KÖZKÖNYVTÁRAK ÉPÍTÉSZETI MŰLTJA ÉS JELENE Ⓜ
KÉT TÖRTÉNETI FELDOLGOZÁS A MAGYAR KÖNYVKULTÚRÁRÓL

Könyvtári
Intézet

---

20. (56.) ÉVFOLYAM, 2010. 3. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

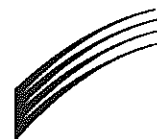
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

☞ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszi Pálné, Hegyközi Iлона, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ☞ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus | **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ☞ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3875, 3759-984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ☞ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1500.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ☞ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ☞ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. **Felelős kiadó:** dr. Sajó Andrea ☞ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác **Felelős vezető:** Szabó Gábor ☞ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science Abstracts (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, EBSCO)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)

A folyóirat megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM

www.okm.gov.hu

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői: BROOKS, Greg (University of Sheffield, England), DANCS Szabolcs (OSZK, Bp.), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK, Piliscsaba és Nyugat-Magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főosztályvezetője, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény és Nyugat-Magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa, Bp.), MÁNDY Gábor (a FSZEK ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgatóhelyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), ORBÁN Éva (Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kar Központi Könyvtára, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), POGÁNY György (Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SONNEVEND Péter (Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, Társadalomelméleti és Könyvtártudományi Tanszék, Kaposvár), SZERAFINNÉ SZABOLCSI Ágnes (Nyíregyházi Főiskola, Könyvtár-Informatikai Tanszék, Nyíregyháza), TÓTH Erzsébet (Nyíregyházi Főiskola, Könyvtár-Informatikai Tanszék, Nyíregyháza), TÓTH Máté (Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs és Könyvtári Intézet, Bp.), VASBÁNYAI Ferenc (OSZK, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

ABSTRACTS 409**TANULMÁNYOK**

TÓTH Máté: Könyvtárak a szemantikus web világában 413

TÓTH Erzsébet – SZÁSZ Péter: Web 2.0 – tudás-
menedzsment 439

ORBÁN Éva: Életre szóló tapasztalat: *Folyamatszabályozás
egy kis könyvtárban* (Esettanulmány) 447

KITEKINTÉS

BROOKS, Greg: A családi írás- és olvasásfejlesztés szerepe
Európában és Európán kívül. *A témával kapcsolatos
kutatások áttekintése* (Ford.: Hegyközi Ilona) 467

ŠPIRANEC, Sonja – BANEK ZORICA, Mihaela:
Információs műveltség 2.0: átverés vagy letisztult diskurzus?
(Töm.: Koltay Tibor) 474

HASENAU, Christina: Sok fény és sok árnyék: az olasz
könyvtárak (Töm.: Katsányi Sándor) 481

PRÓKAI Margit: Két kultúra, harmadik és egységes kultúra.
*Gondolatok a tudományok osztályozásához Snow-tól
Wilsonig és tovább...* 487

KÖNYVSZEMLE

Besorolási adatok UNIMARC formátuma

UNIMARC manual. Authorities format. Ed. **Mirna Willer.**
(Ism.: Dudás Anikó) 497

A brit közkönyvtárak építészeti múltja és jelene:*szélgjegyzetek Black, Pepper és Bagshaw monográfiájához***BLACK, Alistair – PEPPER, Simon – BAGSHAW, Kaye:**

Books, buildings and social engineering. Early public libraries in Britain from past to present.

(Ism.: Sonnevend Péter) ..... 507***Két történeti feldolgozás a magyar könyvkultúráról és az olvasásról*****HUDI József:** Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében;**SZABÓ G. Zoltán:** Kölcsey Ferenc könyvtáraés olvasmányai. *(Ism.: Murányi Lajos)* ..... 515***Francia könyvek Magyarországon a felvilágosodás korában*****GRANASZTÓI Olga:** Francia könyvek magyar olvasói.

A tiltott irodalom fogadtatása Magyarországon 1770–1810.

(Ism.: Pogány György) ..... 518***Hatékony információkezelés*****TÓTH Erzsébet:** Hatékony információkezelés a weben.

Az internetes keresők lekérdezési hatékonyságának

vizsgálatata *(Ism.: Szerafinné Szabolcsi Ágnes)* ..... 522**KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ****(REFERÁTUMOK)** 525

Könyvtár- és információtudomány 525

Könyvtár- és tájékoztatásügy 530

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 542

Munkafolyamatok és szolgáltatások 550

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 571

Vezetés, irányítás 572

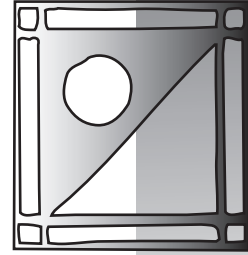
Felhasználók és használat 580

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 590

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 593

Kapcsolódó területek 598

A számot szerkesztette: *Feimer Ágnes, Kovács Katalin, Murányi Lajos*

STUDIES

Libraries in the world of the semantic web

TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 413–438.

Fundamentally, the semantic web creates a global networked metadata infrastructure which makes it possible to integrate and interpret data on the web. Research in science and technology has been dealing with related developments for more than ten years now but a deep analysis of this phenomenon from the point of libraries has not yet been compiled.

The author describes the vision of the intelligent web, reviews relevant international and Hungarian literature, and presents the main elements of the semantic web (RDF, OWL) and the related standardisation efforts. He always tackles the role of libraries and outlines a vision for them. Libraries are places where cataloguing and classification knowledge is concentrated; their catalogues include semantically encoded information which can be made accessible for all, after adequate coding by standards for the semantic web and opening up databases for web applications.

The author sets out his thesis that libraries – as creative actors, though less visible for users – may contribute to the high-standard use of the global network infrastructure by publishing their metadata and content, using semantic technologies; by preparing knowledge management systems and applying semantic web standards.

Web 2.0 – knowledge management

TÓTH Erzsébet – SZÁSZ Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 439–446.

With the Web 2.0 new habits of internet use started. The earlier static internet use was replaced by active individual users and self-organising communities, and the web appears as a complex platform. The authors discuss what kind of assistance the Web 2.0 (content management tools, blogs, community pages, link sharing, e-learning software etc.) would mean in developing organisational culture within organisations. They found that the breakthrough of Web 2.0 at enterprises is still to be waited for, its spreading within organisations requires a different approach, and the young generation shows affinity towards these changes. Google as a firm has implemented this approach, and has successfully introduced knowledge economy.

Experience for a life time: process control in a small library (A case study)

ORBÁN Éva

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 447–465.

The Szent István University Veterinary Science Library, Museum and Archives has started total quality management, and set up several of its elements in recent years. The library has been constantly struggling with recurring problems which may be eliminated with the tools of process control. The author tried to implement the theoretical statements of process control in practice.

When describing and assessing processes customer-orientation starts with the library's services (output-based model) which include the required outputs (and fulfil definite quality criteria). Having identified these one can set the scale ensuring the optimum of process description. The depth of the processes inventory is determined by the variability of processes. In libraries almost all process types are to be found, from strongly regulated mass processes with little variability to almost fully unique professional services, and they can be managed using different regulation solutions.

The various forms of depiction of processes may essentially support process management.

The library in question has identified, based on the complaints of internal and external partners, 14 problems that may be associated with process control. In certain cases it suffices to document tasks and responsibilities to settle the process. There are, however, such failures which require process control, or a transformation of processes. The basic characteristics should be reconsidered for all processes, and this can be supported by using a process management form.

In Hungary's mostly small libraries it is not necessary and cannot be expected that a formal, well-documented process control covering all work areas be carried out. It is rather individual habits, introversion that threaten processes here, more than in larger organisations. Consequently, user satisfaction surveys, reconsideration of processes, and a continuous monitoring of some indicators may help a lot in asserting the PDCA/SCDA cycle. This is very important because the service-delivery process constitutes for the customer – in the library world: for the user – an interesting, important and valuable experience for a life time.

FROM ABROAD

BROOKS, Greg: Family literacy in Europe and beyond: a review of research.

(Translated by Ilona Hegyközi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 467–473.

The essay summarises the history and results of family literacy programmes in England, and quantitative data from around the world on the effectiveness of similar international programmes. Family literacy programmes represent the convergence of two previously separate traditions: adult literacy programmes for people with poor reading and writing skills, and parents sharing books with their children, e.g. in 'Parental involvement in reading' programmes.

The first development programmes started in 1994 organised by the Basic Skills Agency (BSA) in communities of England and Wales. All were in areas of multiple deprivation. Programmes were aimed at families with a child aged 3-6 years and with poor literacy. Different sessions were organised for parents and kids, but they had sessions together also; in these the parents tried out with their children something they had learnt in their separate sessions. The programmes were shown to be so effective that they were written into government funding. The main quantitative findings were that children were making substantial progress, but the parents were making only small amounts of progress, but their parental skills were improved, e.g. at the mothers, the chance for finding a job increased, and they could follow better the schoolwork of their children. The results of a follow-up in Turkey showed clearly positive changes. The European Commission plans with help of English, German, and Rumanian researchers for 2010 a Europe-wide review of parental support for children's early literacy development.

ŠPIRANEC, Sonja – BANEK ZORICA, Mihaela: Information Literacy 2.0: hype or discourse refinement?

(*Journal of Documentation*, 66. vol. 2010. 1. no. p. 140-153.)

(Abstract by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 474-480.

The concept of information literacy (IL) has considerably shifted towards Information literacy 2.0. IL practices do not rely on a print-based culture any more but on digital information based on texts which are not stable, can be modified, copied and multiplied. Digital literacy means an ability to understand and use information coming from a variety of digital sources. IL in a web environment is overlapping and integrated with digital literacy, as both are based on information coming from digital sources.

IL 2.0 intends to comprise information products as a whole while it relies on existing structures and professional practice, extending it with new points of view. The essay analyses changes in the interpretation of IL (being ready for eventual debates), and

tackles the considerations related to users and educations as well.

HASENAU, Christina: Much light and much shadow: Italian libraries.

(„Viel Licht und viel Schatten. Italienische Bibliotheken. *Bibliothek Forschung und Praxis*, vol. 33. 2009. 2. no. p. 181-189.)

(Abstract by Sándor Katsányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 481-486.

Italian libraries face several challenges. The rich memories of the country's old book culture are to be found in many libraries, while public libraries are characterised by obsolete technology, the lack of central guidelines, development programmes and adequate finances. There is a great difference between the situation of libraries in the Northern and the Southern regions. Librarians' efforts for improvement, their development ideas are curbed by economic realities and local circumstances. The article presents the state of the art of Italian libraries and librarianship by library types.

Two cultures, the third and unified culture. Thoughts on the classification of sciences. From C. P. Snow to E. O. Wilson and further...

PRÓKAI Margit

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 487-496.

The classifications of sciences have been illustrating the unity of knowledge, cultures and disciplines since ancient times. In spite of the existing differences and varieties the systems and system theories confirm, together with the possibility of matching, elementary sameness, the unity of the world, harmony, and the „Consilience” approach. Behind the changes and conditionals we again and again face the deeper universal validity of necessities. On the border-lines of knowledge the power of interdependence and togetherness becomes obvious. Along the splits and ruptures new connections are born. The inspirations and interac-

tions of disciplines are feeding from the roots of the same tree: both the tree of knowledge and the tree of life simultaneously symbolise the finite and the infinite. In the same way as knowledge and life are symbolised by a tree.

BOOK REVIEWS

UNIMARC manual: authorities format / ed. Mirna Willer. 3rd ed. München : Saur, 2009.

(Review by Anikó Dudás)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 497–506.

Early public libraries in Britain from past to present

BLACK, Alistair – PEPPER, Simon – BAGSHAW, Kaye: Books, buildings and social engineering. Early public libraries in Britain from past to present. (Farnham : Ashgate, 2009.)

(Review by Péter Sonnevend)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 507–515.

Two works on Hungarian book and reading culture: Book culture and erudition in Veszprém county in the 18th-19th centuries; Ferenc Kölcsey's library and reading materials

HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében; SZABÓ

G. Zoltán: Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai (Bp. : OSZK : Gondolat, 2009.)

(Review by Lajos Murányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 515–518.

French books in Hungary in the Age of Enlightenment

GRANASZTÓI Olga: Francia könyvek magyar olvasói. A tiltott irodalom fogadtatása Magyarországon, 1770–1810. (Bp.: OSZK ; Universitas, 2009.)

(Review by György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 518–521.

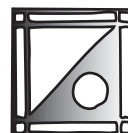
Effective information search on the web

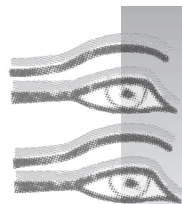
TÓTH Erzsébet: Hatékony információkeresés a weben. Az internetes keresők lekérdezési hatékonyságának vizsgálata. (Nyíregyháza : Örökségünk Kvk., 2010.)

(Review by Ágnes Szeráfin-Szabolcsi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) vol. 2010. 3. no. p. 522–523.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (ABSTRACTS)

Könyvtárak a szemantikus web világában

TÓTH Máté

Az alábbi tanulmány a szerző „A szemantikus web. Könyvtárak a szemantikai paradigmában.” (Bp. : ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2010. 180 p.) című, nemrégiben sikeresen megvédett disszertációja alapján készült lapunk számára.

Bevezetés

A kutatás könyvtári szempontból vizsgálja a webes szolgáltatások új generációja által generált lehetőségeket és kihívásokat. A szemantikus web tárgykörébe tartozó fejlesztések már több mint tíz éve jelen vannak a tudományos és technológiai kutatásokban, de a könyvtáros szakma részéről nem született olyan áttekintés, amely saját szempontjából elemezte volna a jelenséget. Paradoxon, hogy míg a szakma mind erőteljesebben hangsúlyozza, hogy a világhálón lévő tartalmak rendezésére ellenőrzött szótárakra, tradicionális könyvtáros készségekkel rendelkezők tömege-

inek munkájára lenne szükség, a szemantikus web fogalma többnyire ismeretlenül cseng az átlag szakmabeli fülében. (Vö. Burke 2009; Macgregor 2008) A szemantikus technológiák ugyanakkor mind több alkalmazásban érhetőek tetten világszerte. A célkitűzésünk tehát egy könyvtári szempontú áttekintés készítése a szemantikus technológiákról, valamint a hazai és nemzetközi szemantikusweb-fejlesztésekről, majd az ezek nyomán megjelenő technológiai környezet jellemzői alapján jövőkép felrajzolása a könyvtárak számára.

Nem tekintjük feladatunknak a szemantikus technológiák könyvtári alkalmazásával kapcsolatos technikai jellegű kérdések részletes tárgyalását és megoldását.

Tézisünk, hogy a könyvtár az általa birtokolt (metaadat- és egyéb) tartalmak szemantikus technológiákkal kompatibilis közzétételével, tudásszervezési rendszerek készítésével, valamint a szemantikusweb-szabványok támogatásával járulhat hozzá egy globális hálózati metaadat-infrastruktúra megvalósításához.

A szemantikus web víziója

Mindenekelőtt ismerkedjünk meg a szemantikus web elképzelés lényegével. *Tim Berners-Lee* és kollégái 2001 májusában tették közzé a *Scientific American* hasábjain az intelligens világháló alapvetését, amelyben a következő példával illusztrálják a szemantikus web fejlesztések várható eredményét. Az elképzelt történet szerint Pete és Lucy testvérek, akik édesanyjuknak fizioterápiás kezelést keresnek kétheti rendszerességgel. Az intelligens kereső kikeresi az édesanyjuknak előírt kezelést nyújtó szolgáltatók közül azokat, amelyeknél érvényes a mama biztosítása. Kiválogatja azokat, amelyek a lakhelyének 20 mérföldes körzetében található, és az értékelésük „kiváló” vagy „nagyon jó”. Ezt követően összeegyezteti az időpontot Lucy és Pete naptárával, hogy nekik is megfelelő időben legyen a kezelés. Az intelligens kereső vázolja a tervet. Pete-nek nem tetszik, mert éppen csúc-

forgalom idején kellene autózni, ezért megismétli a keresést szigorúbb kritériumokkal. Szinte azonnal jön a válasz a módosított tervvel, de a gép figyelmezteti, hogy akkor néhány kevésbé fontos találkozóját át kell tennie más időpontra. (Berners-Lee, Handler, Lassila 2001)

Az elképzelt történet és a vázolt technológiai megoldások recepciója a szakirodalomban nagyon gazdag. *Passin* (2004) nyolc fő csapásirányt vázol fel a szemantikus web vízió első interpretációiból. Ezek a fenti történetből kiragadott elemekre alapulnak.

- ◎ *Az információ indexelése és visszakeresése.* Az információ-visszakeresésben a szemantikus web túlmegy a tárgyszók és az alfabetikus indexek mélységén, így a használók képesek fogalmak és kategóriák szerint keresni.
- ◎ *Metaadatok.* A szemantikus web metadatok tömege, amelyek a weben lévő adatok közötti hatékonyabb keresést teszik lehetővé.
- ◎ *Magyarázó jegyzetek, kommentárok.* A szemantikus web legfőbb újítása a felhasználó által generált tartalom (kommentárok, bejegyzések).
- ◎ *Egy nagy együttműködő adatbázis.* Az adatok legnagyobb részét adatbázisokon kívül tárolják a weben. A tárolt adatok leírásának és visszakeresési lehetőségeinek egységesítése nyomán a szemantikus web egy nagy virtuális adatbázisként is értelmezhető.
- ◎ *Az adatok gépi visszakeresése.* Ez a megközelítés az adatok visszakeresésének az automatizálására koncentrál. E szerint nem kell az oldalakat egyenként betölteni és azokról az adatokat kinyerni, hiszen az adatok formátuma és hozzáférési lehetőségei lehetővé teszik, hogy azokat a számítógép emberi közreműködés nélkül kezelje.
- ◎ *Szolgáltatások.* A szolgáltatások géppel olvasható adatokat tesznek közzé, így a számítógép az ember helyett végzi az egyeztetéseket.
- ◎ *Szolgáltatások felderítése.* Azon szolgáltatások felderítése, amelyek lehetővé teszik a szabványok szerinti hozzáférést.
- ◎ *Intelligens „titkár”.* Olyan intelligens számítógépes alkalmazás, amely az ember helyett

cselekszik gyakorlati ügyek intézése során (például repülőjegyet vagy szállodai szobát rendel). A szemantikus weben ebben a megközelítésben emberek intelligens „titkárainak” interakciója zajlik. (Passin 2004)

Minden megközelítés hordoz igazságot. Összefoglalva azonban a szemantikus web célja egy olyan globális hálózati metaadat-infrastruktúra létrehozása, amely lehetővé teszi a világhálón lévő adatok integrálását, a közöttük lévő kapcsolatok definiálását és jellemzését, illetve az adatok értelmezését.

Berners-Lee és kollégái (2001) az intelligens világháló felépítését olyan lépcsős modellben képzelik el, amelynek a legalsó szintjén az egyedi adatok megragadására, következő szintjén a közös szintaxisra, harmadik szintjén a szemantikus tartalomra, majd a logikára vonatkozó metaadatszabványok foglalnak helyet. Az egyes rétegekben nyelvek találhatók, amelyeknek az adatok egyértelmű címzésétől egészen a tudás bonyolult struktúráinak modellezéséig számos feladatot kell ellátniuk.

A távlati elképzelések alapján az intelligens háló az önleíró dokumentumra épülve a metaadatok segítségével a formális logikai szabályok szerinti következtetések levonására lesz képes.

Szakirodalmi áttekintés

Az intelligens világháló nagyon intenzíven hatott a hazai és nemzetközi könyvtártudományi kutatásokra, amelyek főbb eredményeit és csapásirányait az alábbiakban foglalom össze. Az áttekintésben csak megemlítem a szemantikus webes technológiákról szóló általános monográfiákat. Magyar nyelven *Gottdank Tibor* (2005), illetve *Szeredi Péter – Lukácsy Gergely – Benkő Tamás* (2005) írtak e témában könyvet. Angol nyelven a teljesség igénye nélkül a következők az ismertebb művek szerzői: *Michael C. Daconta – Leo J. Obrst – Kevin T. Smith* (2003), *Thomas B. Passin* (2004), *Liyang Yu* (2007), *H. Peter Alesso – Craig F. Smith* (2009).

A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás c. folyó-

irat több cikket is közölt a szemantikus webről, azonban egyik sem kifejezetten a könyvtári alkalmazási lehetőségeket mutatja be. *Fülöp Csaba, Kovács László és Micsik András* (2004) ismertetik a szemantikus web elképzelést, valamint az európai *Cores* projektet, amely azt a célt tűzte ki, hogy bővítse a metaadatszabványok és megoldások együttműködését a metaadatsémák nyilvántartásával. A szemantikus világháló felé vezető úton az ellenőrzött szótárak, a szabványos leíró nyelvek és kiemelten a taxonómiák szerepére hívja fel a figyelmet *Horváth Zoltánné* (2006). A könyvtárosokat leginkább a tudás osztályozási rendszerekben való formalizálása érdekli. A szemantikus web fejlesztésében a könyvtárosokra elsősorban a tudásszervezési rendszerek építésének feladata hárul. A cikk bemutatja a szemantikus web alapötletét, kitekintéssel a tématerkép-technológiára is. *Ungváry Rudolf* (2004) a szemantikus web legfőbb alkotóelemét, az ontológiákat, azok tezauruszokhoz képest megfogalmazható különbségeit, valamint a bennük leírt generikus hierarchialáncokat mutatja be könyvtáros szempontból. A tanulmány rávilágít arra, hogy a könyvtártudomány a szemantikusweb-fejlesztések kulcs-területe. „*Fontos, hogy kapcsolatot teremtsünk a hagyományos és az új szóhasználat között, és megvilágítsuk, hogy a könyvtári világ az információgazdaság legkorábbi intézménye, melynek számos eredménye felhasználható az ismeret-technológiában, s egyúttal sikerrel integrálható a tartalomiparban (ahogy a webes információszolgáltatók saját működési környezetüket nevezik).*” (Ez a felismerés egyébként a szemantikus web vízió publikálását követően szinte azonnal megjelent a nemzetközi szakirodalomban is; ld. Goossens 2003.)

A szemantikus web könyvtári trendjeinek elemzésére tettem kísérletet a 2006. évi AGRIA MÉDIA konferencián. A digitális könyvtár definíciói fényében a cikk azt a következtetést fogalmazza meg, miszerint a szemantikusweb-technológiák fejlesztése előrevetíti a könyvtár-automatizálás időszakában elindult tendenciák erősödését az információ legelemibb hordozó egységeitől

kiindulva a rendszer teljes komplexitásáig. Rövid távon a dokumentumok feldolgozása során született metaadatok közötti szemantikus átjárhatóság biztosítása jelent kihívást, hosszú távon azonban egy egészen új szolgáltatási paradigmát kell felrajzolnunk. (Tóth 2007)

Szakadát István (2007b) azt a kérdést teszi fel, hogy lesznek-e, illetve mire lesznek jók a könyvtárosok a jövőben. A Web 2.0-s jelenségek fölöslegessé tehetik a könyvtárosok munkáját, míg a hiányzó szemantikai információk pótlására könyvtárosok, professzionális archivátorok munkájára, valamint gépi szemantikára, gépi tudásrendszerbe való beépítésére van szükség. Egyelőre nem látni, hogy a szemantikus web megvalósítására lesz-e bármikor esély, terjednek viszont a folkszonómikus rendszerek, amelyek nélkülözik a szemantika megragadását. A könyvtárosok szerepe a jövőben az automatikus szemantikai feltáráshoz a gépek „megtanítása” arra, hogy miként kell feldolgozni a szövegeket.

A Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár katalógusa szerint eddig mindössze egyetlen könyvtártudományi-informatikai szakdolgozat született Magyarországon a szemantikus webről. Ezt *Vas Beatrix* (2005) készítette a Szegedi Tudományegyetem Könyvtártudományi tanszékén. A dolgozat áttekintést ad a hagyományos tartalomfeltárás korlátairól, és arról, hogy elektronikus környezetben milyen alternatívái vannak az ismeretek feldolgozásának. Ismerteti a szemantikus web legfontosabb építőelemeit, az RDF-et és az OWL-t. Bár a szerző az új technológiák bemutatását vitaindító céllal tette, az írásnak sajnos, nem lett visszhangja.

A külföldi szakirodalomban a szemantikus web a kezdetektől az érdeklődés homlokterében volt. (Jellemző azonban, hogy a Web 2.0-nak, illetve a fogalom nyomán kibontakozó Könyvtár 2.0 jelenségnek sokkal terjedelmesebb irodalma van. A könyvtári világ számára talán világosabb üzenet volt a közösségi tartalomépítés, mint egy elvont metaadat-birodalom építésének a szükségessége.)

Az Information Research közölte – Tim Berners-Lee és kollégái (2001) cikkét követően

– az első áttekintést, amely a könyvtártudományi kutatás jövőbeli irányait igyekszik vázolni az intelligens világhálóról szóló elképzelés fényében. Lu, Dong és Fotouchi (2002) négy lehetőséget soroltak fel:

1. webes szolgáltatások fejlesztése;
2. ágens-alapú megosztott programozási paradigma megjelenése;
3. szemantikus keresőmotorok fejlesztése;
4. szemantikus digitális könyvtárak építése.

A lehetőségek mellett kihívásként vették számba:

1. az ontológiák fejlesztését,
2. a formális logikák beépítését a szemantikus web nyelveibe, valamint,
3. a bizalomépítést.

A 2002-ben vázolt lehetőségek és kihívások – kevés módosítással – mind a mai napig helytállóak.

A Library Management 2005-ben különszámot adott ki a témában. A kötet motivációját az a világszerte zajló intenzív kutatási tevékenység jelentette, amely a kollektív emberi tudás megragadását és kifejezését tűzte ki célul. A különszám célként jelölte meg, hogy a digitális könyvtárak és a szemantikus web kutatása számára iránymutatásul szolgáljon. Általánosítva a következő feladatok megoldásában lehet jelentősége az új generációs világhálóknak:

1. szemantikus interoperabilitás;
2. rutinfeladatok elvégeztetése ágensekkel;
3. felhasználói felületeken való böngészés, keresés, szűrés lehetőségeinek javítása.

A különszám cikkei egyrészt bevezető írások, amelyek segítik az olvasókat abban, hogy megértsék a szemantikusweb-fejlesztéseket, valamint azok digitális könyvtárakra vonatkozó kihívásait, másrészt olyan kutatások, amelyek digitális könyvtári környezetben alkalmazzák az intelligens világháló technológiáit. (Lytras, Sicilia, Davies, Kashyap 2005) A tematikus szám összefoglalja a digitális könyvtárak szempontjából releváns szemantikusweb-technológiákat. (Sure, Studer 2005) A könyvtárak önmagukat tudásmenedzsment központként definiálva a kis- és kö-

zepas vállalkozások számára a szemantikusweb-technológiák használatával képesek olyan szolgáltatásokat nyújtani, amelyekkel azok versenyképesebbé tehetők. Mivel e webtechnológiák többnyire könyvtáros szakértelmet igényelnek, a digitális könyvtárak megőrizhetik jelentőségüket a 21. században is. Ennek egyik modellje az LKMC (Libraries as Knowledge Management Centers; Parker, Nitse, Flowers 2005). Warren és Alsmeyer (2005) négy problémát fogalmazott meg a digitális könyvtári területen, majd azt kutatták, hogy a szemantikus technológiák miként lennének képesek ezeket kezelni. Ezek:

1. a teljes interoperabilitás megvalósítása,
2. az objektumok és a repozitóriumok leírása,
3. a multimédia gyűjtemények kezelése, valamint
4. a felhasználói felületek és az ember-gép interakció fejlesztése.

A *Cataloging & Classification Quarterly* 2007-ben szentelt különszámot a témának. A tematikus szám tanulmányai párhuzamosan megjelentek a *Knitting the semantic web* c. könyvben. A kötet 13 tanulmányt tartalmaz. Az első rész írásai teoretikus megközelítést adnak, és azokat a technológiákat tárgyalják, amelyek relevánsak a könyvtárosok szempontjából, a második különböző szakterületeken készített konkrét alkalmazásokat tekint át. (Greenberg, Méndez 2007) *Jane Greenberg* (2007) az alapvető könyvtári funkciókat alkalmazza a szemantikus web kontextusában a következők szerint. Az állománygyarapítás a szemantikus web tartalmak kiválasztása. A katalogizálás tartalmak szemantikus reprezentálása. A tájékoztatás szemantikusweb-szolgáltatás. A dokumentumforgalmazás szemantikusweb-erőforrások használata. A cikk szerint a megfeleltethetőség ellenére szakadék van a digitális könyvtári és a szemantikusweb-kutatások között, amelyet több okból is fel kellene számolni. A szemantikus webes közösség rendszerint nem rendelkezik azokkal a készségekkel, amelyekkel a könyvtárosok igen, és amelyek a tudásreprezentáció során szükségesek lennének. A könyvtárosok lassú-

nak bizonyultak a szemantikusweb-technológiák adaptálásában. Az intelligens világháló egyelőre nagyon kevés konkrétumot hordoz, így a könyvtárosok nem is tudják elképzelni, hogyan tudnának bekapcsolódni ebbe a munkába. Megoldás lehet a könyvtárosok intenzívebb részvétele a W3C (World Wide Web3 Consortium) tevékenységében, valamint közös rendezvényeken, konferenciákon való tapasztalatcsere.

Szintén a tradicionális könyvtári világ és a szemantikus web közötti párhuzamokat kutatja *McCathie és Méndez* (2007) a katalogizálás és osztályozás szempontjából. Javaslatot tesznek a szemantikusweb-szabványok (RDF alapú) katalogizálásra. Az RDF nagyon egyszerű szintaxis, amely egyszerre képes a hagyományos katalógusok kifejezőerejét megtartani, és támogatni a digitális könyvtárak metaadatainak cseréjét.

Karen Coyle (2008) azt elemzi, hogy miként használhatnák ki a könyvtárak a szemantikus web lehetőségeit. A fejlesztések kulcsterülete a jelentés géppel olvasható formában való kódolása. A könyvtárak ezért a gyakorlati fejlesztés szempontjából kulcspozícióban vannak, hiszen a katalógusaikban tömegesen áll rendelkezésre szemantikailag kódolt információ. A könyvtárosoknak két teendőjük van a jövőben. Egyrészt a rendelkezésre álló információtömeget át kell kódolni a szemantikusweb-szabványokhoz illeszkedő formátumba, másrészt az adatbázisokban tárolt információt meg kell nyitni, hogy azok más webes erőforrásokkal átjárhatóak legyenek. *A Library Review* 2008-ban szánt tematikus számot a szemantikusweb-kutatások könyvtári vonatkozásainak. A különszám célként tűzte ki, hogy elősegítse a digitális könyvtári és a szemantikusweb-kutatások közötti párbeszédet. A digitális könyvtárak érett információs szolgáltatások, ellentétben a szemantikus webbel, amely rengeteg ígéretet hordoz, de még mindig a fejlesztések kezdeti stádiumában van. Az intelligens világháló víziójának legnagyobb ígérete, hogy a heterogén erőforrások felkutatását és adatok közötti együttműködést fogja segíteni. A kulturális intézmények, adattárak, könyvtárak számára lehetőséget teremt a saját tartalmak

hatékonyabb „tálalására”. Mindezek ellenére a könyvtárosok nem foglalkoztak a szemantikus webbel a valós súlyának megfelelően. A változást a Web 2.0-ról szóló diskurzus megjelenése indította el. (MacGregor 2008)

A tematikus szám ezután konkrét alkalmazásokról szóló cikkeket közöl. A bevezető írás a gyakorló könyvtáros szemszögéből vizsgálja a szemantikusweb-fejlesztések következményeit, illetve megkísérli áthidalni az elméleti megközelítések és az átlag szakmabeli szempontja között mutatkozó különbségeket. A kiváló ötletek nem kerültek át a mindennapi munkába, így a gyakorló könyvtáros számára a szemantikus webnek egyelőre nincs jelentősége a napi rutin szempontjából. Kérdés, hogy az intelligens világháló lesz-e az új digitális könyvtári világháló kialakulásának motorja. (Joint 2008)

A szemantikus web és a digitális könyvtárak témakörben a legújabb áttekintés (Burke 2009) kísérleti alkalmazásokat mutat be, és az alábbi következtetéseket fogalmazza meg. A szemantikus web izgalmas bővítési potenciált jelent a webes könyvtári szolgáltatások terén, ugyanakkor óriási idő- és erőforrásigénye van a metaadatok és a taxonómiák készítésének és fenntartásának. A jövő legnagyobb kihívása a metaadatok és az ontológiák automatikus generálása. Egyre több alkalmazás használja a szemantikus világhálóra vonatkozó ajánlásokat. Teljes szemantikusweb-alkalmazás még nem készült, mert a könyvtárak ragaszkodnak meglévő rendszereikhez. A könyvtárosoknak amellet, hogy jelentős szakértelemmel rendelkeznek az intelligens világháló fejlesztésének kulcsterületein, különösen a katalogizálásban és az osztályozásban, értik is az információs erőforrások komplexitását, tapasztalattal bírnak a szabványok és az ellenőrzött szótárak fejlesztésében is. A könyvtárosok erősen elkötelezettek az információhoz való szabad hozzáférésnek és a használók személyiségi jogainak védelme területén.

A „szabványosítás” folyamata a szemantikusweb-fejlesztések során

Az intelligens világháló megvalósulásának legfontosabb előfeltétele, hogy a tartalmak létrehozói a fejlesztések során tartsák magukat az általánosan elfogadott szabványokhoz, illetve ajánlásokhoz. A World Wide Web konzorciumot (W3C) 1994-ben azért hozta létre Tim Berners-Lee, hogy elősegítse a webtechnológiák összhangját, előmozdítsa a világháló fejlődését, és garantálja széles körű felhasználhatóságát.

A W3C tevékenysége az alábbi hét alapelve épül:

- ☉ A webszabványoknak nyíltaknak kell lenniük!
- ☉ Web mindenkinek! (Tekintet nélkül az anyanyelvre, eszközkészletre)
- ☉ Web minden eszközön! (A számítógépeken kívül PDA-n, mobiltelefonon, televízión)
- ☉ A webtechnológiák legyenek együttműködők! (A webtechnológiák széles körére épít, hiszen nincs olyan technológia, amely valamennyi igényt ki tudna elégíteni.)
- ☉ Tudásalapú támogatott keresés és megosztás. (Az információ mind az emberek, mind a gépek számára legyen feldolgozható!)
- ☉ Bizalom! (Az együttműködéshez szükséges technológiák)
- ☉ A web legyen biztonságos, kiszámítható és bizalmi! (Pataki, Richter 2008)

A szemantikusweb-fejlesztéseknek széles társadalmi megegyezésen kell alapulniuk. Ennek érdekében széles szakértői és érdeklődői csoportokat kell bevonni a fejlesztésekbe. A szemantikusweb-szabványok fejlesztésében szakmailag kompetens személyek vesznek részt. A társadalmi megegyezésben tehát a tudományos szempontból már korábban megszerzett tekintély, színvonal szerepet kap.

A társadalmi ellenőrzés, az összes szereplő bevonásának gyakorlatát jól jellemzi a szabványosítás folyamata. A szabványokat a W3C konzorcium tagjaiból álló munkacsoportok készítik.

Az első dokumentum a *munkaterv* (working draft), amelyet közzétesznek, így bárki hozzászólhat. A jelentős változtatások után rendszerint többször is kiadják, figyelembe véve a javasolt módosításokat. Amikor már nagyobb változtatásokat nem szeretnének a résztvevők és hozzászólók, akkor publikálják az *előzetes javaslat*tervet (candidate recommendation). Ez alapján készülnek el az első implementációk, gyakorlati alkalmazások. Ezt követi a *javaslat*terv (proposed recommendation), amelyet már széles körben használnak. W3C ajánlássá akkor válik a dokumentum, amikor a tagok és az igazgató is elfogadják. Erről már elmondható, hogy a webes társadalom széles körben elfogadta, és *de facto* szabványnak tekinti. A hosszú procedura, a javaslatok nyilvános vitája nélkül nem lehetne elérni, hogy a konzorcium keretei között valóban széles körben elfogadott ajánlások szülessenek.

A reprezentációk

Ahhoz, hogy a valóságot le lehessen írni, először a dolgokat kell számítógéppel is dekódolhatóan megnevezni. Erre szolgál az URI (Uniform Resource Identifier = egységes erőforrás-azonosító) a szemantikus web modelljében. Az URI-k szabványa 1998 augusztusában jelent meg. A legjellemzőbb tulajdonságai a szabvány alapján a következők:

1. Egységes (Uniform):

- Különböző típusú forrásazonosítókat is megenged ugyanabban a kontextusban, abban az esetben is, amikor a szóban forgó forrásokhoz való hozzáférés különböző módon lehetséges.
- Megengedi a különböző típusú forrásazonosítókon keresztül a közös szintaxisnak az egységes szemantikai interpretációját.
- Új forrásazonosítók vezethetők be úgy, hogy nem hatnak zavaróan a létezőkre.
- Megengedi, hogy az azonosítók a legkülönbözőbb kontextusokban használhatók legyenek,

így azt is, hogy újabb alkalmazások, protokollok felülírják a jelenleg létező, széles körben használt forrásazonosítókat.

2. Erőforrás (Resource)

- Bármilyen lehet forrás, ami egyedileg azonosítható (ld. a fentebb felsorolt példákat, és vö. Szeredi, Lukácsy, Benkő 2005; Fülöp, Kovács, Micsik 2005);
- Az erőforrások vagy azok csoportjai lényegében a dolgok fogalmi felosztásából eredeztethetők, és nem kötődnek szigorúan azon egyedi tárgyhoz, ami éppen egy időben az erőforrás mögött megtalálható. Egy állandó erőforrás-azonosító mögött lévő tartalom aktuálisan változhat, ha fogalmi szinten ugyanarra vonatkozik (pl. Budapest mai időjárás-jelentése).

3. Azonosító (Identifier)

- Az azonosító egy olyan tárgy, amely azonosíthatósággal rendelkező dolgokra vonatkozik. (Berners-Lee 2005) Pepper (2008a) a tématerképeket és a szemantikusweb-technológiákat egyaránt identitás-alapúaknak nevezi, hiszen a világ létezőinek egyértelmű azonosítása és hozzá egyértelmű referencia megadása képezi az alapját az adatok hálózatba kapcsolásának.

Minden erőforrásnak, fogalomnak, dolognak, tárgynak rendelkeznie kell URI-val, ha arról állításokat kívánunk tenni. A szemantikus web későbbi szintjei URI-közötti kapcsolatokat definiálnak.

Szintaktikai szint

A világhálón lévő dolgok azonosítása után szükség van egy közös szintaxisra, ez az XML (eXtensible Markup Language = Bővíthető leíró nyelv) általános célú leíró nyelv. „*Ahogy a HTML lehetővé tette, hogy minden számítógépfelhasználó olvashassa az internetes dokumentumokat, úgy az XML – az inkompatibilis számítógépek bábeli zűrzavarában is – az eszperantót jelenti, melyen mindenki olvashat és írhat.*” (Salgáné 2004) Az XML először 1998-ban jelent

meg W3C ajánlasként. (Bray, Paoli, Sperberg-McQueen 1998), a legfrissebb, az ötödik kiadás pedig 2008 novemberében. (Bray, Paoli, Sperberg-McQueen, Maler, Yergeau 2008)

Egy XML dokumentum szöveges állomány, amelyet arra terveztek, hogy strukturált formában legyen képes szövegeket tárolni. Az XML lényege az egységes szintaxis, amely ugyanakkor nagy szabadságot enged egy-egy új dokumentum létrehozása során. (Szeredi, Lukácsy, Benkő 2005)

A HTML-hez (Hypertext Markup Language = Hiperszöveg leíró nyelv) hasonlóan elemeket és attribútumokat használ. Az XML bővíthetősége abban rejlik, hogy míg a HTML előre definiálja, hogy az egyes elemek és attribútumok mit jelentenek, itt azok csak az egyes adatsoportok elválasztására szolgálnak, illetve a nyelv az adatok értelmezését meghagyja az alkalmazásoknak.

Az XML-lel kapcsolatos tevékenység nagyon kiterjedt a W3C-n belül. Jelenleg tíz önálló munkabizottság foglalkozik XML fejlesztések különböző aspektusaival.

Az XML legszembetűnőbb problémája, hogy mivel az egyes elemek elnevezése teljesen szabad, két dokumentum egybeszerkesztése lehetetlen lenne. Erre a névtér mechanizmusok kínálnak megoldást. Egy egyedi XML dokumentum, alkalmazás során használt egyedi elem- és attribútumnevek a lokális nevek, amelyek ütközhetnek két alkalmazás összekapcsolása esetén. Például elképzelhető, hogy az <m> elemnév alatt az egyik könyvtár a „munkatársakat” érti, a másik pedig a „műveket”. Ekkor az egyedi nevek kaphatnak egy prefix elemet, amelynek használatával univerzális vagy minősített nevekké tehetőek, amelyek már nagy valószínűséggel nem ütköznek és a két könyvtár adatbázisa összekapcsolható. Pl. a fenti példát használva prefix lehet a következő: <n:m> vagy: <s:m>. (Szeredi, Lukácsy, Benkő 2005) A névtérekre vonatkozóan jelenleg a 2009. decemberben megjelent ajánlás a legfrissebb. (Bray, Hollander, Layman, Tobin, Thompson 2009)

Az XML nem specifikus a szemantikus webre, önállóan is számos alkalmazási területe lehetsé-

ges. 2004 után az XML nagy teret kapott a hazai könyvtári szakirodalomban is. 1999. május 19-én volt az első nagy értekezlet az SGML és az XML nyelvekről, ahol az előadók ismertették a szintaxisokban rejlő lehetőségeket, illetve konkrét alkalmazásokat mutattak be. Az előadások elsősorban az SGML könyvtári alkalmazásaira fókuszáltak. (Moldován 1999) Az XML könyvtári rekordok formai leírásában való használhatóságát kutatták a Debreceni Egyetem Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai Tanszékén. A projekt azzal a céllal indult, hogy lehetővé váljon a bibliográfiai leírás formalizálása az XML jelölőnyelv segítségével. (Salgáné 2004, Salgáné 2005) A HunTéka könyvtári rendszerben, annak megjelenésétől kezdve több funkcióra is XML-t használnak (konfigurációs beállítások leírása, felhasználói felületek leírása, Z39.50 adat-transzformáció, webes lekérdező motor egyes feladatainak megoldása, Tóth K. 2003) *Bíró Szabolcs* (2004, 2005) az XML digitalizálásban való használhatóságát emeli ki, tekintettel az időtállóságra. Az XML a tartalomra koncentrálni szemben a HTML-lel, amelyet a megjelenítésre fejlesztettek ki. A nyelv a digitalizált állományok későbbi nemzedékekre való átörökítésében játszik szerepet. Az XML-nek könyvtár-informatikai szempontból a legfőbb erénye a szöveges állományok kezelésében való széles körű alkalmazhatóság.

Szemantikai szint

Az intelligens világháló legfontosabb láncszeme az RDF (Resource Description Framework = Erőforrás Leíró Keretrendszer), amellyel erőforrások írhatók le, méghozzá egymáshoz képesti viszonyaik megjelenítésével. Az RDF-logikán alapuló alkalmazások önállóan is megállják a helyüket, könyvtári környezetben egyre szélesebb körben kezdenek elterjedni. (Néhány a példák közül: Campbell, Fast 2004; Han 2005; Hecht, Haslhofer 2005; Nucci, Barbera, Morbidoni, Hahn, 2008; Malmsten 2008; Burke 2009) Az RDF egyben a szemantikus web legrégebbi

specifikációja, amelynek első generációja még a kilencvenes évekből származik, a legutóbbi ajánlás pedig 2004. február 10-én jelent meg. (Klyne, Carroll 2004) Ez a verzió elérhető magyar fordításban is a World Wide Web Konzorcium magyar irodájának oldalán. (Pataki E. 2004a)

Ez összesen hat dokumentumot jelent:

- az RDF/XML szintaxis specifikációja;
- az RDF szókészlet leíró nyelv 1.0: RDF séma (ennek ismertetését ld. később);
- az RDF bevezető tankönyve;
- az RDF alapfogalmai és absztrakt szintaxisa;
- az RDF szemantikája;
- az RDF tesztsorozata.¹ (Pataki M. 2005)

Az RDF-fel bármiről lehet állításokat tenni, ami azonosítható a weben. A szintaxis egységes keretet biztosít az információtartalom leírására, lehetőséget biztosít az információcserére, így – az URI-kkal egyértelműen azonosított fogalmak közötti relációk definiálásával – az RDF-fel létrejöhethet az alkalmazások határain átnyúló tudásreprezentáció.

Az RDF adatmodellben négy halmazt definiáltak:

1. Erőforrások – ez a halmaz bármi előforduló entitást tartalmazhat, aminek van URI-ja. Ez az összes olyan dolog halmaza, amelyre RDF kijelentés vonatkozhat.
2. Tulajdonságok – az erőforrásokhoz kapcsolódó jellemzők, amelyeknek szintén van URI-ja. A tulajdonságok lehetnek erőforrások is, tehát részalmazát képezik az előbbinek. Minden tulajdonságnak van jelentése, meghatározható, hogy milyen erőforráshoz kapcsolható, és milyen értéket vehet fel, valamint hogy milyen viszonyban van más tu-

lajdonságokkal.

3. Literálok – karaktersorozatok.
4. Kijelentések – ez utóbbiak alany, állítmány és tárgy kapcsolatok. Mindhárom elem egy-egy URI: az alany tetszőleges RDF-erőforrás, az állítmány tetszőleges RDF-tulajdonság, a tárgy pedig tetszőleges RDF-tulajdonság vagy literál lehet. (Szeredi, Lukácsy, Benkő 2005)

A 2006 májusában a 15. nemzetközi World Wide Web konferencián, Edinburgh-ban bemutatott szemantikus Wikipédia például a következő RDF-kijelentéseket tartalmazta (Völkel, Krötzsch, Vrandecic, Haller, Studer 2006):

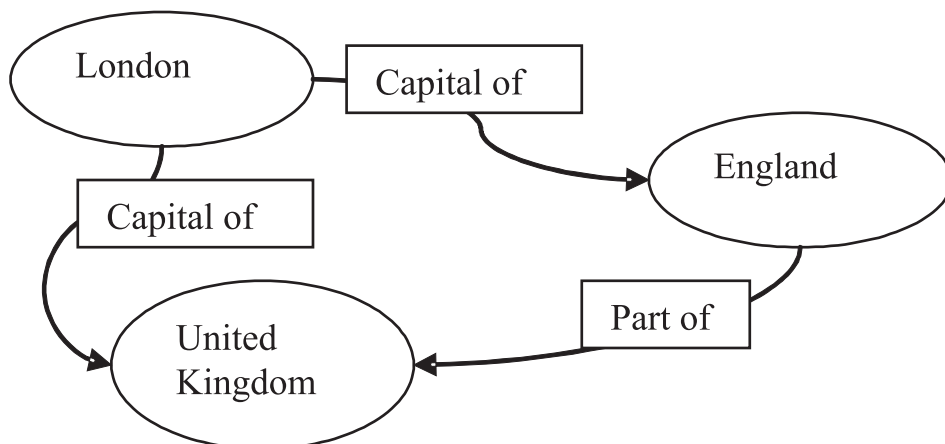
London is the capital of the United Kingdom (London az Egyesült Királyság fővárosa)

London is the capital of England (London Anglia fővárosa)

England is a part of the United Kingdom (Anglia az Egyesült Királyság része)

„London”, az „Egyesült Királyság” és „Anglia” a kijelentésekben erőforrások, és rendelkeznek egy-egy URI-val. A „része” és a „fővárosa” esetünkben tulajdonságok, amelyek szintén rendelkeznek URI-val. Anglia az egyik kijelentésben tárgyként, a másikban alanyként szerepel.

Az RDF-et szemléletesen tekinthetjük címkézett gráfoknak, amelyek kiindulási pontja egy alany, a végpontja egy tárgy, a gráf éle pedig az állítmány. A fenti kijelentések a következőképpen jeleníthetők meg címkézett gráfok segítségével:

van más tu-

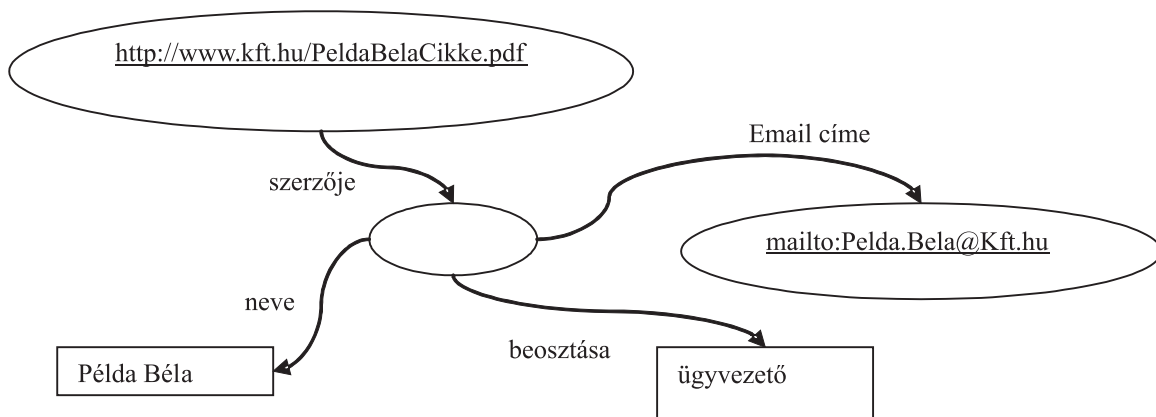

Ha két, egymástól különböző hármasban azonos URI-k találhatóak, akkor azokat a gép azonosítja, hogy ugyanazon dologról szólnak. A leírást így tovább folytathatnánk London vagy Anglia lakosságának számával, az Egyesült Királyság többi részével stb.

Az RDF-szabvány tartalmaz egy XML alapú szintaxist is. Az RDF-adat tehát megjelenhet hármasok halmazaként, mint címkézett, irányított gráf és mint XML-adat. Az RDF-elmélet szempontjából a gráfmodell az elsődleges fontosságú, a hordozhatóság és a gépi reprezentáció oldaláról viszont az XML-reprezentáció az igazán releváns. (Szeredi, Lukácsy, Benkő 2005) Az információ RDF-es reprezentációját nagyon sok alkalmazás használja önállóan a szemanti-

kus web többi rétegétől függetlenül is. Ilyenek a később részletesen ismertetésre kerülő alkalmazások közül az Arizonai Egyetem által kifejlesztett RDF alapú digitális könyvtári rendszer (Han 2005) vagy a *BRICKS* projekt. (Hecht, Haslhofer 2005)

Az RDF lehetőségeit nagyban kitágítja az üres csomópontok használatának lehetősége. Ezek használata során nem kell a triplet valamennyi elemének egy konkrétan megnevezett dolognak lenni, így például azt a kijelentést, hogy egy meghatározott URI-val azonosított cikk szerzőjének neve *Példa Béla*, beosztása *ügyvezető*, e-mail-címe pedig *Pelda.Bela@Kft.hu* a következő gráfokkal lehet reprezentálni:

Az RDF legfőbb erénye az egyszerűség. Ezzel a legkülönbözőbb tartalmak formalizálására felhasználható. A dolgozatnak nem célja a szintaxis részletes ismertetése, ezért ezen a ponton meg kell állnunk az RDF logika alapvető tulajdonságainak bemutatásával. (Részletes ismertetését ld. Passin 2004; Gottdank 2005; Szeredi, Lukácsy, Benkő 2005)

A szemantikus web tudásszervezési rendszerei

Az intelligens világháló program célja egy következtetésekre is alkalmas globális hálózati metaadat-infrastruktúra megalkotása. Szeredi,

Lukácsy, Benkő (2005) szemléletes példáját idézve megérthetjük, hogy ehhez az egyszerű RDF-állításokhoz képest milyen további fejlesztések szükségesek. „*RDF segítségével képesek vagyunk leírni azt, hogy egy ember barátja egy másiknak. Ezt úgy tehetjük meg, hogy konstruálunk egy RDF kijelentést, amelynek alanya és tárgya két ember, predikátuma egy olyan erőforrás, amelyről tudjuk, hogy a „barátja” viszonyt azonosítja valahogy. (...) Kérdés ezek után, hogy el tudjuk-e dönteni, hogy az egyik ember ismeri-e a másikat? A válasz evidens, hiszen józan paraszti eszünkkel tudjuk, hogy egy ember nyilván ismeri a saját barátját. Vegyük észre ugyanakkor, hogy valójában ez egy olyan következtetés volt a részünkről, amelyhez háttértudásra volt szük-*

ségünk. Mi tudjuk ugyanis, hogy valakik nem lehetnek barátok, ha nem is ismerik egymást. (...) Valami olyan kijelentésre lenne szükségünk, hogy 'bármely két erőforrás között, amelyek n:barátja viszonyban állnak egymással, fennáll az s:ismerőse viszony is. 'Ezen tudás birtokában egy gép már képes lenne kikövetkeztetni, hogy a két ember ismeri egymást, bár ez így explicit módon továbbra sem lenne leírva.' (105–106.) A sémák és az ontológiák a következtetésekhez szükséges háttértudást tartalmazzák.

A sémák és ontológiák szerepe az, hogy a háttértudás reprezentálása is egységes keretek között, a különböző alkalmazások által olvasható módon történjen. „*Elképzelhető, hogy két adatbázis különböző azonosítókat használ azonos dolgokra. A programnak, amely össze szeretné hasonlítani, vagy kombinálni a két adatbázisból származó adatokat egymással, tudnia kell, hogy a két terminus ugyanazt jelenti. Ideális esetben a program képes felkutatni az ilyen közös jelentéseket, bármilyen adatbázissal is találkozik. Az ilyen problémákra a szemantikus web harmadik nagy komponense jelenti a megoldást, az ún. ontológiák.*” (Berners-Lee, Handler, Lassila 2001) Jóllehet az ontológia több ezer éves filozófiai terminus, a 70-es évektől erőre kapó mesterségesintelligencia-kutatásokban a szó új jelentéssel gazdagodott: ekkor a szoftverekkel generált mesterséges világok megnevezésére használták. A 90-es évektől lett jelentősége a tudásmenedzsmentben az ismeretterületek formális tudásreprezentációjának. (Ungváry 2004)

Ebben az értelemben számos definícióval találkozhatunk. Vickery (1997) szerint az ontológia „*megosztott konceptualizálás formális, explicit leírása*”. A barátságatlannak tűnő definíció mögött könnyen belátható dolgok vannak. A világ jelenségei fogalmakban képeződnek le az ember számára (konceptualizálás). Az arról szóló nézeteket, hogy mely jelenség mely fogalmi körbe tartozik, egy adott nyelvet használó közösség tagjai adják, ezért hívhatjuk ezt megosztott konceptualizálásnak. Mindezt gépek számára is olvasható formában (formálisan, formális logikai szabályokra alapozva) kell kifejeznünk,

leírunk. (Gilchrist, 2003; Vickery 1997) Ennél emészthetőbb Ungváry (2004) definíciója, amely szerint az ontológia egy meghatározott ismeretterület formális modellje. Némi átfedés van a taxonómiák és a teauruszok fogalmi körével. A magyar szabvány szerint a teaurusz „*természetes nyelven kifejezett fogalmak olyan tartalmilag szabályozott, szükség szerint változtatható szótára, amelyben feltüntetik a legfontosabb fogalmi összefüggéseket. A teaurusz fő rendeltetése információk feldolgozása és keresése. A teauruszban a fogalmak lexikai egységek formájában jelennek meg.*” (MSZ 3418 1987) Ezt egészítette ki Horváth Tibor és Sütő Péter (2001) azzal, hogy a teauruszok valamely szakterülethez tartoznak.

A másik, ontológiák szempontjából jelentős átfedésekkel rendelkező terminus a taxonómia.

„*A taxonómia olyan ellenőrzött szótár (egyben osztályozási rendszer), amely a dokumentumokat, illetve egyéb információforrásokat az általuk képviselt fogalmak hasonlósága alapján rendezi és csoportosítja – automatikus osztályozás esetén klaszteres, nyelvi analízis, illetve numerikus, statisztikai, vagy kombinált módszerek alapján, viszonylag alacsony hierarchiaszinten –, ezért a számítógépes kezelése áttekinthetőbbnek tűnik, mint a bonyolultabb struktúrákat képviselő osztályozási rendszereké.*” (Horváth 2006:212.)

Tim Berners-Lee megfogalmazásában az ontológiák lényegében speciális taxonómiák, amelyek amellet, hogy megmutatják a fogalmak egymáshoz képesti fogalmi hierarchiáját, a formális logikai szabályok megjelenítésével még többre képesek az emberi gondolkodás reprezentálásában. (Berners-Lee, Handler, Lassila 2001) A többlet a generikus hierarchialáncokban rejlő lehetőségek automatikus kihasználásában van. Ennek lényege, hogy a tulajdonságok öröklődnek az általánostól a speciálisabb felé. (Ha a *kutya* tulajdonsága az ugatás, akkor ez a *németjuhászok* tulajdonsága is, és azon belül minden egyes egyedé, így pl. *Tappancs* is. Vö. Ungváry 2004) A magyar nyelvű ontológiafejlesztések egyik nagy ívű projektje az elmúlt években a

Magyar Egységes Ontológia (MEO) megvalósítását tűzte ki célul. A kutatás zárójelentése szerint „nemhogy az ontológiák tényleges ipari alkalmazásától messze vagyunk, de ma még mindenhol az alapok kialakításánál, megszilárdításánál tartanak.” (Szakadát 2006) A tudásrepresentáció korlátozott lehetőségei miatt tehát egy következtetésekre is alkalmas globális metaadat-infrastruktúra megvalósításától még igen messze járunk.

A szemantikusweb-fejlesztések számos lehetőséget kínálnak az háttértudás formális leírására. Kifejezések, dolgok osztályait lehet meghatározni az RDF-séma segítségével. A legfrissebb RDF-séma W3C ajánlás 2004. február 10-én jelent meg. (Brickley, Guha 2004) Az adatmodellje segítségével már képesek lehetünk egyszerűbb következtetések levonására, a bonyolultabb logikai műveletek azonban megkövetelik az OWL (Web ontológia nyelv) használatát. Ennek előzménye a DAML+OIL (DARPA² Agent Markup Language + Ontology Inference Layer / Ontology Interchange Language) leíró nyelv volt, amelyet az OWL teljes egészében felváltott. (Conolly et al. 2001) Az OWL esetében tudatosan cserélték fel a betűszó első két tagját, hogy a közismerten bölcs *bagoly*ra utaljon.

A specifikáció W3C ajánlasként 2004 februárjában jelent meg. (McGuinness, Van Harmelen 2004)

Ez alapján a következő magyar fordítások készültek:

- Áttekintés,
- Útmutató – amely az OWL-t egy részletes példával szemlélteti;
- Referencia – az OWL modellezési primitívek jól szerkesztett, informális leírása,
- Szemantika és absztrakt szintaxis – az OWL nyelv normatív definíciója,
- Az OWL tesztoszorozata – az OWL használatát illusztráló példák, a konst-

rukciók formális jelentése és a témák kifejtése,

- OWL alkalmazási esetek és követelmények
  - egy webontológia nyelv felhasználási forogatókönyve, céljai és követelményei. (Pataki E. 2004b)

A legfőbb különbség az RDF sémával szemben, hogy míg az csak osztályok és alosztályok definiálását teszi lehetővé, az OWL az összes halmazelméleti műveletre képes. Osztályok konstruálhatók megnevezéssel, az egyedek felsorolásával, tulajdonságkorlátozással, osztályok uniójaként, metszeteként, komplementeként; lehetséges az osztályok egyedeinek felsorolása, az osztályokba tartozó egyedek tulajdonságaik szerinti definiálása. Az OWL a tulajdonságok terén is magasabb szintjét képes megragadni a gondolkodásnak; általa tulajdonságokat lehet szimmetrikusnak, tranzitívnek, függvénynek stb. deklarálni. Az OWL esetében megragadható az osztályok, tulajdonságok vagy egyedek ekvivalenciájának, diszjunktságának problémája. Kezelhető a lokális és globális szárosság-megkötések vagy a kardinalitás problémája (Pataki E 2004b; Gottdank 2005; Szeredi, Lukácsy, Benkő 2005; Herman 2006).

Az OWL valamennyi tulajdonságot egy-egy arra a célra rendelt attribútummal fejezi ki. A dolgozatnak nem célja ezen attribútumok bemutatása, így csak egyetlen példával illusztráljuk az OWL szintaxist.

```
<owl:Class>
  <owl:intersectionOf rdf:parseType="Collection">
    <owl:Class rdf:about="#Szociológus"/>
    <owl:class>
      <owl:oneOf rdf:parseType="Collection">
        <owl:Thing rdf:about="Amberg Eszter" />
        <owl:Thing rdf:about="Kis Klára" />
        <owl:Thing rdf:about="Marosán Ágnes" />
        <owl:Thing rdf:about="Péterfi Rita" />
        <owl:Thing rdf:about="Fehér Miklós" />
        <owl:Thing rdf:about="Ládi László" />
        <owl:Thing rdf:about="Somogyi József" />
        <owl:Thing rdf:about="Tóth Máté" />
        <owl:Thing rdf:about="Vidra Szabó Ferenc" />
      </owl:oneOf>
    </owl:class>
  </owl:intersectionOf>
</owl:Class>
```

A leírás egy metszetkonstrukció, amely a *Könyvtári Intézet Kutatási és szervezetfejlesztési osztályának* azon munkatársait írja le, akik szociológusok. Ehhez meg kellett alkotnunk megnevezéssel a *szociológusok* osztályát, majd az egyedek felsorolásával a Kutatási és szervezetfejlesztési osztály munkatársainak osztályát. Végül a metszetképzés halmazelméleti műveletével definiáltuk azokat az egyedeket, amelyek mindkét halmaz elemeinek tekinthetők (lásd az előző oldali ábrát)

Az OWL-nak három növekvő erejű kifejező alnyelve van a különböző felhasználási igényekhez igazítva:

- OWL Lite – osztályozási hierarchiakat és egyszerű korlátozásokat alkalmazó felhasználók támogatására készült.
- OWL DL – a maximális kifejezőképességet igénylő felhasználóknak készült. Az OWL DL-ben a számíthatóság és az eldönthetőség is megmarad. Az összes nyelvi konstrukciót tartalmazza, de azok használhatósága csak bizonyos korlátozásokkal lehetséges. A DL (Description Logic) a leíró logikákra utal.
- OWL Full – olyan maximális kifejezőképességet és az RDF teljes szintaktikai szabadságát igénylő használóknak készült, akik lemondanak a kiszámíthatósági garanciákról. (Kérdés, hogy a szoftvertámogatás – éppen a túlságosan gazdag logikai struktúrák következtében – megvalósítható-e.) (Pataki E. 2004b)

Az alnyelvek mindegyike az egyszerűbbnek a kiterjesztése. Így például minden érvényes OWL Lite következtetés egyben érvényes OWL DL következtetés is, és minden érvényes OWL DL következtetés egyben érvényes OWL Full következtetés is. Minden legális OWL Lite ontológia egyben legális OWL DL ontológia is, és minden legális OWL DL ontológia egyben legális OWL Full ontológia is. (Pataki E. 2004b)

A használóknak maguknak kell eldönteniük, melyik alnyelv a legalkalmasabb a céljaikra. (Digitális könyvtári környezetre való alkalmazhatóság tekintetében beszédes tény, hogy a DL mögött egyesek a Digital Library kezdetűit vélik felfedezni. Vö. Krause 2008)

Az OWL az általa kifejezett ontológiák segítségével az emberi tudásnak egy magasabb szintjéig képes reprezentálni és alkalmazni gépi műveletek végrehajtásához. Háttértudásként az ontológiáknál már nem csupán az osztály–alosztály relációk vagy a tulajdonságok hierarchikus rendje van jelen, hanem a formális logikai szabályokat is alapul veszik a következtetésekhez. Az OWL gyengéje ugyanaz, mint ami az ereje: kérdéses ugyanis, hogy a szigorú logikai struktúrákkal hatékonyan modellezhető-e a világ létezői és a közöttük lévő relációk. A világ létezőinek formális leírása szükségszerűen egyszerűsítésekkel jár. A radikális egyszerűsítésekkel olyannyira elnagyoltta válik a világról alkotott kép, hogy nem leszünk képesek érvényes következtetéseket levonni. Ha pedig túlságosan részletesen próbáljuk meg leírni a valóságot, akkor maga az ontológia válik használhatatlanná a bonyolult relációk kuszasága miatt.

Könnyen belátható, hogy óriási munka lenne a világ minden létezőjét ontológiákban rögzíteni. Az is világos, hogy nagyon sok ismeretet leírtak már formálisan más tudásszervezési rendszerekben (tezauruszokban, taxonómiákban, folkszonómiákban, tárgyszójegyzékekben). Szükség volt egy olyan szabványos módszerre, amellyel lehetővé válik ez utóbbiak exportálása a szemantikus webbel kompatibilis formátumba. Erre szolgál a SKOS (Simple Knowledge Organization Systems). Fejlesztése viszonylag későn kezdődött az intelligens világháló többi technológiájához képest, ugyanakkor maga a szintaxis olyannyira ígéretes volt, hogy bő két év alatt a SKOS szemantikusweb-ajánlássá nőtte ki magát. Az első munkaterv 2007. május 16-án jelent meg, (Isaac, Phipps, Rubin 2007) egy 2009. június 15-i javaslattevő után (Miles, Bechhofer 2009a) ugyanazon év augusztusában megjelent a W3C ajánlás (Miles, Bechhofer 2009b).

A SKOS ereje az egyszerűségében rejlik, hiszen nem mindig a legnagyobb szemantikai kifejezőerővel bíró megoldás a leghatékonyabb. Egy szemléletes példát idézve: „*amíg az OWL egy nehéz kalapács, addig a SKOS egy egyszerű diótörő gép, illetve amíg az OWL egy Harley*

Davidson, addig a SKOS egy sima kerékpár.” A SKOS az OWL-lal együttműködhet, így optimalizálható a tudásreprezentáció mélysége. (Krause 2008)

A digitális könyvtári alkalmazás szempontjából a SKOS közvetlen eredményeket jelenthet a meglévő tudásszervezési rendszerek és a szemantikus web integrálása terén. A könyvtárostársadalom a fejlesztések kezdeti stádiumától kezdve figyelemmel kísérte a SKOS-t. (Cantara 2006) Lényegében a SKOS-nak az a célja, hogy a könyvtári osztályozást és a szemantikusweb-technológiákat egységes keretek közé integrálja. (Krause 2008) A könyvtárak már az intelligens világhálót megelőzően is nagy mennyiségű szemantikailag kódolt adattal rendelkeztek. A könyvtári osztályozási rendszerek évezredek tapasztalatait ez a specifikáció fogja a szélesebb webes közösség számára elérhetővé és használhatóvá tenni.

A lekérdezés szabványai

A tudás formális leírását követően szükség van az ismeretek kinyerésére is. Mivel a szemantikus web valamennyi specifikációja az RDF logikát követi, a lekeresésnek is tripletek mentén kell történnie. A szemantikus web lekérdező nyelve a SPARQL (rekurzív akronímia: SPARQL Protocol And RDF Query Language).

Az RDF Adathozzáférési Munkacsoportja (Data Access Working Group = DAWG) a W3C égisze alatt jött létre 2004 februárjában azzal a céllal, hogy az RDF címkézett irányított gráfjaihoz készítsen egy nyelvet, amely különböző adatforrásokon keresztül képes lekeresni a tárolt információt, függetlenül attól, hogy a tartalom RDF-ben készült, vagy csak úgy lett megjelenítve. Az első munkaterv 2004 októberében jelent meg, a legfrissebb SPARQL W3C ajánlás pedig 2008. január 15-én. (Prud’hommeaux, Seaborne 2008) A nyelv logikája nagyon egyszerű, egy gráfmintát tartalmaz, amelyben az alany, állítmány vagy a tárgy helyén állhatnak változók. Ide próbálja meg behelyettesíteni a hármas halmazban lévő

URI-kat, és ellenőrzi, hogy az így kapott gráf az eredeti RDF gráf részgráfja-e. (Dodds 2005)

A szemantikus web könyvtári alkalmazásai

A könyvtári alkalmazások közül az első kísérletek az XML és az RDF implementálásával kezdődtek. *Yan Han* az Arizonai Egyetem Könyvtárában egy RDF-alapú kísérleti digitális könyvtári alkalmazást fejlesztett ki. A munka 2005 áprilisában indult. A kísérleti alkalmazásban az RDF technológiát használták a tudásmenedzsment céljaira és metaadatok kezelésére. A kutatás motivációját az ismeretterületek közötti interoperabilitáson alapuló információcserére vonatkozó igény jelentette. A kísérleti alkalmazás egy RDF-en alapuló folyóirat-kezelő rendszer volt. Ez később kiegészült egy elektronikus disszertáció- és szakdolgozat-kezelő alkalmazással, amely ugyanazon a rendszeren belül futott. (Han 2005) A kutatás igazolta az RDF digitális könyvtári területen való használhatóságát, de nem eredményezett a napi gyakorlatban is működni képes kész rendszert.

Mary Burke (2009) vázlatos, de majdnem teljes áttekintést adott a digitális könyvtári szemantikusweb-fejlesztésekről és kutatásokról. Összegyűjtötte a legjelentősebb projekteket, amelyek a szemantikusweb-technológiák könyvtári környezetbe való adaptálását célozták. (Az alábbi példák összeállításában nagy segítségünkre volt szemléje.)

Baker (2006) a digitális könyvtárak jövőjéről szóló áttekintése szerint az elkövetkezendő időkben meghatározó trend lesz a digitális könyvtárak területén a *perszonalizáció*, a szolgáltatások testre szabhatóságának a megteremtése. Ez a trend mind a szemantikus web, mind pedig az alább tárgyalt web2.0 fejlesztésekkel összhangban van. *Nuria Ferran* és kollégái a barcelonai egyetemen erre mutattak be egy lehetséges digitális könyvtári modellt. A modell lényege, hogy a digitális könyvtári tranzakciók

valamennyi elemét (fogalmát) és a köztük fennálló relációkat leírják egy ontológiában. Ennek érdekében igyekeztek a digitális könyvtárak használatának minden elemét azonosítani és a kísérleti rendszerbe integrálni. A testre szabhatóságot két fontos tényező határozza meg. Először egy felhasználói interfészt kell kialakítani, egy olyan személyes felületet, amely tartalmazza a felhasználói profilt, a felhasználó preferenciáit és a kereséstörténetet. Másrészt a rendszernek használnia kell a használói magatartás elemzéséből gyűjtött információkat. A korai kísérleti alkalmazás végén nem jött létre kész, működő rendszer. Maga az ontológia is további fejlesztésekre szorult, viszont arra a következtetésre jutottak, hogy az ontológiafejlesztéssel létrehozott új szolgáltatások a szemantikus web szabványok alkalmazásával lesznek a meglévőkhöz illeszthetők. (Ferran, Mor, Minguillon 2005)

Campbell és Fast (2004) az egyetemi és szakkönyvtári katalógusok szempontjából vizsgálta a szemantikusweb-szabványok által kínált lehetőségeket. Véleményük szerint a katalógusrekord információtartalmát úgy lehetne bővíteni, ha egy szoftver RDF-dokumentumokat gyűjtene a világhálóról, és azokat hozzárendelné az egyes tételekhez; a művekhez a műfajt, történelmi adalékokat, további tartalmakat a szerzőről, valamint bibliográfiai jellemzőket lehetne kapcsolni. Ennek érdekében a katalogizálóknak RDF-dokumentumokat kellene keresniük, azokat megbízhatóság és hasznosság szempontjából értékelni, illetve elkezdni a könyvtári katalógusok tartalmának RDF-ben való leírását és elérhetővé tételét. A szerzők szerint az egyetemi könyvtárak katalógusai az irodalom feltárásától a weben található tartalmak értékelésének irányába fognak elmozdulni, ami merőben új szemléletet hoz majd az elektronikus szolgáltatások területén. A cikk öt esztendeje, a szemantikus-webfejlesztések első periódusában, az eufória jegyében született. Kétségtelen, hogy amennyiben az RDF-nek köszönhetően a katalógusok és a világháló valamennyi tartalma között megvalósulna az együttműködés, úgy a rekordok egy globális metaadat-infrastruktúrának a

részét képeznék. Ez a szemantikus kapcsolatok, közvetve a rekordokból elérhető információtartalom bővülésével járna. A szemantikusweb-kutatások megtorpanása nyomán az RDF öt év múlva sem vált a világhálón található tartalmak fő metanyelvévé, ami elsőszámú feltétele lenne az ilyen irányú fejlesztéseknek.

A szemantikusweb-szabványok digitális könyvtári környezetben való használatát kutatták a Gdanski Egyetem Központi Könyvtára és a Digitális Vállalat Kutatóintézet (Digital Enterprise Research Institute) közös *JeromeDL* projektjében. (Kruk, Czygan, Gzella 2008) A magát közösségi szemantikus digitális portálnak nevező kísérleti rendszer a szemantikus web és a Web2.0 számos ismervét tartalmazza. (<http://www.jeromedl.org/>) Digitális könyvtárként lehetőséget teremt a dokumentumok világhálón való publikálására. Különböző formátumokat támogat, továbbá tárolja, böngészhetővé és kereshetővé teszi azok bibliográfiai adatait. A rendszer lehetőséget teremt használói profil készítésére és testre szabására, tartalmi összefoglalók, jegyzetek írására, saját virtuális „könyvespolc” létrehozására, továbbá ezek másokkal való megosztására. Háromfajta (strukturális, bibliográfiai és közösségi) metaadattal írja le a feltöltött tartalmakat. A projektben a létező digitális könyvtári rendszerek tulajdonságait ötvözték a szemantikus tudásreprezentáció eszközeivel. Az rendszer a tartalmakról szóló strukturális információkat (pl. könyvfejezetek) ontológiákban tárolja. Az ontológiák a JeromeDL legalsó rétegei, amelyek a tartalmak fizikai reprezentációjához szükségesek, képesek a dokumentumok, digitális objektumok részeit, azok lelőhelyét és a részek közötti kapcsolatokat megjeleníteni. (Woroniecki, Kruk 2007; Kruk 2008a, Kruk 2008b)

A rendszer a közösségi hálózatok és a szemantikusweb-technológiáit ötvözi annak érdekében, hogy hatékonyabbá lehessen tenni a keresést a digitális könyvtárakban. *Sebastian Ryszard Kruk*, a JeromeDL projekt vezetője, *Ewelina Kruk* és *Katarzyna Stankiewicz* (2008) összehasonlítottak két digitális könyvtári rendszert: egy olyat, amely tartalmazza a szemantikus web és a

közösségi hálózati technológiákat, és egy olyat, amely nem. A kvantitatív adatgyűjtés eredményei azt mutatták, hogy az előbbivel a használók jobb minőségű tartalmakat nyertek ki a keresés során, és ezzel párhuzamosan elégedettebbek is voltak a rendszerrel. A kutatás során azt is kimutatták, hogy a szemantika megragadása során a digitális könyvtáraknak sokkal erőteljesebben kell támaszkodniuk az ún. „puha” szemantikára, azaz a használók által generált metaadatokra.

Digitális Archívumok

Egy európai digitális archívum felépítését célozta meg a *BRICKS* projekt (Building Resources for Integrated Cultural Knowledge Services), amely a metaadatok tekintetében támaszkodik a szemantikusweb-ajánlásokra. A *BRICKS* projekt részben egy nyílt és bővíthető közösséget, részben pedig egy technológiai platformot jelent. (<http://www.brickcommunity.org/>) A program háttérét az EU 6. keretprogramja (FP6) biztosítja. A projektnek az a célja, hogy az európai kulturális örökség gyűjteményeit egy nyílt forráskódú szoftver segítségével integrálja. A csatlakozó intézmények az ingyenes szoftverrel közös együttműködő platformon teszik közzé tartalmaikat, amelyek így a teljes rendszer számára elérhetővé válnak. Az intézmények ezzel részévé válnak a *BRICKS* közösségnek. (Jelenlegi tag az Osztrák Nemzeti Könyvtár és az olasz Consorzio Forma képgyűjteménye.) A szoftver egy metaadat-, egy tartalom- és egy gyűjteménykezelő alkalmazást tartalmaz. A metaadatkezelő alkalmazás RDF-alapú. A szemantikusweb-szabványokkal tehát lényegében egy egymással együttműködő metaadat-infrastruktúrát épít a *BRICKS* projekt, amely tetszőlegesen bővíthető. (Hecht, Haslhofer 2005)

A *Talia* megosztott szemantikus digitális könyvtári platform, amelyet olasz kutatók fejlesztettek ki, kifejezetten a társadalom- és bölcsészettudományi kutatások igényeihez (<http://trac.talia.discovery-project.eu/>). A digitális könyvtári jellemzők mellett tartalmaz elektronikus publi-

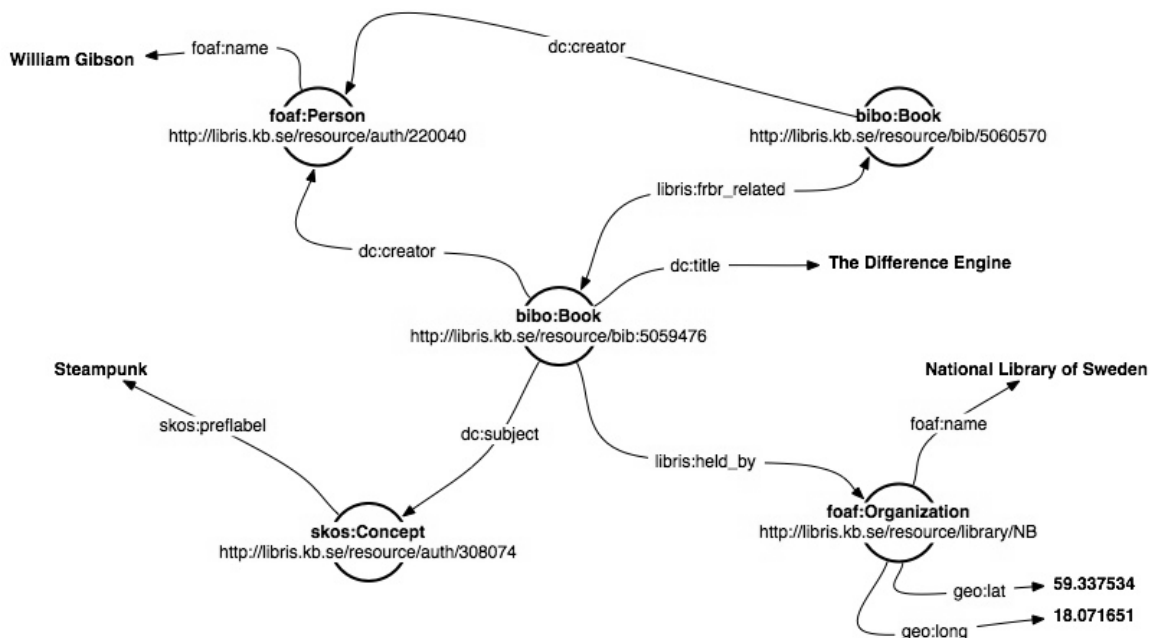
kálási rendszert is, amely a legkülönbözőbb formátumú szöveges, képi és video-állományokat képes kezelni. Minden *Talia*-ban található tartalmat (dokumentumot, erőforrást) stabilan meghatározott és változatlan URI azonosít, amely biztosítja a dokumentumok helyének állandóságát az információs térben. (Ennek a hivatkozások esetében van jelentősége.) A *Talia* teljes egészében az intelligens világháló technológiáin alapul, ami lehetővé teszi az együttműködést más szemantikusweb-alapú eszközökkel és alkalmazásokkal. (Nucci, Hahn, Barbera 2008) A *Talia* csak nagyon átfogó fogalmakat és általános relációkat magában foglaló ontológiát tartalmaz, viszont támogatja szakterületi ontológiák létrehozását. A szakterületi ontológiák importálhatók is a könyvtári rendszerbe. A *Talia*-t nyílt forráskódú licenc formájában terjesztik, így alacsony költséggel installálható egy digitális könyvtári és egy elektronikus publikálási rendszer. (Nucci, Barbera, Morbidoni, Hahn 2008) A rendszer önmagában is működőképes, azonban az egyes könyvtár vagy szervezet virtuális határai átjárhatóvá válnak, továbbá egy globális metaadat-infrastruktúra irányába.

Az Amerikai Egyesült Államokban a Cornell Egyetem kutatói 1997-ben indították útjára a *FEDORA* (Flexible Extensible Digital Object Repository Architecture) projektet (<http://www.fedora.info>). A *FEDORA* digitális objektumok formális leírását tűzte ki célul: egy olyan architektúra létrehozását, amely egyaránt alkalmas digitális tartalmak tárolására, menedzselésére és hozzáférhetővé tételére. A szemantikusweb-ajánlások megjelenését követően implementálták a projektbe az RDF-et. A *FEDORA* jelenlegi 3.2 verziója RDF-tripleteket tartalmaz, amely átjárhatóságot biztosít más szemantikusweb-alapú rendszerekkel. A *FEDORA* körül – a *BRICKS* és a *Talia* platformokhoz hasonlóan – közösség van, amely amellet, hogy használja a rendszert, újabb alkalmazásokat és további eszközöket fejleszt ki hozzá. (A közösségre utal a *Fedora Commons* név.) Tekintve, hogy a *FEDORA* egy általános digitális tartalmak kezelésére alkalmas

szoftver, a használók között a könyvtárak mellett innovatív szakmai szervezetek, kutatóintézetek, múzeumok, kulturális intézmények, kormányzati szervek, vállalatok is találhatóak. A Fedorán alapul többek között a PloS (Public Library of Science), a University of Virginia Library, a National Science Digital Library és az Irish Virtual Research Library and Archive Project digitális tartalomkezelő rendszere.

Burke (2009) nem tesz említést az elmúlt évek egyik legsikeresebb könyvtári szemantikus web alkalmazásáról. A svéd nemzeti könyvtár (Kungliga Biblioteket) az eddigi példáktól eltérően nem egy teljesen új rendszert fejlesztett, hanem arra tett kísérletet, hogy az ország közös

katalógusát, a *LIBRIS*-t, amely nagy mennyiségű strukturált és ellenőrzött adatot tartalmaz, a szemantikus webhez kompatibilis módon konvertálják. A hangsúlyt az erőforrásokra mutató és az erőforrások közötti kapcsolatokra helyezték, nem pedig az egyes tételek minél részletesebb megjelenítésére. A különböző alkalmazásokkal való együttműködés és a MARC rekordok szemantikai tartalmának biztosítása érdekében a Dublin Core, a SKOS és a FOAF-elemeket kiegészítették egy saját maguk által generált ontológiában. Az adatokhoz való hozzáférést a SPARQL biztosítja. (Malmsten 2008) Az alábbi ábra egy rekordhoz kapcsolódó elemeket mutatja be irányított gráfok segítségével. (Forrás: <http://blog.libris.kb.se/semweb/>)

Az Országos Széchényi Könyvtár a svéd nemzeti könyvtár gyakorlatához igen hasonló fejlesztéssel a katalógusában tárolt metaadatokat tette közzé, illeszkedve a létező a szemantikusweb-szabványokhoz és ellenőrzött szótárakhoz. (http://nektar.oszk.hu/wiki/Szemantikus_web)

A szemantikus web kritikája

A szemantikus web erősségét a metaadatok és a tudást reprezentáló ontológiák jelentik. A koncepció értelmében ez utóbbiak biztosítják a következtetések lehetőségét, amely nyomán valóban „intelligens webről” lehetne beszélni. Már az OWL fejlesztésekor világossá vált, hogy egy OWL Full alkalmazásban képtelenség len-

ne a világról való ismereteinket olyan módon formalizálni, hogy abban ne legyenek olyan ellentmondások, amelyek lehetetlenné teszik a szoftverekkel végzett következtetéseket. A világ dolgainak leírhatatlanságára elég a természetes nyelveket példaként hozni. A természetes nyelvek az ontológiákhoz hasonlóan megosztott konceptualizálással formalizálják a világ létezőit. (Vickery 1997) A világ létezői azonban bonyolultságuknál fogva olyannyira sokféleképpen képezhetők le, hogy elkerülhetetlenek az ellentmondások. (A nyelvi relativizmus elmélete szerint a természetes nyelvek determinálják a gondolkodást is, így a más anyanyelvűek másképpen szemlélik a világot.) A magyar csúcsontológia projekt bebizonyította, hogy egyetlen nyelv legáltalánosabb fogalmait is problémás hatékonyan megragadni. Elsősorban ennek eredményeként az ontológiák fejlesztése a szemantikus webről szóló diskurzus kezdete óta eltelt tíz évet követően még mindig gyerekcipőben jár, és nem is várható áttörés ebben a tekintetben. (Krause 2008) Nem jelent igazi megoldást a létező tudásreprezentációs eszközökhöz való fordulás sem (pl. SKOS), mert ezekkel éppen a szemantikus web legfőbb ígéretéről a formális logikákon alapuló, szoftverekkel elvégezhető következtetésekről kellene lemondani, tehát a Berners-Lee, Handler és Lassila (2001) által felvázolt lehetőségek csak nagyon szerény mértékben válnának valóra.

Egyre inkább világossá válik, hogy globális metaadat-infrastruktúra építése elképzelhetetlen a tömegek munkája nélkül. A világháló szintaktikai paradigmájának sikere nagyban köszönhető az egyszerűségnek. A szabványokat felhasználói szintű számítógép-kezelői ismeretekkel rendelkező személyek is képesek alkalmazni a HTML-szerkesztő programok segítségével. A szemantikus web bonyolult szerkezete megnehezíti az alkalmazást, így ezek a szabványok nem is tudtak elterjedni. A szemantikusweb-technológiák olyan szakismeretet igényelnek, amely lehetetlenné teszi a tömeges alkalmazást. Ennek némileg ellentmond, hogy az RDF-alapú tudásreprezentáció egyre elterjedtebbé válik könyvtári körben, és mind több intézmény teszi

közé metaadatait a szemantikus webbel kompatibilis formában, összességében azonban a szemantikusweb-technológiák igen szerény mértékben vannak jelen a világhálón.

Minden létezőt magában foglaló ontológia alkalmazás hiányában a szemantikus web nem válhat globális metadat-infrastruktúrává, hanem megmarad a webes tartalmak hatékonyabb együttműködését elősegítő technológiák gyűjtőfogalmának. Az ismertetett szemantikusweb-technológiákon alapuló könyvtári alkalmazások sorát áttekintve belátható, hogy egyetlen olyan rendszer sem született, amely a lépcsős modell valamennyi szintjét magában foglalná. A legáltalánosabb az RDF, azaz a címkézett gráfok alkalmazása a metaadatok előállításában. Szakterületi ontológiák építésében történt ugyan némi előrelépés, ezek azonban nem feltétlenül biztosítják a megfelelő szintű átjárhatóságot, így a következtetések érvénye is szükségszerűen korlátozott.

Mindezidáig nem született megoldás az URI-k hatékony újrahazsnosításának elősegítésére. Egy globális metaadat-infrastruktúra alapvető feltétele, hogy azokat a dolgokat, amelyekről állításokat teszünk, alkalmazások során keresztül ugyanazzal az URI-val azonosítsuk. Ez szintén csak úgy valósítható meg, hogy ha magukat az ontológiákat is újrahazsnosítják. Amikor valaki új tartalmakat lát el szemantikusweb-technológiákhoz kompatibilis módon metaadatokkal, akkor csak ezen ontológiákból válogathatná ki, hogy milyen URI-t rendel a világ azon létezőihez, amelyekről ő (is) állításokat tesz. Eltekintve néhány olyan sikeres kezdeményezéstől, mint a FOAF, erre alig találunk példát.

A FOAF és minden más, személyek kapcsán egyértelmű azonosítóval közzétett metaadat kapcsán felmerül a személyiségi jogok kérdése. Egy nagy együttműködő metaadat-infrastruktúra alapján, amellyel különböző forrásból származó adatok összekapcsolhatók, olyan dolgok is kikövetkeztethetők lesznek gépi úton személyekről, amelyek közzétételéhez az illető nem biztos, hogy hozzájárulna. Az adatok védelme így szinte lehetetlen feladat lesz, hiszen az ösz-

szekapcsolt tartalmak, ha egyenként nem is sértenének személyiségi jogokat, együtt megjósolhatatlan, hogy milyen következtetésekre lesznek elegendők. Ha valószínűsítjük, hogy a mélyweben tárolt tartalom (a szemantikailag kódolt információ tömeggel) a szemantikus web valósággá válásával felszabadul, és hatékonyan kereshetővé válik, a probléma fokozottan fog jelentkezni.

A könyvtári szempontú áttekintés végkövetkeztetéseként csatlakozunk Szakadát István 2007-ben megfogalmazott véleményéhez. *„A szemantikus web (...) ma még sokkal inkább csak ígéret, mint valóság, és egyelőre nem is nagyon látszik, mikorra és hogyan leszünk képesek a szemantikus web program céljait megvalósítani.”* (Szakadát 2007b)

Könyvtárak a szemantikus web világában

„A könyvtárak szerepe nem változott az elmúlt évezredekben, s nem fog változni a jövőben sem: beszerezni, őrizni, hozzáférhetővé tenni a tudást és az információt, bármilyen hordozón jelenik meg, és segíteni az embereket, akik hozzá akarnak férni ezekhez.” – írta Crawford és Gorman (1995). Ha a szerepek nem is változtak, a környezet olyan új kihívásokat és lehetőségeket tárt a könyvtárak elé, amelyekkel szembenézve szükségesnek tűnik a jövőkép újradefiniálása. A környezeti változások lényegét Tim Berners-Lee egy interjúban a következőképpen foglalta össze: *„A webről szóló álmom két részből áll. Az elsőben azt látom, hogy a világháló egyre inkább képes támogatni az emberek közötti együttműködést. A másodikban az együttműködés kiterjed a számítógépekre, amelyek képessé válnak a webes adatok – tartalmak, csatolások és ember-gép tranzakciók – elemzésére.”* (Anbarasan 2000) A szemantikusweb-fejlesztések az elmúlt évek legjelentősebb lépését jelentik egy hálózati környezetben megvalósuló globális tudáscsere felé. Ha a könyvtárak továbbra is a tudás és az infor-

máció beszerzői, őrizői és szolgáltatói akarnak maradni, akkor folyamatosan figyelemmel kell kísérniük a szemantikus technológiák fejletéseinek alakulását. A web fejlődési irányainak áttekintését követően felvázolom a szemantikai paradigma megjelenése nyomán egy globális hálózati metaadat-infrastruktúra kialakításának könyvtári vonatkozásait.

A szemantikus technológiák alapját a metaadatok jelentik, a könyvtárak pedig a világ egyik legnagyobb (ha nem a legnagyobb) metaadat-kincse fölött rendelkeznek. Sőt. A könyvtárak szemantikailag kódolt metaadatokkal rendelkeznek. A „hagyományos” világháló paradigmájában a digitális könyvtárak jelentették a web azon szeletét, amelyben az információ a szemantikai tartalomnak megfelelően került elhelyezésre. Ez óriási potenciált és versenyelőnyt jelent számunkra. Mindez ki is jelöli a könyvtárak első és legfontosabb feladatát: a birtokukban lévő metaadat-tartalmakat közzé kell tenniük a szemantikus technológiákkal kompatibilis szabványok szerint. (Coyle 2008; Malmsten 2008; Burke 2009) Arra vonatkozóan kiterjedt kutatások vannak, hogy miként biztosítható a könyvtári és a szemantikusweb-szabványok közötti átjárhatóság.

A könyvtár régóta hangoztatja, hogy nem csupán dokumentumokat, hanem információt, illetve tudást szolgáltat. A tudásreprezentáció azonban csak közvetetten, a dokumentumok tartalmi feldolgozásával valósult meg. A szemantikus technológiák megadták az esélyt arra, hogy a dokumentumok szintjénél beljebb hatoljunk, és ténylegesen megragadjuk a tudást. Eddig a szemantikailag kódolt információ annyira volt elegendő, hogy releváns dokumentumokat találjunk, a szemantikus technológiákkal ezek magához a válaszhoz vezetnek el. Ehhez azonban nem elegendők a könyvtárak által közzétett metaadatok, az internetezők millióinak a munkájára is szükség van. A könyvtár nem vállalhatja fel, hogy a világ tudását rendszerezze szemantikailag kódolt formában, így egyértelmű, hogy a koordináló, „tudásmérnöki” funkciót kell betölteni a tartalmak publikálása tekintetében.

A tudásmérnöki szerepnek az új paradigmában a következőkre kell kiterjedni:

- a fogalmak egyértelmű azonosítása;
- a szabványok használatának elősegítése;
- tudásszervezési rendszerek közzététele és karbantartása.

A fogalmak egyértelmű azonosítása tekintetében alig van előrelépés. A szemantikusweb-fejlesztések területén a dolgok URI-kkal való azonosítása nem jelent egyértelmű identitást a fogalmaknak, amelyekről szó van. A könyvtárak ezzel szemben évszázadok óta rendelkeznek ellenőrzött szótárakkal, komplett szakterminológiák tudásszervezési rendszerekkel való reprezentációival. Óriási előrelépést jelentene, ha a nagy könyvtárak tárgyszórendszerei (pl. az Egyesült Államokban használt Library of Congress Subject Headings) a bennük lévő szemantikai tartalommal együtt megjelenének a FOAF-hoz hasonló egyszerű szótárakban. Ennek a lehetőséget teremtette meg a SKOS információtechnológiai oldalról. Hogy a lehetőséggel élni tudjunk, a másik oldalon, a könyvtárosoknak is lépniük kell. Sokkal intenzívebb párbeszédet kellene folytatni a szemantikus web fejlesztőivel, és bizonyítani, hogy a tudásszervezési rendszerek készítése és közzététele szempontjából a könyvtár megkerülhetetlen intézmény. A könyvtártudomány a szemantikusweb-fejlesztések kulcsterülete. (Ungváry 2004; Horváth 2006; Tóth 2007; Burke 2009) Az előrelépéshez a legjelentősebb lépést az jelenti, ha a könyvtárakban explicit formában rendelkezésre álló szellemi vagyont a szemantikus technológiák számára is felszabadítják, közkinccsé teszik. Mivel a könyvtárakban az ellenőrzött szótárak, tárgyszórendszerek rendszerint a nagyobb intézményekhez köthetők, ez a szerep lényegében a könyvtári rendszerek zászlóshajóinak (nemzeti könyvtárak, országos szakkönyvtárak, nagyobb közkönyvtárak) jelent feladatot.

A könyvtár akkor válhat a globális tudáscsere központi szereplőjévé, ha az általa közzétett stabil URI-kat mások fel is használják. A könyvtárnak tehát el kellene érni, hogy a szemantikus technológiák szabványosításával foglalkozó

szervezetek ne maguk kísérlejenek meg ilyen típusú tartalmat generálni, hanem a már meglévő tárgyszójegyzékek konvertálásával oldják meg az azonosítás problémáját. A szemantikus technológiákat fejlesztő szervezetek rendszerint a tudásreprezentáció technológiai kérdéseivel foglalkoznak, és alig vesznek tudomást a metaadat-tartalom hiányának problémájáról.

A globális tudáscsere igénye történeti korokon át folyamatosan fennállt. A kezdeti centralista utópiák után kiderült, hogy a decentralizált munka és a hálózatépítés az egyetlen útja, hogy ez megvalósuljon. A szemantikus technológiák lényegében erre épülnek, hiszen szabványok közzétételétől remélik a tudás alkalmazások fölötti megragadását. A szemantikus technológiáknak van egy olyan sajátossága, hogy mivel fokozottan támaszkodnak tudásszervezési rendszerekre, mindig is igényelni fognak professzionális hátteret. Minél inkább a használókra akarjuk hagyni a tartalmak és a metaadatok generálását, annál nagyobb szükség van a háttérben a kiterjedt, stabil és megbízható tudásszervezési rendszerekre. A szemantikus technológiák akkor „vihetők le” a használók szintjére, illetve akkor érhető el azok kiterjedt használata, ha a valóság bonyolult struktúráinak a tudásreprezentáció szintjén való formalizálását megcsináljuk helyettük. A FOAF erre is például szolgál. Mindez újabb okot ad arra, hogy a könyvtárak a meglévő tudásszervezési rendszereiket konvertálják a szemantikus technológiák igényeinek megfelelően.

Egyelőre nem látszik az esély, hogy a szemantikus web víziója – elvben és kicsinyített modellekben működő infrastruktúrája – valaha valósággá váljék-e. Mindenesetre, ha a világ ezt a lehetőséget hagyja elúszni, abban a könyvtáraknak és a könyvtárosoknak is igen nagy felelőssége lesz, mivel a szemantikusweb-technológiák többnyire könyvtáros szakértelmet igényelnek. Ha a szemantikusweb-technológiák – folytatva az eddigi tendenciákat – tovább terjednek, akkor viszont a digitális könyvtárak megőrizhetik, sőt növelhetik jelentőségüket a 21. században is. (Parker, Nitse, Flowers 2005)

A szemantikus világháló és vele a globális tudás-

csere nagy részben azon múlik, hogy mennyire terjednek el a szemantikát megragadni képes technológiák. A könyvtári hálózat, amellet, hogy a tudásreprezentáció tekintetében jelentős hagyományokkal és bőséges tapasztalattal rendelkező intézményrendszer, kiterjedt kapcsolati hálóval rendelkezik, amit mozgósíthat a szemantikusweb-szabványok minél kiterjedtebb használatát elősegítendő. A könyvtárak kapcsolati hálójának az adja az igazi erejét, hogy a leginkább tudásintenzív vállalatok és intézmények jelentik a partneri kört (egyetemek, kutatóintézetek, kormányzati szervek, nagyvállalatok, önkormányzatok stb.). A könyvtáraknak a közvetlen partnereiket kellene segíteni és támogatni abban, hogy képesek legyenek az általuk birtokolt tartalmakat a szemantikus technológiákkal kompatibilis módon közzétenni. Az ilyen típusú segítségnyújtás legjellemzőbb példája lehet a tudásszervezési rendszerek kidolgozása.

Mindehhez el kell érni, hogy a könyvtárat magát is partnernek tekintsék a fent felsorolt tudásintenzív szervezetek. Ehhez a könyvtárnak tudatosítania kell, hogy a tudás és az információ kezelésében jártas, magas szinten képzett munkatársakkal rendelkezik, így képes a vállalatoknál, különböző szervezeteknél felmerülő tudásreprezentációs problémák megoldására. A könyvtár megjelenésének a professzionalizmust és a legújabb technológiában való jártasságot kell sugallnia. Egyes vállalati könyvtárak esetében – részben a túlélésért folytatott küzdelem eredményeként – sikerült elérni, hogy a könyvtár a szervezetben megjelenő tudás szervezésének kulcsintézménye lett (Sajó 2003; Kóródy 2009). Más könyvtártípusok, és különösen a kisteleplési könyvtárak ugyanakkor jelenlegi állapotukban nagyon távol állnak attól, hogy velük a használói közösség a professzionális tudásszervező szerepet azonosítsa. (Péterfi, Tóth, Vidra 2008; Tóth 2009)

A szemantikus technológiák adaptálásához a hazai kis- és középvállalkozások jelenleg nem rendelkeznek megfelelő kapacitással és ráadásul mindez nem is jelent számukra prioritást. A könyvtárak ezt a potenciális használói kört is

megcélozhatnák olyan szolgáltatásokkal, amelyek a tudás vállalati szintű reprezentációjához jelentenek segítséget. A kis- és középvállalkozások jelenleg a könyvtárak számára más tekintetben is kiaknázatlan piacot jelentenek (Kiszl 2005).

Az eddig felvázolt jövőkép azt erősíti bennünk, hogy az új paradigma megjelenése a könyvtár-automatizálás időszakában elindult tendenciák erősödését hozza. (Tóth 2007) A könyvtárnak tudatosan fel kell vállalnia az információ és a tudás szervezésének az aktív, de periférikusabbnak tűnő szerepét. Periférikusság alatt értem egyrészt a „láthatatlanságot”, másrészt a „szemantika-ileg kódolt információ kizárólagos birtokosa” szerepről való tudatos lemondást. Mindkettő aspektus magyarázatra szorul.

A jelenlegi világhálóval való interakció során is jellemző, hogy a használó nem vesz tudomást arról, hogy mely tartalmat melyik szervezet, intézmény, vállalat vagy magánszemély tette számára hozzáférhetővé, és szeret úgy tekinteni a webre, mint egy hatalmas középpont nélküli szövegre, amelynek a lekereséséhez a nagy keresőrendszerek jelentik a belépési pontot. A szemantikus web világában az ember-gép interakció során a találati halmaz ideális esetben nem dokumentumok listája lesz, hanem konkrét információké, amelyek a legkülönbözőbb szolgáltatók által közzétett tartalmak alapján kerülnek prezentálásra.

A könyvtárak számára sokkoló lesz lemondani arról a pozícióról, amit a szemantikailag kódolt információ szinte kizárólagos birtoklása jelent. A könyvtárak tudásszervezési rendszereik közzétételével a legnagyobb hozzáadott értékkel bíró tartalmaikat teszik közkinccsé, és egyben lemondanak annak birtoklásáról. A metaadat-tartalmak konverziója többek között ezért sem megy zökkenőmentesen. (Coyle 2008; Burke 2009) Amennyiben a könyvtárak valóban elkötelezettek az információ szabad hozzáférhetővé tétele mellett, akkor ezt a lépést a használók érdekében meg kell tenniük. (Ráadásul a használók ezért nem lesznek hálásak nekünk, hiszen várhatóan nem is szereznek róla tudomást, hogy

a könyvtárnak köszönhetik a háttérben futó tudásszervezési rendszereket.)

Ahhoz, hogy a könyvtárak felvállalják, hogy megoldják a szemantikus technológiák számára a tudásszervezési rendszerek biztosításának és a fogalmak egyértelmű azonosításának problémáját, a jelenleginél intenzívebb együttműködést kell kialakítani a szemantikus technológiák szabványosításával foglalkozó szervezetekkel (Greenberg 2007). A könyvtáraknak nagyobb számban kellene magukat képviseltetni a szabványosítási testületek munkájában, hiszen ezek a jelenleg periférikusnak tűnő kérdések a szakma jövőjét határozhatják meg, amennyiben a szemantikus web lesz az új könyvtári világrend kialakulásának motorja. (Vö. Joint 2008) A szemantikusweb-fejlesztésekben való aktív részvétel nem csak a könyvtárnak mint intézményrendszernek, de a könyvtáros egyéni karrierjére nézve is megtermékenyítő erővel bír, hiszen olyan kihívásokat jelent, amelyben a tudásszervezéssel kapcsolatos ismeretek teljes skáláját fel kell vonultatni.

Jelenleg a könyvtárosok napi rutinszerű munkája szempontjából elenyésző jelentősége van a szemantikus technológiáknak. (Joint 2008) Ameddig a könyvtárak nem vállalnak intenzívebb szerepet a szemantikailag kódolt információk közzétételében, addig ebben a tekintetben nem is várható változás. Ugyanakkor a jövő informatikus-könyvtárosainak képzésében a jelenleginél sokkal nagyobb szerepet kell szánni a szemantikus technológiák ismeretének és gyakorlati alkalmazásának. Azt is be kell látni, hogy a szemantikus technológiák alkalmazásához elengedhetetlen „professzionális informá-

cióközvetítő” illetve „tudásmérnök” imázs csak a képzésen keresztül érhető el.

Azon túl, hogy a fent megfogalmazott lehetőségekkel a könyvtárnak élnie kell, nagyon sok – a szemantikus technológiák által generált – kihívással kell a könyvtáraknak és a technológiák fejlesztőinek szembenézniük. Kihívás magának a metaadat-infrastruktúrának az elkészítése és fenntartása, amely rendkívül idő- és erőforrásigényes. (Burke 2009) A létező tudásszervezési rendszerek és a metaadatok konverziója csak részben oldja meg ezt a problémát, ugyanis ahol maga a szemantika semmilyen formában nem került kódolásra, ott ezt meg kell tenni (és a megbízhatóság érdekében nem heurisztikák alkalmazásával, hanem manuálisan). A szemantikus web és a különböző forrásokból összekapcsolt adatok nagyon komoly szinten felvetik az adatbiztonság kérdését. A szemantikus web víziója szerint olyan információk is elérhetők lesznek, amelyeket közvetlenül nem adtak meg, csak más tartalmak alapján kikövetkeztethető. Ez mind a magánszemélyek, mind a cégek, mind pedig hivatalok, szervezetek, intézmények esetében nagyon komoly veszélyt jelent. A probléma megoldása részben technológiai kérdés. Nagyon sok olyan kihívás van, amelynek megoldása nem elsősorban a könyvtárak feladata, viszont a közreműködésére szükség van, amennyiben az intelligens világhálót szeretné a saját igényeihez és lehetőségeihez formálni. Szintén kihívást jelentenek olyan, korábban már részletesen bemutatott problémák, mint az ontológiai automatikus generálása, vagy a fogalmak egyértelmű azonosítása.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírásához nyújtott szakmai segítségért és a kritikai megjegyzésekért köszönetet mondok tanárainknak, kollégáimnak: Prof. Dr. Sebestyén Györgynek, Dr. Horváth Péternek, Dr. Fodor Jánosnak (ELTE); Dr. Sonnevend Péternek (Kaposvári Egyetem); Ládi Lászlónak (Könyvtári Intézet) Ragnar Audunsonnak, Nils Pharonak (Høgskolen i Oslo); Steve Peppernek (Ontopedia) és Dr. Kovács Zsigmondnak (Kovex Computer Kft.). Köszönetet mondok továbbá hallgatóimnak a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karán. A kutatást ösztöndíjjal támogatta a Magyar Ösztöndíj Bizottság és a Norvég Kutatási Tanács (Norges Forskningsrådet).

Jegyzetek

- 1 Valamennyi W3C ajánlás elérhető magyarul a <http://www.w3c.hu/forditasok/> címen (2010. július 6.).
- 2 A DARPA a *Defence Advanced Research Project Agency* rövidítése, amely 2006-ig az amerikai védelmi minisztérium központi kutatásfejlesztési szervezete volt.

Irodalom

- ANBARASAN, E. (2000): Tim Berners-Lee: The Web's Brainchild. = Unesco Courier, September, 2000. http://www.unesco.org/courier/2000_09/uk/dires.htm [letöltve: 2010. január 11.]
- ALESSO, H. P. – SMITH, C. F. (2009): Thinking of the Web: Berners-Lee, Gödel and Turing. New Jersey : John Wiley & Sons, 289 p.
- BAKER, D. (2006): Digital library futures: a UK HE and FE perspective. = Interlending & Document Supply, 34. vol. 2006. 1. no. 4–8. p.
- BERNERS-LEE, T. (1998): Semantic Web Road Map, September, 1998. Draft. <http://www.w3.org/DesignIssues/Semantic.html> [letöltve: 2010. január 20.]
- BERNERS-LEE, T. – FIELDING, R. – IRVINE, U.C. – MASINTER, L. (1998): RFC2396. Uniform Resource Identifiers (URI): generic syntax, August, 1998. <http://www.ietf.org/rfc/rfc2396.txt> [letöltve: 2010. január 20.]
- BERNERS-LEE, T. – HANDLER, J. – LASSILA, O. (2001): The Semantic Web. = Scientific American, May 17. <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-semantic-web> [letöltve: 2010. január 20.]
- BÍRÓ Sz. (2004): A szövegfeldolgozás modern eszközei – az SGML és XML nyelvek. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. évf. 2004. 10. sz. 453–459. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3733&issue_id=455 [letöltve: 2010. január 20.]
- BÍRÓ Sz. (2005): Szövegfeldolgozás XML alapokon. Bp. : Neumann Kht., 208 p.
- BOLEY, H. et al. (2009): RIF Core Dialect W3C candidate recommendation, 1 October 2009. <http://www.w3.org/TR/2009/CR-rif-core-20091001/> [letöltve: 2010. január 4.]
- BRAY, T. – HOLLANDER, D. – LAYMAN, A. – TOBIN, R. – THOMPSON, H. S. (2009): Namespaces in XML 1.0 (Third ed.) W3C recommendation, 8 December, 2009. <http://www.w3.org/TR/2009/REC-xml-names-20091208/> [letöltve: 2010. január 4.]
- BRAY, T. – PAOLI, J. – SPERBERG–McQUEEN, C. M. (1998): Extensible Markup Language W3C recommendation, 10 February 1998. <http://www.w3.org/TR/1998/REC-xml-19980210> [letöltve: 2010. január 21.]
- BRAY, T. – PAOLI, J. – SPERBERG–McQUEEN, C. M. – MALER, E. – YERGEAU, F. (2008): Extensible Markup Language (XML) 1.0 (Fifth Edition) W3C recommendation, 26 November, 2008. <http://www.w3.org/TR/2008/REC-xml-20081126/> [letöltve: 2010. január 21.]
- BRICKLEY, D. – GUHA, R. V. (2004): RDF Vocabulary Description Language 1.0: RDF schema W3C recommendation, 10 February, 2004. <http://www.w3.org/TR/rdf-schema/> [letöltve: 2010. január 21.]
- BRICKLEY, D. – MILLER, L. (2010): FOAF vocabulary specification 0.97. Namespace document, 1 January, 2010 – 3D Edition <http://xmlns.com/foaf/spec/> [letöltve: 2010. január 21.]
- BURKE, M. (2009): The semantic web and the digital library. = Aslib Proceedings: New Information Perspectives, 61. vol. 2009. 3. no. 316–322. p.
- CAMPBELL, D. G. – FAST, C. V. (2004): Academic libraries and the semantic web: what the future may hold for research-supporting library catalogues. = Journal of Academic Librarianship, 30. vol. 2004. 5. no. 382–390. p.
- CANTARA, L. (2006): Encoding controlled vocabularies for the Semantic Web using SKOS Core. = OCLC Systems & Services, 22. vol. 2006. 2. no. 111–114. p.
- CONOLLY, D. et al. (2001): DAML+OIL (March 2001) reference description. W3C Note, 18 December, 2001. <http://www.w3.org/TR/daml+oil-reference> [letöltve: 2010. január 21.]
- COYLE, K. (2008): Meaning, technology, and the Semantic Web = Journal of Academic Librarianship, 34. vol. 2008. 3. no. 263–264. p.
- CRAWFORD, W. – GORMAN, M. (1995): Future Libraries: Dreams, Madness and Reality, Chicago and London, American Library Association, 198 p.
- DACONTA, M. C. – OBRST, L. J. – SMITH, K. T. (2003) : The Semantic Web: A Guide to the Future of XML, Web Services and Knowledge Management, Indianapolis, Wiley, 265 p.
- DODDS, L. (2005): Introducing SPARQL: querying the semantic web. 2005. November <http://www.xml.com/pub/a/2005/11/16/introducing-sparql-querying-semantic-web-tutorial.html> [letöltve: 2010. január 21.]
- FERRAN, N. – MOR, E. – MINGUILLON, J. (2005): Towards

- personalization in digital libraries through ontologies. = *Library Management*, 26. vol. 2005. 4–5. no. 206–217. p.
- FÜLLÖP Cs. – KOVÁCS L. – MICSIK A. (2004): A metaadatsémák és a szemantikus web: egységesítés és specializáció a metaadatok világában. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 51. évf. 2004. 7. sz. 276–284. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3648&issue_id=452 [letöltve: 2010. január 21.]
- GILCHRIST, A. (2003): Thesauri, taxonomies and ontologies: an etymological note. = *Journal of Documentation*, 59. vol. 2003. 1. no. 7–18. p.
- GOOSSENS, P. (2003): ELAG 2002: report of a library systems seminar on the Semantic Web. = *Program: electronic library and information systems*. 37. vol. 2003. 4. no. 251–253. p.
- GOTTDANK, T. (2005): Szemantikus web. Bevezetés a tudásalapú Internet világába. Bp. : Computerbooks, 282 p.
- GREENBERG, J. (2007): Advancing the Semantic Web via library functions. = *Cataloging & Classification Quarterly*, 43. vol. 2007. 3–4. no. 203–225. p.
- GREENBERG, J. – MÉNDEZ, E. szerk. (2007): *Knitting the Semantic Web*, Binghamton, New York, Haworth Information Press, 257 p.
- HAN, Y. (2005): A RDF-based digital library system. = *Library Hi Tech*, 24. vol. 2005. 2. no. 234–240. p.
- HECHT, R. – HASLHOFER, B. (2005): Joining the BRICKS Network – A piece of cake. = *The International Conference EVA 2005*. Moscow. http://www.cs.univie.ac.at/upload/550/papers/Joining_the_BRICKS_Network_-_A_Piece_of_Cake.pdf [letöltve: 2010. január 22.]
- HERMAN I. (2006): Szemantikus web: egy rövid bevezetés. Elhangzott az I. Magyar Webkonferencián 2006. március 18-án. <http://www.w3.org/2006/Talks/0318-Budapest-IH/cikk.html> [letöltve: 2010. január 22.]
- HORVÁTH T. – SÜTHEŐ P. (2001): A tartalmi feltárás. = *Könyvtárosok kézikönyve 2. Feltárás és visszakeresés*. Szerk. Horváth T. ; Papp I. Bp. : Osiris, 2001. 35–186. p.
- HORVÁTH Z. (2006): Taxonómia – az egyezményes nyelvek szerepe és rokonságai – útközben a szemantikus webhez. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 53. évf. 2006. 5. sz. 211–223. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4410&issue_id=472 [letöltve: 2010. január 22.]
- ISAAC, A. – PHIPPS, J. – RUBIN, D. (2007): SKOS use cases and requirements. W3C working draft, 16 May 2007. <http://www.w3.org/TR/2007/WD-skos-ucr-20070516/> [letöltve: 2010. január 22.]
- ISAAC, A. – SUMMERS, E. (2009): SKOS Simple Knowledge Organization System Primer W3C working draft, 15 June, 2009. <http://www.w3.org/TR/skos-primer/> [letöltve: 2010. január 22.]
- JOINT, N. (2008): The practitioner librarian and the semantic web: ANTAEUS = *Library Review*, 57. vol. 2008. 3. no. 178–186. p.
- KISZL P. (2005): *Üzleti információ, céginformáció és a könyvtárak*, Budapest, Traduirex kiadó, 235 p.
- KLYNE, G. – CARROLL, J. J. (2004): Resource Description Framework (RDF) concepts and abstract syntax. W3C recommendation, Febr. 10, 2004. <http://www.w3.org/TR/2004/REC-rdf-concepts-20040210/> [letöltve: 2010. január 22.]
- KÓRÓDY J. (2009): Gyakorlati marketing vállalati könyvtárakban = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. (56. köt.) 1. sz. 18-26. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5042&issue_id=500 [letöltve: 2010. január 19.]
- KRAUSE, J. (2008): Semantic heterogeneity: comparing new semantic web approaches with those of digital libraries. = *Library Review*, 57. vol. 2008. 3. no. 235–248. p.
- KRUK, S. R. (2008a): Extensible Access Control (EAC) ontology specification. Specification document, 01 July, 2008. <http://www.jeromedl.org/eac/1.0/spec/index.html> [letöltve: 2010. január 22.]
- KRUK, S. R. (2008b): JeromeDL ontology specification. Specification document. 02 April, 2008. <http://www.jeromedl.org/ontology/2.0/spec/index.html> [letöltve: 2010. január 22.]
- KRUK, S. R. – CZYGAN, M. – GZELLA, A. (2008): JeromeDL: semantic and social technologies for improving user experience in digital libraries. [Galway] : DERI – Digital Enterprise Research Institute. <http://library.deri.ie/resource/rsYUKcOR> [letöltve: 2010. január 22.]
- KRUK, S. R. – KRUK, E. – STANKIEWICZ, K. (2008): Results of the evaluation of the semantic and social technologies for digital libraries. [Galway] : DERI – Digital Enterprise Research Institute. <http://library.deri.ie/resource/ARfuVUI8> [letöltve: 2010. január 22.]
- LU, S. – Dong, M. – FOTOUCHI, F. (2002): The semantic web: opportunities and challenges for the next-generation Web applications. = *Information Research*, 7. vol. 2001. 4. no. <http://informationr.net/ir/7-4/paper134.html> [letöltve: 2010. január 23.]
- LYTRAS, M. – SICILIA, M. A. – DAVIES, J. – KASHYAP, V. (2005): Digital libraries in the knowledge era. *Knowledge management and Semantic Web technologies* = *Library Management*, 26. köt. 2005. 4–5. no. 170–175. p.

- MACGREGOR, G. (2008): Introduction to a special issue on digital libraries and the semantic web: context, applications and research. = *Library Review*, 57. vol. 2008. 3. no. 173–177. p.
- MALMSTEN, M. (2008): Making a library catalogue part of the semantic web. = *Proceedings of international conference on Dublin Core and metadata applications*. Berlin, 22–26 September, 2008. <http://www.kb.se/dokument/Libris/artiklar/Project%20report-final.pdf> [letöltve: 2010. január 4.]
- MANOLA, F. – MILLER, E. (2004): RDF Primer. W3C recommendation, 10 February, 2004. <http://www.w3.org/TR/rdf-primer/> [letöltve: 2010. január 23.]
- McCATHIE, N. – MÉNDEZ, E. (2007): Library cards for the 21st century = *Cataloging & Classification Quarterly*, 43. vol. 2007. 3–4. no. 21–45. p.
- McGUINNESS, D. L. – Van HARMELEN, F. (2004): OWL Web Ontology Language – Overview, W3C recommendation, 10 February, 2004. <http://www.w3.org/TR/owl-features/> [letöltve: 2010. január 23.]
- MILES, A. – BECHHOFFER, S. (2009b): SKOS Simple Knowledge Organization System Reference, W3C Recommendation, 18 Aug, 2009 <http://www.w3.org/TR/2009/REC-skos-reference-20090818/> [letöltve: 2010. január 4.]
- MOLDOVÁN I. (1999): A számítógépen tárolt dokumentumok időtálló formátuma, az SGML/XML. Egyszeres felvitel, sokirányú felhasználás. Bp. 1999. május 18. MKE Elektronikus Könyvtári Szekció. http://www.bibl.u-szeged.hu/mke_eksz/rendezvenyek/SGML99/index.html [letöltve: 2010. január 23.]
- MSZ 3418 (1987): MSZ 3418-87 Magyar nyelvű információkereső teauruszok szerkezete, részei és formái. 1988. január 1. Bp. : Magyar Szabványügyi Hivatal. [1987], 10. p.
- NUCCI, M. – HAHN, D. – BARBERA, M. (2008): The Talia library platform. Rapidly building a digital library on Rails. = 4th Workshop on Scripting for the Semantic Web colocated with ESWC 2008 June 2, 2008 Tenerife, Spain. <http://www.semanticscripting.org/SFSW2008/papers/4.pdf> [letöltve: 2010. január 23.]
- NUCCI, M. – BARBERA, M. – MORBIDONI, C. – HAHN, D. (2008): A Semantic Web Powered Distributed Digital Library System. = *Open Scholarship: Authority Community and Sustainability in the Age of Web 2.0. Proceedings ELPUB 2008 Conference on Electronic Publishing – Toronto, Canada – June, 2008*. 130–139. p. http://elpub.scix.net/data/works/att/130_elpub2008.content.pdf [letöltve: 2010. január 23.]
- PARKER, K. R. – NITSE, P. S. – FLOWERS, K. A. (2005): Libraries as knowledge management centers = *Library Management* (26. vol.) 4-5. no. 176-189. p.
- PASSIN, T. B. (2004): *Explorer's Guide to the Semantic Web*. Greenwich : Manning, 281 p.
- PATAKI E. ford. (2004a): Az RDF Erőforrás Leíró Keretrendszer alapfogalmai és absztrakt szintaxisa. W3C ajánlás, 2004-02-10. <http://www.w3c.hu/forditasok/RDF/REC-rdf-concepts-20040210.html> [letöltve: 2010. január 23.]
- PATAKI E. ford. (2004b): OWL Web Ontológia Nyelv – Áttekintés, 2004-09-19. <http://www.w3c.hu/forditasok/OWL/REC-owl-features-20040210.html> [letöltve: 2010. január 23.]
- PATAKI M. (2005): W3C ajánlások magyarul. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 52. évf. 2005. 9. sz. 430. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4051&issue_id=465 [letöltve: 2010. január 23.]
- PATAKI M. – RICHTER V. (2008): A W3C szabványosítási törekvései. = *Networkshop 2008. Dunaújvárosi Főiskola 2008. március 17-19.* <https://nws.niif.hu/hcd2008/docs/phu/096.pdf> [letöltve: 2010. január 23.]
- PEPPER, S. (2008a): Topic Maps and the Semantic Web. = *Topic Maps and All That*, 2008-05-11 <http://topicmaps.wordpress.com/2008/05/11/topic-maps-and-the-semantic-web/> [letöltve: 2010. január 23.]
- PÉTERFI R. – TÓTH M. – VIDRA Sz. F. (2008): Kisvárosi könyvtárak szerepvállalásai = *Könyvtári Figyelő*, 54. köt. 2008. 1. sz. 35–54. p. http://www.ki.oszk.hu/kf/e107_plugins/content/content.php?content.104 [letöltve: 2010. január 19.]
- PRUD'HOMMEAUX, E. – SEABORNE, A. (2008): SPARQL Query Language for RDF. W3C Recommendation, 15 January, 2008. <http://www.w3.org/TR/rdf-sparql-query/> [letöltve: 2010. január 15.]
- SAJÓ A. (2003): Információ- és tudásmenedzsment elemek integrálása a könyvtári munkába. Hogyan váljunk vállalati könyvtárból információ- és tudásközponttá? = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 50. köt. 2003. 12. sz. 491–506. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3452&issue_id=446 [letöltve: 2010. január 19.]
- SALGÁNÉ MEDVECZKI M.: (2004): Az XML: új perspektívák a könyvtár-informatikában. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 51. évf. 2004. 2. sz. 61–71. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3541&issue_id=448 [letöltve: 2010. január 23.]
- SALGÁNÉ MEDVECZKI M.: (2005): Our electronic era and bibliographic informations computer-related bibliographic data formats, metadata formats and BDML. = *Librarianship*

- in the information age. Proceeding of the 13th International BOBCATSSS Symposium, Bp. : ELTE, 2005. 211–231. p.
- SURE, Y. – STUDER, R. (2005): Semantic Web technologies for digital libraries = Library Management (26. köt.) 4-5. sz. 190-195. p.
- SZAKADÁT I. (2006): MEO Magyar Egységes Ontológia szakmai zárójelentés. Bp. 2006-12-18. 13 p. http://ontologia.hu/meo/docs/meo_report_final_2006 [letöltve: 2010. január 23.]
- SZAKADÁT I. (2007a): Egyben az egész egytől egyig. Bp. : Typotex, 2007. 142. p.
- SZAKADÁT I. (2007b): A nép szavai Címkék és könyvtárak – a szemantikus web ígérete és valósága = A Web 2.0 jövője és a szemantikus web. A 2007. április 27-i in4 konferencia tanulmányai. Budapest, Bibliopolisz, 2007. 29–55. p.
- SZEREDI P. – LUKÁCSY G. – BENKŐ T. (2005): A szemantikus világháló elmélete és gyakorlata. Bp. : Typotex, 2005. 501 p.
- TÓTH K. (2003): XML alkalmazások a HunTéka könyvtári rendszerben. Bp. : MTA SZTAKI. 2003. <http://aromo.aszi.sztaki.hu/~tothk/Hunteka/XMLHunteka.htm> [letöltve: 2010. január 23.]
- TÓTH M. (2007): A szemantikus web új lehetőségek és kihívások könyvtári környezetben = AGRIA MEDIA 2006. (Konferenciakötet) Eger, 2007. 151–157. p.
- TÓTH M. (2009): Pushing the boundaries of accessibility governmental and professional efforts on ensuring equal access to information to rural library users (1997-2007) = NETCOM – Networks and Communication Studies. 23. köt. 1–2. sz. Hungarian information society – Selected studies. 85–110. p.
- UNGVÁRY R. (2004): Tezaurusz és ontológia, avagy a fogalmi ismertetőjegyek generikus öröklődésének formalizálása. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51.évf. 2004. 5. sz. 175–191. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3615&issue_id=450 [letöltve: 2010. január 23.]
- VAS B. (2005): A hagyományos tartalomfeltárástól a szemantikus web alkalmazásáig. Szakdolgozat. Szegedi Tudományegyetem Könyvtártudományi tanszék, 52 p. [Kézirat]
- VICKERY, B. C. (1997): Ontologies. = Journal of Information Science, 23. vol. 1997. 4. no. 277–286. p.
- VÖLKEI, M. – KRÖTZSCH, M. – VRANDECIC, D. – HALLER, H. – STUDER, R. (2006): Semantic Wikipedia. = www2006 proceedings. The 15th International World Wide Web Conference, Edinburgh, Scotland <http://www2006.org/programme/files/pdf/4039.pdf> [letöltve: 2010. január 23.]
- WARREN, P. – ALSMEYER, D. (2005): Applying semantic technology to a digital library: a case study = Library Management, 26. köt. 2005. 4–5. sz. 196–205. p.
- WORONIECKI, T. – KRUK, S. R. (2007): JeromeDL Ontology Specification Specification Document, 10 March 2007. http://www.jeromedl.org/structure/spec/index.html#term_previousVersion [letöltve: 2010. január 23.]
- YU. L. (2007): Introduction to the Semantic Web and Semantic Web Services. Chapman & Hall/CRC, 333 p.

Régi könyvek leírási szabványa

Elkészült a régi könyvek bibliográfiai leírásának végleges magyar nyelvű változata. A szabályzat alapja az ISBD(A) 2006-os kiadása, de szerkezetében a magyar szabályzatokhoz illeszkedik, és számos, a régi nyomtatványokkal kapcsolatos fogalom meghatározásával, valamint az alkalmazást megkönnyítő példával egészült ki. A szabályzatot kidolgozó bizottság a közelmúltban nyilvános vitára bocsátotta a tervezetet, és a végleges szöveg kialakításánál figyelembe vette a beérkezett hozzászólásokat.

A végleges szöveg leölthető a Könyvtári Intézet honlapjáról:
<http://www.ki.oszk.hu/107/download.php?list3>.

Közvetlen elérhetősége:

<http://www.ki.oszk.hu/107/dowbload.php?view.573>

(Katalist, 2010. júl. 14. Keveházi Katalin tájékoztatása alapján)

Web 2.0 – tudásmenedzsment

TÓTH Erzsébet – SZÁSZ Péter

A Web 2.0 megjelenése

2006-ban jelentős változás tanúi lehettünk, amikor az interaktív, programozható web háttérbe szorította a statikus webet. A korábbi passzív internetezők önszerveződő közösségek aktív tagjaivá váltak, ami főként a Web 2.0 térhódításának volt köszönhető. Ezáltal a web rendkívül nyitott közösségi szintérré alakult át az innováció, a kibontakozás, valamint az értékteremtés számára (Tapscott–Williams, 2007). A Web 2.0 a web megújulását hivatott kifejezni a különféle technológiák kombinált használata révén. Web 2.0-nak akkor hívunk egy weboldalt, ha az egy vagy több technológiát vagy alkalmazási módot használ a következők közül:

- ◎ CSS (Cascading Style Sheets) – Stíluslap használat a tartalom és a megjelenítés szétválasztására;
- ◎ Folkszónómia (Folk taxonomy – szabad fordításban: népi osztályozás) – Címkézés, metaadat-készítés tartalomhoz;
- ◎ Mikroformátumokat terjesztő oldalak bővített jelentésleírással (szemantikai kiegészítések);
- ◎ API (Application Programming Interface) – Alkalmazásprogramozási felület;

- ◎ RIA (Rich Internet Applications) – Látványos internetes alkalmazások (pl. Ajax mint eszköz);
- ◎ Szemantikai összefüggések kifejezésére alkalmas XHTML- és HTML-jelölők;
- ◎ RSS / Atom feed támogatás
- ◎ Mashup – Kliens- vagy szerveroldali tartalomkombinálás (pl. Google Maps);
- ◎ Weblog alkalmazások;
- ◎ Wiki vagy fórum szoftverek.

A fogalom meghatározását *Tim O'Reilly* adta 2004-ben (Web 2.0 szócikk).

Az általa említett technológiák nem újak, mégis terjedésük, és külön-külön vagy együttes alkalmazásuk új internetezési szokásokat, igényeket, társadalmi változásokat indítottak el. Az általuk kínált lehetőségekkel élve a felhasználók már nemcsak a weblapkészítők által feltett statikus tartalmat fogadhatták be, hanem lehetőségük nyílt saját oldalak létrehozására programozási ismeretek nélkül, valamint visszajelzések adására a megszerzett információkkal kapcsolatban. Magyarországon az internet terjedésével szintén megjelentek a Web 2.0-s szolgáltatásokat kínáló weboldalak (iwiw, KlubD, barátikor, videa, keptaram, mindenkilapja), és felhasználóik számának növekedése jelzi az új szolgáltatások iránti fogékonyságot.

Web 2.0-s eszközök a szervezetek szolgálatában

Tartalomkezelő rendszerek

A tartalomkezelő rendszerek alapot adnak portálok webes megjelenéséhez. Legismertebbek a Joomla/Mambo, E107, Drupal, CMS Made Simple, PHP-Fusion, OpenCMS. PHP programozási nyelvet és PostgreSQL vagy Mysql adatbázismotorokat használnak alapnak leggyakrabban. Általában rendelkeznek RSS és/vagy Atom hírfolyam támogatással és gyakran Ajax webfejlesztési technikát is használnak.

Blogok

„A weblogot író célja általában az önkifejezés, gondolatai közreadása és az általa képviselt vélemények terjesztése. Témája sokrétű: lehet egyszerűen egy interneten közzétett személyes, egyéni napló, de lehet egyéni vagy csoportos politikai véleménynyilvánítás vagy üzleti jellegű kommunikáció eszköze is, és lehetségesek tematikus blogok is (pl. kifejezetten csak az irodalommal foglalkozóak); ennek megfelelően a webnaplót vezetőik köre az alkalmi szerzőktől a nagy írói közösségekig, sőt vállalatokig terjed. Sok weblog teszi lehetővé a látogatóknak nyilvános megjegyzések írását, ami közösségek kialakulásához vezethet. A weblogok vagy bloggal kapcsolatos oldalak összességét blogtérnek (blogsphere) is nevezik.”

A blogok lehetőséget adnak a szervezeteknek munkacsoportok szervezésére, használhatóak intézményi belső kommunikációs eszközként, forrásgyűjtő helyekként, vitaszínhelyként.

Videómegosztó oldalak

A videómegosztó oldalaknak egyre jobban nő a látogatottságuk, így lehetővé téve a szervezetek számára saját reklámfilmjeik készítését és feltöltését, videógyűjtemények, konferenciák feltöltését. Pl.: Youtube, videa.

Képmegosztó oldalak

A különféle képmegosztó oldalak szervezetekben keletkező vizuális dokumentumok könnyű prezentálásának lehetőségét kínálják.

Közösségi oldalak

A közösségi oldalak ma a leglátogatottabb oldalak. Többek között üzenetváltási lehetőséget kínálnak így a direkt marketing eszközei használhatók. Pl.: Deviantart (képmegosztás, művészet).

Wikik, wikipedia

Wikiket használva a szervezetekkel kapcsolatos információ publikálható, rendszerezhető. Ez a modern eszköz a fogalmak, oldalak és címek újszerű összekötésével új dimenziót ad a tudásmegosztásnak, ezért kiválóan alkalmas tudásbázisok és tudástárak építésére.

Linkmegosztó oldalak

A linkmegosztó oldalak a szervezet vagy az ügyfelei számára fontos külső információk hiperhivatkozásainak közzétételére szolgáló kézenfekvő eszközök (Szász, 2008).

E-learning szoftverek

Az e-learning szoftverek azon túl, hogy lehetővé teszik

- ☉ az oktatási anyagok online tárolását,
- ☉ biztosítják az anyagok között összefüggések felállításának lehetőségét,
- ☉ valamint kurzusok menedzselésének eszközei,
- ☉ továbbá felhasználói visszajelzéseket fogadhatnak (feedback).

A Web 2.0-eszközök kapcsán leszögezhetjük, hogy ezek sikeressége elképzelhetetlen lenne a mobil készülékek térhódítása, valamint a széles sávú internet-elérés terjedése nélkül.

A Web 2.0 hatásai a tudásmenedzsmentre

A Web 2.0 lényege *Moria Levy* szerint:

- ⊙ A világhálót, a Web 2.0 szemlélete szerint, platformként kell kezelni, el kell vonatkoztatni a fizikai dokumentumhordozók világhálótól. Nem a dokumentumhordozó dominál, nem abban van igazán üzlet. Azok a vállalatok, amelyek elsőként megértették a világháló platform jellegét, és erre alapozva építették fel üzleti modelljeiket, páratlan karriert futottak be (pl. Amazon, eBay, Napster). Olyan alkalmazásokról van szó, amelyek utat nyitnak egy-egy platformfelületen rengeteg különféle tartalom megvalósítására.
- ⊙ A hangsúly az előbbiekből adódóan az alkalmazásfejlesztés helyett a szolgáltatásfejlesztésre helyeződik át. Az innováció a kapcsolódási pontok megtalálásában jelenik meg. Elképzelhető, hogy valaki csak egyféle szolgáltatás fejlesztésére koncentrált. Hatalmas hozzáadott értéktartalmat tud viszont elérni, ha rájön arra, hogy miképpen tudja a legegyszerűbb és legsikeresebb módon összekapcsolni azt más szolgáltatásokkal.
- ⊙ A kollektív intelligencia jelenik meg az ún. „longtail” (hosszú farok, ill. elnyúló görbe) elmélet, az üzleti modell érvényesülésében. Voltaképpen itt a „sok kicsi sokra megy” ősi bölcsesség manifesztálódik.
- ⊙ A szolgáltatásoknak valamilyen tartalmi magon kell nyugodniuk. Erre a szilárd alapra tehető rá a rengeteg hozzáadott érték. A Google esetében az indexelésre és a rangsorolásra épül a hozzáadott értéktartalom, az Amazon esetében pedig a könyvkinálat katalógusára. Mindnyájan tudjuk, hogy mindkettő jóval többet nyújt ezeknél az alapszolgáltatásoknál, a mag mégis mindkét esetben stabil.

A Web 2.0 tehát sokkal inkább szolgáltatásokon nyugszik, mintsem önálló alkalmazásokon (*Levy, 2009.*).

A Web 2.0 kategorizálása a tudásmenedzsment szempontjából

A tudásmenedzserek, akik a Web 2.0 szemléletét és eszközeit szeretnék alkalmazni, némileg ellentmondásos helyzetben vannak. Több mint egy évtizede küzdenek az alkalmazottak és a főnökség passzivitásával és időhiányával.

A Web 2.0-s eszközöket meg kell vizsgálni, és a koncepciókat elemezni kell olyan szempontból, hogy mi hasznosítható belőlük a tudásmenedzsment-rendszerekben. Ha sikerül ezeket beépíteni, akkor talán könnyebben befogadják a dolgozók is a szervezeten belül.

A Web 2.0 és a tudásmenedzsment összevetése négy szempont szerint lehetséges:

- ⊙ koncepcionálisan,
- ⊙ az alapelvek szerint,
- ⊙ a különböző eszközök és alkalmazások funkcionalitásának szintjén,
- ⊙ a szervezeti kultúrához kapcsolódva.

A szervezeti kultúrával kapcsolatban az első, és fontos megállapítás, hogy habár a hangsúly eddig is a felhasználókon volt, de nem eléggé összpontosítottak a felhasználók egyes csoportjaira. A Web 2.0 kapcsán pedig éppen az a szembetűnő, hogy a Web 2.0 szemléletmódjába és eszközei használatába belenövő fiatalság természetes módon várja el ennek megjelenését a vállalati környezetben is. A fiatalok tehát fontos szereplők a munkafolyamatokban szükséges változtatások megvalósításában.

A hálózatok szervezeti erejébe vetett Web 2.0-s nézet jótékonyan segítheti a munkatársak hálózati részvételen alapuló együttműködését. A bizalom, a közös értékek és érdekek, a részvétel és partnerség igénye azok, amelyek a tudásmenedzsment számára is kihívásként jelentkeznek. A Web 2.0-s gondolkodásmód segíthet az egyes részlegek munkájának erősítésében. Végeredményképpen a közösségi média a legnagyobb hatást az össz-szervezet szintjén fejt ki, ami pedig a csúcsovezetés számára előnyös.

A Web 2.0 az emberekre koncentrált, a tudásmenedzsment pedig a szervezetekre. A Web 2.0

szemléletének és eszközeinek sikeres alkalmazása viszont ez utóbbi összpontosítás változását is jelenti az előbbi javára.

A Web 2.0 eszközöket tehát azért érdemes használni a tudásmenedzsmentben, mert:

- ☉ új hangsúlyokat visznek bele,
- ☉ az emberek egyre inkább elvárják megjelenésüket és használatukat vállalati környezetben is,
- ☉ körülveszi őket az újdonság és sikeresség aura (Levy, 2009).

Tudásmenedzsment rendszerek

A tudásmenedzsment rendszerek olyan rendszerek, amelyek elősegítik, megkönnyítik a tudásmenedzsment tevékenységeit azáltal, hogy támogatják a személyek és a szervezet közötti tudásáramlást. A tudás mennyisége a folyamat során állandóan növekszik (Turban–Aronson–Liang, 2005).

Jelenleg a tudásmenedzsment technológiai támogatásában az „ismeretalapú technológiák”, az „adatbányászat”, a „dinamikus szimuláció” és a „csoporttámogató rendszerek” játsszák a legfontosabb szerepet. A tudásmenedzsment rendszerek főbb komponensei olyan technológiák, melyek a kommunikációt, az együttműködést, a tudás tárolását és visszatöltését támogatják. A megfelelő tudásreprezentációt elősegítő komponensek mellett a web 2.0-s eszközök hatékony elemei lehetnek egy szervezet tudásmenedzsment rendszerének.

A technológia alkalmazása önmagában természetesen nem elégséges egy tudás-intenzív szervezet kialakításához. A tudás létrehozása során elsődleges az emberi tényező (Sántáné Tóth, 2008).

Tudásmenedzsment megvalósítása vállalati környezetben

Óriási fejlődési lehetőségeket rejt magában az innováció és a tudásmenedzsment területe, amit a Google is kiaknáz saját üzleti modelljében. *Don Tapscott* webelemző szerint az új web kollektív tudásbázisként jelenik meg, amiben emberek millióinak közös tudása gyűlik össze önszerveződő formában (Tapscott–Williams, 2007). A Google fő célja, hogy a világon felkutatható összes információt és tudást rendszerezze, valamint ingyenesen elérhetővé tegye mindenki számára. Ezen kívül támogatják a fényképekben vagy videóknban, zenékben és szövegekben történő keresés lehetőségét (Krauth–Kömlödi, 2008). Ezzel a szemléletével a Google a tudásmenedzsment és az innováció fő támogatója. A továbbiakban számos gyakorlati példával világítunk rá, hogyan valósul meg mindez a Google működésében.

1. *API-k megnyitása*: A Google és más üzleti cégek nyíltan hozzáférhetővé teszik alkalmazásaik programozófelületét (az *API-t*) platformjaikon. Mindezt azért teszik, hogy saját hasznukra fordíthassák az ott megjelenő tömegek ötleteit, tudását és energiáját. Az API-k megnyitása után a fejlesztők (akik közül néhányan korábban „hekkerek” voltak...) gyors tempóban kezdték el gyártani az új alkalmazásokat. A Google tehát sikeresen maga köré gyűjtötte a fejlesztők hatalmas, önszerveződő hálózatát, amelyet önkényes eszközökkel meg sem próbál szabályozni, hisz az csak akadályozná a kreatív ötletek megvalósulását, azaz az innovációt (Tapscott–Williams, 2007).
2. *Innováció, kutatás fenntartása*: A Google hatóereje az új fejlesztés, ami a legfontosabb témája a cég csaknem valamennyi vezetőségi összejövételének. A cég vezetői számára az a legnagyobb feladat, hogy folyamatosan fenntartsák az innovatív fejlődést a Google méretbeli növekedésével párhuzamosan. Leginkább az innovációnak köszönhető,

hogy a cég lekörözött másokat, és jelenleg is az első vonalban van. Az alapítók tisztában vannak vele, hogy kiélezett verseny folyik a cégek között. Ez a rivalizálás abban nyilvánul meg, hogy valakik valahol mindig megpróbálnak olyan megoldásokat találni, melyek jobban, gyorsabban csinálják a dolgokat. Ráadásul az is egyértelmű a cég vezetői számára, hogy az innovativitás fenntartása egy gyors tempóban növekedő vállalatnál olyan komplex feladat, ami komoly problémákat okozott már más, ígéretes vállalkozások számára. Ezért a vezetők minden erejükkel bátorítják az innovációt és a kutatást, hogy a cég megőrizhesse kiemelkedő pozícióját a versenyben.

3. *A fejlesztések tesztelése felhasználókkal:* A Google munkatársai mindent megtesznek annak érdekében is, hogy a felhasználók még véglegesítésük előtt kipróbálhassák a termékeket. Így aztán a fejlesztések folyamatosak, az értékes reakciók pedig biztosítják, a hibák kiküszöbölését.
4. *Nyitás más tudományterületek felé:* A Google olyan területekkel is foglalkozik, mint a molekuláris biológia és a genetika. A gének milliói, az óriás mennyiségű adat végül is illik a Google keresőhöz, a nagy méretű adatbázishoz, a számolókapacitáshoz. A Google immár letöltötte az emberi genom-térképet, és vezető biológusokkal, genetikusokkal együttműködve dolgozik olyan tudományos, gyógyászati területeken, ahol fontos újításokra lehet számítani a közeljövőben. Hamarosan megvalósulhat, hogy az emberek rákereshetnek a Google-lal saját génjeikre.
5. *Követi az egyetemi struktúráját működésében:* A Google céget az egyetemekhez hasonlóan működtetik. Számos projekten dolgoznak párhuzamosan kis, három főből álló csoportok. A fejlesztőktől elvárják, hogy idejük 20%-át olyan problémákra fordítsák, amelyek a legjobban érdeklik őket. „Az idő 20%-a” elképzelés az egyetemi világból származik, ahol a professzorok hetente egy

napot kapnak, melyet saját érdeklődésük kielégítésére fordíthatnak. Néhány figyelemre méltó fejlesztés a Google-nél ezekből az összegyűjtött egy napokból született (lásd pl. a Google News szolgáltatást). A cégnél nincsenek jelen a szokásos jogász középvezetők, a társaságok hagyományos felépítését itt nem találjuk meg (Vise–Malseed, 2009).

6. *Könyvek digitalizálása:* A Google könyvtári szempontból jelentős szolgáltatása, amely jelenleg fejlesztés alatt áll. A Google célja, hogy a világ könyvtáraiban fellelhető összes dokumentumot digitalizálja és egységes felületen bárki számára kereshetővé, hozzáférhetővé tegye. Nem utolsósorban célkitűzése, hogy ledőljenek a könyvtárak fizikai korlátai. Ambiciózus vállalkozásnak tekinthető, amelynek globális, társadalmi, oktatási eredményei lehetnek. A Google Books weboldalán a következő olvasható: „*A végső célunk az, hogy kiadókkal és könyvtárakkal együttműködve megalkossuk a világ összes nyelvén megjelent összes könyv teljes és kereshető virtuális katalógusát, ami segíti az olvasókat abban, hogy új könyveket fedezzenek fel, a kiadókat pedig abban, hogy új olvasókra találjanak*” (A Google Books honlapja).

A Google 2009 novemberében ideiglenes megállapodást kötött az Egyesült Államokban a szerzői jogtulajdonosok képviselőivel, akik kifogásolták, hogy a keresőcéggel több millió könyvet digitalizált. Az *Authors Guild* és az *Association of American Publishers* sokáig egyezkedett a Google-lal egy New-York-i bíróság előtt, amíg sikerült kialakulniuk a részesedésüket az eredeti jogszérből származó jövedelemből. Jelenleg a Google 125 millió dollárt fizet a per lezárásáért, és létrehoz egy *Book Rights Registry* nevű nyilvántartást, amelyet az online elérhetővé tett kiadványok szerzőinek és kiadóinak honorálásánál alkalmaz majd. Az egyezés pontos részletei is nyilvánosságra kerülhetnek, de sokkal valószínűbb, hogy

olyan üzleti titok marad, amely a jövőben nagymértékben megváltoztatja az információellátás jellegét.

Ezzel az egyezményvel a Google-nak megengedték, hogy digitalizálja azokat a könyveket is, amelyeket az Egyesült Államokban véd a szerzői jog. A Google tervei szerint az egyetemek hozzáférhetnének a szolgáltatásaihoz térítés ellenében például ezekhez a ma még csak kereshető, de nem letölthető könyvekhez. Az ebből származó bevételeket megosztja majd a jogtulajdonosokkal. Ha ez az üzleti modell jól működik, akkor lehet, hogy a még forgalomban levő könyvek közül is sokat hozzáférhetővé tesznek majd ebben a formában a szerzőik. Még nem lehet tudni, hogy milyen licencdíjak lesznek, és hogy a felsőoktatási könyvtárak szűkös költségvetéséből érdemes lesz-e ezeket kifizetni, többségében olyan könyvekért, amelyek iránt minimális a kereslet (Joint, 2009).

A Google könyvdigitalizálási programja éles szakmai vitákat váltott ki számos országban, mert komolyan sérti a könyvkiadók, könyvtárak és a terjesztők érdekeit. Csak közös összefogással menekülhet meg a magyar könyvpiac is, valamint úgy, hogy gyorsan elébe megy a digitalizálási igényeknek, és stratégiákat dolgoz ki a megoldásra, e stratégiák feltételeit pedig érvényesíti a Google-lal szemben. Így esélye lehet rá, hogy nyertesként kerülhessen ki ebből a helyzetből, különben elvész (Valuska, 2010).

7. *Google Scholar szolgáltatás:* A Google tudományos keresője, amely különböző tudományos publikáció területek között keres. Ezt a szolgáltatást 2004. november 18-án vezették be, mára szinte minden online referált folyóiratban keres, kivéve a legnagyobb tudományos kiadó, az Elsevier által kiadottakat. 2006. február 20-ától már a magyar könyvtárak állományában is keres a MOKKA-n keresztül. A szolgáltatás keresőalgoritmusá hasonlít a hagyományos Google keresőéhez, de nem a hiperlinkeket használja fel egy-egy publikáció fontosság-

ának megállapításához, hanem azt, hogy más cikkek milyen gyakran hivatkoznak rá. A tudományos publikációk teljes szövegében keres. A keresések szűkíthetők szerző, év vagy megjelenési hely alapján.

A kapott találatokban a publikációk címén és online elérhetőségén kívül azok tudományos idézettsége is látható, valamint, hogy milyen könyvtárakban található meg. A lelőhely-információ megjelenítéséhez a WorldCat adatbázist, és egy saját, Library Links nevű szolgáltatást használ. A tudóstársadalom több alkalommal bírálta már a Google Scholart, mert nem képes a tudományos szakirodalom egészét figyelni, hanem annak csak egy kisebb online formában elérhető töredékét követi nyomon (Google Scholar szócikk). Ezekről a kritikáktól eltekintve a Google Scholar szolgáltatás megjelenése példa értékű, hiszen az értékes ismeretek felkutatását és megosztását támogatja a weben.

Az ontológiák szerepe a szervezeti tudás kezelésében

Az internetes keresők tárgykör egyik szorosan kapcsolódó kutatási területe a szemantikus web, melynek feladata a jelentés megtalálása a webes tartalmakban. Az itt kifejlesztett ontológiák hatékony eszközei a jelentés megragadásának.

Az ontológia célja – az információs rendszerek vonatkozásában – egy szakterület, feladat, alkalmazás formális leírása annak jelentésével együtt. „Az ontológia a fogalmi modell – a fogalomalkotás – világos és részletes leírása.” (Gruber, 1993)

Egy ontológia különböző formákban jelenhet meg, de mindenképpen tartalmaznia kell a tárgyterület szakkifejezéseit, terminológiáját és jelentésük leírását (szemantika). Az ontológia gyakorlatilag mindig valamely szakterület közös értelmezésének megjelenése, amely elősegíti a különböző érdekelt felek közötti kommunikációt. Egy ilyen közös alap hozzájárul a pontos és

eredményes információcseréhez, amely lehetőséget nyújt az újrafelhasználhatóságra, a közös használatra és a közös üzemeltetésre.

„Az ontológia fogalmak olyan strukturált halmaza, amely szakterületek leírásához használható és így alapja lehet tudásbázis-fejlesztési feladatoknak.” (Swartout, 1997)

Az ontológia fontos szerepet tölt be az ismeret reprezentációjában is, így alapvető fontosságú a szervezeti tudás menedzsmentjében, az ismeretalapú rendszerek kialakításában. Nyilvánvaló, hogy egy probléma megoldása során alapvető szerepe van annak, hogy milyen módon írjuk le, reprezentáltuk a megoldáshoz szükséges ismereteinket.

Az ontológiák napjainkban tapasztalható népszerűségét indokolja többek között az is, hogy számos, a szervezeti tudás kezelésével kapcsolatos nehézségre adnak megoldási alternatívákat. A szervezeti tudás hagyományos kezelésével kapcsolatosan számos kihívás és probléma merül fel:

- 🕒 a szervezeti tudás jelentős része dokumentumokban található meg, amelyekből azt ki kell nyerni;
- 🕒 nehéz a dokumentumok közötti kapcsolatok jól átlátni;
- 🕒 a dokumentummenedzsment rendszerek a hagyományos információ-visszakeresési technikákra épülnek, de igény van az „intelligens keresőrendszerekre”;
- 🕒 a kulcsszó alapú keresés gyakran eredményez nem megfelelő találatokat – szükség van a tartalom szerinti kezelésre is;
- 🕒 a kinyert információ értelmezése nehézkes lehet (az értelmezéshez emberi szakértelem szükséges);
- 🕒 a kevésbé strukturált szöveges források karbantartása időigényes és nehézkes, az anomáliák kezeléséhez, megjelenítéséhez szemantikai támogatásra van szükség;
- 🕒 különböző forrásokból származó információt, tudást kell kezelni, amely függhet és általában függ is a tudáshordozó előzetes tapasztalataitól (vagyis a szakértő háttérétől).

A fenti problémákra kínálnak megoldást az ontológiai alapú tudásmenedzsment rendszerek (a közös információ gyűjtését ezek nem dokumentum-, hanem tényszerűen támogatják) (Sántáné Tóth, 2008), (Szász, 2010).

Összegzés

Megállapíthatjuk, hogy a Web 2.0 igazi áttörése még várat magára vállalati környezetben, annak ellenére, hogy egyre többen használják. Már rendelkezésre állnak olyan szoftverek, amelyek a Web 2.0-át a vállalati környezethez adaptálják: biztonsági funkciókat tartalmaznak, lehetővé teszik állományok csatolását, és összekapcsolhatók az ERP (erőforrás-tervezés), a CRM (ügyfélkapcsolatok menedzselése) és egyéb céges rendszerekkel.

Véleményünk szerint jelentős szemléletváltásra lesz szükség ahhoz, hogy a Web 2.0 előnyeit ki lehessen aknázni vállalati szinten is. Előnyös tulajdonságai alatt értjük a bizalom építését a munkatársak között, a fokozottabb kommunikációra való törekvést, ami partnerségi viszonyt feltételez, valamint a tanulás támogatását. Amennyiben sikerül a Web 2.0 előnyös tulajdonságait beépíteni a vállalati környezetben használt tudásmenedzsment rendszerekbe, akkor azok sikeressége és elfogadottsága növekedni fog.

A Google azon vállalatok körébe sorolható, amelyek szemléletükben eredményesen valószínűsítették meg eddig a tudásgazdálkodást. Számos projektjével tudatosan törekszik a weben felhalmozott ismeretek megosztására és eljuttatására a felhasználókhöz. Ebben a kontextusban tehát a keresőszolgáltatásoknak kiemelkedően fontos szerepe van a hatékony tudásmegosztás elérésében. Ehhez hozzá kell még tennünk, hogy a megfelelő ontológiák használata elengedhetlenül fontos a szervezeti tudás hatékony megjelenítésében és kezelésében.

Irodalom

- A Google Books honlapja
<http://www.google.com/googlebooks/library.html> (Megtekintve: 2010. június 15.)
- Google Scholar szócikk
http://hu.wikipedia.org/wiki/Google_Scholar (Megtekintve: 2010. június.17.)
- GRUBER, T. R.: A Translation approach to portable ontology specifications. = Knowledge Acquisition, 5. vol. 1993. 2. no. 199–220. p.
- JOINT, N.: The Google Book settlement and academic libraries. = Library Review, 58. vol. 2009. 5. no. 333–340. p.
- KRAUTH, P. – KÖMLŐDI F.: A Web 2.0 jelenség (és ami mögötte van). In: Égen-földön informatika : az információs társadalom távlatai. Budapest : NHIT, 2008. 631–660. p.
- LEVY, M.: Web 2.0 implications on knowledge management. = Journal of Knowledge Management, 13. vol. 2009. 1. no. 120–134. p.
- SÁNTÁNÉ TÓTH E. [et. al.]: Döntéstámogató rendszerek. Budapest : Panem, 2008. 173–175. p.
- SWARTOUT, B. [et. al.]: Toward distributed use of large scale ontologies. In: Spring Symposium on Ontological Engineering. California : Stanford University, 1997. 138–148. p.
- SZÁSZ P.: Könyvtár 2.0. = Könyvtári Kis Híradó, 13. évf. 2008. 2. sz. 3–5. p.
- SZÁSZ P.: Tudásmenedzsment Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtárügyében. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem Informatikai Kar, Könyvtárinformatikai Tanszék, 2010. 46 p.
- TAPSCOTT, D. – WILLIAMS, A. D.: Wikinómia. Hogyan változtat meg mindent a tömeges együttműködés. Szerk. Török Hilda; ford. Garamvölgyi Andrea. Budapest : HVG, 2007. 48–57. p.; 198–201. p.
- TURBAN, E. – ARONSON, J. E. – LIANG, T.-P.: Decision Support Systems and Intelligent Business Systems (7th ed.). New Jersey : Prentice Hall, 2005.
- VALUSKA László: A Google a könyvzabáló kisgömböc. 2010. április 25.
http://index.hu/kultur/klassz/2010/04/25/a_google_konyvzabalo_kisgomboc/ (Megtekintve: 2010.június 19.)
- WISE, D. A. – MALSEED, M.: A Google sztori. Ford. Csatári Ferenc. Budapest : K.u.K.K., [2009]. 350 p.
- Web 2.0 szócikk
http://en.wikipedia.org/wiki/Web_2.0 (Megtekintve: 2010. június 14.).

A Pécsi Tudásközpont avatása

2010. szeptember 8-án a Pécsi Tudományegyetem ünnepi tanévnyitó szenátusi ülésével egybekövetve került sor a Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont házavató ünnepségére.

A Tudásközpontba a Csorba Győző Megyei-Városi Könyvtár, a Pécsi Tudományegyetem Központi Könyvtára, valamint a Jogi és Közgazdaságtudományi Könyvtár költözik be.

A 13 ezer négyzetméteres épületbe négy helyről költöztetik a könyvtárakat: csaknem egymillió könyvet és folyóiratot. A projekt összköltsége 5,5 milliárd forint, ebből 4,6 milliárd az uniós támogatás. Az új intézmény az oktatásnak, kutatásnak, különböző konferenciáknak is helyet biztosít.

A könyvtárak az uniós pályázatban megfogalmazott ún. szolgáltatásintegráció keretében fognak működni: állományukat előzetesen egyeztetett, egységes telepítési rendben helyezik el, a közkönyvtári és felsőoktatási könyvtárosok pedig összehangoltan végzik a látogatók kiszolgálását. Az alapszolgáltatásokat a szemeszter kezdetétől biztosítják a diákoknak, de mivel az informatikai eszközök szállítása októberben kezdődik, a könyvtár megnyitása és teljes körű használatba vétele október végén lesz.

A könyvtáros-társadalomnak szakmai konferencia keretében mutatják majd be a Tudásközpontba költözött könyvtárak működését és szakmai programját.

(Katalist, 2010. szept. 8. F. Dárdai Ágnes tájékoztatása, ill. a http://pecs2010.blog.hu/2010/08/21/egyetemi_tanevnyito_a_tudaskozpontban_alapjan).

Életre szóló tapasztalat

Folyamatszabályozás egy kis könyvtárban (Esettanulmány)¹

ORBÁN Éva

„Az együttműködés a vevőt közvetlenül a szolgáltató folyamatba vonja. Ennek eredményeképpen maga a folyamat életre szólóan érdekes, fontos és értékes tapasztalatot jelent a vevőnek.”

Arthur N. Tenner²

A Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtár, Levéltár és Múzeum a *Könyvtári Minőségfejlesztés 21* projekthez kapcsolódva a tőle megszokott pályázati lendülettel indult el a teljes körű minőségirányítás útján, és ennek néhány elemével rendelkezik is:

- © értékrendünk, munkánk és fejlesztéseink *középpontjában a könyvtár használói állnak;*
- © a könyvtár kidolgozott *célrendszerrel és stratégiai tervvel rendelkezik;*
- © biztosított mind a vezetők, mind a munkatársak *elkötelezettsége.*

Amire nem került eddig sor, az a folyamatok folyamatos javításának beépítése a minőségirányítási rendszerbe és a megfelelő dokumentáció. Az év elején ezért megtörtént a *könyvtári* folyamatok azonosítása, leírása és feltérképezése,

valamint azoknak a folyamatoknak, folyamatrészleteknek a kiemelése, amelyeket problematikusnak találtunk. A hibák és az okok feltárása után annak a lehetőségét vizsgáltuk meg, hogy a folyamatszabályozás eszközeivel orvosolható-e a problémák, és ha igen, hogyan vezethető be a szabályozás a könyvtárban.

Előzetes megfontolások

A könyvtárak sajátos szervezetek: nemcsak az őrzés-rendelkezésre bocsátás funkcióból szükségképpen adódó hagyomány és megújulás paradoxon miatt, hanem azért is, mert a magyar könyvtárak túlnyomó többsége az ún. kis, sőt a mikroszervezetek közé tartozik. A 2008. évi

könyvtári statisztikában³ szereplő 2073 intézmény egy tizedében (220) nincs személyzet, a fennmaradó könyvtárak 90%-a 10-nél, 96%-a 30-nál kevesebb alkalmazottal üzemel. Hogy még pontosabbak legyünk: 1011 egyszemélyes, 290 kétszemélyes és 158 háromszemélyes könyvtárat sorolnak fel, tehát az 1853 személyzettel bíró könyvtárból 1459-ben (79%) legfeljebb három fő dolgozik! (A statisztikában a teljes személyzetre vonatkozó adatsort vettem alapul. A szakképzett könyvtárosok száma, illetve a teljes munkaidőre átszámított létszám ennek töredéke lehet!)

A könyvtári szervezet tehát jellemzően egyszerű: egy vezető van, a többiek – ha vannak – beosztottak, nincsenek szervezeti egységek, a munkamegosztás csekély. Jellemző, hogy egy vagy több folyamatot az elejétől a végéig egy ember végez. A statisztikai adatok között nem szerepel, de közismert, hogy a könyvtárak dolgozói többségükben nők; úgy vélem, ez is sajátos színt ad a könyvtárak szervezeti kultúrájának.

Tunkli Gábor már 1994-ben figyelmeztetett rá, hogy az akkoriban gombamód szaporodó kisméretű szervezetekben a minőségügyi rendszerek bevezetésének sajátos feltételei vannak. A szakmai specifikumok megértése és figyelembe vétele mellett különösen nagy szerepet játszik a szervezeti kultúra: „a kis szervezeteken belül jellemzőbbek az informális kapcsolatok. Kevesebb színt van a vállalati hierarchiában, s ezek könnyen átjárhatók, azaz a különböző szintek között gyorsan és kevésbé strukturáltan megvalósulhat az információcsere. Bizonyos szintű kommunikációs kapcsolat felett – s ez általában 10–15 körül alakul a szervezeti kultúra egyéb jellemzőitől (vezetési stílus, dolgozói bevonás, tudatos csapatépítés stb.) függően – a strukturálatlan információcsere azonban már komoly hátrányokat kezd jelenteni. (...) Ugyanakkor ezek a struktúraváltások jelentős szervezeti ellenállásokba szoktak ütközni. Nem csoda, hiszen egy laza, informális rendszerről kell átállni egy strukturáltabb, kötöttebb, hierarchikusabb rendszerre. Ilyen váltást jelent a kisvállalatok életében a minőségbiztosítás megjelenése.”⁴ További

fontos szempont, hogy „a feladatok és funkciók egy nagyvállalathoz képest kevesebb emberre oszlanak szét, azaz több a jó értelemben vett polihisztor. Egy ember esetleg egymáshoz egyáltalán nem kapcsolódó feladatokat is el kell, hogy lásson. Erre minőségbiztosítási szempontból is fel kell készíteni őket, azaz egy nagyvállalathoz képest több olyan emberre van szükség, akik az egész rendszert átlátják. Fajlagosan (egy főre vetítve) nagyobb képzési igénnyel kell számolni a kisvállalatok esetében.

Gyakori probléma még a minőségbiztosítási rendszerek dokumentumigényessége. (...) *Egyfelől a működtetés dokumentumigényes – gondoljunk bele, hogy olyan szervezetekről van szó, ahol a verbális kommunikáció volt az uralkodó – , másfelől pedig a kialakítás során számos dokumentumot kell elkészíteni. Éppen ezért ügyelni kell arra, hogy csak a valóban szükséges dokumentálás valósuljon meg.*”⁵ A túldokumentálás egyenesen a projekt bukását eredményezheti. Gondot okoz még a többfunkciós munka által okozott terhelés, ami mellett ismét nincs idő a rendszer-dokumentumok készítésére. További veszélyt jelenthet, hogy a vezetés nehezen szakít megszokott vezetési stílusával, a kézi irányítás módszerével.

A feladatok és a szolgáltatások köre ugyanakkor a kis könyvtárakban is sokszínű és a „vevő az általa megkívánt minőséget várja el, függetlenül attól, hogy a terméket vagy szolgáltatást milyen létszámú szervezet állítja elő.”⁶ Ezért nagyon fontos, hogy a könyvtárra szabott és fenntartható rendszert alakítsunk ki.

Van-e esélye a minőségügynek ilyen körülmények között? Van-e értelme a minőségirányításnak? Melyik minőségirányítási rendszer valósítható meg? Ezen belül, milyen szinten, milyen módszerekkel lehet a folyamatokat szabályozni? Szükség van-e minderre egyáltalán?

Bálint Julianna úgy vélekedik, hogy „a kulcskérdés annak eldöntése, hogy érdemes-e bevezetni a rendszert. Ehhez meg kell vizsgálnia, hogy a megrendelői megkövetelik-e a rendszer tanúsítását, illetve a bevételeivel összhangban vannak-e a rendszer bevezetésének és fenntartásának költ-

segei. Másrészt egy hatékony minőségirányítási rendszer megalapozhatja a kevesebb hibás teljesítés, több megrendelés és ezáltal a jobb vállalati eredmények elérését.⁷⁷ A könyvtárak esetében is a mérték, a kardinális kérdés: mi az, amit szabályozni kell, és milyen mélységig?

Vizsgálódásaimban a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtár, Levéltár és Múzeum (a továbbiakban *a könyvtár*) gyakorlatára támaszkodom, és a könyvtári területre összpontosítva igyekszem szorosan kapcsolódni a helyi sajátosságokhoz. Így remélem elkerülni a minőségirányítással kapcsolatos gondolkodás legfőbb veszélyét, hogy az erőfeszítések a dolgozók számára nehezen értelmezhető hangzatos általánosságokban enyészsenek el.

A folyamatszabályozás keretei

A könyvtárak többsége számára, a teljes körű minőségirányítás (TQM) lehet a legmegfelelőbb minőségügyi modell, mert

- 🕒 középpontjában a külső és belső vevők elégedettsége áll,
- 🕒 a kiterjedt dokumentáció és formalizáltság helyett a munkatársak és a vezetés elkötelezettségére alapoz,
- 🕒 a szolgáltatásokban, a folyamatokban, a szervezetben, a vezetésben és a dolgozók szakmai életében a folyamatos javítás és fejlesztés záloga,
- 🕒 út a tanuló szervezetté váláshoz,
- 🕒 elsődlegesnek tekinti a humán szempontokat, és ennek megfelelő vezetést igényel,
- 🕒 előkészítője lehet egy majdani könyvtári minőségdíj elérésének.

A TQM sarokpontjai irányt mutatnak a könyvtári folyamatok vizsgálatához is, és segítenek meghatározni, mely folyamatokkal érdemes foglalkoznunk, hogyan csoportosítsuk őket, mi legyen a szabályozás alapja és menete stb. *„Ahogyan felismerik a kapcsolatot a termék minősége és a vevő elégedettsége között, ugyanúgy fel kell ismerni, hogy a termék minősége a folyamatminőség eredménye. Ez a folyamatok folyamatos*

fejlesztéséhez fog vezetni, amelynek a következménye a termékek minőségének a javulása, ami a vevő elégedettségét növeli.”⁷⁸

Valamennyi minőségirányítási rendszer hangsúlyos részét képezi a folyamatok menedzselése, mégis a könyvtári folyamatszabályozásra vonatkozó hazai irodalom kevésbé gyakorlatias. Az ötvenes évektől a hetvenes évek elejéig történtek kísérletek a munkateljesítmény-normák meghatározására;⁹ ma a könyvtári minőségmenedzsment alapkönyvei¹⁰ a benchmarking, a minőségmodellek és minőségtechnikák kapcsán beszélnek a folyamatokról.

A könyvtári szolgáltatások típusai

A könyvtárak szolgáltatásai alapvetően nagyon hasonlóak, de a szolgáltatások tartalma és főként a gyakran írásban, szabályozásban nem rögzített eredménykritériumok könyvtárról könyvtárra eltérőek. A szolgáltatásrendszert a tradíciók és a használói igények határozzák meg. A hagyomány, a folytonosság kiemelt szerepet játszik, és ezt indokolja a könyvtárak megőrző funkciója is. A használói igényfelmérések hiánya azonban azal a veszéllyel járhat, hogy a megszokás erejével fenntartunk olyan szolgáltatásokat, amelyek felett eljárt az idő, vagyis melyeket a felhasználók már nem igényelnek, nem értékelnek.

A könyvtári folyamatok azonosításához célszerű a funkcionális megközelítést alkalmazni, és a könyvtár outputjából, azaz a szolgáltatásokból kiindulni.¹¹ Érdekes megfigyelni, hogy a közmegegyezésnek megfelelően könyvtári *szolgáltatásokról* beszélünk, holott a könyvtári folyamatok eredménye csak az információszolgáltatás és a használóképzés esetében mutatja a szolgáltatások „klasszikus” jegyeit:

- 🕒 *megfoghatatlan* (eredménye nem tárgyiassal),
- 🕒 *egyidejű* az előállítás és igénybevétele (azonnal „fogyasztható”),
- 🕒 *személyes* (elválaszthatatlan a szolgáltatótól, de maga az igénybe vevő is részt vesz benne),

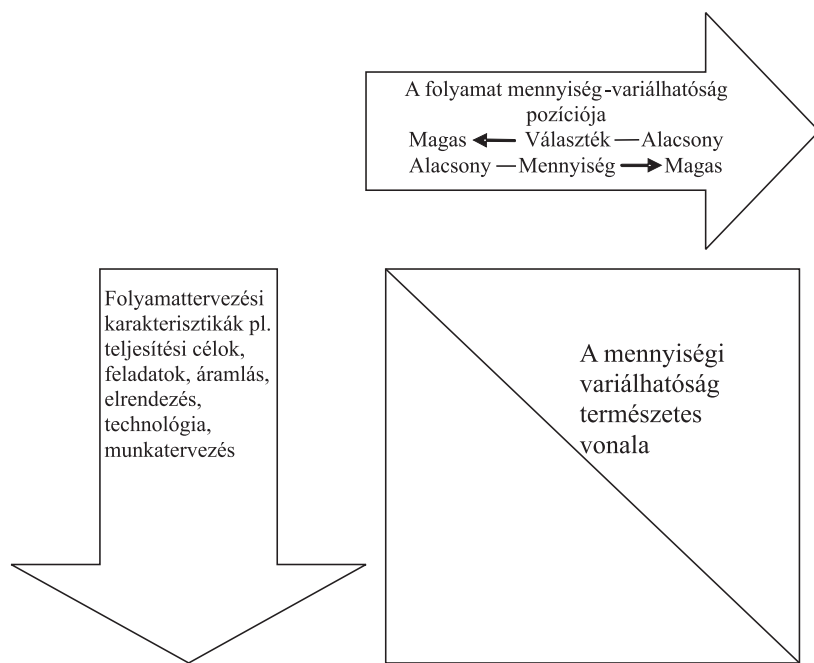
© *ingadozó* (nehezen kiszámítható és reprodukálható mind az igény, mind a szolgáltatás és a szolgáltatási minőség).¹²

A többi könyvtári szolgáltatás motivációja a rendszerezés és a megőrzés; legfontosabb jellemzője a stabilitás, a következetesség, továbbá tárgyiasult eredményeket, tartósan „kínál”, többször felhasználható outputokat biztosít a használóknak, szolgáltatási elemekkel kiegészítve. Ezek előállítására ismétlődő, gyakran jogszabályokkal, szabályzatokkal és szabványokkal határozottan körülírt alfolyamatok révén valósul meg. Ezek a folyamatok kimondottan „kínálják” magukat a szabályozásra, míg az „igazi” szolgáltatások esetében ez nehezebben oldható meg.

A könyvtári folyamatok szemléletét árnyalhatja, ha ezeket a „termék – folyamat” mátrix által meghatározott tipológiában próbáljuk meg elhelyezni.¹³

terméket, szabályozott módon előállító *tömegfolyamat* az állományba vétel és a feldolgozás;

- *állandó folyamat* például a másolás;
- *tömegszolgáltatásként* (sok tranzakció, kis mértékű testreszabottság) foghatjuk fel a kölcsönzést,
- egy fokkal variábilisabb az *ügyfélszolgálati* munka, ahová az egyszerűbb eligazítást, tájékoztatást sorolhatjuk,
- míg a bonyolultabb tájékoztatási folyamatokat és az oktatást a *professzionális szolgáltatások* körébe utalhatjuk. (Ezeket alacsony mennyiség és magas választék, testreszabottság jellemzi; e folyamatban a kontaktszemélyzet körültekintő és maga az ügyfél is tekintélyes mennyiségű időt tölt el.)

1. ábra

„Termék-folyamat” mátrix¹³

A könyvtárakban a mátrix átlója mentén található szinte valamennyi folyamat típusra mondhatunk példát:

- az alapfolyamatot nem befolyásoló variabilitással, viszonylag nagy mennyiségű

A könyvtári folyamatokra vonatkozó előírások

A különböző típusú folyamatok szabályozása nyilvánvalóan eltérő megközelítést igényel. Míg például az állományba vétel és a feldolgozás jogszabályokkal, illetve kiterjedt szabvány-családdal körülírt, az oktatás és a tájékoztatás kevés formalizálható elemet tartalmaz. A könyvtárügyi jogszabályok és szabványok aktuális jegyzékét megtalálhatjuk a *Könyvtári Intézet* honlapján.¹⁴ Ezek többsége az állomány nyilvántartására és feldolgozására vonatkozik. A könyvtári munkát érintő jogszabályok és szabványok

ismerete a szakmai minimum-követelményekhez tartozik, bár az ismeretek mélysége annak is függvénye, ki milyen területen dolgozik. A helyi sajátosságoknak megfelelő adaptációjukat házi szabályzatok biztosítják.

A szabványosítási törekvéseknek van még egy területe, amely kihatással van a könyvtári folyamatszervezésre: a statisztikai adatok, illetve a könyvtári teljesítménymutatók. A könyvtári teljesítménymutatókat a következő szabványok tartalmazzák:

MSZ ISO 11620:2000

Információ és dokumentáció. Könyvtári teljesítménymutatók. 55 p.

Az ISO 11620:1998 alapján

MSZ ISO 11620:1998/Amd.1:2003

Információ és dokumentáció. Könyvtári teljesítménymutatók (1. módosítás): További teljesítménymutatók könyvtárak számára. 15 p.

Az MSZ ISO 11620:2000 módosítása

MSZ ISO/TR 20983:2004

Információ és dokumentáció. Elektronikus könyvtári szolgáltatások teljesítménymutatói. 34 p.

Az ISO/TR 20983:2003 alapján

E mutatók nagy előnye, hogy garantált informatív tartalmuk, megbízhatóságuk, érvényességük, megfelelőségük, megvalósíthatóságuk és összehasonlíthatóságuk. Vannak közöttük olyan mutatók, amelyek nem a folyamatokat jellemzik, de vannak teljesítmény- és teljesítőképességi, illetve a használói igényekről és elégedettségről árulkodó mutatók is. A statisztikai, illetve a mutatók kiszámításához szükséges adatok gyűjtését

integrálni kell a folyamatok megfelelő pontjain. Alaposan át kell gondolni, hogyan lehet a leghatékonyabban elvégezni az adatgyűjtést.

Az ügyfélszolgálati és a professzionális szolgáltatási körbe tartozó könyvtári tevékenységek szabályozása sokkal inkább helyi, eseti jellegű. (Ellenőrző listák kialakítása, helyi eredménykritériumok megállapítása lehetnek erre alkalmasak, bár van ajánlott mutató is, a pontos válaszadás aránya.) A statisztikai adatgyűjtés és a mutatók könyvtárunkban választott körét a folyamatindikátorokról szóló fejezetben határozzuk meg.

A könyvtári folyamatok azonosítása és leírása

A fő- és alfolyamatok leltárának elkészítése

Deák meghatározása szerint azok az „Alapfolyamatok: amelyek inputokból outputokat (értéket) termelnek a külső ügyfelek számára.”¹⁵ Ha így közelítünk a folyamatokhoz, kisebb a veszélye annak, hogy az időnkelt megszokásból felesleges termékek, szolgáltatások előállításával töltjük. Könyvtárunk szolgáltatási rendszerét ilyen szellemben átírva a fő folyamatok kimeneteinek, eredményeinek a listáját kapjuk:

1. táblázat

Szolgáltatások és kimeneteik

SZOLGÁLTATÁS	KIMENET/EREDMÉNY
Dokumentumszolgáltatás Kölcsönzés, helyben használat Könyvtárközi kölcsönzés Másolatszolgáltatás	használatba vehető/vett dokumentumok dokumentumok (másolatok) más könyvtárból másolatok (papír, elektronikus)
Információs szolgáltatás	válaszok, honlap
Használók képzése	oktatási segédletek, tanfolyamok
Tudományometriai elemzés	elemzett publikációs listák (IF, hivatkozások stb.)

Ezek felhasználhatók azután a fő folyamatok azonosítására, amelyek közül egyet a 2. táblázat mutat be:

2. táblázat

Fő folyamatok a könyvtárban (a dőlt betű a használoktól származó inputot jelzi)

BEMENET	FŐFOLYAMAT(OK)	KIMENET
Információforrások információkeresési ismeretek, készségek <i>hallgatói igények</i>	tananyagfejlesztés oktatás	oktatási segédletek tanfolyamok

Látszólag semmi újdonság nincs ebben a felosztásban. Ki ne tudná, hogy ezek a könyvtári munka alapfolyamatai? Az outputok tudatos átgondolása mégis formálja a munkánkra való rálátást, belső szemléletünket. Látjuk például, hogy folyamatunknak két bemenete van: az egyik a belső, könyvtári, a másik a használói input (dőlt betűvel jelezve). Természetesen e folyamatokat tovább kell bontanunk. Célszerűnek látszik *Bálint* javaslatát követni: „Sokszor okoz gondot annak megállapítása, hogy hol van vége egy folyamatnak, és hol kezdődik a következő, azaz hol szabjuk meg az egyes folyamatok ha-

tárait. Ennek megállapítására jó alapelv lehet, hogy ott, ahol szükséges és ésszerű a kimenet ellenőrzése, mérése.”¹⁶

Ez a megközelítés

- ⊙ behozza a minőség szempontját folyamat-elemzésünkbe,
- ⊙ arra kényszerít bennünket, hogy folyamatainkban mérhető „szakaszhatárokat” keressünk, és
- ⊙ egyúttal elősegíti külső és belső partnereink azonosítását.

Az előbbi példát folytatva:

3. táblázat

A használoképzés folyamata

BEMENET	FOLYAMAT(OK)	KIMENET	MINŐSÉGI KRITÉRIUMOK
információforrások információkeresési ismeretek <i>hallgatói igények</i>	tananyagfejlesztés	oktatási segédletek	
információforrások információkeresési ismeretek	a szükséges források és ismeretek kiválasztása	elsajátítandó anyag	<ul style="list-style-type: none"> ⊙ az oktatás célja és célközönsége szempontjából optimális forrásokat tartalmazza ⊙ a szükséges keresési ismeretek teljességét tartalmazza
elsajátítandó anyag	didaktikus rendezés, módszerek kiválasztása, írás	tananyag	<ul style="list-style-type: none"> ⊙ logikus felépítés ⊙ „laikusoknak” megfelelő módszerek ⊙ gördülékeny, világos fogalmazás
tananyag	szerkesztés	tankönyv vagy távoktatási (online) tananyag	<ul style="list-style-type: none"> ⊙ a hallgatók számára könnyen elérhető ⊙ érthető és önálló feldolgozásra alkalmas ⊙ az ellenőrző kérdések legalább 70%-os megoldását teszi lehetővé

A táblázat folytatódik ...

... a táblázat folytatása

BEMENET	FOLYAMAT(OK)	KIMENET	MINŐSÉGI KRITÉRIUMOK
tankönyv vagy távoktatói (online) tananyag	elemzés	ellenőrző kérdéssorok, feladatok	<ul style="list-style-type: none"> ☉ az ismeretek és készségek releváns részét kéri számon ☉ megfelelő választékban áll rendelkezésre
<i>hallgatói igények</i>	oktatás	tanfolyamok	
hallgatói igények	a tematika, módszertan, időbeosztás, segédletek kidolgozása, összegyűjtése	tanfolyam	<ul style="list-style-type: none"> ☉ a hallgatók számára megfelelő időbeosztással, módszerekkel, mélységben legyen megtartva ☉ a technikai háttér kifogástalan állapotú legyen ☉ a tanfolyam záró tesztjén a hallgatók legalább 80%-a min. 70%-os eredményt tudjon elérni

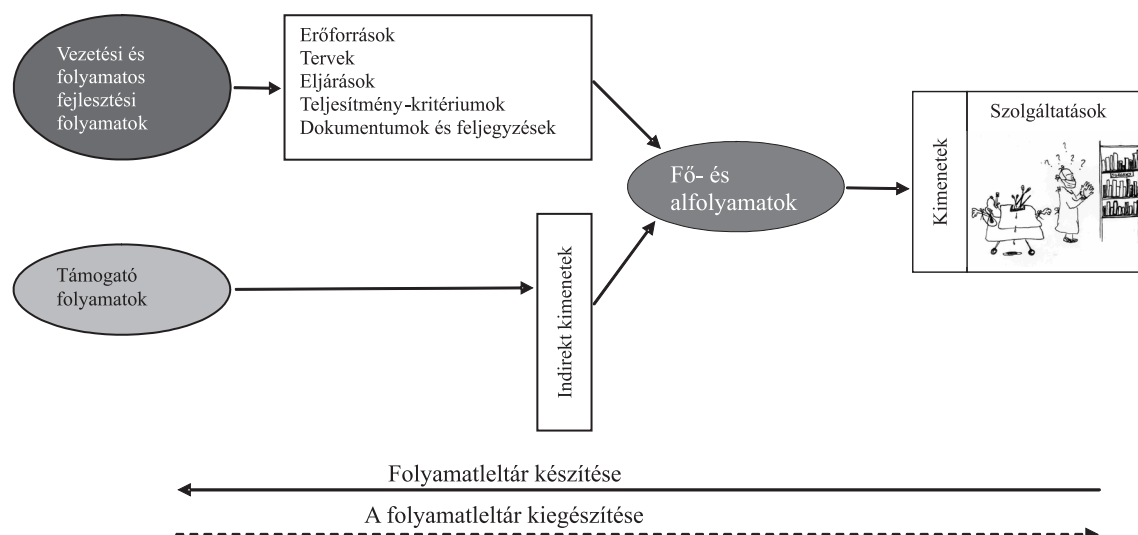
A folyamatok ilyen szemléletű leírásakor szembeötlő, hogy míg az alacsony variabilitású, a nagyobb mennyiségű végterméket előállító folyamatokat igen részletesen le tudjuk írni, a nagy variabilitású, professzionális szolgáltatások leírásában csak a jóval átfogóbb mozzanatok ragadhatók meg.

A könyvtári folyamatok „outputból levezetett” modellje

A 2. ábra összefoglalja azt a kétirányú logikát, amelynek segítségével a folyamatleltárt összeállítottuk:

2. ábra

A folyamatleltár készítésének logikája

A partnerkapcsolatok grafikus ábrázolása a folyamatokban

A bemenetek és kimenetek számbavételével a külső és belső partnerek azonosítása is pontosabbá válik, átláthatóbb lesz a feladatmegosztás. A partnerek elégedettsége, a reklamáció hiánya sok esetben az output minőségének elégséges mutatója. A kis szervezetek egyik problémája, hogy *egy* dolgozó visz végig egy munkafolyamatot, így már csak a végén derül ki, ha esetleg hibázott, ha az általa létrehozott termék a ráépülő folyamat vagy a használó számára nem megfelelő. Akár ennek a kockázatnak a szűrésére is

alkalmas egy ábrázolási módszer, a *Dolgozó/Művelet mátrix*¹⁷. A mátrix soraiban soroljuk fel a partnereket, míg az oszlopok az egymás után következő lépéseket tartalmazzák. Természetesen itt is különböző léptékekkel dolgozhatunk: egészen apró lépésekre is bonthatjuk a folyamatot. Arra vigyázni kell, hogy a kiválasztott folyamat/tevékenység részletét csak egy „partner” hajtja végre. A sorok (Dolgozó) és oszlopok (Folyamat, tevékenység, művelet) metszéspontjában található cellába rajzolhatjuk a tevékenység jellegének megfelelő folyamatábra jelképet, ezeket pedig a folyamat irányát jelző nyíllal vagy vonallal köthetjük össze.

3. ábra
Dolgozó/művelet mátrix

Műveletek Dolgozók		A találati lista elküldése	A kért dokumentumok kiválasztása, lista visszaküldése	A lista értékelése	Információkeresés	Listakészítés	Dokumentum keresés	Dokumentumkiszedés, előkészítés	Másolás, szkennelés	Dokumentum visszaosztása	Átadás, elküldés	Forrásmegállapítás	Könyvtárközi rendelés elküldése
	Külső partner (használó)			✗									
Olvasószolgálatos 1	---	☐		✗	☐	△	☐	☐			☐		
Olvasószolgálatos 2													
Olvasószolgálatos 3													
Olvasószolgálatos 4													
Olvasószolgálatos 5													
Raktáros										☐			
Másoló									☐				
Könyvtárkötő												☐	
Külső partner (társkönyvtár)													☐---

A támogató, vezetési és folyamatos fejlesztő folyamatok azonosítása

Térjünk vissza a folyamatleltárhoz. Ezt áttekintve rögtön hiányérzetünk támad: nem szerepelnek benne a támogató, a vezetési, irányítási és a folyamatos fejlesztést biztosító folyamatok. Természetesen ezek is jellemezhetők bemene-tekkel és kimenetekkel, de nem kapcsolhatók közvetlenül a szolgáltatásokhoz, nem „vezet-
hetők le” ezekből, hanem a fő folyamatok át-gondolásával azonosíthatók. Támogató folya-matnak azokat a folyamatokat tekintem, ame-lyeket „az infrastrukturális háttér biztosítása és az alaptevékenység kiszolgálása érdekében kell elvégezni”¹⁸, és a főfolyamatok szakmai tartalmához indirekt outputtal járulnak hozzá.

A vezetési folyamatok körébe azokat sorolom, amelyek általában több folyamatnak azonos mó-don szabnak irányt:

- ☉ gondoskodnak a folyamatok irányításáról és szabályozásáról,
- ☉ biztosítják és elosztják a folyamatokhoz szük-séges erőforrásokat.

A folyamatos fejlesztést biztosító folyamatokat ez utóbbiak közé sorolom, hiszen ezekben a *PDCA/SDCA ciklus* megvalósítását biztosít-ják.¹⁹

A folyamatleltár teljessé tételét segíti a minő-ségi kritériumok figyelembevétele, és az is, ha a felülről lebontó megközelítést a mindennapi, elemi tevékenységek áttekintésével egészítjük ki, és alulról is építkezünk. Így a következő fo-lyamatleltár alakul ki:

4. táblázat
Folyamatleltár

Folyamat/kategória	FŐF.	TF	VF	FFF	KF
Kapcsolattartás			X		
Pályázati tevékenység, forráskeresés			X		X
Tervezés			X		
Projekt menedzsment			X		
Marketing			X		X
Emberi erőforrás-menedzsment			X		
Szabályzatok, követelmények készítése			X		
Adminisztráció			X		
Ellátás			X		
Biztonsági intézkedések			X		
Szoftver és hardver beszerzés és működtetés		X			
Számítógépek és hálózat üzemeltetése, bizton-sági mentések		X			
HUNTEKA működtetése		X			
Állományépítés	X				
Authority-fájlok és tárgyszójegyzékek karban-tartása		X			
Feldolgozás	X				
Raktározás		X			
Dokumentumszolgáltatás	X				

A rövidítések feloldása és a táblázat folytatása a következő oldalon található.

... a táblázat folytatása

Folyamat\kategória	FŐF.	TF	VF	FFF	KF
Könyvtárközi kölcsönzés	X				
Másolat-előállítás	X				
Adatbázis-beszerezés és -működtetés		X			X
Információszolgáltatás	X				
Honlap szerkesztés	X				X
Tananyagfejlesztés	X				
Oktatás	X				X
Publikációelemzés	X				

FŐF – főfolyamat

FFF – folyamatos fejlesztő folyamat

TF – támogató folyamat

KF - kulcsfolyamat

VF – vezetési folyamat

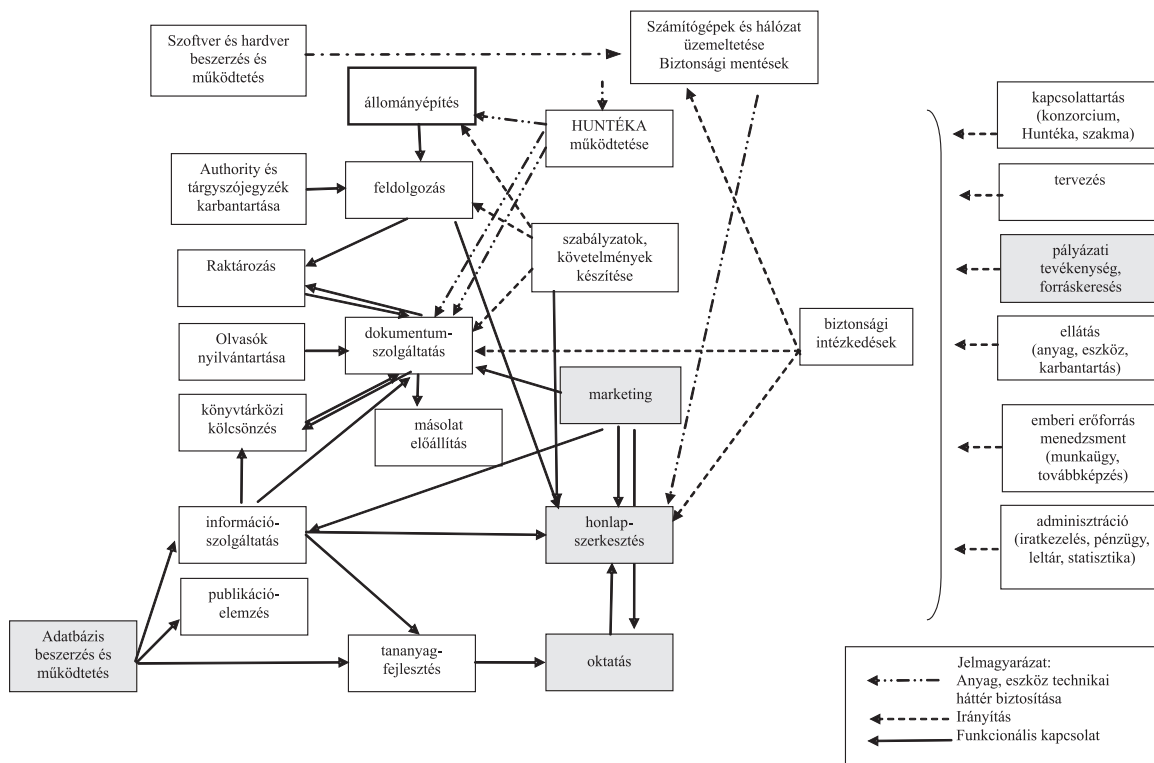
Folyamatterkép

A folyamatleltár aprólékosságát kiegészíti a folyamatterkép szemléletessége. Két egymást kiegészítő megoldással próbálkoztunk. A folyamatok bármelyike lehet a szervezet adott helyzetben stratégiai jelentőségű kulcsfolyamat.

A folyamatok lényegi kapcsolatait nagyon jól szemlélteti a gráf jellegű ábrázolás (4. ábra), amelyen az összekapcsolódó folyamatok közötti kapcsolat jellege (funkcionális, az erőforrások áramlása vagy irányító) is megmutatható. A folyamatípusok színes jelölése hozzájárul a szemléletesség növeléséhez.

4. ábra

Könyvtári folyamatterkép

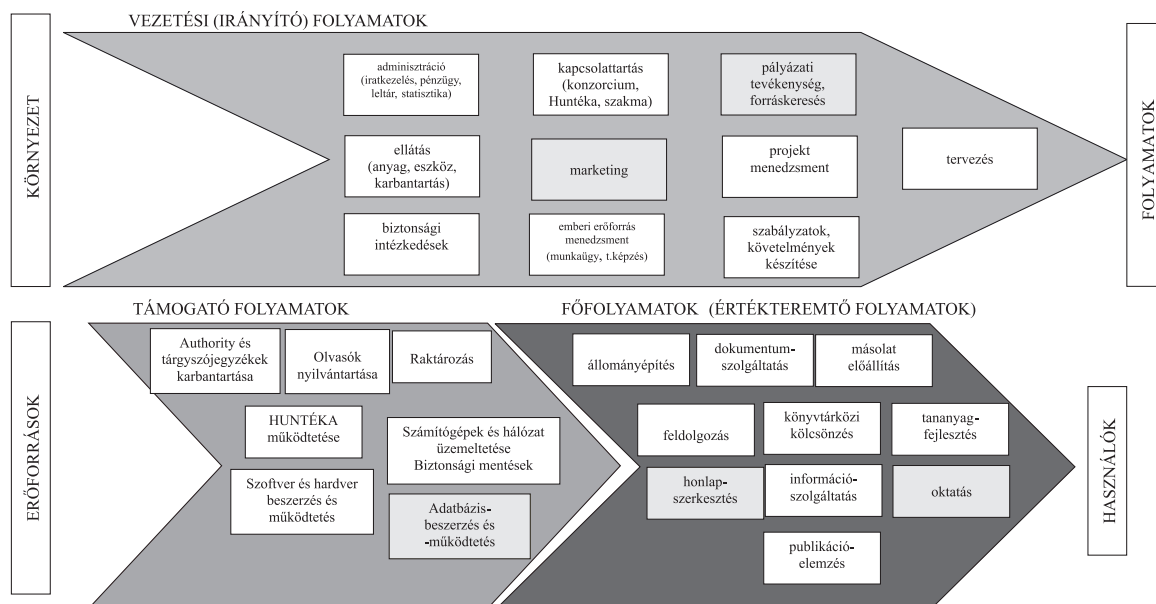

A következő nyíldiagramon (5. ábra) pedig vizuálisan is jól elkülönülnek a különböző folyamatkategóriák, miközben nyilvánvalóvá válik, a vezetési folyamatok hogyan fedik le a támogató- és főfolyamatokat, hogyan kapcsolják össze a könyvtárat a környezetével, hogyan határozzák meg a folyamatokat (politikai szinten a stratégiai irányok meghatározásával, tervezéssel, szabályozással, az erőforrások elosztásával), és

hogyan jön létre a használók számára az érték a könyvtárosok munkájából. Ez az ábrázolásmód – számomra – megmutatja a szaktudás, a kompetencia, a tapasztalat és az ezek birtokában végzett munka kiemelkedő szerepét a könyvtári szolgáltatásban megtestesülő és jó esetben a használó számára nélkülözhetetlen hozzáadott érték előállításában.

5. ábra

Folyamattérkép nyíldiagramon

* A téglalapok eltérő mérete csak a szöveg függvénye, nem utal a folyamatok jelentőségére.

Konkrét folyamatszabályozási feladatok

A folyamatszabályozás alakulása könyvtárunkban

A folyamatleltárban és a folyamattérképen egyaránt érzékelhető, hogy könyvtárunkban nincs tudatos „folyamatos fejlesztő” tevékenység. Van ugyan célkitűzés, tervezés és megvalósítás, de – mint oly sok helyen – nem fogalmazódnak meg mérhető célok, nincs megtervezve az értékelés, a javítás, a szabványosítás. Gyűjtünk bizonyos statisztikai adatokat (a központi adatszolgáltatás

keretei között) szolgáltatásainkról, könyvtárunk igénybevételéről, de ezek nem alkalmasak annak megállapítására, hogy folyamataink az elvárt minőségű terméket/szolgáltatást produkálják-e, és hogy ez a használóknak megfelel-e (érezkelt minőség).²⁰

Ugyanakkor „A minőségyszabályozás legfontosabb eszköze a folyamatszabályozás. A minőséget ugyanis csak úgy lehet biztosítani, hogy az előállítás minden egyes folyamatát szabályozzuk, és az ellenőrzés során nyert értékek alapján beavatkozunk a folyamatba. (...) A folyamatszabályozás egy adott tevékenységsorozat megvalósítási módjának és megvalósítási feltételei-

nek megtervezését jelenti, vagyis:

- ⊙ a lépések,
- ⊙ a szükséges erőforrások (személyek, eszközök, pénz),
- ⊙ az időszükséglet, a határidők,
- ⊙ a felelőségek és hatáskörök,
- ⊙ az ellenőrzési, beavatkozási pontok, módszerek és felelőségek,
- ⊙ a visszajelzési lehetőségek,
- ⊙ a szükséges dokumentumok és feljegyzések meghatározását.”²¹

Folyamatszabályozási feladataink

Ha a TQM szerinti minőségirányításra törekszünk, feltétlenül meg kell határoznunk azokat a folyamatokat, folyamatelemeket, amelyeknek a formális szabályozására szükség van. Ezzel kapcsolatos feladataink különböző terjedelműek, mélységűek, prioritásúak – a folyamat (folyamat-részlet) stratégiai fontosságától és társadalmi hatásától (értékhozzáadás szintjétől) függően. (Vö. DEÁK, p. 13.) *Egy kis könyvtárban sem a rendelkezésre álló munkaerő, sem a munkamegosztás nem teszi lehetővé és szükségessé az összes folyamat részletekbe menő leírását, folyamatábrák készítését, lépésenkénti mérések és ellenőrzések bevezetését, dokumentumok és feljegyzések készítését.* Ezért szükséges a folyamatokat súlyozni.

Könyvtárunkban vannak olyan folyamatmenedzselési és folyamatszabályozási feladatok, amelyeket *minden folyamatra ki kell terjeszteni, és dokumentumban kell rögzíteni:*

1. meg kell határozni a folyamatmenedzsmet dokumentumainak formáját,

2. ki kell jelölni a folyamatgazdát,
3. meg kell határozni a folyamat végrehajtójának feladat-, felelősségi és hatáskörét,
4. meg kell határozni a folyamat áttekintésének, ellenőrzésének, értékelésének rendszerét, a szükséges indikátorokat és mérési eljárásokat,
5. döntést kell hozni arról, hogy szükséges-e a folyamat szabályozása vagy újjáalakítása.
6. ha igen, milyen prioritással mikorra készüljön el, és ki a szabályozás/újjáalakítás kidolgozásának a felelőse.

Folyamatmenedzsmet űrlap

A fenti felsorolás szerinti első lépéssel kezdtük a szabályozási feladatok megoldását. Ennek megfelelően kidolgoztam az *1. mellékletben* található űrlapot, amely a lehető teljességgel tartalmazza a folyamat menedzseléséhez szükséges információkat. Az űrlapot *Kalapács János* könyvének²¹ floppy-mellékletén található dokumentum segítségével alakítottam ki. Természetesen a teljes folyamatmenedzsmet-dokumentáció elkészítése hosszú időt vesz igénybe, és nem lehet és szükséges az összes jellemzőt kitölteni. A dokumentációt a munkatársak által problematikusnak ítélt folyamatokkal kezdjük.

A szabályozandó folyamatok kiválasztásának elvei

Milyen kritériumok alapján sorolhatjuk a folyamatot a szabályozandó, javítandó vagy megváltoztatandó kategóriába? Ehhez az alábbi táblázat nyújthat segítséget:

5. táblázat

Döntési tábla a folyamatszabályozás szükséges szintjének a meghatározásához

Kritérium \ teendő	Beavatkozás nem szükséges	Dokumentálás szükséges	Szabályozás (folyamatos javítás) szükséges	Egyszeri, mélyreható javítás + szabályozás szükséges	Változtatás (újjalakítás) szükséges	Új folyamat kialakítása szükséges (projekt)
A belső vagy külső partnerektől panasz érkezik – statisztikailag elhanyagolható esetszám	X					
A belső vagy külső partnerektől panasz érkezik – ritkán			X			
A belső vagy külső partnerektől panasz érkezik – rendszeresen				X	X	
A belső vagy külső partnerek hiányként érzékelik, bár a folyamat létezik		X			X	
A belső vagy külső partnerek hiányként érzékelik, a folyamat nem létezik						X

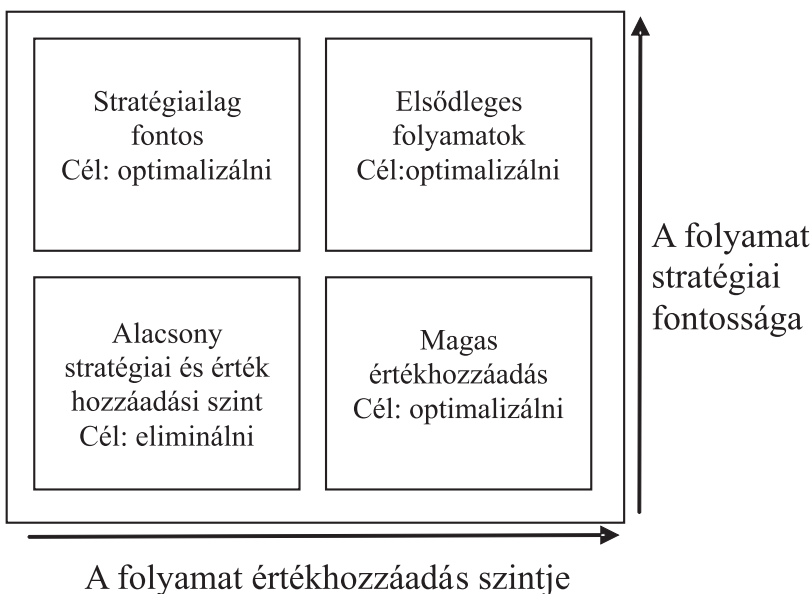
A panaszok, illetve hiányérzet megfogalmazása természetesen többnyire nem magára a folyamatra, hanem annak körülményeire vagy az előállított termékre/szolgáltatásra vonatkozik. Értelemszerűen az olyan folyamatok esetében, amikor se panasz, se hiányjelzés nem érkezik, a kis könyvtárban konkrét szabályozási lépést nem kell tenni. Ezen folyamatok esetében sem hiányozhat azonban a rendszeres áttekintés, értékelés, amikor a fenti kritériumokra is rákérdezzünk.

Mivel a múlt év végéig a panaszkezelés „spontán” zajlott, azaz nem rendelkezünk feljegyzésekkel arról, hogy milyen panaszok és hány alkalommal érkeztek, csak a szubjektív módon gyakorinak vagy visszatérőnek érzett problémákkal tudunk foglalkozni. Az év elejétől rendszeresítettük a pozitív visszajelzések és a panaszok pontos regisztrálását.

Ha megállapítottuk, hogy mely folyamatok igényelnek beavatkozást, azt is meg kell határozni, hogy milyen sorrendben foglalkozunk velük. Ehhez a már említett stratégiai és érték hozzáadási szint mátrixot hívhatjuk segítségül (6. ábra).

6. ábra

A folyamat stratégiai és értékhozzáadás szintje mátrix²³

A prioritási sorrendet ennek megfelelően a végők (külső felhasználók) hosszú távú igényei és a folyamatba fektetett szakmai munka mennyisége szabják meg. Az általunk választott sorrend:

1. Elsődleges folyamat (nagy stratégiai jelentőség, magas értékhozzáadás)
2. Magas értékhozzáadás, alacsony stratégiai jelentőség
3. Stratégiailag fontos folyamat (alacsony értékhozzáadás, nagy stratégiai jelentőség)
4. Az alacsony stratégiai és érték-hozzáadási szinttel rendelkező folyamatokat lehetőleg megszüntetjük.

Azért részesítjük vizsgálódásaink során előnyben a magas érték-hozzáadási szintű feladatot akkor is, ha stratégiai jelentősége kisebb, mert ez kedvezőtlen esetben értékes munkacapacitást von el a többi folyamattól.

Szabályozást igénylő folyamatok könyvtárunkban

A használói panaszok gyűjtése és a dolgozók problémaérzékelése alapján könyvtárunkban tizennégy folyamatszabályozással kapcsolatos feladatot azonosítottuk. Ezek jelentősége, mélysége és orvosolhatóságának bonyolultsága jelentősen eltérő. Néhány kimondottan a vezetés feladatkörében megerősítendő (például a marketingstratégia kidolgozása, a rendszeres dolgozói teljesítményértékelés szisztematikusabbá tétele), de a problémák többsége a fenti prioritási táblázatban meghatározott módon oldható meg.

A hibák őszinte feltárásának – és a megoldási alternatívák közös kidolgozásának és megfontolásának – feltétele a támogató légkör, a minőségi munka iránti kollektív elkötelezettség.

Dokumentálás

A kiskönyvtárakban uralkodó főként verbális kommunikáció, alkalmi megállapodások és a dokumentálásra fordítható csekély munkaidő

nemegyszer elhalványítja, felváltja a létező szabályozásokat, dokumentumokat is. A könyvtárosok között ugyan szoros a kapcsolat, de a fizesz szolgálati beosztás miatt előfordul, hogy a szóbeli közlések nem jutnak el mindenkire, az egymást váltó olvasószolgálatosok csak percekre találkoznak. Az írásos (formális és informális) közlések szerepe megnő.

Könyvtárunkban is hasonló a helyzet: a használati, gyűjtőkori, feldolgozási szabályzatok frissítése (alapos közös átdolgozás és megismertetés) önmagában kiküszöböl számos bizonytalanságot, amelyek kedvezőtlenül befolyásolják a folyamatokat. A folyamatmenedzsment-lapokon tisztázhatók az egyes lépésekhez, feladatokhoz tartozó felelősségi és hatáskörök.

A gyarapítást és feldolgozást végző egyetlen könyvtáros is igényli a kollektíva pontosabban dokumentált támogatását, így közös fájlokat alakítottuk ki a gyarapítási javaslatok gyűjtésére és a tartalmi feltárás konszenzusos javítására, ezek nyomon követésére. Nagyon fontos ugyanis, hogy a feldolgozó és az olvasószolgálatos egyféle logika szerint használja a kereshetőséget nagyban meghatározó tárgyszórendszert, azonos módon ítélje meg a feldolgozás szükséges mélységét, az esetleg használandó szabad tárgyszavak megválasztását stb.

A megvalósítás kulcskérdése a belső információáramlás javítása. Ez a folyamat teljes újjalakítást igényelt.

Folyamatszabályozás

Kölcsönzési munkamenet – benchmarking támogatással

Könyvtárunk a kölcsönzések viszonylag kis száma miatt nem használ vonalkódokat. A kölcsönzések egyrészt kézzel kerülnek bevitelre a Huntéka integrált rendszer kölcsönzési moduljába, másrészt a használók egy könyvkartont írnak alá, amelyet beiratkozási tasakjukba helyezünk. A manualitás azonosított hibaforrás, amely használói panaszokhoz vezethet.

A probléma megoldását a hibák számszerűsíté-

sével (a kartonos és a gépi nyilvántartás összevetésével) kezdtük. Az aktuális kölcsönzések 1,29%-ában találtunk hibát. Ezt nem ítéljük drámainak, de szeretnénk természetesen, ha reklamációmentessé válna ez a folyamat.

A probléma gyökere abban keresendő, hogy a kölcsönzési tranzakciók többsége erős nyomás alatt történik. Nemcsak a „hallgatói rohamok” miatt, hanem azért is, mert az olvasószolgálatos nemcsak kölcsönöz, hanem tájékoztat, segíti a másolást, a raktárba megy, felveszi a telefont, és általában még háttér munkákat is végez. A kritikus pont tehát az, amikor a kölcsönzési folyamat közben valami eltereli a figyelmet, és a munkamenet megszakítására készíti a könyvtárost.

Annak kiderítésére, hogyan kerülhetők el ezek a hibák, egy házi folyamat-összevetést végeztünk: megkértük a munkatársakat, írják le lépésről lépésre a kölcsönzés és visszavétel munkamenetét úgy, ahogyan ők végzik. A munkamenetek összevetése alapján két megközelítést tudunk azonosítani, amelyek közül a kevesebb lépésből álló, ún. *gép-centrikus* megoldás tűnik biztonságosabbnak, ezért az olvasószolgálat számára ezt javasoljuk.

Folyamatindikátorok (az ellenőrzés biztosítása)

A szabványos teljesítménymutatók nem mindig tükrözik munkánk lényegét, és nem mind alkalmasak arra, hogy a folyamatos fejlesztéshez egzakt iránymutatással szolgáljanak. Ezeket kívül saját mutatókkal is próbálkozunk. Milyen követelményeknek tegyenek eleget a folyamatindikátorok?

1. A folyamatoknak olyan jellemzőit ragadják meg, amelyek a könyvtár küldetése és céljai szempontjából nagy jelentőségűek.
2. Az adatgyűjtés ne rójon elviselhetetlenül nagy terhet a munkatársakra, és mértéke álljon arányban az eredmények hasznáival.
3. Az indikátorok álljanak lényegi összefüggésben a folyamatokkal, hogy hozzájáruljanak azok folyamatos javításához.

A folyamatok áttekintése, leltára alapján most néhány olyan ellenőrzési pontot (teljesítmény-

és teljesítőképeségi mutatót) választottunk ki, amelyek rendszeres vizsgálata véleményünk szerint mutatja, hogy a folyamat megfelelő-e, vagy javításra szorul. Természetesen meghatározzuk ezekhez az adatfelvétel és a számítás módját, a mérés gyakoriságát és felelősét.

☉ *a könyvtárközi kölcsönzés gyorsasága* (MSZ ISO 11620:2000, B2.5.1),

☉ *a dokumentumok feldolgozásának középideje* (MSZ ISO 11620:2000, B3.2.1),

☉ *a feltárás használói megfelelősége*.

Meghatározás: A használók keresési sikerességén keresztül a feldolgozás megfelelőségének vizsgálata. (E mutató kidolgozásában az MSZ ISO 11620:2000 szabvány B2.7 Információkeresés fejezetében szereplő mutatókra támaszkodunk.)

☉ *a kölcsönzés pontossága*

☉ *a pontos válaszadás aránya* (MSZ ISO 11620:2000, B2.6.1.)

☉ *az oktatás eredményessége*

Meghatározás: a záró tesztek közül a 70% feletti eredményűek aránya.

☉ *a másolatszolgáltatás hatékonysága*

Meghatározás: a könyvtár és az olvasók által készített másolatok egységre eső ára.

☉ *relatív kölcsönzési hatékonyság*

Meghatározás:

1. az adott évben beszerzett és kölcsönözhetőnek minősített dokumentumokat hány-szor kölcsönözték, illetve
2. hány-szor használták helyben a nem kölcsönözhetőket.

Úgy véljük, ezek a mutatók a főfolyamatok megfelelőségének releváns mértékei lehetnek, és alapot adhatnak az összehasonlításához, ugyanakkor használat-centrikusságuk miatt a TQM szempontjainak is megfelelnek.

A szabályozás egyéb eszközei: ellenőrzőlista, elégedettségmérés

Vannak olyan folyamatok, nevezetesen a professzionális szolgáltatások körébe tartozó rendkívül variábilis folyamatok, amelyek szabályozásához más eszközökre van szükség. Könyvtárunkban két ilyen van: az információszolgál-

tatás (tájékoztatás) és az oktatás. Ezek esetében a fenti mutatókon kívül finomabb eszközökre is szükség van a minőség folyamatos fenntartása és fejlesztése érdekében.

Az *információs szolgáltatás* (tájékoztatás) folyamatához egy olyan ellenőrzőlistát készítettünk, amely biztosítja, hogy a folyamat változó tartalommal, de azonos logika szerint menjen végbe, és ne csak a munkamozzanatok közül, de a források közül se maradjon ki egyetlen fontos sem. Az *oktatás* a másik professzionális szolgáltatásunk. A hallgatók elégedettségét, igényeit minden tanfolyam végén megvizsgáljuk. Szokott kérdőívünket most néhány újabb szemponttal egészítettük ki, és ettől az évtől fogva ezt használjuk. Ezen kívül a kar is évente értékelteti az oktatókat a hallgatókkal.

Újjáalakítás vagy új folyamat kialakítása

Vannak olyan problémák, amelyek a meglévő gyakorlat elvetését, valamilyen új folyamat kialakítását igénylik. A BPR²⁴ klasszikus menete

- „1. a vállalati jövőkép és a folyamat újrafarmálásával elérendő cél megfogalmazása,
2. az újrafarmálandó folyamatok azonosítása,
3. a meglévő folyamatok megértése és mérése,
4. az informatikai lehetőségek azonosítása,
5. az új folyamat prototípusának megtervezése és létrehozása.”²⁵

Az állománygyarapítás támogatása, a projekttervezés formalizálása és a belső információáramlás „reformja” kerültek ebbe a csoportba.

A belső információáramlás sok egyéb folyamatban – például a kollektív időgazdálkodás javításában – kulcsfontosságú. Az információ elakadásának okait halszálka-elemzéssel tártuk fel, s végül egyszerű megoldásra találtunk: a közös levelező lista mellett a levelezőrendszer naptár funkcióját és egy a legfontosabb fájlokat tartalmazó, a hálózatról mindenhol elérhető „közös

dosszié” használatát vezettük be. Nem kisebb jelentőségű – és semmilyen szabályzattal nem helyettesíthető – az elhatározás, hogy a közösség minden tagja gondosan ügyel a többeket érintő információ közlésére, szétszórására.

Összegzés

Könyvtárunk elindult a teljes körű minőségirányítás útján, és ennek az elmúlt években több elemét kialakította. Küzdünk azonban visszavisszatérő problémákkal, amelyek panaszokra adnak okot. Ezeket a folyamatszabályozás eszközeivel küszöbölhetjük csak ki. A dolgozat keretében a folyamatszabályozással kapcsolatos elméleti megállapításokat igyekeztem átültetni a gyakorlatba.

A folyamatok leírásában és értékelésében a vévőközpontú kiindulást a könyvtár szolgáltatásai jelenthetik (outputból levezetett modell), amelyek magukban foglalják a szükséges (és meghatározott minőségi kritériumokat teljesítő) kimeneteket. Ezek azonosítása révén lehet megtalálni azt a léptéket, amely a folyamatleírás optimális szintjét biztosítja. A folyamatleltár mélységét meghatározza a folyamatok variabilitása. A könyvtárban szinte minden folyamattípus megtalálható, az erősen szabályozott kis variabilitású tömegfolyamatoktól a szinte teljesen egyedi professzionális szolgáltatásokig, amelyek eltérő szabályozási megoldásokkal kezelhetők. A folyamatok különböző ábrázolási módjai a folyamatmenedzsment megvilágító erejű támogatói lehetnek.

Könyvtárunk a belső és külső partnerek panaszai alapján tizennégy, a folyamatszabályozáshoz kapcsolható problémát azonosított. Ezek között szerepel a marketing stratégia hiánya, amelynek kidolgozása meghaladta volna a dolgozat kereteit. Más esetekben a feladatkörök és hatáskörök dokumentálása elégséges a folyamat „rendbetételéhez”. Vannak azonban olyan hibák, amelyeknek megoldásához a folyamatszabályozás, sőt a folyamat-újjáalakítás módszereirez kellett nyúlnunk. Valamennyi folyamatra nézve

szükségesnek látjuk az alapvető jellemzők átgondolását, amit a folyamatmenedzsment űrlap támogatásával meg lehet oldani.

Könyvtárunk folyamataival foglalkozva nem maradt kétségem afelől, hogy a teljes körű minőségirányítás legmunkaigényesebb és legbonyolultabb eleme a folyamatos javítás biztosítása. A hazai, túlnyomó részben kiskönyvtárakban a formális és jól dokumentált, valamennyi munkaterületre kiterjedő folyamatszabályozás nem szükséges és nem is elvárható. Az egyéni megszokások, a „befelé fordulás” itt jobban fenyegetik a folyamatokat, mint a nagyobb szervezetekben, ezért a használói elégedettség mérése, a folyamatok időszakos átgondolása, néhány jól megválasztott mutató folyamatos figyelemmel kísérése sokat segíthet a PDCA/SDCA-ciklus érvényesítésében, a folyamatos jobbításban és fejlesztésben, különösen akkor, ha új dolgokat (technológiát, szolgáltatásokat) kell integrálni a könyvtár kialakult rendszerébe. A megszokott, hagyományos szerepeket és folyamatokat felborító újdonságok pedig – tetszik vagy sem – folyamatosan érkeznek.

Nem foglalkoztam a folyamatok és a szervezeti kultúra összefüggéseivel, pedig csak ezen a szűrőn keresztül történhet bármilyen átalakítás. A minőségi törekvések csak a munkacsoportból magából fakadhatnak, motiváció nélkül formalitássá silányulnak. A szervezeti kultúrát erőteljesen befolyásolja, hogy a könyvtárosok többsége nő. Ennek vannak hátrányos oldalai is a szakma számára, ám éppen a minőségirányítás és a folyamatszabályozás szempontjából támaszkodhatunk a könyvtárakban érvényesülő női kultúrára. Miért ne transzferálódna a családban megszokott empatikus viselkedés, a szükségszerűen kialakított munkaoptimalizálás a munka világába? (Hiszen a nőknek a munkába állás és a családalapítás pillanatától kezdve egyszerre három-négy összetett folyamatra kell figyelniük, és a munka – háztartás – gyerekek – idős szülők „négyzetben” logisztikai bravúrokat kell megoldaniuk – hogy a szűkös erőforrásokkal való gazdálkodásról ne is beszéljünk.) Kényszerűségből is megtanulják, hogyan kell

komplex folyamatokat partnerközpontúan lefuttatni. Lehet, hogy érdekérvényesítésben, kockázatvállalásban kevésbé sikeresek, de építeni lehet kitartásukra, és biztos, hogy sokan közülük ahhoz a 30%-hoz tartoznak, akik ösztönösen üzik a minőségmenedzsmentet.

Könyvtárunkban is a spontán minőségirányítás és folyamatszabályozás működik egy női jellegű, támogató szervezeti kultúra talaján. A folyamatszabályozással kapcsolatos eddigi munkálatok is hoztak már kisebb-nagyobb eredményeket, de hogy a tervezett ellenőrzések, visszacsatolások sorra kerülnek-e, az újjáalakított folyamatok megvalósíthatók-e a tervezett módon, és mindez valóban a folyamatok jobbításához vezet-e, a jövőben fog eldőlni. Nagy a kockázata, hogy folyamatos túlterheltségünk miatt éppen ezeket a feladatokat hanyagoljuk el. Elkötelezettségünkben bízva remélem, hogy közösen kialakított céljaink érdekében mégsem ez lesz a sorsuk, hiszen a szolgáltató folyamat „életre szólóan érdekes, fontos és értékes tapasztalatot jelent a vevőknek”.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok kollégáimnak segítőkészségükért, ötleteikért és nyitottságukért, amellyel a dolgozat létrejöttéhez hozzájárultak. Köszönöm tanáraimnak, *Horváth Tibornak, Ungváry Rudolfnak* és *Balogh Annának*, hogy vonzóvá tették számomra a folyamatok vizsgálatával járó aprómunkát, az új megközelítések keresését és a minőség világát.

Melléklet: Folyamatmenedzsment űrlap

Folyamatmenedzsment

A folyamat neve:

Folyamatgazda:

A folyamat osztályozása:

A folyamat célja:

A folyamat bemenete és kimenete (kölsönhatások):

A folyamatra vonatkozó jogszabályok, szabványok:

Folyamatleírás/ábra:

Erőforrások:

Kritikus pontok:

Folyamatindikátorok:

Célértékek:

Mennyiségi mutatók/paraméterek:

- idősorosan

Vevői elégedettségi mutatók:

A mérés rendje

adatgyűjtés köre

az adatgyűjtés módja

az értékelés módja

a mérési időszakok

Javító intézkedések (a mérések időrendjében):

Megjegyzések:

Jóváhagyó:

Kiadás dátuma:

_____
A vezető aláírása

Módosítások			
Sorszama	Dátuma	Leírása, jellege	Engedélyező

Folyamatleírás szám: FL 001	Oldalszám: n/m
-----------------------------	----------------

Jegyzetek és irodalom

1. A cikk alapja az Eötvös József Főiskola és a Magyar Gallup Intézet „Minőségmenedzsment” szakirányú továbbképzésére készült szakdolgozat (2010). (<http://konyvtar.univet.hu/regi/orbi/folyamatszabalyozas.pdf>)
2. TENNER, Arthur R. – DETORO, Irving J.: Teljes körű minőségmenedzsment : TQM. Bp. : Műszaki Kvk., 1996. 49–50. p.
3. A MAGYARORSZÁGI könyvtárak statisztikai adatai : 2008. Minden adatközlő minden adata. Könyvtári Intézet, 2009. május 11. - http://www.ki.oszk.hu/107/e107_plugins/content/content.php?content.5007 (2009. január 6.)
4. TUNKLI Gábor: Minőségbiztosítási rendszerek bevezetésének tanácsadói tapasztalatai elsősorban a kisvállalati körre. In: II. „Minőségi Hét” : 1993. november 8-10. Budapest : a konferencia előadásai. Szerk. Pákh Miklós, Róth András, Tihanyi Lászlóné. [Bp.] : „Minőségi Hét” Konf. Iroda, Erfapress, 1994. 231 p.
5. TUNKLI, i.m. 231 p.
6. TUNKLI, i.m. 228 p.
7. BÁLINT Julianna: A vidékhez kapcsolódó építés és infrastruktúra fejlesztés minőségirányítási rendszere. Doktori értekezés tézisei. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2004. 8. p. http://phd.okm.gov.hu/disszertaciok/tezisek/2004/tz_eredeti1834.pdf (2009. január 6.)
8. BÁLINT Julianna: Minőség : tanuljuk, tanítsuk, valósítsuk meg és fejlesszük tovább. 3. bőv. átdolg. kiad. Bp. : Terc, 2006. 120. p.
9. Például: Munkateljesítmény normák a tudományos és szakkönyvtárakban. (Bereczky László: A munkanormák és kidolgozásuk néhány módszere. + Cholnoky Győző: A magyar tudományos és szakkönyvtárak munkateljesítmény normatívái.) (Közread. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ.) Bp. : Népművelési Propaganda Iroda, 1971. 117 p.
10. SKALICZKI Judit – ZALAINÉ Kovács Éva: Minőségmenedzsment a könyvtárban. Veszprém ; Bp. : Veszprémi Egyetemi Kiadó ; IKSZ, 2001. 193 p., illetve SKLICZKI Judit – ZALAINÉ Kovács Éva: A minőség értékelése a könyvtárban és az információs szolgáltatásokban. Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 2008. 226 p.
11. Ezt a szemléletmódot képviselte tanárom, Horváth Tibor már az 1970-es években is, amit két oktatási segédlete is bizonyít: HORVÁTH Tibor: Általános szervezési ismeretek könyvtárosok számára. Budapest, OSZK KMK, 1970. 86. p. (Könyvtárgépesítési füzetek, 10.) és HORVÁTH Tibor: A könyvtári szolgáltatások rendszere. Budapest, OSZK KMK, 1974. 45 p.
12. KALAPÁCS János: Minőség irányítás, minőség technikák : Ipar, gazdaság, (köz) szolgáltatás. Budapest, X-Level, 2001. 22-23. p. és ESZES István: Bevezetés a marketingbe. <http://www.eszes.net/EloadasokPDF/Mktgbevezetes/termek.pdf> (2009. január 6.)
13. DEÁK Csaba (szerk.): Folyamatmenedzsment, folyamat-innováció. Miskolc : Miskolci Egyetem InKKK, 2007. 14-17. p. (Innovációmenedzsment kutatás és gyakorlat)
14. Könyvtári Intézet. Jogszabályok. <http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?44>. és Könyvtári Intézet. Szabványok, szabályzatok, útmutatók, irányelvek. URL: <http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?79> (2010. január 25.)
15. DEÁK, i.m. 18. p.
16. BÁLINT, 2006. i.m. 224. p.
17. HORVÁTH Tibor: Általános szervezési ismeretek könyvtárosok számára. Budapest, OSZK KMK, 1970. 23. p. (Könyvtárgépesítési füzetek, 10.)
18. DEÁK, i.m. 18. p.
19. Ezek a minőségirányítás alapciklusai: Plan (Tervezés) – Do (Végrehajtás) – Check (Ellenőrzés) – Act (Beavatkozás) / Standardise (Standardizálás) – Do (Végrehajtás) – Check (Ellenőrzés) – Act (Beavatkozás)
20. Könyvtárunk működésének e hiányossága nem írható egyértelműen a vezetés rovására. Mint annyi más intézményben, könyvtárunkban is drasztikus létszámcsökkenés történt a kilencvenes évek elején. 17 főről 11 főfoglalkozású és két részmunkaidős munkatársra csökkent a könyvtár létszáma, miközben a hallgatói létszám megduplázódott, és a technikai feltételek és az ezek által gerjesztett feladatok (és lehetőségek) szintén kibővültek. A túlterheltség sokszor nemcsak a számszerű adatok gyűjtését, a szakszerű visszacsatolást gátolja meg, de a minőségi munkát is veszélyezteti vagy kizárja.
21. BÁLINT, 2006 i.m. 255. p.
22. KALAPÁCS János: Minőség irányítás, minőség technikák : Ipar, gazdaság, (köz) szolgáltatás. Budapest, X-Level, 2001. 590 p. + 1 floppy mell.
23. DEÁK, i.m. 13 p.
24. Business Process Reengineering – folyamatok újjáalakítása
25. PATAKI Béla: Változásmenedzsment : oktatási segédlet. Bp. : BME, 2004. 57. p.

A TÁMOP „Tudásdepo-Express” program támogatásával a Könyvtári Intézet és a Magyar Olvasástársaság 2010. április 20-án Írás- és olvasásfejlesztés a családban, Európában és világszerte címmel rendezett konferenciát az OSZK-ban. A nyitó előadást a University of Sheffield professzora, Greg Brooks tartotta. Előadásának külön érdekessége volt, hogy az izlandó vulkánkitörés következtében szünetelő légiközlekedés miatt a professzor egy londoni egyetemi munkaszobából közvetített internetes videókonferencia keretében prezentálta mondanóját, melyet az OSZK-ban összejött érdeklődők a konferenciaterem kivetítőjén követtek. A rendezvény további programjában a magyarországi tapasztalatokat vitatták meg a résztvevők.

A családi írás- és olvasásfejlesztés szerepe Európában és Európán kívül

A témával kapcsolatos kutatások áttekintése

BROOKS, Greg: Family literacy in Europe and beyond: a research review and workshop c. előadását Hegyközi Ilona fordította.

BROOKS, Greg

Írásomban főként a következőkkel foglalkozom:

- © az Angliában zajló családi írás- és olvasásfejlesztési programok történetével és eredményeivel;
- © a hasonló programok hatékonyságára vonatkozó mennyiségi adatokkal a világ minden részéről, az irodalomjegyzékben Brooks et al. (2008) címen jegyzett jelentés alapján.

A kifejezés jelentései

A családi írás- és olvasásfejlesztés (*family literacy*) kifejezést az amerikai *Danny Taylor* használta először 1983-ban. Eredetileg a családok erre irányuló tevékenységére vonatkozott, de hamarosan a kapcsolódó kutatásokra alkalmazták, majd a vonatkozó *programokra* – ma ez a fő jelentése angol nyelvterületen. Az első családi írás- és olvasásfejlesztési programok az USA-ban indultak a 80-as évek közepén, valamint 1985-ben Törökországban. A török programok igen nagyszabásúak (jelenleg 70 ezer családhoz jutnak el évente), de alig ismertek (ahogy erről a Brooks et al. (2008) címen jegyzett műben és annak hivatkozásaiban beszámolunk).

Alapvetés

A családi írás- és olvasásfejlesztési programok két, korábban különálló hagyomány ötvözését jelentik:

- ☉ a gyenge olvasási és írási készségekkel rendelkező felnőtteknek szóló fejlesztési programokat;
- ☉ a szülőknek gyermekeikkel közös olvasási programjait, ilyen például a „Szülők bevonása az olvasásba” kezdeményezés.

Az elmélet abból indult ki, hogy a családi írás- és olvasásfejlesztési programok jobb eredményt járnak, mint az említett két megközelítés bármelyike önmagában. Angliában az ilyen jellegű programok háttérében részben a „generációk közötti írástudás ciklikus volta” rejlett: ha a gyermekek szüleinek maguknak is nehézségeik vannak e téren, a gyermekeknek valószínűleg szintén problémáik lesznek az írás és olvasás elsajátításában. Statisztikailag a gyenge készségekkel rendelkező szülők és a gyermekek problémái között igen laza az összefüggés, de az igaz, hogy a gyermekek tanulási és életéselyeit igen erősen befolyásolja a családi háttér.

Néhány fontos elvi kérdés

1. A világban folyó családi olvasásfejlesztési programok rendszerint szélesen értelmezik a „család” fogalmát, nemcsak az úgynevezett magcsaládot (más néven a nukleáris családot) értik bele (azaz a szülő(ke)t és természetes gyermekeiket), hanem a nagyszülőket, az idősebb testvéreket, más felnőtteket az adott háztartási/rokon csoportból, az örökbefogadó és nevelőszülőket, és azokat is, akik állami intézményekben gondoskodnak a gyermekekről.
2. A családi olvasásfejlesztési programokkal foglalkozó tanárok többsége fontosnak tartja azokat az alkalmakat, amikor a családban a már meglévő nyelvi és írás-olvasási készségek kifejezésre jutnak (ilyen például a történetek elmesélése, a szövegalkotás, a tárgykészítés, amikor a gyermek élvezzi a szülő figyelmét, valamint amikor a szülő segít a szavakat és a számokat értelmezni).
3. Ezért a programok finanszírozóinak és szolgáltatóinak nemcsak az írással és olvasással kapcsolatos „iskolai” tudnivalók fontosságát kell a szülőknél tudatosítaniuk, hanem bátorítaniuk kell mindenféle célú írást és olvasást.

A családi írás- és olvasásfejlesztési programok kezdetei Angliában

Az első ilyen címen szervezett programokra 1994-ben került sor. A hasonló korábbi kezdeményezések „*A szülők bevonása az olvasásba*” vagy „*Családi olvasó csoportok*” néven voltak ismeretesek – lásd Hannon (2003), Hannon – Bird (2004). Nagy-Britanniában a családi írás- és olvasásfejlesztés élharcosa a Basic Skills Agency (BSA) volt: ez a kormány által finanszírozott szervezet (amely ma már nem létezik) azt tekintette fő feladatának, hogy javítsa a felnőttek írási és számolási képességeit.

1994-ben a BSA négy úgynevezett „*Családi írás-*

és olvasásfejlesztési demonstrációs program”-ot indított, hármat Angliában és egyet Walesben. A programok mindegyike olyan területen zajlott, ahol halmozottan hátrányos helyzetűek éltek: Cardiffban (Wales fővárosában), Liverpoolban (az észak-nyugati partvidék nagy kikötővárosában), Norfolkban (Anglia keleti partvidékének falusias körzetében) és North Tyneside-ban (Anglia észak-keleti részén, egy Newcastle-től keletre fekvő városias területen).

A Családi írás- és olvasásfejlesztési demonstrációs programok olyan családokat vettek célba, amelyekben 3–6 éves gyermekek voltak, és a szülők gyenge írási és olvasási készségekkel rendelkeztek. A programoknak három céljuk volt:

- ☉ javítani a szülők írási és olvasási készségeit,
- ☉ előmozdítani a gyermekek nyelvi és írásfejlődését, és
- ☉ támogatni a szülők képességét arra, hogy segítsék gyermekeik fejlődését.

A programoknak három ága volt:

- ☉ a szülőknek tartott összejövetelek,
- ☉ a gyermekeknek tartott összejövetelek (ezek a szülők programjaival egy időben zajlottak), és
- ☉ a két csoport közös összejövetelei; ezeken a szülők kipróbálták gyermekeikkel azt, amit a külön tartott összejöveteleiken elsajátítottak.

A demonstrációs programokat 1994-1995-ben a National Foundation for Educational Research in England and Wales (NFER) szakértői csoportja értékelte. A programok nagyon hatékonyak voltak mind a szülők, mind a gyermekek számára (lásd Brooks et al., 1996), és az eredmények tartósnak bizonyultak, akár két és fél-három évvel később is megmutatkoztak (lásd Brooks et al., 1997).

Az értékelésben szereplő mintákban nagyon kevés nyelvi kisebbségi család szerepelt, vagyis akiknek nem az angol volt az anyanyelve, és csak 3–6 éves gyermekekkel rendelkező családokat vizsgáltak. Később a „Családi írás- és olvasásfejlesztés új csoportok számára” kezdeményezés kiterjedt a nyelvi kisebbségi (főként az

urdu anyanyelvű pakisztáni eredetű) családokra is, továbbá olyanokra, amelyekben 8 vagy 11 éves gyermek volt. Egy későbbi NFER-értékelés szerint az új programok nagyon hatékonyak voltak az első két csoport esetében, míg a 11 éves gyermekek családjai esetében nem (Brooks et al., 1999).

A demonstrációs programok olyan hatékonyak bizonyultak, hogy bekerültek a kormányzati finanszírozás rendszerébe: ha Angliában és Walesben bármely önkormányzat családi fejlesztési programot kívánt működtetni, és ahhoz központi kormányzati finanszírozást szeretett volna kapni, a BSA-modellt kellett alkalmaznia. 1998-ig minden walesi és néhány kivétellel az összes angliai önkormányzat e modell szerint indított családi fejlesztési programot.

Sok önkormányzat azonban más elvek alapján megtervezett, másfajta finanszírozású és változatosságra törekvő családi fejlesztési programokat is működtetett. Ezért 2000-től a BSA másfajta programokat is kidolgozott és működtetett, és ezek értékelésére is megbízást adott:

- ☉ „*Tartsunk lépést gyermekeinkkel*”, csak szülőknek (Brooks et al., 2002); a programok során a szülőkkel ismertették, gyermekeik az iskolában hogyan sajátítják el az írást és olvasást, és hogyan támogathatják őket ebben;
- ☉ „*Korai kezdés*” a 3 évesnél fiatalabb gyermekeknek és édesanyjuknak (Brooks et al., 2004) – ezek voltak a negyedik ág első programjai, amelyek a szülőknek és a gyermekeknek ajánlottak „otthon végezhető” tevékenységeket.

Mindkét program hatékonynak bizonyult, és ma már központi kormányzati támogatásban részesül.

2007-re a főbb családi fejlesztési programok hatékonyságáról szóló bizonyítékok már 12 évesek voltak, újabb bizonyítékokra volt szükség. Ezért 2008–2009-ben (Swain et al., 2009) új országos értékelésnek vetették alá a családi írás- és olvasásfejlesztési tanfolyamokat. A legfontosabb mennyiségi eredmények azt mutatták, hogy a gyermekek jelentős előrehaladást érnek el, de a

szülők csak kis mértékben fejlődnek. A legfrissebb **leíró** beszámoló az angliai családi írás- és olvasásfejlesztési programokról a következők: Hannon et al. (2007), német nyelven, továbbá a Kate Pahl által írt egyes fejezetek a Brooks et al. (2008) kötetben.

Bizonyítékok a világ minden tájáról

Brooks et al. (2008) kötetében a következő országokból származó bizonyítékokat használtuk fel: Dél-Afrika, Kanada, Nagy-Britannia, Németország, Nepál, Törökország, Uganda, Új-Zéland, USA, és a Málta által irányított PEFaL (Parent Empowerment through Family Literacy – a szülők felkészítése a családi írás- és olvasásfejlesztés révén) kezdeményezéséből, amelynek Angliában, Belgiumban, Litvániában, Olaszországban és Romániában is voltak helyi programjai. Kate Pahl egyes fejezetei tartalmazzak nemzetközi **minőségi** bizonyítékokat is (lásd alább); a nemzetközi **menyiségi** bizonyítékokról pedig lásd az általam írt fejezeteket a Brooks et al. (2008) kötetben, amelynek itt adom az összefoglalását.

A szülők írási és olvasási készségeinek hozzáadéka a tesztdatok alapján

Négy BSA vizsgálat (mind Nagy-Britanniából) szolgált pozitív bizonyítékkal arra nézve, hogy a szülők írási és olvasási készségei fejlődnek, de két másik vizsgálat egyáltalán nem tapasztalta ezt a kontrollcsoportok esetében (az Egyenlő indulás program az USA-ban, a PEFaL Máltán).

A szülők képessége a gyermekek fejlődésének segítésére

E területen eredményekről nyolc vizsgálat számolt be, hat Nagy-Britanniából, egy-egy az USA-ból és Máltáról. A brit programok között szerepelt a már említett BSA-programok mindegyike, a 2008-2009-es vizsgálat, továbbá a Bookstart program. (Ez a kezdeményezés

Birminghamban indult az 1990-es években, és ma már az egész Egyesült Királyságra kiterjed. Részt vesznek benne az összes olyan gyermeknek a szülei, aki könyvet és ahhoz kapcsolódó ajándékot kapott kilenc hónapos kora körül.) Bár egyszerű, egyszeri alkalomról és elszigetelt kezdeményezésről van szó, beigazolódott, hogy tartós hatású, és az ötletet számos más ország is átvette.

Az amerikai program neve FLAME (Family Literacy Aprendiendo, Mejorando, Educando), és Chicagóban zajlik. Ahogy az elnevezése is mutatja, spanyol ajkú családoknak szól. A máltai kezdeményezés napközis klubokon alapul, neve Hilti („Képes vagyok...”). Mindkét program ért el sikereket.

Szélesebb körű eredmények a szülők körében

A nemzetközi vizsgálatok is azt igazolják, hogy e programok a szülők számára az írás-olvasás fejlesztésén túl további előnyökkel járnak, például:

- ⊙ két program esetében azt tapasztalták, hogy javult az anyák gyermeknevelési gyakorlata: a törökországi anya-gyermek oktatási programban (Mother-Child Education Program; MoCEP) (ennek egyik tanulsága az, hogy azok az anyák, akik részt vettek benne, kisebb valószínűséggel bántják gyermekeiket!), és Oxfordban, Angliában a Peers Early Education Partnership (PEEP) programban (ennek célja: a korai nevelésben kortárs csoport bevonásával történő együttműködés);
- ⊙ két másik program esetében a szülők arról számoltak be, hogy javultak az elhelyezkedési esélyeik (a brit családi írás- és olvasásfejlesztési demonstrációs programoknál, az USA-beli Korai kezdés programnál);
- ⊙ három program esetében a szülők arról számoltak be, hogy nőtt az önbizalmuk (MoCEP, Korai kezdés, Hilti klubok);
- ⊙ négy program esetében a szülők elmondták, hogy jobban be tudtak kapcsolódni gyermekük iskolájának életébe (MoCEP, családi írás-

és olvasásfejlesztési demonstrációs programok, FLAME, Hilti klubok); és

- ☉ két esetben a szülők jelentős számban vállalkoztak továbbtanulásra (családi írás- és olvasásfejlesztési demonstrációs programok, Korai kezdés).

A gyermekek készségeinek fejlődése a tesztdatok alapján

Összesen 13 tanulmány mutatta azt, hogy a gyermekek írási és olvasási készségei javultak, nyolc pedig azt találta, hogy a kifejezőképességük is előnyösen fejlődött.

Megismételt vizsgálatok adatai

Sajnálatos, de tény, hogy sok, hasznos eredményeket hozó oktatási kezdeményezés működése során vagy nem gyűjt adatokat arra a célra, hogy később meg lehessen állapítani, hogy eredményei fennmaradnak-e, vagy ha gyűjtenek is ilyen adatokat, azt tapasztalják, hogy az eredmények elsikkadnak. Ez nem érvényes azonban a családi írás- és olvasástudásra: hét vizsgálat gyűjtött követő adatokat, és csaknem mindegyik azt mutatta ki, hogy sikerült megőrizni az eredményeket. A leghosszabb időtartamú értékelés a törökországi MoCEP-hez kötődik. A második vizsgálat alkalmával azt tapasztalták a 24 éveseknél, hogy azok a fiatalok, akiknek édesanyja 19 évvel korábban részt vett a programban, nagyobb valószínűséggel szereztek felsőfokú végzettséget, mint a kontrollcsoportban szereplők.

A mennyiségi bizonyítékokkal kapcsolatos csapdák

Ahogy a fentiekből látható, nagyon kevés bizonyíték szól amellett, hogy a kezdeményezések a szülők írási és olvasási készségeit előnyösen befolyásolják. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy mindmáig nem készült még mennyiségi vizsgálat arról:

- ☉ hogy a családi írás- és olvasásfejlesztési programokban részt vevő szülők jobban halad-

nak-e előre, mint ahogy ezt önálló, csak felnőttek számára szervezett fejlesztési programok keretében tennék (annak ellenére, hogy ez a családi fejlesztési programok elméletének része), vagy

- ☉ hogy a családi írás- és olvasásfejlesztés bizonyos megközelítési módjai sikeresebbek-e a többiekénél.

Nagyon fontos lenne ilyen vizsgálatok elvégzése!

Nemzetközi minőségi bizonyítékok

A Brooks et al. (2008) kötetben ennek a kérdéskörnek a vizsgálatára olyan programokat választottunk, amelyek:

- ☉ az otthon szerzett írás- és olvasástudást és a nyelvi készségeket is értékelték
- ☉ a közösségi írás- és olvasástudást befogadó módon, az egyenlő esélyek jegyében közeleltették meg
- ☉ számos közösségi partneri kapcsolatot fejlesztettek ki
- ☉ bizonyítékokkal szolgáltak a hatékonyságról
- ☉ világosan meg voltak fogalmazva, és jól körül voltak írva, valamint
- ☉ vállalkoztak az értékelésre.

A vizsgálatnak ez a része különböző további témákat vetett fel, néhány ezek közül:

- ☉ Az magától értetődő volt, hogy a programok szolgáltatásának és értékelésének több formája van, és a programok sokféle módon valósulhatnak meg, például Hamburgban digitális mesemondás folyik;
- ☉ Az értékelést egyes esetekben vizuális megjelenítéssel és szóban bonyolították le, például Dél-Afrikában;
- ☉ A szolgáltatást több programnál is a helyi gyakorlathoz igazították, például Ugandában és Chicagóban;
- ☉ Az otthoni nyelvi gyakorlathoz való viszony többféle volt. Néhány esetben, például az USA déli államaiban és Nepálban ellentmon-

dásos volt a közösségi nyelv (például a spanyol) és az anyanyelv használata;

- ⊗ Iskolaérettség: néhány program, pl. a törökországi MoCEP és a kaliforniai Verizon arra ösztönözte a szülőket, hogy készítsék fel gyermekeiket az iskolára;
- ⊗ A szülői gondoskodás támogatása, különösen Törökországban és Kanadában;
- ⊗ A közösségi felkészítési modell általános volt – támogatták a szülőket abban, hogy képzést végezzenek (pl. FLAME);
- ⊗ Egyes programokhoz határozottan kapcsolódtak további eredmények, például az egészség megőrzése terén – Nepálban, Dél-Afrikában (különösen ami az AIDS elkerülését vagy leküzdését illeti) és Kanadában.

Jövőbeni irányok

A programokban egyre inkább a családi írás- és olvasási készségek holisztikusabb megközelítése válik jellemzővé, amelynek során elismerik az anyák pozícióját a családon belül, és több program koncentrálna a nők által életük megváltoztatása érdekében kitűzött célokra.

Az apák viszonylag ritkán jelennek meg a családi írás- és olvasásfejlesztésben. Figyelemre méltó kivételt jelent ez alól az apáknak szervezett törökországi program (Koçak, 2004).

Következtetések

A családi írás- és olvasásfejlesztés néhány országban igen erőteljesen van jelen (Törökország, Egyesült Királyság, USA), más országokban (pl. Németországban) most indul, míg ismét másokban már voltak intenzívebb és kevésbé intenzív szakaszai (pl. Máltán).

A brit programok zömének erőssége azokban az összetett, közösségre koncentrálnó partnerkapcsolatokban mutatkozik meg, amelyeket ezek a programok hívnak életre. Ezért az angol programok egyre több érdekes és hatékony programot inspiráltak a világ más részein is, a

családoknál pedig hozzájárultak a szülők, különösen az anyák felvértezéséhez, hogy tanulásuk révén jobb oktatási kilátásokat tudnak biztosítani gyermekeiknek.

Néhány dolog, amelyre ügyelni kell

Bár a családi írás- és olvasásfejlesztési programok valóban eredményesek, fennáll a veszély, hogy túl sokat várunk tőlük – nem tudják ugyanis megoldani az összes szociális problémát, amelynek megoldásában magunkra vagyunk utalva.

Ha a családi írás- és olvasásfejlesztési programoktól jó eredményeket várunk el, akkor megfelelően kell azokat finanszírozni.

A legjobb, ha kisebb projekttel indulunk.

Ha egy hatékony modellt már elfogadtak, arra kell ösztönözni a szolgáltatókat, hogy ragaszkodjanak hozzá, legalábbis kezdetben.

Az értékelés rendkívül lényeges része a programnak.

Végezetül

Holland és német kutatók egy csoportja igen részletes és szisztematikus áttekintést készített (Steensel et al., kiadása folyamatban), amely kicsit más képet mutat. Az Európai Bizottság megbízást adott egy európai szintű áttekintésre „a gyermekek korai írás- és olvasásfejlesztésének szülői támogatásáról”. A kutatást a University of London keretében működő Institute of Education vezeti, angol, német és román partnerekkel; a projekt zárójelentése 2010 végére várható.

Irodalom

BROOKS, G. – GORMAN, T. P. – HARMAN, J. – HUTCHISON, D. – WILKIN, A.: Family literacy works : The NFER evaluation of the Basic Skills Agency's family literacy demonstration programmes. London : Basic Skills Agency, 1996.

BROOKS, G. – GORMAN, T. P. – HARMAN, J. – HUTCHISON,

- D. – KINDER, K. – MOOR, H. – WILKIN, A.: Family literacy lasts : the NFER follow-up study of the Basic Skills Agency's demonstration programmes. London : Basic Skills Agency, 1997.
- BROOKS, G. – HARMAN, J. – HUTCHISON, D. – KENDALL, S. – WILKIN, A.: Family literacy for new groups : The National Foundation for Educational Research evaluation of the Basic Skills Agency's programmes for linguistic minorities, year 4 and year 7. London : Basic Skills Agency, 1999.
- BROOKS, G. – COLE, P. – DAVIES, P. – DAVIS, B. – FRATER, G. – HARMAN, J. – HUTCHISON, D.: Keeping up with the children: evaluation for the Basic Skills Agency by the University of Sheffield and the National Foundation for Educational Research. London : Basic Skills Agency, 2002.
- BROOKS, G. – COOK, M. – HADDEN, S. – HIRST, K. – JONES, S. – LEVEL-CHAIN, J. – MILLMAN, L. – PIECH, B. – POWELL, S. – REES, F. – ROBERTS, S. – SMITH, D.: Early promise : The University of Sheffield national evaluation of Early Start for the Basic Skills Agency. London : Basic Skills Agency, 2004.
- BROOKS, G. – PAHL, K. – POLLARD, A. – REES, F.: Effective and inclusive practices in family literacy, language and numeracy : a review of programmes and practice in the UK and internationally. Reading, UK: CfBT Education Trust, 2008.
- www.cfbt.com/evidenceforeducation/default.aspx?page=387
- HANNON, P.: Family literacy programmes. In: Hall, N., Larson, J. and Marsh, J. (eds) Handbook of early childhood literacy research. London : SAGE, 99-111., 2003.
- HANNON, P. – BIRD, V.: Family literacy in England: theory, practice, research, and policy. In: Wasik, B.H. (ed.) Handbook of family literacy. Mahwah, NJ and London: Lawrence Erlbaum, 2004.
- HANNON, P. – BROOKS, G. – BIRD, V.: „Family literacy in England.” In: Elfert, M. and Rabkin, G. (eds) Gemeinsam in der Sprache baden: Family Literacy. Internationale Konzepte zur familienorientierten Schriftsprachförderung. Stuttgart, Germany: Ernst Klett Sprachen for UNESCO Institute for Lifelong Learning, Hamburg, 2007, 10–31. p.
- KOÇAK, A. A.: Evaluation report of the father-child support programme. İstanbul: Mother-Child Education Foundation Publications, 2004.
- SWAIN, J.– WELBY, S.–BROOKS, G. – BOSLEY, S. – FRUMKIN, L. – FAIRFAX-CHOLMELEY, K. – PÉREZ, A. –CARA, O.: Learning literacy together : the impact and effectiveness of family literacy on parents, children, families and schools. Executive summary – October 2009. Coventry : Learning and Skills Improvement Service, 2009. http://www.nrdc.org.uk/publications_details.asp?ID=162

Újságolvasás a könyvtárakban

„A legtöbben a kulturális kiadások megnyirbálásával próbálják egyensúlyban tartani a családi büdzsét. Ma már kevesen engedhetik meg maguknak, hogy több újságra is előfizessenek, s a szellemi úrt sokan könyvtárakban próbálják betölteni.”

– írta László Dóra „Lapjárás” című cikkében (Heti Válasz, 2010. 29. szám).

Az írásban az Országos Széchényi Könyvtár, a Debreceni Egyetemi Könyvtár, a budapesti Egyetemi Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár, valamint a győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár periodika gyarapítási és szolgáltatási helyzetét, gyakorlatát mutatja be a szerző, aki elsősorban a hazai kiadású lapok, folyóiratok könyvtári használatára volt kíváncsi.

(IFLA-HUN Hírlevél, 2010. júl. 26. Haraszi Katalin híréből)

(A cikk elolvasható a <http://hetivalasz.hu/kultura/lapjaras-30845> címen)

– A Könyvtári Figyelő 2006. 1., 2006. 4. és 2007. 1. számaiban jelentek meg a TÁRKI és OSZK közös 2005-ös vizsgálatáról készült elemzések a felnőtt lakosság olvasási, könyv- és számítógép-használati szokásairól, s itt olvashatók részadatok a felnőtt lakosság sajtóolvasási szokásainak alakulásáról is.

– A szerk.

Információs műveltség 2.0: átverés vagy letisztult diskurzus?

ŠPIRANEC, Sonja – BANEK ZORICA, Mihaela

Sonja Špiranec és Mihaela Banek Zorica „Information Literacy 2.0: hype or discourse refinement?” című tanulmányát (Journal of Documentation, 66. vol. 2010. 1. no. 140–153. p.) Koltay Tibor tömörítette.*

Az információs műveltség (IM) számos diszciplína diskurzusának és terminológiai rendszerének vált részévé, gyakorlati alkalmazásai pedig világszerte fontos szegmensét képezik számos kezdeményezésnek, projektnek és stratégiának.

Mielőtt jelenlegi, fontos pozícióját elérte volna, az IM hosszan tartó fejlődési folyamaton ment át úgy az elméleti háttér, mint az alkalmazások megértése terén, ráadásul ezt a folyamatot számos terminológiai és fogalmi ellentmondás jellemezte. A könyvtári felhasználóképzésből mindenestre csak akkor lett információs műveltség és csak azután kezdett mozgalommá fejlődni, amikor a Web világszerte elérhetővé vált.

Az IM fogalma igen sokrétű, és számos definíciója van, azonban egyre inkább kitapintható az a mag, amely a meghatározásokra fokozódó mértékben jellemző konvergencia nyomán létrejött.

Miután jó néhány éve azonosítható volt ez a konvergencia, továbbá általánosan elterjedtek a Web 2.0-s alkalmazások és szolgáltatások, itt az ideje, hogy újra megvizsgáljuk az alapkérdéseket és végiggondoljuk, hogy szükséges-e az elméletnek és a terminológiának egy olyan változása, amely az eddiginél adekvátabb módon írja le ezt az új környezetet, a hozzá kapcsolódó tevékenységeket és kompetenciákat.

* Az olvasóra bizzuk, hogy a cikk egyes megállapításaival milyen mértékben ért egyet, hogy valóban letisztult könyvtári és pedagógiai diskurzust vagy netán továbbra is átverést, vagy enyhébb esetben naivitást, netán divatok kritikátlan követését látja-e benne. Bizonyára nem véletlen, hogy az írás a *Speculations in Documentation* rovatban jelent meg, jelezve, hogy elméleti töprengések eredményét tükrözi. (A Szerk.)

Az információs műveltség fogalmának anatómiája

Az információs műveltséget és főbb jellemzőit mindig is befolyásolta és meghatározta az aktuális információs környezet. Maga a fogalom részben azért jelent meg, mert az információ, az információforrások és az információs struktúrák egyre heterogénebbek és összetettebbek lettek. Bár a könyvtári felhasználóképzésben gyökerezik, az IM fokozatosan elkülönült tőle, egyúttal egyre több különbséget mutatva például azzal, hogy az eszközökre és használatuk módszerére való összpontosítás helyett a fogalmak és a problémák felé fordul, vagy hogy az elszigetelt oktatás helyett a tanár-könyvtáros viszonyra figyel. Általánosságban véve az IM fogalmának értelmezése az eszköztudás elsajátításától az eltérő és különböző kompetenciák oktatása felé halad. Ugyanakkor továbbra is fontos, hogy ez a fogalom eredetileg erősen az eszközök jellemzőire koncentrált, ami azt eredményezte, hogy az információs műveltség és a felhasználóképzés között szoros kapcsolat és hasonlóság volt. A különböző információforrások összetettségének növekedésével aztán egyre nyilvánvalóbb lett annak szükségessége, hogy az értékelést, a kritikai tudatosságot és a kiválasztást hangsúlyozva megjelenjen az információs műveltség.

Az IM fókuszában bekövetkezett különböző elmozdulások ellenére nem következtek be fogalmi átalakulások, mivel a felhasználó továbbra is fogyasztó, tehát az információ passzív befogadója maradt.

Egyes új tanulásmódszerek, mint pl. a konstruktívizmus érveket hoztak arra, hogy az információs műveltséget bevigyük az osztálytermekbe. Ezek szerint az új elméletek szerint az oktatás nem információ- és tudásátadás, hanem olyan folyamat, amely magában foglalja az alkotást, a reflexiót és a kritikai tudatosságot. Ennélfogva az információval való, értelemmel bíró interakció minden korábbinál nagyobb fontosságot kapott. A konkrétumok szintjén pedig számos kutatás bizonyította, hogy az iskolai előmene-

tel és a tanulás az információhoz való hozzáférés, az információ értékelése, szintetizálása, kommunikálása és etikus használata kompetenciáitól függ. Ez a kölcsönösség még inkább nyilvánvalóvá vált, amikor a tanulási folyamat építőkövei, az oktatás erőforrásai és technológiai körében lényeges változás indult meg. Az elektronikus információ bekerülése és kiterjedt használata a pedagógiában, amelyet a módszertani pluralizmus, a vitakészség, az autonómia, a cseppfolyós jelleg és hozzáférhetőség jellemez a hagyományos, papíralapú forrásokat jellemző egyediséggel, megbízhatósággal, hitelességgel és ellenőrzéssel szemben, tehát az információs műveltségi kompetenciák szükségessége a tanulási folyamatban kétségtelenné vált.

Azok a változások, amelyek az információ és az információforrások természetében a virtuálissá válás és a digitalizálás hatására bekövetkeztek, oktatási felhasználásukra is befolyással vannak. Mindazonáltal az információs műveltség fogalmi bázisa a felhasználók vonatkozásában és az információs folyamatok dinamikája tekintetében ugyanaz marad, miközben a közelmúltban egy új környezet jött létre. Ez a környezet egészen más, mint a korábbi. Nagymértékben a felhasználóra koncentrált és a részvételen alapuló megközelítések jelentek meg benne. A felhasználók az információ előállítói lettek, akik befolyásolják a rendszerek és szolgáltatások összetételét és kialakítását. Emellett teljesen új típusú információforrások, az információszerzési szokások új modelljei, valamint a felhasználói elvárások új aspektusai jöttek létre. A kérdés tehát az, hogy ezek között a megváltozott körülmények között változatlan maradhat-e az információs műveltség.

Az „Információs Műveltség 2.0” elnevezés használatának indokai

A tanulás és az információs műveltség közötti összefüggés alakította az utóbbi definícióit, amelyek többsége kompetenciák sorát szabja

meg. Ezek aztán szabványoknak és mutatóknak feleltethetők meg, a gyakorlat számára lehetővé téve, hogy az IM jellemzőit eredményesen integráljuk a tantervekben meghatározott képzési célokba. Ez a megközelítés természetes, ráadásul szükséges ahhoz, hogy az információs műveltséget a formális tanulás-oktatás programjaiba és tanterveibe integráljuk. Ezeknek a törekvéseknek viszont az a hátulütője, hogy az információs műveltség egy olyan, korlátozott felfogását képviselik, amely azt semleges, a meghatározott szakterületi, társadalmi, politikai és történeti háttér nélküli folyamatként kezeli.

Ennek a szemléletnek a kritikusai viszont az információs műveltséget egyrészt társadalmi-technikai gyakorlatként közelítik meg, másrészt kimondják, hogy szabványai nem kompatibilisek azzal a felfogással, amely társas konstrukcióként közelíti meg folyamatait, tehát abból indulnak ki, hogy a tanulás nem egy személy és a tudásanyag közötti interakció, hanem emberek között és közösségekben zajlik.

További kritikák olvashatók az olyan szabványok használatával kapcsolatban, mint az ACRL széles körben használt készség-listája.¹ Ezek használata ugyanis nagymértékben elszigetelt egységekre redukálja a kompetenciák és a tudás összetett szerkezetét. Olyan kritikák is megjelennek, melyek szerint a szabványokhoz való ragaszkodás kontextusától és a pedagógiai elméletekhez fűződő kapcsolataitól fosztja meg az információs műveltséget, adminisztrációvá fokozva le azt.

Az IM elszigetelt készségekként való meghatározásával szemben sokan felismerték, hogy a megértés, a jelentés és a kontextus középponti kérdés, továbbá, hogy az információ és a tudás létrehozása és elosztása társadalmi szintű folyamat, ezért hatékony megközelítésük elsődlegesen azoknak a társadalmi összefüggéseknek a vizsgálatán keresztül történhet, amelyeknek szerepet kell játszaniuk az információs műveltséghez fűződő fogalomalkotásban. Mindez ahhoz vezetett, hogy az információs műveltséget olyan társadalmi-technikai gyakorlattal azonosítjuk, amelyben alapvető jelentősége van az

információ és a technikai tárgyak használata társadalmi, ideológiai és fizikai kontextusainak. Ilyen módon az IM csoportok és közösségek tevékenységében gyökeredzik, továbbá közösségek gyakorolják, a megfelelő technológiákat alkalmazva.

Olof Sundin az IM oktatásának és ezzel magának az információs műveltségnek négy fő megközelítését azonosította. A *forrás alapú* megközelítés az információforrásokra koncentrál és kiindulópontja nem a felhasználó, hanem az információs rendszer. A *magatartás alapú* megközelítés fókusza ugyanott van, azonban leírja az információszerzési szokások olyan általánosított struktúráit, amelyeket a felhasználók különböző helyzetekben és szituációkban és kontextusokban alkalmazni tudnak. A konstruktivista alapon álló *folyamat központú* megközelítés az információszerzés különböző aspektusait a felhasználó perspektívájából mutatja, arra koncentrálva, hogy miként élnek meg azt a felhasználók, és miként hoznak létre jelentéseket. A *kommunikációs* megközelítés az információs folyamatok társadalmi és kommunikatív vonatkozásait hangsúlyozza, figyelembe véve azokat a kontextusokat, amelyekben zajlanak. Ezzel a megközelítéssel fokozott hangsúlyt kap a kognitív autoritás (szakmai hozzáértés, tekintély, befolyás), a források értékelése és a társas navigáció (egymás ajánlásainak követése) fontossága közötti kapcsolat. Középpontjában az a felismerés áll, hogy mennyire fontos az információ létrehozásának, közvetítésének és fogyasztásának társadalmi-technikai feltételeinek tudatos ismerete.²

Az információs műveltség jelenleg a kommunikációs fázis kezdeténél tart.

Számos érv támasztja alá, hogy *Információs Műveltség 2.0* (IM 2.0) néven új fogalmat vezessünk be.

Első látásra azt gondolhatnánk, hogy az IM 2.0 lényege az, hogy Web 2.0-s technológiákat használunk az információs műveltség oktatására úgy a tartalom hordozójaként, mint oktatási módszerként. Egy átfogóbb megközelítés viszont arra sarkall bennünket, hogy ezen túllépve megújítsuk az információs műveltség középponti

fogalmait, és újragondoljuk filozófiáját.

Az IM 2.0 indokoltsága mellett joggal meg is kérdőjelezhetjük ezt az új fogalmat, sőt el is utasíthatjuk, mint átverést, mivel számos jelenségre úgy tekinthetünk, mint ami marketing okokból kapta meg a 2.0 verziószámot. Mindazonáltal, az IM 2.0 esetében az érvelés a kifejezés fogalmi bázisára vonatkozik. Ha ugyanis az információ és a tanulás világa is változik, továbbá az információs műveltség összefüggésben áll a tanulási és az információs környezettel, elkerülhetetlen, hogy újrastrukturáljuk, felfrissítsük és kiterjeszszük az információs műveltségre vonatkozó nézeteinket és ezt a változást a 2.0 verziószámmal ki is fejezzük.

Az újrafogalmazott IM tükrözi a Web 2.0 hatására létrejött új társadalmi viszonyokat és társadalmi-technikai konfigurációkat, továbbá figyelembe veszi azokat a társadalmi, ideológiai és fizikai kontextusokat, amelyek az információs és technológiai termékek használatát meghatározzák. Az IM 2.0 részvételen alapuló filozófiájának része az a gondolat, hogy az információ és a létrehozói nem egymástól elkülönült entitások, valamit az is, hogy az információs műveltség emberek közötti interakciót jelent és az embereknek a mások által létrehozott szövegeihez való kapcsolódását feltételezi.

További lényeges szempontja az IM 2.0-nak annak a Könyvtár 2.0 fogalommal való kompatibilitása. Az utóbbi az IM 2.0-nak nem az egyetlen pillére, viszont annak is eszköze, hogy meghaladjuk számos kritikus aspektusát. A Könyvtár 2.0 nem azonos azzal a könyvtári szolgáltatással, amelyet ma ismerünk. Korunk felhasználói igényeinek megfelelően működik és fő célja, hogy a visszacsatolásra és részvételre ösztönözze a felhasználói közösségeket. Mindazonáltal fontos, hogy hangsúlyozzuk: az IM 2.0 csak kiegészíti az információs műveltség gyakorlatát, ahogy a Könyvtár 2.0 sem a könyvtárak meglévő funkcionalitásának tagadását és felülírását jelenti.

A Könyvtár 2.0 dialógusok mátrixaként fogható fel, szemben a hagyományos könyvtár monológjainak gyűjteményével. Ahelyett, hogy rendszereket hoznának létre felhasználóik számára,

a könyvtárosok lehetővé teszik, hogy a felhasználók maguk teremtsék meg ezeket. Ez jelenti a legnagyobb elmozdulást, mivel a könyvtárak nemcsak katalógusaikhoz engednek hozzáférést, hanem azok ellenőrzéséhez is hozzáférést biztosítanak. A Könyvtár 2.0 azt követeli meg, hogy a könyvtárak kevésbé a biztonságos nyilvántartó rendszerekre koncentráljanak, hanem inkább az információk együttműködésen alapuló felfedezését szolgáló eszközökre. Annak a szakmának, amely az ellenőrzés és előreláthatóság kultúráját ápolta, fel kell karolnia a kétértelműség kezelésének eszméjét, és el kell fogadnia a szolgáltatással való visszaélés kockázatát.

Ezeknek a kockázatoknak egy része csökkenthető az IM 2.0 segítségével, amely az információ előállításának elemzésére, a különböző kontextusok felismerésére, valamint az új információs világ fogalmi térképeire összpontosít.

Az információs műveltség meghatározásának másik fontos aspektusa a fogalom elhelyezése a „21. századi írástudások”, mindenekelőtt, a digitális műveltség (digitális írástudás) kontextusában.

A digitális műveltség magában foglalja az összes többi műveltséget. Lényege a különböző digitális forrásokból származó információk megértésének és használatának a képessége. A Web 2.0 megjelenése óta úgy tűnik, hogy az információs műveltség átfedésben van, sőt összeolvad a digitális műveltséggel, mivel a digitális forrásokból származó információkra koncentrálnak. Az IM 2.0 azonban az információs termékek kontinuumát kívánja átfogni, legyenek azok szóbeli, nyomtatott és digitális formában.

Az információs műveltség számos foglalkozás (tanárok, könyvtárosok) és a munkahelyek szakmai kultúrájába is beépült. Ilyen módon az IM 2.0 a meglévő struktúrákra és szakmai gyakorlatra épül, viszont fókusza változhat, továbbá új aspektusokkal bővíthet a Web 2.0 hatására.

Mivel kapcsolódik a Könyvtár 2.0 eszméjéhez és magába foglalja annak társadalmi-technikai vonatkozásait, az IM 2.0 teljességgel kompatibilis az újabb keletű elméleti keretrendszerekkel. Mindazonáltal teljes kifejtése, valamint az infor-

mációs műveltségi programok és tevékenységek az eddigőtől jelentősen eltérő gyakorlattá való alakítása még várat magára.

Információs Műveltség 2.0: a változás meghatározása

Az IM 2.0 az információs műveltség részhalmaza. Ahogyan korábbi okfejtésünkben is kiderült, a paradigmaváltozások az információ világában és az oktatás szemléletmódjában bekövetkezett új fejleményeket tükrözik. Kérdés azonban, hogy milyen formában képzelhető el ennek a valós életben, az információs műveltségi programokban és oktatásban történő kifejeződése. Az is tisztázandó, hogy melyek az IM 2.0 elméleti fogalmainak gyakorlatba történő átültetésének lehetőségei.

A Web 2.0 hatására megváltozóban van az információsan művelt egyén és közösség jelentése. Ennek első szempontja a tekintély határainak elmosódása. Ezzel kapcsolatban *Kimmo Tuominen*³ az információs kontextusok eróziójáról beszél. Ez az erózió nem a Web 2.0-vel kezdődött, hanem sokkal korábban, és először akkor vált nyilvánvalóvá, amikor megjelent az első webes dokumentum, amelynek nem volt azonosítható szerzője vagy nem tüntették fel eredetét. Mindez természetes módon következett be az elektronikus környezet térnyerésével. A nyomtatott kultúra korszakában az információs kontextus alapja a szöveg állandósága, egysége és szerzőjének azonosíthatósága volt, ami biztosította állandóságát. A Web megjelenése már aláásta ezt a stabilitást azzal, hogy a digitális információ könnyen változtathatóvá, másolhatóvá és többszörözhetővé vált. A Web 2.0, amely az együttműködést és a több forrásból összekombinált mashupokat hirdető filozófiájával megmásíthatatlanul véget vetett az információs kontextus stabilitásának azzal, hogy lapos (alacsony hierarchia-szintű) és cseppfolyós információs terek jöttek létre.

Mindez arra a következtetésre indít bennünket,

hogy az információs műveltség fókuszában annak kell állnia, hogy kritikai véleményt alkossunk az információ társadalmi gyökereiről és azoknak a társadalmi gyakorlat különböző formáiban játszott szerepéről. Minden esetben, amikor bármely információt, információforrást, vagy az információval kapcsolatos döntéshozatalt értékelünk, döntésünknek a tág értelemben vett kritikai távlatot is magában kell foglalnia az adott információ háttérében ható társadalmi, politikai és gazdasági ideológia tekintetében, figyelembe véve azokat az értékeket és perspektívákat, amelyek információ és tudás létrehozásában mindig is jelen vannak. Az IM 2.0 fő vonása az információ létrejöttéhez kötődő kontextusok azonosítása és elemzése, az információs kontextusok felismerése, a fellelt információ autoritásának, hitelességének és pontosságának meghatározása.

A fogalom alapos újragondolása szükségessé teszi, hogy megalkossuk az új információs világ fogalmi térképeit, hangsúlyozva a többretegű és egymással átfedésben álló információs terek ésszerű és ésszerűtlen vonásainak azonosítását és interpretációját. Az információs termékek különböző információs korokból (a szóbeliség, a nyomtatás kora és a digitális kor) eredeztethető rétegei egymásba fonódnak és változóak, ráadásul egyidejűleg használjuk őket. A felhasználóknak tudniuk kell ezekről az együtt létező világokról, és meg kell ismerniük fogalmaikat annak érdekében, hogy bánni tudjanak velük, és párhuzamosan tudják őket használni.

Az IM 2.0 másik markáns vonása, hogy nagyobb mértékben próbálja meg a korábbi rendszer-központú szervezeti nézőpontok mellé a felhasználó-központú szemléletet állítani. Az előbbi példáját jelentik az előre meghatározott információs rendszerek, például könyvtárak, adatbázisok szervezési elveinek értelmezései. Az utóbbi, inkább felhasználó-központú szemlélet példájául a felhasználók által ad hoc módon létrehozott címkék meghatározásának folyamata szolgálhat.

Szükség van arra is, hogy az információs műveltségi programok a valós igényeket szolgálják

ki és szakítsanak az egy kaptafára készült programokkal, amelyek jelenleg gyakoriak, viszont zártkörűségük, egyformaságuk és változatlanóságuk okán homlokegyenest ellenkeznek a Web 2.0 elveivel.

Az információs műveltségi programokat általában úgy alakítjuk ki, hogy figyelembe vehessük a valóság különböző és gyakran egymásnak ellentmondó verzióit. Ugyanakkor ezek a programok arra a feltevésre is épülnek, hogy az információs műveltségi képzés eredményeként a felhasználók valamilyen lineáris értelmezés és értékelés nyomán képesek valamely egységesített igazság megtalálására. Ismeretelméleti szempontból ez azt jelenti, hogy egy adott jelenség gyökere egyetlen, „helyes” feltételezésen alapul. Ezzel a pozitivista vélelemmel szemben, mai környezetét figyelembe véve, az információs műveltség nem fogható fel úgy, mint fekete-fehér vagy szigorú szabályok által vezérelt folyamat. Felmerül ugyanis annak a kérdése, hogy lehetséges-e eleve meghatározni, hogy melyek a legjobb információk és információforrások, vagy stratégiák egy-egy információkeresési probléma megoldására. Ennek kapcsán megkérdezhetjük, hogy mindig jobb-e a formális kommunikációs csatornák, mint az informálisak? Kétségtelen, hogy nem, ezért az IM programoknak fel kell adniuk jelenlegi, korlátok közé szorított személtüket, amely csak egyetlen helyes választ vagy egyetlen, a helyes válaszhoz vezető utat ismer. Inkább bepillantást kell engednünk azoknak az összetett rétegeknek a sokféleségébe, amelyekből információs világunk áll. Ennek megfelelően az információs műveltség kompetenciáinak sorában előkelő helyet kell, hogy elfoglaljon az a képesség, hogy különböző közösségek többféle perspektíváját és alternatíváit tudjuk figyelembe venni. Nemcsak információk gyűjtéséről van tehát szó, hanem saját távlatok kialakításáról, új meglátásokról.

Az IM és IM 2.0 közötti különbségtétel másik kérdése az információs műveltségi programok kitágulása. Ez a folyamat a felhasználóképzéssel kezdődött, amelynek korai szakaszában a

könyvtári rendszer és a könyvtárban elérhető források hatékony használata állt a középpontban, így az oktatás lehetséges témáinak listája meglehetősen állandó volt. Ez a lista aztán fokozatosan kibővült azokkal a forrásokkal, amelyek nem kizárólag a könyvtárakban találhatóak, vagy nem szigorúan vett könyvtári források. Az IM aztán már túllépett a könyvtárak falain és az információs világ lehető legtöbb helyét igyekezett magába foglalni. Mindazonáltal ezeket a programokat az „ideális”, a „megfelelő” és a „legitim” helyek eszméje jellemezte és az ilyen helyeket részesítették előnyben. Olyannak tekintették őket, mint amelyek szükségesek a megfelelő információkeresési stratégiák kialakításához, mivel nagyfokú a strukturáltságuk és az információ-visszakeresést támogatják.

Az IM 2.0 megköveteli a fogalom kibővítését azzal, hogy magába foglalja a Web 2.0-s információs tereket. Ezek – bár informálisak és nincsenek jól definiálva – megfelelőek lehetnek kutatási és oktatási célokra. Tegyük hozzá, hogy nincs markáns határvonal az IM és az IM 2.0 terei között, bár a figyelem fókusza egyre inkább kitágul, így a stabil és strukturált terektől változékony és strukturálatlan felé nyit.

A felhasználói részvétel filozófiája eredményeként maga a Web 2.0 is a tanulóközösségek elterjedését segíti elő. Ezeket intenzív tudáselsajátítási tevékenység, az információ használata és megosztása jellemzi. Elutasítják azt az elméletet, hogy az információt egyéneknek kell megtalálnia és felhasználnia. Az információs műveltségnek el kell fogadnia mindezt, ezért fontos hangsúlyoznunk, hogy a Web 2.0 kontextusa új és egyedülálló könyvtári funkciókat generál. Az IM programok közvetett hatása az egyetlen útja annak, hogy az oktatási intézmények irányítsák, vagy befolyásolják tanulóiknak ezekben az új környezetekben tapasztalható információs viselkedését. Meg kell azonban változtatniuk tartalmukat. A formális és intézményi beágyazottságú eszközök (Pl. könyvtári katalógusok, tudományos adatbázisok vagy Boole-operátorok) helyett inkább a címkézésre, a megbízhatóságra, a

hitelességre és az információk bizalmas jellegére, valamint a tanulóközösségekhez kapcsolódó további kérdésekre kellene koncentrálniuk.

Az IM 2.0-t meghatározzák az oktatási módszerek is. Arról van szó, hogy az információs műveltségi képzés megvalósításához szükség van arra, hogy Web 2.0-s eszközöket használjunk méghozzá a programokba integrálva. Mindez szorosan kapcsolódik annak igényéhez, hogy valódi célközönség valós igényeit kielégítő programokat kínáljunk.

Végezetül érdemes megvizsgálnunk, hogy mi fog történni az információs műveltséggel a Web 3.0-s környezetben. Ahogy arról korábban szoltunk, az információs műveltséget mindig is meghatározta az aktuális információs környezet, amellyel együtt változik. Az viszont még a jövő zenéje, hogy lesz-e „Információs Műveltség 3.0”.

Jegyzetek

- 1 Association of College and Research Libraries. Information literacy and competency standards for higher education. 2004. <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/informationliteracycompetency.cfm> (2010. május 30.)
Magyarul: Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban. Tömörítvény. In: Csik Tibor (szerk.) Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2006. 86-98. <http://www.opkm.hu/download/lmOk.pdf> (2010. május 30.)
- 2 SUNDIN, Olof: Negotiations on information seeking expertise: a study of Web-based tutorials for information literacy. = Journal of Documentation, Vol. 64. 2008, No. 1, 24-44. p.
- 3 TUOMINEN, Kimmo: Information literacy 2.0. = Signum. Vol. 40 No. 5, 2007, 6-12. p.

Hódítanak az e-könyvek az Egyesült Államokban

Az Amazon értékesítési statisztikája szerint 2010 első félévében az előző év hasonló időszakához képest háromszor több e-könyvet adtak el az amerikai piacon.

Egy könyvvizsgáló cég felmérése szerint az USA-ban az idei év könyvpiaci részesedéséből 12%-ot tettek ki az e-könyvek, s karácsonyig ez az arány tovább nőhet.

Az e-könyvek felfutása összefüggésben van azzal is, hogy az áruház által kínált Kindle-olvasók ára jelentősen lecsökkent (189 dollárért árulják), továbbá azzal, hogy az e-könyvek egy része az okostelefonokon is olvasható.

(Forrás: http://index.hu/tech/2010/07/20/lenyomta_az_e-konyv_a nyomtatottat)

A K2 (Könyvtár 2.0) műhely szerkesztőket keres a Wikipédia átfésüléséhez

A Könyvtár 2.0 kísérleti műhely tagjai a magyar Wikipédia könyvtári támogatásán dolgoznak. Azt tervezik, hogy szerkesztői feladatokat vállaló könyvtári közreműködőkkel módszeresen átnézik az online enciklopédia magyar kultúrával és magyar tudománnyal foglalkozó szócikkeit, és javítják a hibákat, pótolják a hiányosságokat, ill. elkészítik az idegen nyelvű fordításokat.

A munkában olyan vállalkozó kedvű könyvtárosokra számítanak, akik tájékoztatói tapasztalataik birtokában vállalják a javítási, szerkesztési munkában való részvételt.

(Katalist, 2010. júl. 28. Tóth Máté felhívása alapján)

Sok fény és sok árnyék: az olasz könyvtárak

HASENAU, Christina

Christina Hasenau: Viel Licht und viel Schatten: Italienische Bibliotheken (Bibliothek, Forschung und Praxis, 33. vol. 2009. 2. no. 181–189. p.) tanulmányát Katsányi Sándor tömörítette.

Gazdag kultúrájával és egyedülálló könyvgyűjteményeivel Itália évszázadokon át vezető szerepet töltött be a könyv és a könyvtárak történetében. A múlt azonban nemcsak értékeket hagyott hátra. Az 1861-ben történt újraegyesítésig Itália számos tartományra és városállamra tagozódott szét, s az ezek között fennálló gazdasági, társadalmi és kulturális különbség mindmáig érezteteti hatását. Az ország legnagyobb problémája az észak és dél között húzódó mély szakadék, s ez jellemzi a könyvtárügyet is. Észak-Olaszország viszonylag gazdag könyvtári ellátottságával szemben (az ország könyvtárainak fele itt található), Dél-Olaszországban nemcsak a könyvtárak száma alacsony, hanem szembevetően azok rendkívüli szegénysége is. (Az itteni könyvtárak több mint a fele ötezer kötetnél kisebb állománnyal rendelkeznek.)

A szakadék áthidalását az olasz könyvtárügy egyes problematikus elemei is nehezítik. Nincs

országos érvényű könyvtári törvény, a hús – nagyfokú igazgatási joggal rendelkező – régió önállóan szabályozza könyvtárai ügyét. A déli régiók fejlesztéséhez hiányoznak a gazdasági eszközök, de hiányzik az olasz állam segítőkészsége is. Ennek következtében a könyvtárak világából hiányoznak a könyvtári technológia olyan elemei, amelyek a közép-európai könyvtárakban a legutóbbi évtizedekben már általánossá váltak. A public library értelmében vett modern könyvtárat a legutóbbi időkig nem találhattunk az olasz félszigeten, csak az utóbbi tíz évben indultak el Észak-Olaszország könyvtárai az angolszász modell irányába, az ország déli vidékeit azonban mindmáig nem érintette meg ez a fejlődés.

Az olasz könyvtárak helyzetének pontos felmérése nem könnyű feladat. Hiányoznak az egyértelműen elhatárolódó könyvtártípusok. Két központi nemzeti könyvtár van, de rajtuk kívül

még nyolc intézmény viseli a nemzeti könyvtár nevet. Az állam nemcsak ezeket tartja fenn, hanem még 38 „állami nyilvános könyvtár” is működik. Ezek részben a helyi lakosság igényeit elégítik ki, városi könyvtár gyanánt működnek, és csak fenntartójukban különböznek a városok (tartományok, régiók) által működtetett könyvtáraktól. Az utóbbiakat „biblioteca civica” néven nevezik. A helyzetet bonyolítja, hogy az egyetemi könyvtárak egy része is állami fenntartású. Nincsenek megbízható adatok a könyvtárak teljesítményéről sem. A könyvtárosok „Non pago di leggere!” (Nem számolom az olvasókat!) jelszóval harcolnak a forgalom nyilvántartása és a kölcsönzési díj egységes bevezetése ellen. A tiltakozások hátterében a szerzői jog EU-irányvonalának bevezetésétől való félelem húzódik meg. Az újabb olasz rendelkezések szerint a könyvkölcsönzések után járó jogdíjat (kb. 3 millió EU) 80%-ban az állam, 20%-ban a régiók egyenlítenék ki, de ez a finanszírozási rend is évente jelentősen csökkenti a könyvtárak állománygyarapítási keretét. A hosszabb távon is kivezető utat azonban az olasz könyvtárak még nem találták meg.

Állami fenntartású könyvtárak

A „biblioteche statali” fenntartója és irányítója a kulturális minisztérium. Legfontosabb csoportjukat a „nemzeti” névvel ellátott könyvtárak képezik. Tíz ilyen könyvtár működik, de a voltaképpeni nemzeti könyvtári funkciót két ún. „központi nemzeti könyvtár” tölti be, a firenzei és a római.

Ez a sajátos helyzet – mint az olasz könyvtárügyben annyi más – az ország egyesítéséig nyúlik vissza. Ekkor, 1861-ben Róma bizonytalan helyzete miatt a főváros Firenze volt, ezért itt hozták létre a Firenzei Központi Nemzeti Könyvtárat két régi könyvtár, a Biblioteca Magliabechiana és a Biblioteca Palatina egyesítéséből. Az új könyvtár (Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze – BNCF) már 1870-től kötelese példány jogot is kapott. A főváros Rómába helyezése

után 1876-ban ott is alapítottak egy nemzeti könyvtárat, a firenzei azonban megtartotta jogállását. Ma a firenzei Nemzeti Könyvtárnak 5,3 millió kötete van, s ez az intézmény a nemzeti bibliográfia szerkesztője (1958-tól), valamint az Országos Könyvtárellátó (Servizio Bibliotecario Nazionale) működtetője, s az ő feladata a könyvtárgépesítések fejlesztése is.

A Római Központi Nemzeti könyvtár (Biblioteca Nazionale Centrale di Roma, BNCR) állományában kb. 6 millió kötet található, a kéziratos művek kutatásának központja, 1991-től a 16. századi kiadványok újrakatalogizálását vezeti. Sokáig megoldatlan volt az elhelyezése, csak az 1970-es években kapott megfelelő épületet.

A harmadik, ugyancsak kötelese példány jogú intézmény az AV Médiák Központi Intézete (Istituto Centrale per i Beni Sonori e Audiovisivi). Ezt 1999-ben hozták létre, az Állami Zenei Archivum anyagára támaszkodva. Állománya 200 ezer adathordozóból áll.

A nemzetinek nevezett könyvtárak sorában fontos helyet foglalnak el a hajdani városállamokhoz kötődő régi alapítású és az olasz írásos kulturális örökség felbecsülhetetlen értékeit őrző könyvtárak. Ilyen Velencében a Szent Márkról elnevezett Biblioteca Marciana, melyet 1468-ban alapított Bessarione kardinális, 750 kódexét és 250 kézirátát ajándékozva a városnak, példát mutatva ezzel a további adományozóknak is. A gyűjtemény már 1603-ban kötelese példány jogot kapott (elsőként Itáliában) a velencei tartomány területéről. Ma kb. 1 millió művet őriz raktáraiban, ebből 13 ezer a kézirat, közel 3 ezer ősnymtatvány és 24 ezer régi nyomtatvány. A Marciana a humanizmusra vonatkozó kutatások megkerülhetetlen színhelye.

Rómában 1604-ben Angelo Rocca püspök könyvtárat nyitott meg a nyilvánosság számára, ez Európa legrégebb nyilvános könyvtára. Ma Biblioteca Angelica néven 26 500 kézirrattal és 1100 ősnymtatvánnyal rendelkezik, többek között itt őrzik az első Itáliában nyomtatott könyvet és Dante Isteni színjátékának első nyomtatott kiadását.

Rómában egy évszázad múltán még egy hason-

ló könyvtáralapítás történt: Girolamo Casanate kardinális 1701-ben megnyitotta 25 ezer kötetes magángyűjteményét a nyilvánosság számára. A könyvtár ma Biblioteca Casanatense néven működik a kulturális minisztérium fenntartásában.

A történeti múltú gyűjteményekkel szemben homlokegyenest más jellegű a kulturális minisztérium által fenntartott állami könyvtárak másik csoportja. Ezek a város lakóinak mai igényeit szolgáló gyakorlatias intézmények. Ilyen például a trieszti Biblioteca Statale, mely gyermek és ifjúsági részleggel, bibliobusszal, kórházi, fegyházi kölcsönző állomásokkal működik. Használata ingyenes. Rómában hasonló elvek alapján működik az 1862-ben alapított 120 ezer kötettel rendelkező Biblioteca Statale Antonio Baldini. A régiók többségében (de nem mindegyikben) működik ilyen állami fenntartású közkönyvtár.

Egyetemi könyvtárak

Itáliában az egyetemi könyvtárak helyzete is sajtóságos, a történetileg kialakult struktúrákat csak részben váltották fel korszerű megoldások. Szervezeti felépítésük az 1861-es államegyesítés során kialakult helyzetre vezethető vissza, akkor ugyanis az egyetemi könyvtárakat – melyek egyzersmind nyilvános könyvtárak is voltak – egysegesen az állam gondoskodása alá helyezték. Tíz egyetemi könyvtár került ebbe a státusba, köztük pl. Genova, Nápoly, Padova, Pisa könyvtárai. Ez az egykori formáció ma már nem látszik célszerűnek, hiszen az egyetemek más minisztérium alá tartoznak, és 1989-ben szervezetileg autonómmá váltak. 1998 óta jogilag fennáll a lehetőség az érintettek számára, hogy könyvtáraikat az egyetem alá rendeljék, de ezzel a lehetőséggel mindmáig egyedül Bologna élt. A tíz említett kivételtől eltekintve a többi egyetemi könyvtár közvetlenül az egyeteme alá tartozik. Az 1990-es évek végétől egyre nagyobb autonómiát élveznek. Francia mintára épülő kooperációs rendszert alakítottak ki, ami anyagilag könnyebbé teszi számukra állományuknak

gyarapítását. A legutóbbi években előrelépés történt a könyvtárak helyiségviszonyaiban és felszereltségében, de ugyanakkor évről évre csökkentek az állománybeszerzésre fordítható keretek, s ennek megfelelően az állományok gazdagodása is.

Az olasz egyetemi könyvtárak szakmai színvonala széles skálán mozog. Egyesek a könyvtárak élvonalába tartoznak, mint pl. a trienti, a bolognai, a bolzanói egyetemi könyvtár vagy a milánói Bicocca Egyetemi Könyvtár, de összességében megoldatlanok a működési feltételek: rossz az elhelyezés, gyenge a felszereltség, kevés a munkaerő.

Közkönyvtárak

A könyvtárak fontos csoportját képezik a helyi lakosság ellátását szolgáló és a város (tartomány, régió) által fenntartott általuk polgári könyvtáraknak (biblioteche civiche) nevezett közkönyvtárak. Ezek túlnyomó része régi városi gyűjteményből, vagy a városnak egykor felajánlott magánkönyvtárból alakult ki, ennek következtében még ma is számos speciális gyűjteményt őriznek, ami nemcsak sajátos szint és értéket jelent, hanem sajátos terhet és korlátot is. Hasonlóan kétoldalú a helyzet a múltból örökölt történelmi könyvtáráépületekkel is.

A public library jellegű modernizálódás Olaszországban csak későn, az 1970-es és az 1980-as években indult el, és területi szempontból akkor is egyenlőtlenül. Délen még a 90-es évek elején is csak elszórtan működött egy-egy városi könyvtár, és csak 2003-ban jelentek meg egyseges irányelvek az országos könyvtárpolitika javítása érdekében. Az utóbbi tíz évben Észak és Közép-Olaszország kis- és középvárosainak sok könyvtára modernizálódott, számos városi könyvtár új vagy átépített könyvtáráépületet kapott. Velük szemben a nagyvárosok helyzete sokkal rosszabb, bár itt is ambiciózus tervek vannak az épületek és a szolgáltatások korszerűsítésére, a tényleges áttörés azonban csak kevés helyen valósult meg. Jellegzetes példa erre

Róma helyzete, ahol 1996 óta átfogó könyvtár-hálózat jött létre, harminchat fiókkönyvtár épült ki, de mindmáig hiányzik a város nagyságának megfelelő központi könyvtár. Hasonló a helyzet Torinóban, ahol 17 fiókkönyvtár működik, de ezek központi könyvtára nem kapott megfelelő elhelyezést. Milánóban az új regionális könyvtár részére 2003 óta egy nagy, új épületet terveznek, de a terveknél tovább még nem jutottak.

Néhány jó példa is felsorolható. Bologna könyvtára, a Biblioteca Sala Borsa korszerű és hatékony szolgáltatásaival, multimédiás állományával és rendkívüli aktivitásával az olasz könyvtárak legjobbjai közé tartozik. 2001 óta egy régi palota felújított épületében működik, 200 ezer kötetből (ebből 54 ezer gyermek- és ifjúsági állomány), évente több mint egymillió kölcsönzést regisztrál.

Vannak jó példái a régi épületek korszerűsítésének is. A műemléki épület sikeres modernizációját példázza Firenze, ahol a Biblioteca delle Oblate került egy felújított épületbe, és hasonlóképp Ravenna, ahol a Classense kolostoregyüttesben kulturális központot alakítottak ki, melyben a helyi múzeum, levéltár és rendezvényi termek mellett a könyvtár is megfelelő helyet kapott. (Ez a könyvtár 1803-ban a kolostor gyűjteményéből vált ki, ezért a Biblioteca Classense nevet viseli.) Nem műemlék épületben, hanem az egykori fémfeldolgozó gyárban kapott helyet Pistoianban a Biblioteca San Giorgio, közösen a firenzei egyetem kihe-lyezett tagozatával, a helyi múzeummal és a tervek szerint a jövőben kongresszusi központtal és egy szállodával.

A legkorszerűbb hálózatok egyike a francia határhoz közeli Aosta székhelyen működik. Az 1994-ben új épületet kapott regionális központ itt 53 könyvtárról gondoskodik. Más szempontból figyelemre méltó a toscanai Prato városi könyvtára. Ezt az intézményt interkulturális tevékenysége, az idegen etnikumú lakosság körében végzett munkája tette országszerte ismertté.

Nem véletlen, hogy az összes eddig felsorolt könyvtár Észak,- illetve Közép- Olaszország-

ból való. Délről egyetlen pozitív példa említ-hető: Foggia új városi és regionális könyvtára és a foggiai tartomány hálózati rendszere 53 tagkönyvtárával.

A gyerekek és a fiatalok ellátása Észak- és Közép-Olaszországban a felnőttek könyvtá-rába integrálva, de külön részlegekben folyik. Önálló gyerekkönyvtár csak kevés városban (pl. Genovában) található. Róma kivétel: ott a gyerekek ellátását a Központi Ifjúsági Könyv-tár (Biblioteca Centrale per Ragazzi) szervezi 25 ezer kötetével.

Az iskolai könyvtárak helyzetéről nem sok jó mondható. Néhány általános iskolában van némi szerény könyvhalmaz, de ennek gyarapítása és szakszerű kezelése megoldatlan. 2006-ban terv készült ugyan az iskolai könyvtárak kiépítésére, de csak szórványos példák akadnak ennek meg-valósítására. Sikeres megoldást találtak például a városi könyvtárral együttműködve Vicenzában és Padovában, ahol iskolai könyvtári hálózatot is szerveztek.

A gyerekek olvasási kultúrájának megalapozá-sát szolgálja az „Olvasásra születünk” (Nati per leggere) program, mely 1999 óta félévestől hatéves korig foglalkozik az olvasási készség előkészítésével. Ebben a munkában a könyvtá-rok segítője a Gyermekorvosok Szövetsége és a Gyermek-egészségügyi Központ is.

Szakkönyvtárak

Az egyes tudományos, köz- vagy egyházi intéz-mények könyvtárakat vagy könyvtárhálózatokat tartanak fenn; a szakkönyvtárak fenntartóik sze-rint csoportosíthatók.

Az Országos Tudományos Tanács könyvtár-hálózatának legkiemelkedőbb tagja a Rómá-ban működő, Marconiról elnevezett tudomá-nyos könyvtár. 1927-ben alapították, azóta kötelespéldányban részesül a tudományos –technikai irodalomból. Jelenleg 1 millió kötettel rendelkezik, az egyetemi könyvtárak és a kutatók részére 24 órán belüli szolgáltatást nyújt. Ugyancsak könyvtárhálózatot működtet a Tech-

nológiai Energetikai és Környezetvédelmi Intézet. A tíz intézeti könyvtár egyike pl. az 1936-ban alapított római Biblioteca Antonino Lo Surdo, a geofizika és a vulkanológia legfontosabb olasz könyvtára.

A szakkönyvtárak egy részét közintézmények tartják fenn, pl. az Olasz Központi Bank működteti a Biblioteca Paolo Baffi-t.

A zenei könyvtárak 1999 óta kaptak szakkönyvtári státust, korábban iskolai könyvtárként kezelték őket. Ma a konzervatóriumokhoz tartoznak. A legnagyobb zenei könyvtár a Milánóban működő Verdi Konzervatóriumé, de figyelemre méltó Bologna, Parma és Pesaro zenei gyűjteménye is, valamint Rómában a Szent Cecilia Akadémiáé.

Történeti értékű állományaikkal emelkednek ki a szakkönyvtárak csoportjából az egyházi intézmények gyűjteményei. A milánói Biblioteca Ambrosiánát 1607-ben alapította Federico Borromeo kardinális, ez egyike Itália legrégebb nyilvános könyvtárainak. 3 ezer ősnymtatványt őriz, 35 ezer kéziratot és 12 ezer pergamenre írt dokumentumot. A római Katolikus Egyetem IX. Boldog Piusról elnevezett könyvtára más oldalról tűnik ki: felszereltsége és könyvtári szolgáltatásai a legkorszerűbb szinten mozognak.

Az egyházi könyvtárak 1978-ban létrehozták az Egyházi Könyvtárak Egyesületét, melynek ma 1469 tagkönyvtára van. 2000 óta eredményesen együttműködnek az olasz állammal a könyvtárak állományának megőrzésében, gondozásában és feltárásában.

Bár nem Olaszország területén, hanem a Vatikán Államban található, mégis hiányos lenne ez a felsorolás a Biblioteca Apostolica Vaticana említése nélkül. Ebben a 4. század óta fennálló könyvtárban 150 ezer kéziratot, 8300 ősnymtatványt őriznek.

Országos szolgáltatások, projektek és együttműködési körök

A könyvtárosok helyzete

Az olasz könyvtárak legfontosabb szoftver szolgáltatója az Országos Könyvtárellátó. (Servisio Bibliotecario Nazionale, SBN). A nyolcvanas években hozták létre, szolgáltatása minden olyan könyvtárra kiterjed, mely az UNIMARC formátumot használja. Bár az SBN ma is meghatározó szerepet játszik az ország könyvtárainak ellátásában, egyre több kritika éri. Sokan úgy tartják, hogy monopol helyzetét kihasználva nem alkalmazkodik az újabb technológiai követelményekhez, egyre több könyvtár fordul más szolgáltatók felé, amelyek a speciális és gyorsan változó igényeket jobban ki tudják elégíteni.

Néhány jelentős országos kooperációs projekt is működik, pl. az olasz nemzeti folyóirat archívum létrehozására, a 16. századi olasz kiadványok számbavételére (1200 résztvevő, 62 ezer bibliográfiai adat) és a digitális nemzeti könyvtár (Biblioteca Digitale Italiana, BDI) létrehozására. Ez utóbbi 2007 végén 50 ezer dokumentumot tett online hozzáférhetővé.

Az egyes régiókban, tartományokban, sőt városokban a legkülönbözőbb célú, és ennek megfelelően különböző formájú együttműködési kezdeményezések találhatók. E téren az élen Toscana jár, a regionális könyvtárközi kölcsönzés sikeres megszervezésével és regionális referenz szolgáltatásával. („Chiedi in Biblioteca” – „Kérdezd meg a könyvtárban!”)

Az egyetemi könyvtárak az egyetemek regionális felosztását tükrözve három konzorciumot alkottak, és részt vesznek az Essper nevű kooperációban is. (Folyóirat-szolgáltatás a jog, a közgazdaság, a szociológia és a történelemtudomány területén.)

A könyvtárügy jogi szabályozásában a közelmúltban fontos változások történtek, a kötelesempéldány elosztása és az állományfeltárás egységesítése területén. Az új kötelesempéldány rendelet

(2004) szerint a beszolgáltatott példányokat a régiók kapják, négyből kettő a nemzeti könyvtárakba kerül, kettő a régiók kiemelt szerepű könyvtáraiba. 2008-ban új betűrendes katalógizálási szabályzat lépett életbe. A nemzeti bibliográfia szakértői munkacsoportja ugyanakkor átdolgozta a tartalmi feltárás eszközrendszerét, munkájuk új tárgyszórendszert eredményezett. Az olasz könyvtárak személyi ellátottságának megítélését megnehezíti, hogy nincs országos érvényű követelményrendszer. Egy tény azonban egyértelműen rávilágít a súlyos problémákra: alig van elhelyezkedési és mozgáslehetőség; és a határozott időre szóló könyvtárosi állás rendkívül ritkán válik szabaddá. Egy-egy meghirdetett helyre gyakran száznál többen jelentkeznek. 2004-ben pl. egész Olaszországban mindössze 53 ilyen könyvtárosi állás volt betölthető.

Könyvtárosi képesítést egyetemen lehet szerezni, bachelor és master szinten egyaránt. Tudományos fokozat szerzésére Rómában a La Sapienza Egyetemen és az udinei egyetemen van lehetőség. Továbbképzést az egyetemek és a régiók szerveznek, valamint az olasz könyvtár-egyesület.

A könyvtárosok szakmai és társadalmi érdekeit az Olasz Könyvtárak Szövetsége (ABI) képviseli. Ez a társadalmi szervezet minden olasz könyvtártípust átfog, kivéve az egyházi könyvtárakat, melyek külön szervezetbe tömörültek. Az Olasz Könyvtárak Szövetsége évente kongresszust tart Firenzében és számos speciális szemináriumot is szervez. A könyvtárosoknak évente egy másik közös találkozásra is lehetőségük van, Milánóban.

A könyvtári szakirodalomból két folyóirat emelkedik ki. Havonta jelenik meg az Olasz Könyvtárak Szövetségének lapja, a *Notizie*, s ugyancsak országos havilap a *Biblioteche Oggi* (Mai Könyvtárak), melyet az Editrice Bibliografica ad ki. Ez utóbbi lap évente háromszor mellékletet jelentet meg a gyermek és ifjúsági könyvtárosok számára.

Összegezés

Olaszország könyvtárait három éles ellentmondás jellemzi.

Ellentmondás feszül a múlt és a jelen között. Olaszország könyv- és könyvtárkultúrája évszázadokon át irigyelt példaképpül szolgált Európa országainak. A régi dicsőség, ma a történeti értékű állomány rendkívüli gazdagságában testesül meg. Míg más országokban néhány régi alapítású könyvtár őrzi a múlt írásos emlékeit, itt ez könyvtárak százai közt szétosztva található, köztük kis városkák nyilvános könyvtáraiban is. A jelent ezzel szemben a viszonylagos szegénység és elmaradottság jellemzi. Megváltoztak a szerepek: ma az olasz könyvtárak tekintik példaképüknek Nyugat- és Észak- Európa könyvtárait, azok modern szervezetét, felszereltségét, szolgáltatásait.

Éles ellentét feszül Olaszországban Észak és Dél könyvtárai között is. Észak- és Közép-Olaszország könyvtárügye minden vonatkozásban megelőzi a déli régiókat: gazdagabb az állománya, jobb a személyzeti ellátása, korszerűbb a szervezete, több a kezdeményező készsége. Az olasz könyvtárügy modernizációja egyelőre megállt a déli tartományok határainál.

Ellentét van az olasz könyvtárosok jobbító szándéka és a körülmények visszafogó ereje között. Az egyes könyvtárak jó kezdeményezései elszigeteltek maradnak, mert nincs egységesen működő, homogén könyvtárügy. A könyvtárosi kreativitás gyakran zátonyra fut a nagyobb szervezetek működésképtelenségén és bürokráciáján.

A sokáig mozdulatlan olasz könyvtárügyben az utóbbi évtizedekben több ponton igen fontos elmozdulás történt. Ez új reményekre jogosít.

Két kultúra, harmadik és egységes kultúra

Gondolatok a tudományok osztályozásához Snow-tól Wilsonig és tovább*

PRÓKAI Margit

Szakadékok és törésvonalak

Charles Percy Snow (1905–1980) angol fizikus, író és politikus két kultúráról szóló gondolatai 1959–1964 között jelentek meg, és még napjainkban is inspiráló, vitára ösztönző tanulmányok megszületését eredményezik. A szerző nemzetközi ismertségét elsősorban a két kultúráról szóló elméletének köszönheti és csak kisebb mértékben munkássága egyéb területein elért eredményeinek.

1959-ben vált ismertté a két kultúra elmélet (*Two Cultures and the Scientific Revolution*), mely szerint a humán, ill. irodalmi műveltség

és kultúra és a természettudományos műveltség egyes területei és képviselőinek kultúrája között szakadék vagy törésvonal húzódik, amely két, egymással nem érintkező táborra, szakterületre választja szét ezeket a műveltségterületeket.

A másik oldalról érkező azonos értékű kérdésekre (pl. *Mi a termodinamika 2. tétele?* vagy *Olvasta-e Shakespeare műveit?*) kölcsönösen nem tudnak választ adni a túlpartról. Snow két kultúra elméletéből az is következtethető, hogy nem létezik általános műveltség, a kultúrák között nincs átjárás, a szakadékokat nem ívelik át se hidak, se viaduktok. (Snow, 1965:14–15)

Snow némileg korrekciós szándékkal írta meg

* A tanulmány prezentációs, cseh nyelvű változata 2009. október 5-én hangzott el a Károly Egyetem Bölcsész Karán, az Információ- és Könyvtártudományi Intézetben. (Elérhetősége: <http://uisk.ff.cuni.cz/detail.do?articleId=10872>) A tanulmányutat a Balassi Intézet – Magyar Ösztöndíj Bizottság Irodája támogatta.

1964-ben a *Two Cultures and a Second Look* (New York : New American Library, 1964) című tanulmányát, amelyben kísérletet tesz arra, hogy a két eltérő kultúra közötti szakadékot egy úgynevezett harmadik kultúrában újra egyesítse, mely a fiatalok, a jövő generációk nevelésében látja a szakadékok áthidalásának, és a kultúrák egyesítésének problémáját, amely napjainkig ível.

Snow élete és munkássága e második, módosított elméletét látszik erősíteni: mintha ő is folyton önmagát kereste volna a különböző szakterületek között: fizikusként a természettudományokban, íróként gazdag szépirodalmi munkásságán keresztül,* politikusként pedig a társadalomtudományok felől közelítve kutatta az önkifejezés legmegfelelőbb formáit. Kereste az ideális területet az eltérő tudások és ismeretek, a különböző szakterületek között önmaga számára is. Ez a személyes életút és keresés összefüggésbe hozható a két kultúra elmélet gyakorlatból való elvonatkoztatásával, személyes élménnyel, melynek elvei a nemzetközi hírnevet hozó tanulmányokban fogalmazódtak meg.

Snow nyomán a hatvanas évek óta újra és újra fölmerül a két kultúra és az általános műveltség, egységes kultúra kérdéskörének problematikája.

Vajon a 20. század végére valóban elvesztettük a kultúrák egységének, az általános műveltségnek a lehetőségét? A sokoldalúság és a sokoldalú érdeklődés valóban lehetetlen a teljesen áthidalhatatlan, eltérő szakterületek, kultúrák között? A polihisztorok végleg eltűntek a középkorban? A törésvonalak tovább erősödnek vagy a különböző területek egymás felé közelítenek?

Snow kérdésfelvetése kapcsán a továbbiakban ezekre a kérdésekre próbálunk válaszokat keresni a szinkron és diakron tudománytörténetben, elsősorban a tudományok, tudományterületek osztályozására támaszkodva.

Az 1980–1990-es években Snow elveit követve újabb törésvonalak jelentkeztek a tudományterületek kutatásaiban.

Beck Mihály (1929–) akadémikus, fizikai kémikus *A „két kultúra” ma* című tanulmányában a Snow által megfogalmazott műveltségbeli aszimmetria mellett néhány újabb törésvonalra is föl hívja a figyelmet. (Beck, 1999/a) A természettudományok és humántudományok közti snow-i szakadékon túlmenően az elméleti és gyakorlati vagy alkalmazott tudományok között is felfedezhető a széttartás, a törésvonal. Még általánosabb szinten ez úgy is értelmezhető, hogy vannak olyan tendenciák, amelyek a tudomány és az élet elszakadásának vagy szembenállásának megfogalmazására tesznek kísérletet, amely időnként tudományellenes megmozdulásokhoz is vezethet.

A Természettudomány és társadalom az ezredfordulón című Beck-tanulmány szerint „... az a paradox helyzet alakul ki, hogy miközben mindennapi életünknek nélkülözhetetlen elemét jelentik a természettudományi kutatások eredményei, ellenséges érzésekkel viseltetnek magával a tudománnyal szemben. Ez a megállapítás különösen érvényes a kémiára: már a szótárakban is megjelent egy új terminus, a kemofóbia, azaz a „kémiai anyagoktól” való irracionális félelem.” (Beck, 1999/b)

A tudományok eredményeit a gyakorlati életben folyamatosan élvezzük, használjuk anélkül, hogy tudatában lennénk azoknak a jelentőségével és jelentésével, tartalmával. A tudományellenesség megjelenését fölerősítik a globalizációval megjelenő átfogó problémák és félelmek (például a fölmelegedés kérdése vagy a természet és az élet védelme az atomenergiával, az atomerőművekkel szemben stb.). A felelősség kérdése a tudomány és az élet viszonylatában egyértelmű: a tudomány elkötelezetten védelmezi az élet formáit, elméleti és gyakorlati kutatásai egyaránt szolgálják az emberiség jólétét és fennmaradását.

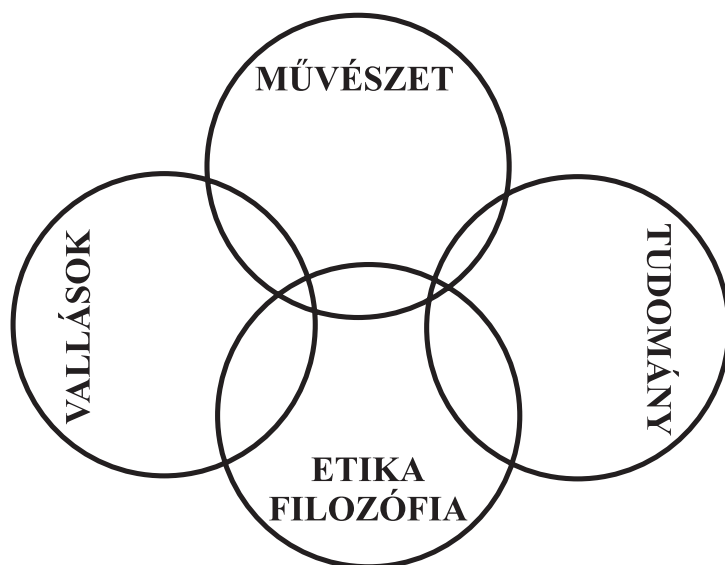
A huszadik század második felében a szakadékok és törésvonalak tehát összesen három irányban látszanak megfogalmazhatóaknak: a Snow által ismertté vált természettudományok és hu-

* Magyarul is megjelent regényei: *A reménység kora* (Bp., Európa, 1962.), *A bölcsesség kora* (Bp., Európa, 1978.)

mán tudományok között, az elméleti és gyakorlati tudományok között, valamint a tudomány és az élet között.

Mindkét idézett Beck-tanulmányban megtalálhatjuk azt az ábrát, amely Ven-diagrammal illusztrálja a megismerési módok egymáshoz való viszonyát, többszörösen hangsúlyozva a közöttük húzódó sokszoros, közvetlen vagy át-
teteles kapcsolatokat.

Ha a műveltség-, tudomány-, vagy kultúraterületekhez a legjellemzőbb megközelítési módot is hozzákapcsoljuk, akkor a művészetek első-sorban az érzelmek és a képzelet, a tudomány a ráció, az ész felségterületein, a filozófia, etika a morál és ez elméletek, a vallás pedig a hit alapjain nyugszik. Más-más megközelítési módok, szemléletek ezek, amelyek az emberi megismerésben közvetlen kapcsolatokat és egymással nem érintkező területeket is jelölnek.

*A megismerési módok egymáshoz való viszonya
(Forrás: Beck, 1999)*

Történeti megközelítés

Ha a megismerési módok, kultúrák és tudományterületek egymáshoz való viszonyában a tudománytörténeti tapasztalatok alapján, diakron módon közelítünk, a mai kérdések felvetését

gyökereiben már az ókorban fölfedezhetjük.

Arisztotelész (Kr. e. 384–322) munkássága nyomán három nagy tudományterület körvonalazódik, amelyekhez saját művei is példaként szolgálhatnak. A három ág magában foglalja az elméleti tudományokat (logika, matematika, fizika), a gyakorlati tudományokat (amelyek a társadalmi aktivitásra hatnak, pl. etika, politika) és az ún. „teremtésre irányuló”, poétikus vagy alkotó tudományokat (mai szóval művészeteket), amilyen például a költészet és a retorika. (B. Hajdu, 1998)

Az arisztotelészi három ág az ismeretek vagy a tudományok egységét alkotja. Az egységben ugyanakkor az az osztályozási elv érvényesül, amely alapján a 20. század második felében törésvonalat látunk: a tudományok elmélet és a gyakorlat szerinti megosztásában. Amikor osztályozunk és felosztunk, egy egységes osztályt alkotóelemeire bontunk. „Fölfelé”

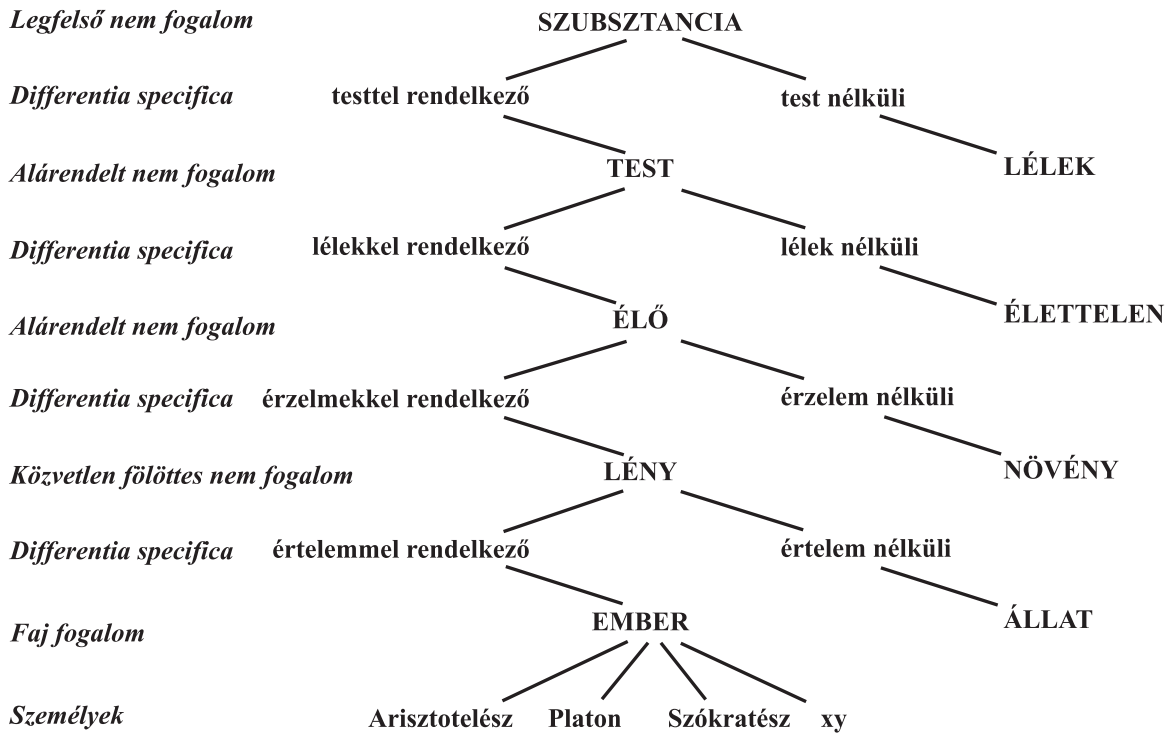
osztályozunk, összehozunk, „lefelé” szétbontunk, megosztunk. Az egység az osztályozás szempontja felől nézve kétségbevonhatatlan.

Az osztályozás elveit és az egység hangsúlyozását erősíti *Porphüriosz* (Kr. u. 233–305) dichotomikus osztályozása, amely az ismeretek, az ókori világ, a tudás „bináris” felosztása. Digitális világunk gyökerei ide nyúlnak vissza. Porphüriosz az egységet kettősségben látta, az igen és nem válaszok szerint csoportosítva a létezőket. Arisztotelész kategóriáit tovább dolgozva megerősíti az osztályozás alapfogalmait, a genus, a genus proximum, a species és a differentia

specifica terminológiáját alkalmazva.

Az egység kettősségre osztása, mai szóhasználatlaltal a bináris elv ezer éven keresztül élteti a gondolatot, amely ábrázolt formában a középkorban tovább élve *Petrus Hispanus*nál jelenik meg. Petrus Hispanus (aki 1276-tól XXI. János pápa) 1239-ben Porphüriosz fáját az alábbi szerkezetben közölte:

(Forrás: Szakadát, 2008)

A bináris gondolat továbbélése a középkorig ível, hasonlóképpen az ókori eredetű „septem artes liberales” felosztásig, amelyben a középkori oktatási gyakorlat mellett a tudományok osztályozása is tükröződik.

A trívium csoportjába az a három ismeretterület tartozott, amelyeket ma alapkészségeknek nevezhetünk: a grammatika, a retorika és a logika. A nyelv, a beszéd és a gondolkodás tudomány- és műveltségterületei elengedhetetlenek az ismeretszerzéshez. A logika eredetileg Arisztotelész Organonját jelentette Porphüriosz bevezetőjével (Isagoge) előtanulmányként.

A kvadrívium szintjéhez az aritmetika (számтан), geometria, asztronómia és muzsika szakterületei, ismeretkörei tartoztak. *Simonyi Károly* szerint a hét szabad művészet mellett a középkorban legalább olyan fontos volt a „septem artes mechanicae”, a hét mechanikai művészet, ’mesterség’, ’tudás’, azok gyakorlati ismereteinek elsajátítása (építőművészet, földművelés, gyógyítás, hajózás, kovácsmesterség, színjátszás, takácsmesterség, vadászat.) (Simonyi, 1997)

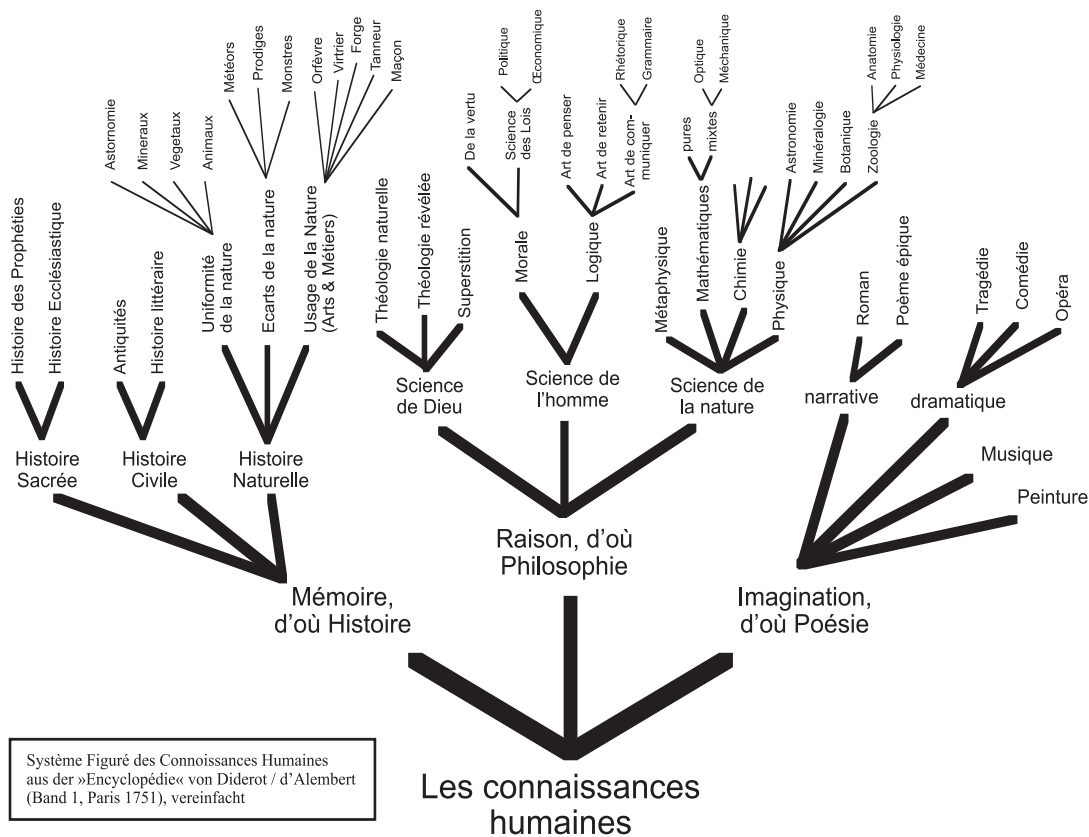
Mészáros István szerint a hét szabad művészet nem tükrözte pontosan a középkori iskolák tananyagát, törzsanyagát, az annál bővebb volt, több ismeretkört, tantárgyat tartalmazott. (Mészáros, 2000)

Az újkor tudománykörei felosztása *Francis Bacon* (1561–1626) angol filozófus és politikus nevéhez kapcsolódik. Az antik hármas felosztás visszatérését láthatjuk új megközelítésben: a felosztás szempontja és hangsúlya az ember megismerési képességei, a megfigyelés nézőpontja köré csoportosítja a tudományterületeket. A három ág ebben az esetben az emlékezet, a képzelet és az értelem köré bontja a fa törzsét. Az emlékezet vagy memória mentén helyezkednek el a történettudományok. A fantázia, képzelet, imagináció ágához a művészeti területek kapcsolódnak. Az értelem vagy ráció, ész mentén pedig a racionalista elvet képviselő természettudományok helyezkednek el. Ennek a tudományfelosztásnak az egyik gyakorlati megnyilvánulása a nagy francia enciklopédia (*Encyclopédie*, mely 1751-től jelent meg *Dide-*

Ugyanez újszerű, modern ábrázolásban:

Forrás: http://www.enzyklopaedie.ch/dokumente/systeme_figuree.pdf (2007)

Bacon kapcsán nem hagyható ki a magyar könyvtártudomány kiemelkedő egyéniségének, Horváth Tibornak tanítványai emlékezetébe véssett, sokat emlegetett szállóigéje, a tudomány három ága, egy törzs három ága. „Bacon egyébként a tudományrendszertannak azt az igényét, hogy a világ a művön keresztül egységes egésznek lássék, így fejezte ki – s innen a disszertáció címe is – : „minden tudomány ága egyazon fa törzsében találkozik” (Horváth 1987:10)”. (Darányi, 1992)

A legújabb kori tudományos felosztás is három nagy, összefoglaló ágat különböztet meg: természettudományokat, társadalomtudományokat (a humán/bölcsészeti tudományokkal együtt), és alkalmazott tudományokat. Magyarországon az egyes tudományterületekhez tartozó tudomány-

és művészeti ágak felsorolását az időközben (a 33/2007-es kormányrendelettel) hatályát veszített 169/2000-es kormányrendelet melléklete tartalmazta. A nyolc tudományterület: agrártudományok, bölcsészettudományok, hittudomány, műszaki tudományok, művészetek, orvostudományok, természettudományok, társadalomtudományok. A Magyar Tudományos Akadémia tizenegy osztálya között a természettudományokat öt osztály képviseli a matematikával együtt (biológia, fizika, földtudományok, kémia, matematika), a társadalom és humán tudományokat három két tagból összevont osztály (filozófiai és történettudományok, gazdaság- és jogtudományok, nyelv- és irodalomtudományok), az alkalmazott tudományokat három osztály (agrár-, műszaki és orvostudományi) képviseli.

A tudományágak felosztásában tehát az ókortól napjainkig az egységesség elve tükröződik, jellemző a nagyobb tudományterületek, összevont

tudományágak említett hármas csoportosítása és a három ág további bontása a koroknak megfelelő tudományterületek szerint.

A szinkronitás elve

A huszadik századra megsokasodtak a különböző tudományterületek találkozásainál kialakult határtudományok vagy interdiszciplináris ágak (pl. fizikai kémia, humán biológia, szociobiológia, biokémia, asztrofizika, asztrobiológia, biomatematika, kulturális és biológiai antropológia stb.). Manapság szinte minden tudományterületen multidiszciplináris tudományok néven ismertek ezek a tovább bomló ágak.

A tudós, kutató, szakember nem tud nem találkozni a határtudományi területekkel, nem mellőzheti ezeket a területeket, nem tud kizárólagosan egy aspektusból megközelíteni egy szakterületet. Az interdiszciplináris találkozások megkerülhetetlenek a modern tudományban, még olyan viszonylag kis szakterületen, amilyen a könyvtári osztályozás és az információkereső nyelvek, itt sem hagyhatóak figyelmen kívül az elemzésekhez olyan határterületek, mint az ismeretszerzés, kognitív pszichológia, nyelvtudomány, nyelvfilozófia. Nem csak a szinkron tengely mentén megjelenő interdiszciplináris szakterületek, hanem a tér és idő is kötöttségeket, kötődést jelent a tudományban. Kortársainktól nem tudunk teljesen elszakadni gondolkodásunkban. Ugyanabban az időben, egymástól függetlenül ugyanarra a következtetésre, dedukcióra juthat egyszerre több szakember is. Az elektromotor/dinamó elvét a magyar *Jedlik Ányos* (1861), a német *Werner Siemens* (1866) és az angol *Charles Wheatstone* (1867) csaknem egyidőben fedezte föl. A geometriában a nemeuklideszi geometria hasonló elveit egymástól függetlenül *Bolyai János*, *Gauss* és *Lobacsevszkij* is megállapította.

A kor lenyomataira a párhuzamos gondolatokban számos példát lehetne sorolni: a tudomány és a művészetek területein például a szimmet-

ria vagy univerzális alakzatok, a fraktálok alkalmazása és kutatása, matematikai halmazok törvényszerűségeinek párhuzamos alkalmazása több tudományterületen. Tanulmányaink folyamán például a normális eloszlás vagy a harang alakú Gauss-görbe újraértelmezésének és alkalmazhatóságának számos esetével találkozhatunk a társadalomtudományi területeken is.

Az inspiráció nélkülözhetetlen, mint a levegő

Azonos korban vagy közeli időben különböző diszciplínák kölcsönösen inspirálhatják egymást. *Steven Pinker* 1994-ben írja *A nyelvi ösztön* című művében, hogy *Darwin* a korabeli nyelvtudomány szakterminológiáját (pl. variáció, öröklődés, elkülönülés terminusok) kölcsönözte evolúciós elméletének kidolgozásához. A különböző tudományterületeken kutató szakembereknek szükségük van az előzetes tudásra, az ismétlés, a redundancia az értelmezéshez és az újraértelmezéshez egyaránt nélkülözhetetlen. *Isaac Newton* (1642–1727) és *Robert Hook* (1635–1703) kapcsolatában ezt Newton úgy fogalmazta meg, hogy „Óriások vállán állok, ezért messzebbre látok.” Az egyik óriás mindenképpen Hook volt, egy másik pedig Kepler, akinek Rudolf-féle bolygótáblázata szolgált Newton gravitációs és mozgástörvényei megalkotásának alapjául.

Johannes Kepler (1571–1630), matematikus, csillagász és optikus 1600-ban érkezett Prágába, ahol a bolygók mozgásának törvényszerűségeit is tanulmányozta. Egyes nézetek szerint munkatársa, *Tycho Brahe* halála után a tőle kapott adatok segítettek az első Kepler-törvény megfogalmazásához, a Mars ellipszis alakú keringési pályájának leírásához. Más források szerint, a Klementinum épületegyüttesének oldalában olasz építészek ekkor építették az Olasz kápolnát, amelynek alapja építészeti újdonságként ellipszis formájú volt. A korabeli építészetben az Alpoktól északra ez volt az első ilyen alaprajzú épület, amely a legenda szerint Kepler

tézisét ihlette, aki ebben az időben költözött a Klementinum és a kápolna közelébe. (Novotná, 2006:11) Az ellipszis alapú Olasz kápolna legalább akkora szenzáció volt korában, mint később Kepler bolygómozgásról szóló tézise.

A természetes szelekció vagy evolúció elmélete, a darwinizmus ajándéka sikeres lett attól függetlenül, hogy Charles Darwinnak (1809–1882) a 19. században fogalma lehetett volna a genetikáról és a génekről. Az időálló tudományos elméletek azonban egymásba épülnek, összeilleszthetőek, integrálhatóak, kiegészítik egymást, ahogyan a neodarwinizmus összeköti Darwin elméletét a genetika újabb eredményeivel. Ugyanakkor más területeket inspirálhatnak, ahogyan az evolúciós elmélethez kapcsolódott a kulturális evolúciós elmélet, a gének és a kultúra koevolúciójának egymást feltételező elve. Az interdiszciplináris ágak kölcsönös egymásra hatásban állhatnak, kompatibilisek lehetnek, egységet alkothatnak, ahogyan az osztályozás és felosztás során a közös tulajdonságok mentén azonosítunk vagy az eltérő jellegzetességek mentén megkülönböztetünk nemeket és fajokat, nemfogalmakat és fajfogalmakat. Hasonló struktúrák mentén gondolkodunk és építkezünk.

A tudományok és a világ egysége a rendszerekben

A természet törvényei, törvényszerűségei a társadalom törvényei is lehetnek, hiszen az ember maga is része, eleme a természetnek, az élővilágnak. A 20. században megfogalmazódott általános rendszerelmélet megállapítja, hogy a világ strukturálisan egységes, egyöntetű és ez az egység az élet minden szintjén jellemző. A magyar származású *Ludwig von Bertalanffy* (1901–1972) az 1968-ban közreadott *General System Theory* című művét saját kutatásaira alapozta, biológusként és filozófusként biológiai, élő rendszerek tanulmányozásából indult ki. Már az 1930-as években fölfigyelt arra, hogy a

szomszédos kutatóműhelyekben, sőt különböző tudományterületeken a kutatók strukturálisan hasonló problémákkal foglalkoznak. Izomorfán alapuló rendszerelméletének kulcsszavai és elvei lettek: a holisztikus szemléletmód, a tudományos ismeretek integrálhatóak, a természet egysége, a humanizmus, a tudomány felelőssége. (Érdi, 1985)

Az általános rendszerelmélet nyomán az 1980-as években a dinamikus rendszerelmélet képviselői megerősítik az izomorfia elvét, vagyis, hogy a világ egységes elvi keretei mindenütt megtalálhatóak, az élet tervrajzának alapjaiban (basic design principle of life) is felfedezhetőek ezek az elvek. *Ilya Romanovich Prigogine* (1917–2003) az orosz-belga fizikai kémikus, kémiai Nobel-díjas (1977), akinek munkásságát a természet- és társadalomtudományok közti kapocsként is emlegetik, jelentős szerepet játszott ebben. A dinamikus rendszerelmélet képviselői a szerves és a szervetlen világ közti szakadék áthidalására is kísérletet tettek.

Az 1990-es évek végén és a 21. század elején több tudományterületen természettudósok, filozófusok, kutatók egymással párhuzamosan próbálják megfogalmazni a tudományok és az élet egységességének és harmóniájának elvét. Az amerikai biológus, filozófus *Edward Osborne Wilson*. (1929–) nagyszabású szintézisben foglalta össze a tudományok egységességének, a kultúrák, a műveltség egyetemességének, harmóniájának szükségességét, tényét. (Wilson, E. O.: *Consilience. The unity of knowledge*, 1998, magyarul: *Minden egybecseng*, 2003.)

Wilson a gyakorlatban és az elméletben egyaránt találkozott az inter- vagy multidiszciplinaritás szükségességének problémájával. Fiatal kutatóként a feromonok tanulmányozásához kortársai együttműködését igényelte: biológusként fizikus, kémikus és matematikus kollégájával együtt tudták a több területet érintő kérdések és problémakör megfigyelését elvégezni és összegezni. Biológiai jelenséget fizikai, kémiai és matematikai válaszokkal magyaráztak és csak az együttműködés vezetett eredményre. (Wilson, 2003:83)

Wilsonhoz hasonlóan már *Wigner Jenő* (1902–1995) is foglalkozott korábban a matematikának a fizikában való alkalmazhatóságáról. Wigner szerint a matematika számos természettudományi ágban, különösen a fizikában alkalmazható, amire nincs racionális magyarázat, egyszerűen csoda. (Wigner, 1972) A matematika Wigner szerint a fizika természetes nyelve.

Wilson szintézisében megfogalmazza a tudományok és a művészetek hasonló megvalósulását, egyenrangúságát. A tudomány és a művészetek kollektív, közös területei az információátadás, az ismeretátadás ekvivalens és logikailag azonos értékű szinterei. „*A tudomány a művészet egy formája. ... Az ideális tudós úgy gondolkodik, mint egy költő, úgy dolgozik, mint egy könyvelő és – nézetem szerint – ha valóban minden ütközőkártya a kezében van, akkor ezen felül úgy ír, mint egy újságíró.*” (Wilson, 2003:68)

A tudományok és művészetek közti átjárhatóságra és a két elvileg különböző megközelítés egymást feltételező és kölcsönösen igénylő motivációjára számos tudós és irodalmár kettős vagy többszörös munkásságát idézhetjük (az idézett C. P. Snow mellett *Herman Ottót, Németh Lászlót, Csányi Vilmost*).

A 21. század elején *John Brockman* (1941–) író és irodalmár azt írja, hogy valami radikálisan új van a levegőben: a tudományok és a művészetek globálisan összeolvadnak egy kultúrába, a Snow által harmadik kultúrának nevezett, egységes kultúrába. Az írók és a tudósok Brockman szerint új humanisták, akik visszatérnek a holisztikus reneszánsz világszemlélethez. (Kömlödi, 2002)

Összegzés

A kultúra egységessége, a tudományok, a művészetek összhangja nem csak napjaink új divathulláma, amelyben (Brockman szerint) a középkori eszményekhez térünk vissza. Nem kizárólagosan a modern kor vívmánya, felfedezése, nem is a tudományos forradalmakkal kezdődik (ahogyan Wilson megfogalmazza).

Arisztoteléstől Darwinon át Snow-ig, Wilsonig és tovább a kultúra egysége a tudományok, műveltségi területek, művészetek törekvéseiben, az ismeretterületek megközelítéseiben, a tudományok (és tudások vagy ismeretek) osztályozásában egyaránt az ókori kultúráktól kezdve a tudomány- és művelődéstörténetben követhetően jelen van. Egységességet mutatnak a különböző tudományterületek, összhangot és egymásrautaltságot a diszciplínák és interdiszciplínák, a tudomány és a világ egységességét, egymásra épülését jelzik a rendszerek és elméletek. Wilson könyvének magyar címfordítása jól kifejezi azt a harmóniát, amely a különböző szinteken megjelenik egységes kultúránkban: *Minden egybecseng.*

Végezetül: visszatérés a kezdetekhez egy bibliai szimbólum által a tudományok osztályozása kapcsán általában a fa szimbólum szolgál mintaként, hiszen a könyvek könyvében, előzetes tudásunk és műveltségünk kútforrásában is a *tudás fájáról* esik szó. Az ide visszavezető közmondás szerint: *Ars longa, vita brevis*, a tudás fája azt is szimbolizálja, hogy a tudás, a tudomány, a kultúra örök vagy végtelen, az emberi élet pedig rövid és véges, ám számtalan formában szolgálhatja, hogy a tudás fája örökzöld maradjon.

Irodalom:

- B. HAJDU Ágnes – BABICZKY Béla: Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Budapest : Universitas Kiadó, 1998. 224 p.
- BECK Mihály (1999/a): A „két kultúra” – ma. = Magyar Tudomány, 1999. 12. sz. http://epa.oszk.hu/007000/00775/00013/1999_12_08.html
- BECK Mihály (1999/b): Természettudomány és társadalom az ezredfordulón. <http://www.kfki.hu/~cheminfo/hun/teazo/szazadvg/termtud.html>
- DARÁNYI Sándor: A törzs és az ágak 1. = Könyvtári Figyelő, 38. évf. 1992. 1. sz. http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1992/1/daranyi_h.html
- ÉRDI Péter: Teremtett valóság. Válogatott írások. 5. Biológia élőlények nélkül. = Világosság, 1985. 7. sz. 424–429. p. <http://mek.niif.hu/05000/05015/html/teremtett0007.html>

- HORVÁTH Tibor: „Egy törzsnek az ága...” Ismeretszervezés és szintaxis. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1987. IV, 164 p.
- KÖMLŐDI Ferenc (2002): A harmadik kultúra és az új humanisták.
<http://index.hu/tech/cyberia/kultura/>
- MÉSZÁROS István (2000): Hét Szabad Művészet. In: Online Pedagógiai Lexikon.
http://human.kando.hu/pedlex/lexicon/H.xml/het_szabad_muveszet.html
- NOVOTNÁ, Eva (2006): Klementínské pověsti. Praha : Národní knihovna, 2006. 15 p.
- SIMONYI Károly (1997): A hét szabad és a hét mechanikai művészet. In: Ponticulus Hungaricus,
<http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/free7.html>
- SNOW, Charles Percy (1965) The Two Cultures: and A Second Look (A két kultúra és Egy másik nézőpont). An expanded version of The Two Cultures and the Scientific Revolution. Cambridge : Cambridge University Press. 164 p.
- SZAKADÁT István (2008): Hierarchia. Kísérlet a fogalom explikációjára
<http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b10123/ch12s02s03.html>
- WIGNER Jenő (1972): Szimmetriák és reflexiók, Budapest : Gondolat, 1972. 355 p.
- Wikimedia (2005)
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:ENC_SYSTEME_PICTURE.jpeg#filehistory
- WILSON, Edward. O.: Minden egybeeseng. Budapest : Typotex, 2003. 392 p.(Az evolúciós gondolat)

Fellépés a könyvkalózkodás ellen

„Támadnak a könyvkalózkodók” címmel jelent meg hír arról, hogy az év legveszélyesebb szerzői jogi kalózkodóját hiúsította meg a hazai könyves egyesülés. Levetettek egy amerikai szerveren tárolt ingyenes honlapot, amely több mint ezer népszerű könyv letöltését kínálta. Ez két éven belül már a második próbálkozása volt „a kalózkodónak”.

(A cikk elolvasható:

http://nol.hu/lap/kult/20100824-tamadnak_a_konyvkalozok_cimen)

Vándorgyűlés, díjak, kitüntetések

Az MKE 42. vándorgyűlésén, Baján kiosztották az idei évi kitüntetéseket. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöksége MKE-emlékéremben részesítette Asbóth Miklóst, Bondor Erikát, Budavári Klárát, Fülöp Attilánét, Halász Lászlót és Villám Juditot. Az Év Fiatalkönyvtárosa címet az MKE és az IKSZ által kijelölt kuratórium idén Kristóf Ibolyának adományozta. A Fitz József-könyvdíjat a Liceum Kiadó, a Naphegy Kiadó és az Urbis Kiadó nyerte el.

(A képek és a laudációk szövege: <http://vador2010.ejk.hu> címen található.)

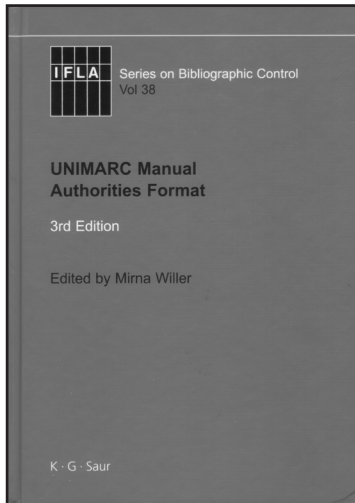

Besorolási adatok UNIMARC formátuma

A kézikönyv a UNIMARC besorolási adatok nemzetközi csereformátum harmadik kiadását tartalmazza. Szerkesztője *Mirna Willer*, korábban az IFLA UNIMARC állandó bizottságának (Permanent UNIMARC Committee, PUC) elnöke, jelenleg a bizottság tanácsadója. Az 1991-ben megjelent első kiadás óta eltelt közel két évtized a csereformátumban számos módosítást, bővítést, finomítást eredményezett. A gyors technológiai változás némi szemléletváltást is hozott, s e hatások némiképp átfomálták a *UNIMARC Authorities* szerkezetét és adatalemeinek körét.

A UNIMARC kezdetől fogva a sokféle nemzeti MARC bibliográfiai formátum köztes, a nemzetközi rekordcserére alkalmas közvetítő formátum kívánt lenni. A formátumot világszerte használják a nagy nemzeti könyvtárak saját nemzeti formátumként, adatcserére, vagy úgy, hogy a saját nemzeti MARC formátumot a UNIMARC-kal szorosan megfeleltetve fejlesztik.¹ A UNIMARC authority formátum kifejezetten a besorolási adatok összefűzésére és cseréjére való. A fejlesztést folyamatosan végzi az IFLA erre a célra megalakult állandó bizottsága (PUC). Célja, hogy az egyes nemzeti bibliográfiák, illetve katalogizáló intézetek munkája során keletkezett értékes információkat be lehessen vonni a könyvtárak közötti együttműködésbe, az adatok integrálódhassanak a hálózati keresési folyamatokba, a katalógusok, bibliográfiák rendszerező információit nemzetközileg is újra lehessen hasznosítani. A rekordok strukturált tartalma segíti a szabványos

UNIMARC manual : authorities format / ed. by Mirna Willer. – 3rd. ed. – München : Saur, 2009. – (IFLA series on bibliographic control ; 38)
ISBN 978-3-598-24286-1

könyvtári feldolgozást és adatkezelést, jelentősen hozzájárul a célzatosan végezhető, szemantikus integrált keresési folyamatok hatékony lefuttatásához.

A formátum alapjai

A formátum független a katalogizálási szabályzatoktól, a UNIMARC formátumcsalád² az egyes nemzeti MARC formátumokhoz képest általánosabb szintű struktúrát határoz meg. Kiterjed a rekordtípusokra és ezek fizikai szerkezetére, az adatelemek kezeléséhez szükséges tartalomjelölőkre és a bibliográfiai feldolgozás szabványos adattartalmi elemeire. Az efféle közvetítő metastruktúra iránti igény az 1970-es években merült fel, egyik megnyilvánulása az IFLA *Egyetemes Bibliográfiai Számbevétel (Universal Bibliographic Control, UBC)* programja által is szorgalmazott nemzetközi authority rendszer kialakításának gondolata a nemzeti név és cím besorolásiadat-fájlok kialakításával.³ A UNIMARC besorolási formátum alapja a tulajdonnév elemekkel foglalkozó *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE, 1984; 2. kiad.: *Guidelines for Authority Records and References*, GARR, 2001), valamint a tartalomfeltárást célzó besorolási adatokat taglaló *Guidelines for Subject Authority and Reference Entries* (GSARE, 1993). A két útmutató meghatározza a besorolási rekordok (authority record) és az utalótételek (reference record) adatelemeit.⁴

A UNIMARC rendezőelemek-formátum gépi csereformátumra képezi le a nemzetközi ajánlásokba foglalt tipikus „authority” adatelemeket. Ezek az adatelemek nélkülözhetetlenek az információk keresésénél, rendszerezésénél, azonosításánál. Az új kiadás beépíti az újabb nemzetközi egyeztetésekkel készült és elfogadott tanulmányok eredményeit. Figyelembe veszi a *Functional Requirements for Authority Data: Conceptual Model* (FRAD, 2009) entitásainál meghatározott attribútum-sémákat és a FRAD modellben specifikált entitáskapcsolatokat. A terminológia igazodik a véglegesített, 2009-ben az IFLA-könyvsorozatában nyomtatott formában is megjelentetett nemzetközi katalogizálási nyilatkozathoz (*Statement of International Cataloguing Principles, ICP*).⁵ A frissítés elsősorban a UNIMARC rekordokat előállító és használó közösség igényei szerint történik majd. A formátum fejlesztői ódzkodnak attól, hogy az alapul használt egyezményes dokumentumokban lefektetett elvektől eltérjenek. A bevezetőben hangsúlyosan szerepel az, hogy a fejlesztések során a nem-GARR, GSARE, FRAD és a nemzetközi szabványoktól más tekintetben eltérő katalogizálói elképzelésekhez és gyakorlatokhoz nem kívánunk igazodni.

Szemléletváltás

A csereformátum kialakításának kezdeti fázisa olyan korszakra esett, amikor az internet és a web még ismeretlen volt, a bibliográfiai leírások és a besorolási adatok munkaiigényes párhuzamos munkálatainak elkerülésére viszont jó megoldást jelentett az automatizált átvétel. Akkoriban ennek egyetlen módja a rekordok fizikai cseréje volt. Hogy az adatokat morfológiai szempontból is könnyűszerrel, gondolkodás és módosítás nélkül be lehessen ágyazni a befogadó rendszer bibliográfiai tételeibe és besorolási adatállományába, a legkézenfekvőbb megoldásnak a szabványosítás tűnt: a globálisan egységes vagy legalábbis egymással megfeleltethető adatszerkezet, valamint az egységesen használt egységesített besorolási névalakok bevezetése. A világháló elterjedésével és a gyors technológiai változásokkal azonban a bibliográfiai adatmegosztás új lehetőségei nyíltak meg, az osztott rendszerek az adatállományok távoli lekérdezését és a közös építés lehetőségeit is meghozta. Ezzel egyidőben viszont a besorolási adatokkal kapcsolatosan szemléletbeli hangsúlyeltolódások következtek be. A nemzetközi gyakorlatban ugyanis, az egységesség elérésére tett jelentős erőfeszítések ellenére, megvalósíthatatlannak bizonyult a nyelvenkénti, nemzetenkénti névvariánsok egyetlen, világszerte egységes formára hozása. Más szóval: *követhetetlennek bizonyult az abszolút egységesség elve*. A besorolási rekordok minimálisan kötelező adatelemeinek körét rögzítő IFLA dokumentumban⁶ már 1998-ban belátóan megfogalmazták, hogy a nemzetközileg egységes besorolási tétel-fejek alkalmazása „nem praktikus”. Az irat azt is leszögezi, semmi furcsa nincs abban, hogy a felhasználók a katalógusokban a számukra ismert és megszokott névformákkal szeretnék keresni, ezért inkább az volna célszerű, hogy a nemzeti bibliográfiák és könyvtárak a saját katalógusaikat a céljaiknak és felhasználóiknak leginkább megfelelő módon állítsák össze, a saját szabályaikkal igazodjanak ezekhez az elvárásokhoz. Más helyen is megerősítést nyert ez a vélekedés, azzal együtt, hogy a

besorolási rekordok fizikai cseréje helyett inkább azok összekapcsolásának (linkelésének) tulajdonítanak fontosságot.⁷

A keresési, egyeztetési, azonosítási, információszervezési, integrált bibliográfiai, katalógizálási problémák orvoslására, egészen a közelmúltig, áthidaló megoldást fontolgattak. Az entitások azonosítását numerikus, esetleg alfanumerikus kóddal (ISADN, International Standard Authority Data Number) kezelő rendszer lehetőségeinek feltételeit elmélyült tanulmányok, bizottságok, tanácskozások vizsgálták.⁸ A több mint harminc éve vissza-visszatérő szabványos azonosító megalkotásának ötletét azonban az IFLA munkacsoportja (IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records) 2008 tájékán végérvényesen elvetette.⁹ A hosszú fontolgatásnak az elméleti és megvalósíthatósági kérdések tisztázatlanságán kívül¹⁰ a VIAF (Virtual International Authority File) sikeres prototípusa,¹¹ illetve a webes névterek, a linkelési technológiák és a számítástechnológiával támogatott klaszterezési eljárások megjelenése vetettek véget.

A formátum felépítése

A UNIMARC besorolási adatok formátuma a MARC formátumok rendszeréhez tartozik, a szokásos *rekordfej*, *mutató*, *adatmezők* – *indikátorok*, *almezőazonosítók*, *adatelemek* – *összetevőkkel*.

A formátum adatmezői funkcionális szempontból adatszoportokat képeznek (tömbök, blokkok), ezeket a kézikönyv külön is listázza. Egy rekord felépítése a következő mező-csoportokból állhat:

- 0-- *Azonosítók adatszoport*: jelzetek a rekord és a rekordban leírt entitás azonosítására
- 1-- *Kódolt információk adatszoport*: állandó karakterhosszúságú kódok, a rekord vagy adatai különféle szempontú megjelölésére (előállítási adatok: az egységesített besorolási adat státusza, a katalógizálás

nyelve, transliteráció, karakterkészlet, a katalogizálás írásrendszere; az entitás nyelve; nemzetisége; a tárgyi hozzáférési pont kódolása; személynévnel az entitás neve, megkülönböztetett/nem megkülönböztetett név; földrajzi neveknel koordináták; testületi név típusa; szabályok: katalogizálási szabvány, tárgyszórendszer; egységesített cím típusa; a jelölt entitás fajtája: mű, kifejezési forma; a földrajzi térség kódja).

- 2-- *Kitüntetett hozzáférési pont adatcsoport:* a kitüntetett hozzáférési pont (authorized access point), az utaló hozzáférési pontja (reference access point) vagy az általános magyarázatos hozzáférési pont (general explanatory access point) információs blokkja.
- 3-- *Megjegyzések adatcsoport:* nyilvánosan is megtekinthető megjegyzések, amelyek 1) a rekordok közötti és egyéb hozzáférési pontok közötti összefüggéseket magyarázzák meg; 2) a besorolási rekordban leírt entitás azonosításához szükséges információkkal szolgálnak.
- 4-- *Variáns hozzáférési pont adatcsoport:* azokat a variáns hozzáférési pontokat tartalmazza, amelyekből a rekord hozzáférési pontjához visszavezető „lásd” utalótételeket kell elkészíteni.
- 5-- *Kapcsolódó hozzáférési pont adatcsoport:* a kapcsolódó kitüntetett hozzáférési pontokat tartalmazza, amelyekből a „lásd még” utalótételeket kell elkészíteni.
- 6-- *Osztályozás és entíástörténeti adatcsoport:* osztályozási jelzeteket és egyéb besorolási információkat tartalmaz, valamint a rekord hozzáférési pontjára vonatkozó entíástörténeti megjegyzéseket (létezés kezdete, vége, székhely, tevékenység stb.)
- 7-- *Más nyelvű/írású kitüntetett hozzáférési pont adatcsoport:* az ugyanabban a rekordban bejegyzett másik egyenrangú hozzáférési pont regisztrálásának helye, illetve kapcsolat olyan másik rekordhoz, amelyben ez a másik egyenrangú hozzáférési pont a kapcsolódó rekordban 2-- típusú

kitüntetett hozzáférési pont.

- 8-- *Forrásinformációs adatcsoport:* a rekord forrása, nem nyilvánosnak szánt katalogizálói megjegyzések
- 9-- *Nemzeti (helyi) használatra fenntartott adatcsoport:* a rekord előállítójának helyi vonatkozású adatai. A UNIMARC nem dolgozza ki ennek csereszabatos szerkezetét, hiszen ezek az információk nem képezik a nemzetközi érdekeltségű adatsere tárgyát.

Illeszkedés

Mirna Willer a formátum harmadik kiadását ismertető cikkében áttekinti az új módosításokat és kiegészítéseket, továbbá azt is, miképp illeszkedik a frissített formátum a FRAD modellhez és a nemzetközi katalogizálási alapelvekről szóló nyilatkozathoz.¹²

A változásokat a kötetben külön függelék is összefoglalja (*Appendix O*). A frissítések listája tartalmazza mind a 2., mind a 3. kiadás módosításait. A frissítések jegyzékének alapján láthatjuk például azt, hogy a második kiadástól szerepel az entitás nyelve és nemzetisége mező, a besorolási adat típusára vonatkozó információ, az életrajz vagy tevékenység leírására szolgáló mező, többféle utalófajta, a rekordhoz kapcsolható egyéb tételfejek (más entítások rekordjainak kapcsolóelemei), az elektronikus hozzáférés útvonala.

A harmadik kiadás változásainak legnagyobb része harmonizálás, kiegészítés, pontosítás, egyéb frissítés vagy módosítás eredménye. A FRAD-hoz való illeszkedés révén a formátum alkalmassá vált az FRBR, illetve FRAD modellben leírt entítások szerinti elhatárolásra és kezelésre (személy, testület, család, márkanév, kiadó/nyomda, tárgy). A módosított definíciók miatt néhány terminus technicus a kötet szövegében megváltozott (részletesebben szó lesz még róla a továbbiakban).

A formátumot kiterjesztették a besorolási rekord állandó azonosítóira, amelyeknek a világhálón

is jelentősége lehet (például URI), és a nemzetközi azonosítókra;¹³ továbbá a zenei incipitre; a különféle címtípusokra és azok nyelvi változataira; a kiadó/nyomda adatainak regisztrálására és névváltozataik kezelésére. Ezekre új hívójelű mezőt vagy almezőt vezettek be. A korábbi kiadásokban az ISADN-re fenntartott 015-ös mezőnél tájékoztatás található ennek a tervezett azonosítórendszernek az elvetéséről, az esetleges helyi használatú jelölések konvertálandók a 05- vagy 061 mezőbe.

Új jellemző az ugyanazon entitást jelölő, hozzáférési pontként felvett különféle „egységesített” névalakok, a szerteágazó katalógizálási konvenciók folytán keletkezett más-más formájú nevek összekapcsolása, egymás mellé rendelése és megkülönböztetett kezelése. További újdonság az „alap hozzáférési pont” („base access point”): a valódi tulajdonnév/fogalmi kifejezés-elemek elkülönítése a teljes besorolási adat (név+kiegészítők, egyéb megkülönböztető elemek) karaktorsorától.

Rekordtípusok

A *UNIMARC Authorities* új kiadása háromféle rekordot (tételt) különböztet meg, ezek a következők, meghatározásaikkal együtt:¹⁴

„**Besorolási rekord** (Authority record) — géppel olvasható rekord, amelynek vezéreleme a személy, testület, mű, márka, kiadó/nyomda, téma szerinti tárgy, hely, műfaj vagy egy fizikai jellemző kitüntetett hozzáférési pontja (authorized access point), olyan formában, ahogyan azt a katalógizáló szervezet megállapította. A kitüntetett hozzáférési ponton kívül a rekord szükség szerint tartalmazhat még megjegyzéseket; valamennyi olyan variáns és kapcsolódó hozzáférési pontot, amelyek utalókként szerepelnek; más nyelvű vagy írásrendszerű kitüntetett hozzáférési pontokat; osztályozó elemeket vagy az entitás történetére vonatkozó információt; a

felhasznált forrásokról szóló jegyzeteket stb.; tartalmazhatja az entításra vonatkozó azonosító információkért kezeskedő katalógizáló iroda jelzetét; a rekord állandó azonosítóját és a rekordban leírt entitást jelölő nemzetközi szabványos azonosítót.

Általános magyarázatos rekord (General explanatory record) — géppel olvasható rekord, amelynek vezéreleme általában rövidítés, stilizált vagy más megjelenítési forma, amelyről a felhasználót átirányítja valamely általánosabb osztály vagy egy meghatározott kategória hozzáférési pontjához. Arra szolgál, hogy a felhasználót tájékoztassa az adott jegyzék, katalógus, bibliográfia stb. hozzáférési pontjainak jellemzőiről, azokról a konvenciókról, amelyek általánosan vagy egy meghatározott típusú hozzáférési pontnál érvényesülnek, illetve, segítsen felismerni az ilyen hozzáférési pontokat.

Utalórekord (Reference record) — géppel olvasható rekord, amelynek vezéreleme vagy egy variáns hozzáférési pont vagy egy kitüntetett hozzáférési pont, a felhasználót a variáns hozzáférési pontról a megfelelő kitüntetett hozzáférési ponthoz irányítja (például „lásd” utaló), vagy a kitüntetett hozzáférési pontról a kapcsolódó [kitüntetett] hozzáférési pontokhoz juttatja el (például „lásd még” utaló). Az utalótétel-formátum csak a variáns hozzáférési pontokra vonatkozóan van kidolgozva.”¹⁵

A hozzáférési pontok típusai

Az egyik jelentős újdonság az, hogy a kézikönyv megkülönbözteti a hozzáférési pontok típusait. A típusok három féle szempont szerint különböznek el: (1) az általánosabb, tágabb rendszerbeli funkció szerint; (2) a rekordon belüli funkció szerint; és (3) más hozzáférési pontokhoz való viszonyuk, kapcsolódásuk szempontjából.

- (1) A „hozzáférési pont” az általánosabb szerepköröket tekintve három típusra válik:

Hozzáférési pont (Access point):

1. A tétel vezéreleme, amely a betűrendes besorolásnál elsődleges.
2. A leírásokhoz vezető, hozzáférési pontként használt kifejezés, tekintet nélkül a specifikusabb rendeltetéstől. A „kitüntetett hozzáférési pont”, a „variáns hozzáférési pont” vagy a „más nyelvű kitüntetett hozzáférési pont” közös, specifikuság nélküli általánosító megnevezése. (A régebbi magyar terminológiában megfelel a „besorolási adat”-nak.)
3. A név típusával együtt (például „tesztületinév hozzáférési pont”, „személynév hozzáférési pont”, „cím hozzáférési pont” stb.) a név típusa szerinti hozzáférési pontról lehet beszélni, anélkül, hogy annak funkciójára vagy más hozzáférési pontokhoz való viszonyára utalnánk.

Alap hozzáférési pont (Base access point) — A hozzáférési pont azon része, amelyik az entitás neve, bárminemű egyértelműsítő, minősítő vagy kiegészítő adat nélkül.

Számbavett hozzáférési pont (Controlled access point) — A besorolási rekordban rögzített hozzáférési pont. Beleértendő mind a kitüntetett, mind a variáns hozzáférési pont.¹⁶

- (2) A rekordon belüli funkció szerint kategorizált hozzáférési pontok a rekordtípusokból következően:

Kitüntetett hozzáférési pont (Authorized access point)

Utaló hozzáférési pontja (Reference access point)

Általános magyarázatos hozzáférési pont (General explanatory access point).

- (3) Más hozzáférési pontokhoz való kapcsolódás szempontjából:

[a] **Kitüntetett hozzáférési pont** (Authorized access point; hívójel: 2--)

[b] **Kitüntetett hozzáférési pont — más nyelvű és/vagy írásrendszerű** (Authorized access point in other language and/or script; 7--)

[c] **Kapcsolódó hozzáférési pont** (Related access point; 5--)

[d] **Variáns hozzáférési pont** (Variant access point; 4--)

[e] **Más írásrendszerű hozzáférési pont** (Alternative script access point; 4---, a megfelelő ellenőrző almezővel)

Terminológia, szemantikus adatkezelés

Az általános fogalomkészletet hozzáigazították a jelenlegi szakirodalom, a FRAD és az ICP szóhasználatához. Az „access point” került a „heading” helyére (*hozzáférési pont*, régebbi: „besorolási adat”, „rendszo”). „Authorized access point” használatos a „uniform heading” helyett (*kitüntetett hozzáférési pont* az „egységesített tételfej” / „egységesített besorolási adat” helyett).

Több új terminusra volt szükség: a rekordtípusok megnevezésénél, új vagy módosított elnevezésű mezőknél vagy az új almező-értékeknél. Ilyen változás például az ugyanazt az entitást megnevező, de a priorizált névforma tekintetében más-más nevet eredményező katalogizálási szabályzat kódolása a rekord szintjén, és az egyaránt szabványos névformák közötti ekvivalencia reláció kódolása.

Az adatok közötti kapcsolatok, relációk jelölésére és minősítésére kidolgozott fejezet teljes egészében új. Új kódot vezettek be a \$5 *Kapcsolatvezérlő* almezővel („relationship control”, mely az előző kiadásokban „tracing control” terminussal szerepelt). Ezzel a 4-- és/vagy 5-- mezőkben megadott értékek kapcsolódásainak

milyensége fejezhető ki, attól függően, hogy egy adott nemzeti katalogizálási szabvány hogyan rendelkezik a névformák megszerkesztéséről és használatáról. A kapcsolatvezérlő nyomán automatikusan állíthatók elő a felhasználói nézetben megjelenítendő, az olvasót eligazító szövegek is (a „lásd”, „lásd még” típusú utalások sablonos kísérő szövegei).

Az utalók legegyszerűbb gépi előállításának módja az, ha a besorolási rekordba bejegyzett (számbavett) névváltozatokból keletkezik utaló, illetve az utalónak önálló rekordja. A *UNIMARC Authorities* „tracing”-nek nevezi a besorolási rekordnak azokat a „hozzáférési pont” részeit, amelyekből az utalótétel generálódik (ebből lesz a „reference”, illetve „reference record”), a megjelenítési nézetben egyúttal sablonos eligazító szöveget is szüleményezve.¹⁷ Utaló azonban előállítható a megjegyzés mező megfelelő strukturálásával is. A besorolási rekord, illetve az utalórekord erre szolgáló megjegyzés mezői a 305 (a besorolási rekord megjegyzés mezőjében tett szöveges „lásd még” típusú összetett magyarázatos utalás) és a 310 (az utalórekord megjegyzés mezőjében lévő szöveges „lásd” típusú összetett magyarázatos utalás). Ezen a helyeken szükség esetén összetettebb vagy részletesebb szöveggel lehet különböző utalásokat tenni, abban az esetben, ha nem elegendő az, ami az esetek többségében egy mechanikus átírányítással általában kielégítő lehet. A megjegyzés mező bővebb és összetettebb magyarázatot és útbaigazítást nyújthat a felhasználó számára, speciális információk közé foglalhatja az önálló formális tétellel is konvertálható névformát. Ez esetben a „hozzáférési pont” a megjegyzés szövegébe van ékelve. Bizonyos esetekben a variánsnak a 4-- mezőből való külön utalótétellel generálására nincs szükség, mert a rekordban a megjegyzés szövegébe metaadat-szinten, megfelelő almezőkkel tarkítva, a variáns forma hozzáférési pontja is be van ágyazva. Ilyenkor, a kapcsolatvezérlő kóddal („reference suppression code”) lehet szabályozni azt, hogy a besorolási rekord melyik részéből legyen utalótétel: a variáns/alternatív hozzáférési pontok 4-- vagy

5-- mezőiben megadott értékekből vagy a megjegyzés mezőben elhelyezett, az almezők révén innen kiragadható adatokkal kell-e a rendszernek csinálnia valamit. Ha az utalás általánosító, és nincs szükség reciprok tétel- vagy hozzáférési pont szintű kapcsolatok rögzítésére, akkor a variáns/alternatív hozzáférési pont mezője üres marad, egyedül a megjegyzés mezőben elhelyezett magyarázatos szöveg hozzáférési pontjából lesz általánosított útbaigazító információt hordozó tétel. Ehhez olykor példák bemutatása is társul, a példákat már egy másik, külön erre a célra kialakított mező tartalmazza (825).

Hasonló precizitással vannak kidolgozva a műentitás körébe tartozó minősítők, kapcsolatvezérlők (eredeti mű; változat; adaptáció; egész; rész; kiegészítés; előzmény; folytatás stb.). A személyek, testületek és családok illetve névformáik közötti relációkat egy külön bekezdés részletezi (leszármazott; ős; házassági kapcsolat; testvér; szülő; gyerek; tag; van tagja; alapító; alárendelt testület; nagyobb testület; tulajdonos stb.)¹⁸

A *UNIMARC Authorities* a HUNMARC-hoz hasonló érzékenységgel kezeli a „rendszo” (családnév, vezetéknev) és „egyéb elem” (keresztnev) névösszetevőket, szemben a USMARC-kal, illetve a MARC21 formátummal, ahol helyenként szerényebb metaadat-szegmentációval találkozunk. Közelebbi összehasonlítással:

- (a) HUNMARC **10\$aShakespeare, \$jWilliam 10\$aKovács \$jIstván**
- (b) UNIMARC **#1\$aShakespeare\$bWilliam #1\$aKovács\$bIstván**
- (c) MARC21 **1#\$aShakespeare, William 1#\$aKovács, István**

(a) A HUNMARC a **\$a** és a **\$j** almezőkkel fejez ki egy szokásos családnév+keresztnev összetételű nevet, az elől szereplő első pozíciójú indikátor a rendszer családnév voltát jelöli.

(b) A UNIMARC ugyanezt a szerkezetet használja, egy kis különbséggel az almezőjelnél: **\$a... \$b...**, előtte a második pozíciójú indiká-

tor kódolja a név szerkezetét a rendszó szempontjából.

(c) A MARC21 \$a almezőjének jelentése: „személynév”, az első pozíciójú indikátorral és a családnév utáni vesszővel jelölik a rendszó fajtáját és karaktereinek határát.

Köztes formátum lévén a UNIMARC bizonyos helyeken az információk kódolását racionalizálja: kevesebb almezőt és indikátort foglal magában, mint a vele párhuzamos nemzeti formátumok. Egyes vonatkozásokban viszont logikusabban jár el. Példaként említhetjük a családok, dinasztiák metaadatolását: más formátumoknál a „család” névtípus szemantikai jelölője a *személynevek kategóriáján belül* a rendszó indikátorok közül választandó ki. A MARC21 esetében ez a választék:

First Indicator (Első indikátor)

Type of personal name entry element

(A személynév rendszóavának típusa)

0 - Forename (Egyéni név)

1 - Surname (Vezetéknév)

3 - Family name (Család neve)¹⁹

Egy példa, HUNMARC személynév főtétel szerkezetbe ágyazva egy család-entitás jelölése:

30\$aEsterházy család

„Egyik kifogásunk e szerkezeti felépítéssel szemben az, hogy a *család* emberi fogalmaink szerint nem egyedi személy, miért is van akkor a *személynév* indikátorok között ez a kód?” A UNIMARC besorolási adatok között ez az adatféléseég logikusabb elrendezésben, különféle szempontokból több külön hívójelű mezőben írható le. A szempontokat a különböző típusú hozzáférési pontok és azok rekordjai képviselik (220, 420, 520, 720), és a FRAD-dal összhangban a „család”-ot önálló entitástípusként lehet kezelni.

A szemantikus adatkezelés felé tartó jelentős lépés a második kiadástól jellemzően a „base

access point” bevezetése és megkülönböztetése. Az „alap hozzáférési pont” a besorolási adat szoros értelemben vett név része, a kiegészítő, egyediesítő információk nélkül. A lehetséges kiegészítő információk listáját a formátum részletesen tartalmazza, ebben a FRAD fogalmi modellhez idomul. E megkülönböztetésre azért van szükség, hogy kódolhatóvá válhasson az entitás nevének nyelve és a név írásrendszere, ugyanis a név nyelve és írásrendszere eltérhet a kiegészítő adatok (például uralkodói cím, foglalkozás, földrajzi objektum köznévi jelölése) nyelvtől és írásrendszerétől, ez utóbbiak rendszerint a katalógus alapnyelvén szerepelnek. A kézikönyv erre az alábbi példát adja:

200#1\$aNicolini da Sabbio\$bDomenico\$f15--to 160-?\$cprimeur-librarie

Az alapforma: \$aNicolini da Sabbio\$bDomenico. A név nyelve olasz, a katalogizálás nyelve viszont francia, ezért a \$cprimeur-librarie minősítő elem francia.²⁰ Az egyes elemek nyelvének kódolása a megfelelő kontroll almezőkben megadott értékekkel lehetséges.²¹

Összegzés

A UNIMARC besorolási rekord formátumának új kiadása a folyamatosan megújuló nemzetközi katalogizálási törekvésekkel tart szoros lépést. Ezért is érthető, hogy a formátum gazdagabban kidolgozott része a tulajdonnév besorolási adatokra terjed ki, a formátum alapját képező társdokumentumok ugyanis eddig erre a területre összpontosítottak. Az FRBR tartalmi feltárást, témajelölést modellező munkálatai 2005-től folynak (*Functional Requirements for Subject Authority Record, FRSAR*), e fejlemények néhány év múlva valószínűen a UNIMARC besorolási rekord-formátum egy újabb kiadásához vezetnek. Az egyes kiadások rendre kifinomultabb szemantikus keretstruktúrát építenek fel, logikai rendszerbe foglalva teremtik meg a besorolási adatok technikai kezelésének eljárásait. A for-

mátum rugalmasan engedi érvényesülni az egyes szabályok eltéréseit, összekapcsolhatóvá teszi a többnyelvű, más-más írásrendszerű adattárakat, érvényesülni engedi a különböző felhasználói körök igényeit, igazodik a logikaimodell-alapú információkezelési törekvések eredményeihez. A hazai besorolási formátumok és autorizáló adatok kezelését célzó fejlesztéseknél érdemes volna nemcsak figyelembe venni e formátum vívmányait, hanem közvetlen közreműködéssel részt is venni a UNIMARC-ot fejlesztők közösségi munkájában.

Dudás Anikó

Irodalom

A hálózati dokumentumok meglétének legutóbbi ellenőrzése: 2010. június 27.

ANDERSON, Dorothy: Universal bibliographic control : a long term policy, a plan for action. München : Saur, 1974.

DUDÁS Anikó (2002): A könyvtári névírás rejtelmei : egy lehetséges irányelv az ókori és a középkori személyek egységes besorolási adatainak létrehozásához. = Könyvtári Figyelő, 48. évf. 2002. 3. sz. 457–473. p. EPA URL: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00042/dudas.html>

DUDÁS Anikó (2005): A sorolási adatoktól a névtérig : a besorolási adatok kontrolljának kutatástörténete. = Könyvtári Figyelő, 51. évf. 2005. 2. sz. 223–255. p. EPA URL: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00055/dudas.html>

KSZ/4.1. HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma. Jóváhagyás: 2002. március. OSZK, http://www.ki.oszk.hu/107/e107_files/public/hunmarc.pdf

KSZ/5. Földrajzi nevek, mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai. 2005. http://www.ki.oszk.hu/old/szabalyzatok/foldrajzinevek_ksz5.pdf

MARC21 Authorities. 2010 February. In: MARC standards. Library of Congress Network Development and MARC Standards Office. <http://www.loc.gov/marc/authority/ad1xx.html>

[MLAR] Mandatory data elements for Internationally shared resource authority records : report of the IFLA UBCIM Working Group on minimal level authority records and ISADN / IFLA Universal Bibliographic Control and International

MARC Core Programme (UBCIM). Hague : IFLA, 1998. <http://www.ifla.org/VII/3/p1996-2/mlar.htm>

Statement of International Cataloguing Principles. February, 2009. IFLA [Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről]. <http://www.ifla.org/publications/statement-of-international-cataloguing-principles>

Ua. könyv formájában:

IFLA cataloguing principles: Statement of international cataloguing principles (ICP) and its glossary / edited by Barbara Tillett and Ana Lupe Cristán. - München: K.G. Saur, 2009. – (IFLA series on bibliographic control ; 37) ISBN 978-3-598-24285-4

TILLET, Barbara B. (2007): Numbers to identify entities (ISADNs -- International Standard Authority Data Numbers). = Cataloging & Classification Quarterly, 44. vol. 2007. 3. no. 343–361. p.

TILLET, Barbara B. (2008): A review of the feasibility of an International Standard Authority Data Number (ISADN) / prepared for the IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records ; ed. By Glenn E. Patton, 1. July 2008 ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section, 15 September 2008. <http://archive.ifla.org/VII/d4/franar-numbering-paper.pdf>

WILLER, Mirna (1994): A szabványosítás szükségessége a géppel olvasható katalogizálásban. Ford. KOVÁCS Emőke és VAJDA Erik. = Könyvtári Figyelő, 40. évf. 1994. 1. sz. 42–48. p. http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1994/1/willer_h.html

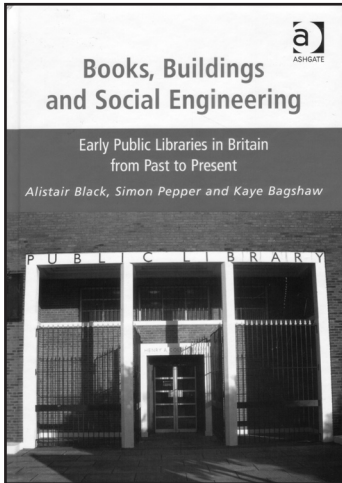
WILLER, Mirna (2009): Third edition of UNIMARC manual: authorities format : how does it implement concepts from the FRAD model and IME ICC Statement of International Cataloguing Principles. = International Cataloguing and Bibliographic Control, 38. vol. 2009. 4. no. 68–70. p.

Jegyzetek

- 1 Vö. WILLER (1994). Az angol nyelvterületen kívül a felhasználók között olyan jelentős területi és kulturális lefedettséget képviselő felhasználók találhatók, mint Kína, Japán, Dél-Afrika, Franciaország, Portugália, Spanyolország, Olaszország, Oroszország és sok más ország Európából és a világ más tájairól. Jelentős egykori és mai nemzetközi szervezetek állnak a támogatók és terjesztők sorában: IFLA, UNESCO, UNISIST program stb. E programban közvetlen magyarországi szerepvállalásról nincs tudomásom.
- 2 UNIMARC Bibliographic (első változat 1977; legutóbbi ki-

- adás 2008); UNIMARC Authorities (1. kiadás 1991; 3. kiadás 2009); UNIMARC Holdings (2006; javítások 2007); UNIMARC Classification (folyamatban, 2000-ben történt csak szélesebb körű véleményeztetés; elkészült orosz adaptálása, amit folyamatosan frissítenek). Vö. UNIMARC Core Activity (UCA), IFLA honlap, <http://www.ifla.org/en/publications/unimarc-formats-and-related-documentation>
- 3 Az elv szerint a nemzeti bibliográfiák kompetenciájába tartozik meghatározni saját körükbe, illetve az országukban élő vagy a kulturális örökségük részeként számon tartott írók, személyek, testületek stb. egységesített névformáját, ezzel az adott névalakot mintegy szabványosnak lehet tekinteni, a nemzetközi használatot pedig ily módon egységesíteni. Vö. ANDERSON (1974): 47.
  - 4 A terminusok megfeleltetése körül sok kérdés merülhet fel, különösen az „authority” „besorolási”-ra való fordítását illetően minden szövegkörnyezetben. Ismertetőm kereteit szétfejténi a terminológiai kérdések részletezése. Ahol lehet, a *KSZ/5. Földrajzi nevek, mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai* c., 2005 júniusában jóváhagyott szabályzat terminológiáját igyekeztem alkalmazni.
  - 5 A nyilatkozat szövege 2003-tól kezdve összesen öt IFLA által tartott katalogizálási szakértői tanácskozás eredményeként született. Az első tanácskozás után átdolgozásra közzétett *Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről* és a hozzá kapcsolódó *Szójegyzék* Berke Barnabásné fordításában magyarul is megjelent a *Könyvtári Figyelő*, 50. évf. 2004. 3. számában. A nyilatkozatot az évek során átdolgozták, a szójegyzékbe foglalt terminusok köre is változott, egyes szakaszokat kivontak, másokat hozzáadtak és van, amit módosítottak. A 2009-ben közreadott véglegesített változat szövegének magyar fordításáról nincs tudomásom.
  - 6 MLAR (1998)
  - 7 Vö. MLAR (1998):1. A GARR (2001): IX., a MLAR-ra hivatkozva megerősíti azt a véleményt, hogy a nemzetközi adatcserében az egységesített besorolási alakok alkalmazása messze áll a megvalósíthatóságtól és a felhasználói igényektől. TILLET 2008-ban közreadott beszámolójában és a UNIMARC Authorities 3. kiadásának bevezetőjében WILLER is kitér a két dokumentum megállapításaira.
  - 8 Az ISA(D)N-nel kapcsolatos tervekről, a kód szerkezetéről, a vonatkozó szakirodalomról bővebben DUDÁS (2002): 460-461. és DUDÁS (2005): 228-229.
  - 9 L. hozzá TILLET (2007) és (2008).
  - 10 A nem tisztázott kérdések többek között: mit is azonosítana az ISADN: entitást (valóságosat, annak szurrogátumát esetleg a valóságosnak egy identitását) vagy névformát; egységesített névformát vagy minden névformát egyenként; a könyvtári alkalmazásokban megkülönböztetett entitások nem feltétlenül egyeznek meg a levéltárak, múzeumok, kiadók, jogkezelők által kezelt entitásokkal; milyen szervezeti keretek között lehetne működtetni az ISADN nemzetközi irodát; az azonosító kiosztásának, összekapcsolásának és feloldásának nehézségei; rendszerfüggőség; fenntartási költségek; a bibliográfiai intézetek mint adatgazdák és az általuk lefedett, a többszörösen lefedett, a le nem fedett vagy gazdátlanul maradó entitások; a nemzetiségi/nyelvi/területi/kulturális besorolás nehézségei; duplikálások elkerülhetlensége; meg nem különböztethető nevek; javítások, módosítások követése stb. Vö. TILLET (2007) és (2008).
  - 11 VIAF: The Virtual International Authority File. A Kongresszusi Könyvtár, a német és a francia nemzeti könyvtár (Library of Congress, Deutsche Nationalbibliothek, Bibliothèque nationale de France) közös programja. Honlapja: <http://www.viaf.org/> A cikk írásának időpontjában 18 nemzeti könyvtári és egyéb személynév-korpuszt egyesít.
  - 12 WILLER (2009)
  - 13 Külön mezőt kaptak a következők: International Standard Text Code, ISTC, 050; International Standard Musical Work Code, ISWC, 051; International Standard Audiovisual Number, ISAN, 052; International Standard Recording Code, ISRC, 061.
  - 14 Saját fordításban (D.A.)
  - 15 UNIMARC Authorities (2009): 16.
  - 16 Uo.: 16-17.
  - 17 Uo.: 17.
  - 18 Vö. uo.: 93-102.
  - 19 Forrás: MARC21 Authorities
  - 20 UNIMARC Authorities (2009): 17.
  - 21 Leírását l. a kézikönyv 105-109. oldalán.

BLACK, Alistair – PEPPER, Simon – BAGSHAW, Kaye
 Books, buildings and social engineering : early public libraries in Britain from past to present / Alistair Black, Simon Pepper, Kaye Bagshaw. – Farnham ; Ashgate, 2009. – XIX, 465 p.
 ISBN 978-0-7576-7207-4

A brit közkönyvtárak építészeti múltja és jelene:

széljegyzetek Black, Pepper és Bagshaw monográfiájához

„Prospero: *For me ... my library was dukedom large enough*”
 „Kinek könyvtáram épp elég királyság”
 (W. Shakespeare: Vihar, I/2. Mészöly Dezső ford.)

A kötet születése, szerkezete és szerzői

A negyven éve működő *Ashgate* kiadó (angol és amerikai központtal) évente több mint hétszáz tudományos művet jelentet meg elsősorban a társadalom- és humántudományok köréből. Köztük számos, a könyvtár- vagy könyvtudomány érdeklődési körébe tartozót is. (Utóbbira példa: 2010 első felében látott napvilágot egy öt kötetes alapmű a „nyugati” könyv történetéről i. sz. 400-tól napjainkig.)*

A közkönyvtárak az elmúlt évtizedben több szempontból is a brit szakma, sőt a közélet érdeklődésének előterébe kerültek. 2000-ben megünnepelték a Viktória királynő által 1850 augusztusában aláírt első közkönyvtári törvény 150 éves évfordulóját (a megemlékezések fővédnöke Károly herceg, a trónörökös volt). Hangosak a szakmai, kormányzati és sajtóterek a közkönyvtár jövőjének keresésétől: számos rendkívül érdekes elemzés készült, sok fontos anyag látott napvilágot (köztük egyesek a világhálón is elérhetők). Erről esetleg egy más alkalommal érdemes lesz szólni. A visszatekintés viszont azért is fontos, mert enélkül aligha értjük a jelent, s kevésbé pontosan láthatjuk a jövő körvonalait.

A most ismertetésre kerülő monográfia előkészítése – mint arról a bevezetés beszámol – közel húsz évvel ezelőtt kezdődött az 1877-ben alapított angol könyvtáros egyesület (mai utód: CILIP) könyvtártörténeti bizottságában (Library History Group). Az el-

* The History of the Book in the West: A Library of Critical Essays .
 Series editor: Alexis Weedon, Ashgate, 2010. 5 vol.

telt időben igen fontos munkát végeztek, például feltérképezték az 1850–1939 közt létesült – és még megtalálható – brit közkönyvtári épületeket (ezek tekintélyes, mintegy kétharmad része ma is könyvtárként funkcionál). E felmérés könyvtárépítészeti adatbázist eredményezett, amelynek kivonatos közlése a kötetben is tanulmányozható. A kötet fő tárgya egyben e kilencven év, bár az utolsó fejezet *mai* kérdésekre is kitér (így egyedül az 1939–1979 közti időszak nem kapott helyet). Fontos kortörténeti adalék, hogy a viktoriánus korszak újabban észlelhető felértékelődése is segítette a kötet létrejöttét (korábban az akkori építészet számos művét egyszerűen ósdiinak minősítették).

A kötet szerkezete egyszerre bonyolult és világos. A 465 oldalból a függelékben található könyvtárépítészeti adatgyűjtés pontosan 85 oldalt foglal el. 28 oldalon kitűnő bibliográfia tanulmányozható (közel negyedfélszáz tétellel), s e tanulmányozás megmutatja, milyen mélyek és erősek a brit könyvtáros szakma építészeti gyökerei. Már a 19-ik század utolsó harmadában, majd a 20-ik század elején is születtek fontos idevágó írások, könyvek (*Thomas Greenwood: Public libraries*, 1894; *F. Burgoyne: Library construction, architecture, fittings and furniture*, 1905. stb), valamint a kor számos könyvtári és építész folyóirata (*The Architectural Review*, *The Builder* stb.) is visszatérően foglalkozott a könyvtárépítés kérdéseivel.

A kötetben 155 illusztráció kapott helyet: ezek döntő többsége könyvtárépület metszetét, fényképét és/vagy alaprajzát kínálja. A szöveg (az előszót, a bibliográfiát, az adatbázist, s az angolszász kiadásokban nélkülözhetetlen tárgymutatót leszámítva) négy nagyobb egység kilenc fejezetére tagolódik. A fejezetek szerves része az igen alapos jegyzetapparátus (hozzávetőleges pontosságú számolgtatás alapján: 280 szövegoldalhoz 65 oldal jegyzet társul).

A kötet spiritus rectora bizonyára *Alistair Black* (a könyv készítésekor a Leeds Metropolitan University, újabban a University of Illinois at Urbana-Champaign professzora) volt. Ő az új angol könyvtártörténet-írás vezető alakja (*A new*

history of the English public library: social and intellectual contexts, 1850–1914, 1996.; *The public library in Britain 1914–2000.*, 2000.): a hagyományos lineáris-leíró történet helyett *társadalom- és eszmetörténeti* kontextusban tárgyalja a könyvtárak múltját. Vagyis nem belülről néz kifelé (az intézményben ekkor és ekkor ez és ez történt), hanem kívülről néz a (köz)könyvtárra: a fenntartó és használó társadalom működése, anyagi és szellemi folyamatai hogyan formálták a könyvtárakat és szolgáltatásaikat. Innen érthető a főcímbe emelt *social engineering* kifejezés: ezt magyarul inkább csak körülírni tudom. A *Karl Popper*hez köthető kifejezés arra utal, hogy a társadalom tudatosan igyekszik saját előrehaladását tervezni és kivitelezni, és e számos téren megnyilvánuló törekvés lényegileg befolyásolta a közkönyvtár kibontakozását is. Black – saját alapvető és megkerülhetetlen monográfiái mellett – a pár éve megjelent, három vaskos kötetre tagozódó brit könyvtártörténeti szintézis (*Cambridge history of libraries in Britain*, 2006., közel 2100 oldal) harmadik kötetének (időben: 1850–2000) társszerkesztője és fontos szerzője, emellett szélesebb körben ismert úgy is, mint az IFLA könyvtártörténeti szekciójának 2003 óta működő elnöke, s egyben a brit *Library History* című szakfolyóirat szerkesztője. A nagy könyvtártörténet is megérdemel egyszer egy hazai misét (a FSZEK-nek köszönhetően olvasható itthoni berkekben is). *Simon Pepper* a Liverpool University építészettörténész professzora, aki az említett három kötetes brit könyvtártörténet harmadik kötetében terjedelmes könyvtárépítészeti tanulmányt közölt (ő mostanában került nyugállományba). *Kaye Bagshaw* az egész projekt operatív szervezője, egyben gyakorlott építészeti szakkönyvtári ember. A könyv önminősítése: a brit közkönyvtár-építészet *első összefoglaló monografikus* feldolgozása.

Szemlélet, témák, megközelítések

Az angolszász közkönyvtár sajátos levegőjű korszakban indult „világhódító útjára”(de ki tudta

ezt akkor?)...A brit parlamentarizmus a 19-ik század harmincasas éveitől különösen aktív volt egy jól működő modern társadalom létrehozása érdekében. Az elit büszke volt a birodalomra, annak iparára, kereskedelmi-üzleti teljesítményére: nem véletlenül nyűgözte le mindez a mi Széchenyi Istvánunkat. Városi törvényt alkottak az új önkormányzati szellem előkészítésére, a városok szerepének kibontakoztatására, szociálpolitikai törvények születtek, múzeumok és közkönyvtárak megteremtését segítették. A kötet első fejezete ennek a szellemiségnek sok összetevőjét körvonalazza, a *John Stuart Mill* nevéhez kötődő utilitarista filozófiától a számos gyökérből sarjadó idealisztikus filantróp eszméig (utóbbiak azt várták el a tehetősöktől, hogy mindenkit segítsenek hozzá a társadalom lehetőségeinek eléréséhez). A „divatszóvá” váló polgár, a *polgári* (civic) kifejezés pedig tartalmazta azt az elvárást, hogy a polgár a *közöségért*, annak hasznára (is!) tevékenykedjen, főként a közszolgáltatások kiterjesztése révén. A közkönyvtár létesítése mégis igen döcögösen indult az ötvenes években.*

A törvényt sokszor kellett módosítani, míg végül a kilencvenes évekre már minden korlátozás nélkül lehetett települési közkönyvtárat létesíteni (megszűnt a lakossághatár, lehetett végre az adózásból befolyt összeget állománygyarapításra is költeni stb.).

A kötet érdekes adata, hogy az 1850 és 1883 közti években évi átlagban csupán 2,4 új könyvtárat létesítettek, míg a következő időszakban (1919-ig bezárólag) e szám 20-ra ugrott, majd a két világháború közt évi 15,5-re mérséklődött. A második korszak sikerszeriája nem választható el a bőkezű adományozók hozzájárulásáról. *Andrew Carnegie* csak egy volt a sok közül: a híres londoni múzeumnak nevet adó *Henry Tate*, továbbá *John Passmore Edwards* és még sokan áldoztak igen komoly összegeket közkönyvtárakra. (A kötet gondolatait itt kiegészíteném azzal, hogy az *unitárius* vallás is jelentékeny

szerepet játszott ezen emberbaráti szellem terjedésében: a manchesteri közkönyvtár 1852-es ünnepi megnyitására szónokló *Charles Dickens-től* és számos íróbarátjától egészen a mai *Tim Berners-Lee-ig*.)

A közkönyvtárak létesítésének és építésének háttérül szolgáló társadalmi-szellemi-kulturális folyamatok bemutatása után következik a kötet három kronológiai fejezete. E három fejezet a közkönyvtári fejlődésben releváns korszakok (1850–1883, 1883–1919, 1919–1939) könyvtári építészettét veszi górcső alá. Ezen időrendi áttekintések után következik három tematikus fejezet (a szabadpolcos forradalom, a gyermekkönyvtárak, a könyvtár mint emlékmű és üzem). Végül a kilencedik fejezet a maig erő múlt örökségét, jövőnek szóló üzenetét igyekszik feltárni. Mindebből máris kitetszik, hogy nem valami hagyományos, mindent felölelő, minden részletre kitérő monografikus szemlélet érvényesül, hanem inkább sajátos mozaikokból építkező elgondolás. Hazai analógiával: a *Szegedi-Maszák Mihály* és csapata által készített új szintézis (*A magyar irodalom története*, 3 kötet) sem a hajdani „spenót” kvázi mindentudását akarta imitálni, hanem valóságos mélyfúrásokkal (műközpontú elemzésekkel) mutatja egy nemzeti irodalom fejlődési vonalát. Innen kölcsönzött szójátékkal így azt is mondhatjuk, hogy a monográfia a brit könyvtárépítészetnek nem monolit és extenzív történetét, hanem „*történeteit*” nyújtja olvasójának.

Könyvtárépítészeti a 19. század közepétől

Az 1850-es közkönyvtári törvény megszületését szinte azonnal követte egy kitűnő segédlet kiadása. A két *Papworth* fivér – már apjuk is neves építész a kornak – 1853-ban adta ki az újonnan létesítendő művészeti galériák, múzeumok és

* Ld. erről a recenzens egy korábbi írását a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 2003. novemberi számában 37–54. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00047/pdf/03historia.pdf>.

könyvtárak építését-tervezését segítő munkáját (*Museums, libraries ... public and private: their establishment, formation ... and architectural construction*). Ekkoriban három nagy példa nyugozta le a figyelmet. Az 1851-es londoni világkiállításra készült vastraverzes Kristálypalota mintájára elkészült Párizsban a *Bibliothèque Sainte-Geneviève*, ahol a hatalmas olvasóteremben (http://www.greatbuildings.com/buildings/Biblio_Ste_Genevieve.html) 400 olvasói hely várta az érdeklődőket, miközben a roppant terem falait két szint magasasságban könyvállványok borították (tervezte *H. Labrousse* 1843-ban, kivitelezés 1845–1851-ig). Hasonlóan nagy szakmai és közérdeklődést váltott ki a *Panizzi* által elképzelt grandiózus, kör alakú olvasóterem a *British Museum* könyvtárában (http://en.wikipedia.org/wiki/British_Museum). A szakmát szinte sokkolta, hogy itt az akkor félmillió állományból példátlan módon 80 ezer kötetet szabadon használhatott minden olvasó. (Panizzi egyébként már 1845-ben létrehozta első vasállványos könyvraktárát.) A harmadik, a szintén az ötvenes években megépült *Boston Public Library* (Boston, Boylston Str.; http://en.wikipedia.org/wiki/Boston_Public_Library), ennek háttéréül a már 1848-ban – először a világon – megalkotott Massachusetts állami könyvtári törvény szolgált.

Az első brit közkönyvtári épületek erős historizáló hatást mutattak. Az antik Vitruvius és reneszánsz követője, Palladio nyomán a (*neo*)klasszikus stílus nagy korok kiemelkedő épületeihez kapcsolta az újakat, evvel is erősítendő tekintélyüket. A liverpooli nagy könyvtár (Liverpool Brown Free Library and Museum http://en.wikipedia.org/wiki/Liverpool_Central_Library) és környezete (művészeti múzeum, 1200 személyes előadóterem stb.) szándékosan az ókori *Forum Romanum*-ot akarta imitálni. Ide kapcsolódható Sunderland városi könyvtára is.

Másrészt a *gótikus* („egyházi”-nak is nevezték akkortájt) stílus is hódított (Derby, Blackburn stb.). Erre a londoni parlamenti épület (1840, A. Pugin és Ch. Barry tervei alapján) is hatásos mintát kínált, melyet épp azért választottak,

mert a neoklasszikus stílus (a washingtoni Fehér Ház és a Capitolium okán) „forradalmi” (!) minősítést kapott ideát a harmincas-egyvenes években. De bármilyen stílus is adta az indítást, meghatározó sajtoóságként minden könyvtár-épületet igyekeztek kívül is és belül is minél jobban feldíszíteni. Nagy alkotókról készített reliefek és más megoldások hirdették: a tudás viszi előre a világot. „A tudás hatalom”, a „Legyen fényesség” – ezek voltak a kor sztereotípiái a könyvtár szerepének érzékeltetésére (utóbbi épp A. Carnegie jelszava volt).

Funkcionálisan a kor könyvtára igyekezett mindennek kijelölni a pontos helyét. Hogyan lehet bejutni a könyvtárba, mi érhető el először (általában a hírlapolvasó), hol működik az olvasóterem ellenőrzése, hogyan biztosítanak külön-külön elhelyezést az olvasóterem és kölcsönzés számára stb.? Az első évtizedekben inkább a *helyben olvasást* preferálták, ennek megfelelően az olvasótermek voltak valóban tekintélyesek, ezek kapták az elegánsabb, látványosabb (esetleg emeleti) elhelyezést, vagy épp követték a korábbi századok nagy *teremkönyvtárainak* hagyományát (ez köztudottan a Habsburg II. Fülöp által az 1560-as években Madrid mellett elkezdett *El Escorial* könyvtárától veszi kezdetét).

Egyik legfontosabb építészeti kérdés ekkoriban a tűz veszélyének csökkentése volt (a korábbi londoni parlamenti épület is tűz áldozata lett), ezért általában nem vezették be a városi gázt, vagyis a könyvtárak estére bezártak, mert csak természetes világítás volt biztosított.

A nagy hullám (1883–1919)

1883-ban *Carnegie* hazalátogatott skót szülővárosába, Dunfermlinbe, s ottani adományait most közkönyvtárral tetézte. A vas- és acélgyáros igazában 1901-ben, egy sikeres tőzsdei művelettel sokszorozta meg addig is multimilliomos vagyonát. A 20-ik század első évtizede Carnegie évtizede. Modellje: ő adta az építkezésre a pénzt, ha a város vállalta a könyvtáros foglalkoztatását és a gyarapítási keretet.

De a nyolcvanas évek nagy eseménye *Viktória*

királynő uralkodásának 50-ik évfordulója volt (1887). Ez soha nem látott aktivitást váltott ki mind a városok, mind az adományozó gazdagok körében. *W. E. Gladstone* (1809–1898, négyszeres miniszterelnök) 1891-ben egy londoni közkönyvtár avatásán az elmúlt éveket kiemelkedőnek nevezte: 1887-től csupán négy év alatt rekordszámban, 77 helyen döntöttek közkönyvtár létesítéséről (épp ennyi készült az első 33 évben). Ehhez már a pénz és jó szándék mellett könyvtárosi és építési tudásra is szükség volt. Egyik gyakran szereplő építész *G. W. Browne*: sok egyéb mellett a jelentős edinburghi könyvtárépület kapcsolódik tevékenységéhez. A már említett filantróp *Passmore Edwards* tulajdonában lévő *The Building News* szerkesztőjeként érdekelt *M. B. Adams* fél tucat könyvtárat tervezett, s orgánuma minden más szaklapnál több teret szentelt a témának: például a lap 1890. júniusi számában több variációt közölt az általa javasolt könyvtári alaprajzokból. Nagy hírnévre tett szert *G. Hoskins* darlingtoni könyvtárépülete (1885), melynek alaprajza egy 80%-ra kinyitott könyvre emlékeztet. A kor gyakran kötötte össze a könyvtár létesítését más kulturális intézményével: gyakran egy-egy épület földszintjét a könyvtárnak – mint leglátogatottabb célpontnak – szentelte, miközben az emeleten múzeum, kiállító – vagy előadóterem kapott helyet (Worcester, Swansea stb.)

Dr. A. Carnegie, ki legjobban így szerette magát nevezni, hisz tucatnyi helyen kapott díszdoktorságot – s még Winston Churchillnél is több város díszpolgára lett –, a 20-ik század elején indította be „tömeges” könyvtáralapítási programját. Ehhez egyrészt kellett egy zseniális organizátor, aki *John Bertram*, Carnegie magántitkára lett, másrészt követhető szakmai irányelvek. 1911-ben jelent meg először ez a kiadvány (*Notes on the erection of library buildings* – sic!). Nagy-Britanniában összesen 362 Carnegie-könyvtár létesült: ezek zöme a század első évtizedében lett tervezve és kivitelezve. Megváltozott az adományozó szerepe is: korábban gyakran a legapróbb részleteket is vele kellett egyeztetni, most ezen irányítási funkciókat érdemi szakbizottságok vették át.

Új kor, új megoldások

Lloyd George miniszterelnök már 1917-ben arra figyelmeztette honfitársait, hogy a háború után egy új Nagy-Britannia fog kialakulni: újfajta termelés és kereskedelem, s általában új életfeltételek érvényesülnek majd minden téren.

Az 1919–1939 közti korszak könyvtárépítészetével foglalkozó ötödik fejezet három rész kérdésre koncentrálna. Először röviden megvilágítja a londoni kerületek kitartó harcát saját, célirányosan épített könyvtárukért (Bethnal Green, Camden, St Pancras, Paddington stb.).

Különleges élvezetet nyújt a fejezet igazi nyeregsége: a két évtizedig tartó harc története *Anglia legnagyobb* közkönyvtári épületéért, a *Manchester Public Library* (MPL) újjászületésért. Aki ismeri *Katsányi Sándor* máris nyugodtan klasszikusnak minősíthető monográfiáját a Fővárosi Nyilvános Könyvtár megteremtéséről, az értékelni tudja ezt a tömör húsz oldalas *sagát* a MPL gazdáinak és felelőseinek – polgármester, szakbizottsági vezető, könyvtárigazgató, városi főépítész, tervező, kivitelezők stb. – sziszifuszi, de végül győzelemre vitt küzdelméről. Hol a pénz hiányzott, hol a telken kellett vitatkozni, hol a könyvtári funkciók váltottak ki vitát, hol vetélytárs kulturális intézmények veszélyeztették a könyvtár megálmodott pozícióit... De végül győzött a gondolat, és számos angol és amerikai könyvtár működésének, technikai megoldásainak tüzetes vizsgálata alapján korszakos mű nyert megvalósítást (http://en.wikipedia.org/wiki/Manchester_Central_Library). A tudás Pantheonja született meg, s a gigantikus kör alakú olvasóterem köré és alá szervezett raktárak, különgyűjteményi olvasóterem impozáns együttesét 1934 júliusában V. György király részvételével avatták fel (http://www.manchester.gov.uk/info/500138/central_library/1212/history_of_central_library/4). Csupán két adalék illusztrációként: 56 km-es polrendszer kínált évtizedekig elég raktári helyet, a személyzetnek külön étkezdét rendeztek be. Érdemes még megemlíteni az előkészítés és tervezés időszakában az új könyvtár funkcionális

tervezéséért felelős könyvtárigazgató nevét: ő volt *Louis Stanley Jast*, aki megszállottan hirdette elgondolásait, és semmi sem tántorította el legjobb meggyőződésétől (1931-ben adta át helyét utódjának, mikor már véglegesítették a tervet és folyt a kivitelezés). Jast a két világháború közti angol közkönyvtárügy maradandó alakja, akinek szakmai írásai (*The library and the community*, 1939. stb.) is fontosak.

A fejezet további része számos kisebb városi és városkörnyéki könyvtárépület születését taglalja. Ezek funkcionális sajátossága a szabadpolcos elhelyezés térhódítása. Építészetileg hatott a modernizmus, egyebek mellett a weimari Bauhaus szemlélete is, – vagy ennek valamiféle elegye historizáló tendenciákkal. Megjelent – skandináv hatásra – a minden cicomától mentes téglaborítás. Először próbálkoztak olyan modern törekvéssel, mint a könyvtárnak a város legforgalmasabb közlekedési-üzleti csomópontba történő telepítése.

Tematikus fejezetek: szabadpolc, gyermekkönyvtár és egyebek

A múlt századforduló előtt a brit közkönyvtár már forgalmas üzemmé vált. Ehhez alig alkalmazkodott a technológia, bonyolult rendszerekkel (indikátor stb.) kellett az olvasónak tudomást szerezni arról, hogy a kívánt könyv (ekkor még általában egyetlen kötet kölcsönzését engedték meg) elérhető-e? A kilencvenes évek közepén pár helyen megkezdték a múlt lebontását, s az olvasónak lehetővé tették a szabad válogatást, azaz a szabadpolcos kiszolgálást. Néhol ennek helyszüke volt az oka, de mihamar kiderült, hogy az idevágó amerikai gyakorlat sokkal többet ígér: hisz ilyen módon az olvasó tényleg választási lehetőség birtokában dönt a kölcsönzendő kötetéről. Különösen megemlítendő *James Duff Brown* szerepe, aki az 1893-as amerikai világkiállítás kapcsán hosszabb tanulmányt tett az óceánon túli könyvtárakban, s személyesen tapasztalhatta meg az új rendszer előnyeit. A

következő bő másfél évtizedben Angliában ádáz vitát kavart a téma: a hagyományos könyvtár mellett kardoskodók gyakorta névtelenül (ld. a mai blogos hozzászólók egy részét!) a végítélet-ről kezdtek beszélni, karikatúristák ábrázolták úgy az új szolgáltatást, mint valami öskáoszt (223. p.), ahol minden elromlik, az emberek egymás kezéből tépik ki a könyveket, amelyek hamar áldozatul esnek a beláthatatlan veszélyekkel járó újításnak. A higgadtabbak végiggondolták a folyamat következményét: ha az olvasók közelébe akarjuk helyezni az állomány érdemi részét, akkor más térszerkezet kialakítására lesz szükséges. Megnövekszik az olvasók által elérhető állomány, az olvasók száma, következésképp az eddig – az olvasótermekhez viszonyítottan – mostohagyerek szerepre kárhozott kölcsönzési részleg lesz a meghatározó, téginyét tekintve. A tanulmány aprólékos gondnal, számos akkori idézettel érzékelteti a kitaró és példátlanul heves vita folyamatát (hová lett az angol „hidegvér”?).

1907-ben *A. Champney* építész könyvtártervezési könyve (*Public libraries: a treatise on their design...*) már józan hozzáállással mutatta be az előnyöket és a lehetséges hátrányokat. Az építészek egyébként egészen a harmincas évekig elvitáztak a szabadpolcos rendszerről, mikor a könyvtárosok körében már rég elcsitul a háborúskodás. Végül is a könyvtárak döntő többsége a háború után, a húszas években alakította át működését az új rendszer kívánalmai szerint.

A tizenkilencedik század folyamán nagyot változott a gyermekekről kialakított felfogás: az eredendően ördöginek tartott korábbi gyerek képe átadta helyét egy realistábbnak, a gyermek sajátosságait tanulmányozó nézetnek. A század közepére a gyermekirodalom is lendületes fejlődésnek indult. A század utolsó harmadára az amerikai kontinensen a gyermekkönyvtári munka fokozatosan elismert, fontos és speciális területnek kezdett számítani, s ezt – ismét – a brit szigeteken sem lehetett tovább ódázni. A gyermekkönyvtári olvasóterem ezzel együtt sokáig alig különbözött látványát tekintve egy osztályteremtől: asztalok és székek mértani rendben. Az

addig a felnőtt részleget látogató 14–15 évesek „nyomása” is hozzájárult, hogy nekik való megoldást találjanak (hisz így nem zavarják többé a felnőtteket). A világháború előtt Cardiff és még néhány város könyvtára kezdte el a gyermekkönyvtárat olyanná alakítani, amire manapság is gondolunk e fogalom kapcsán: tágas terek, jó megvilágítás, színes berendezés, kellemes, élénk színű díszítések. E mozgalom egyik kiemelkedő alakja, B. Sayers később minderről könyvet adott ki (*A manual of children's libraries*, 1932.).

A tematikus sorozat záró láncszeme egy máig élő probléma felvillantására vállalkozik: a könyvtárépület valakinek vagy valaminek az emlékműve legyen, vagy (inkább) funkcionális sajátosságai révén töltsse be hivatását. A cím metaforikus: *A könyvtár mint emlékmű és gép(ezet)*. Az „emlékművet” eleinte különösen a nagylelkű és narcisztikus hajlamú adakozó kívánta meg (pl. Derbyben egy kiváló sörfőző adott pénzt a könyvtárra, s lett abból méretes gótikus építmény). Azután a könyvtári szakértő panaszkodhatott, hogy a vastag gránit ablakkeret, meg a sok díszes vasrács következtében örök félhomály uralkodik a könyvtárban... Másutt a pusztán formális monumentalitás nehezítette meg az érdemi könyvtári feladatok teljesítését. A nevesített adakozókon túl a polgári büszkeség általában is hajlamos volt ilyen megközelítésre: nézzétek, mi (!) milyen nagyot, következésképp örökérvényűt alkottunk! (Ismerős történet: száz éve egy hazai városban az építész csupán egy konkrét elvárással szembesült: az általa tervezendő színházépület legalább 10 m²-rel legyen nagyobb a szomszéd megyeszékhely színházánál.) A 20. század elején már volt olyan elképzelés, hogy egy gyár vagy üzem olyan pontosan legyen megtervezve, mintha gép lenne, ahol minden rész elősegíti az egész hatékony működését. Ezt a megközelítést érdemes volt átvinni a könyvtárépületek értékelésére, írják a kötet szerzői. Távolabbi példaként hivatkoznak a száz éve épült (megnyílt 1911-ben) *New York Public Library* nevezetes épületére az 5-ik sugárúton. (Hadd tegyük hozzá, hogy *Gulyás Pál* itthon szinte azonnal részletes tanulmányban elemez-

te ennek építészeti sajátosságait.) Ráadásul az amerikai könyvtárak hajlamosak voltak a legújabb technikai újításokat azonnal alkalmazni a könyvtárakban, kiváltva ezzel európai kollégáik csodálatát (például egy norvég könyvtáros írt a *Library Association Record* hasábjain a *Philadelphia Public Library* által alkalmazott kommunikációs és szállítási novumokról). Már a huszadik század eleji könyvtárépítési kiadványok is bő terjedelemben ecsetelték a hatékony könyvtári elrendezés és a célirányos berendezések előnyeit. A 19. század utolsó harmadában a liverpooli városi könyvtár olvasóterme (Picton Reading Room) aratott nagy elismerést (Sir James Picton a könyvtári felügyelő bizottságának elnökeként múlhatatlan érdemeket szerzett). Itt már leküzdötték a tűzveszély iránti félelmet, s először vezettek be elektromosságot világítás céljából (1879). Az újságok persze rögtön a tudás fényének gyors terjedéséről cikkeztek... Később az általunk már tárgyalt Manchester Public Library grandiózus épülete váltott ki ilyen eufóriát (1934).

Új és régi: a kötet zárógondolatai tradícióról és modernitásról

Nevezetes könyvtárépítészeti vitát váltott ki a *British Library* (BL) 1997-ben elkészült új épülete (London, St Pancras kerület, Euston Road, tervezője: Colin St John Wilson, képek – http://www.e-architect.co.uk/london/british_library.htm), amely egy nagy múltú vasútállomás és egy új hotel szomszédságában kapott helyet. Még az építészet iránt különösen fogékony Károly herceg is csípőset mondott: szerinte az emberek a hotelt fogják könyvtárnak vélni, minthogy a könyvtár inkább néz ki egy titkosrendőrségi főiskola székházának... A könyvben „futuristának”, jövőbe szaladóknak nevezett nézet képviselői viszont ezt mondták: minek ekkora épület a nyomtatott könyvnek, mikor már a digitális művek korszakába lépünk?! Az élénk társadalmi vita jó alkalom a tradíció, a historizmus

illetve a modernizmus közti feszültség érzékel-
tetésére. Azok, akik Wilson épületével a párizsi
„Mitterand-piramist” állították szembe, mint
követendő példát, épp arról feledkeztek meg,
hogy a londoni épület minden ízében funkcioná-
lis célokat követ (tegyük hozzá: hasonlóan a
majna-frankfurti nemzeti könyvtárhoz), ami a
párizsi négytornyú csodáról épp nem mondha-
tó el. A BL voltaképp két épület: a vöröstéglás
külső jól illeszkedik a környezethez (s tipikus
angolnak minősíthető, ha a nagy egyetemekre
utalunk), miközben az enteriőr a maga sajátos
modernista-minimalista grandiozitásával egyben
adózik a tradíciónak is (a hatszintes üvegtorony-
ban kiállított 18-ik századi királyi könyvtár stb.).
Ne feledjük, a BL körüli vitákat – nem utolsó-
sorban – a kolosszális beruházási kiadások is
fokozták ...

A brit közkönyvtárak (legalább *négyezer* épület)
változatlanul óriási érdeklődésnek örvendenek
(évi 300 millió „fizikai” látogató), ezért, mond-
hatni, naponta megméretnek az olvasó publikum
részéről. Helyként és szolgáltató üzemként, s
akár a látogatók lakásával összemért komfort és
felszereltség (gépesítettség) szempontjából is.

A közkönyvtárakat manapság két veszély fenye-
geti: egy belső és egy külső. Utóbbi főként abból
adódik, hogy az információs társadalom lenyű-
göző tempóban halad egy új kommunikációs és
digitális forradalom felé, amelynek ember- és
közösségformáló ereje alig belátható átalakulá-
sokat mutat máris, – és még jóval nagyobbakat
ígér. Az ifjú nemzedék körében tapasztalható
jelenségek erről pontosan tudósítanak. Egyes
szociálpszichológusok már új emberi mutációt
emlegetnek ...

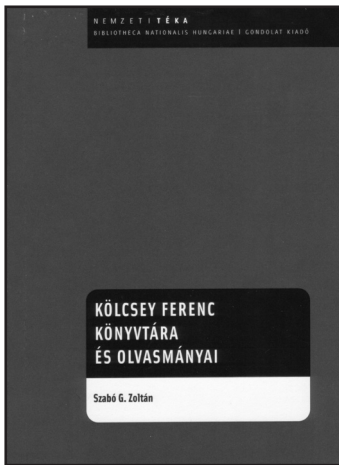
A könyvtár új felfogását kell kialakítanunk, hogy
ne fenyegetésként éljük meg a technológia által
generált átalakulásokat. Az angol jól követhető
szójátékkal utal e fogalmi változásra: a könyv-
tár ne egyszerűen *hely* (place) legyen, ahová be
kell térni, ha valamire szükségünk van, hanem
tér (space), amely jóval többet kínál, például
távolsági *hozzáférést* digitális tartalmakhoz is.
A szerzők szerint a könyvtárosok még ragasz-
kodnak a „helyhez”, a speciális épülethez stb.

Messze nincs még kész az új könyvtárkép, de
az biztosan meghatározó, ami közel 300 éves
tradícióként élte „a” könyvtárat: ez olyan köz-
szolgáltatás, amely a tudást szolgálja, szabad
hozzáférést biztosít, elősegíti a tudományos és
társadalmi haladást, az egyenlőség és eman-
cipáció térhódítását. A másik, a belső veszély
abból fakad, hogy a könyvtár ragaszkodik a
megszokotthoz, nehezen adja fel a berögzült
technológiát és szolgáltatásokat, miközben az
érintett közösség érdeklődése már jócskán mást
igényelne. Nem beszélve arról, hogy az új mű-
vek beszerzése egyre jobban visszaesik, amiből
egyenesen következik az országos közkönyvtári
állomány fokozatos elavulása (a fejezet itt utal
T. Coates 2004-es elemzésére: *Who's in charge? Responsibility for the public library service*).

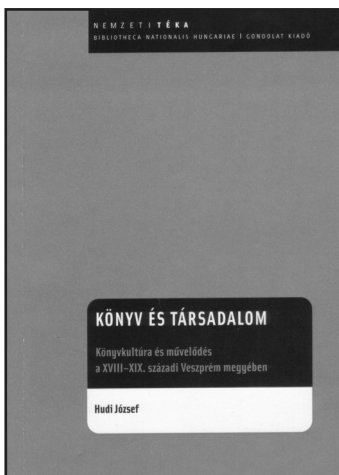
A könyvtárak jövőbeni működése nagymérték-
ben függ a könyvtárépületek helyétől, jellegétől,
alkalmasságától. A helyzet alapos megisme-
rése végett 2006-ban készített átfogó elemzés
(*Library buildings' survey: final report*, May
2006. PKF) arra a következtetésre jutott, hogy
az épületek *30%-a* egyáltalán nem felel meg a
kitűzött céloknak (nem beszélve a mozgáskor-
látozottak szempontjából való alkalmatlanság-
ról). Az új század első évtizede számos kitűnő
könyvtárépület születését hozta el. Az érdeklő-
dők számára ezek (is) tanulmányozhatók a
walesi *Aberyswyth University* keretében 2004-
ben létrehozott kitűnő adatbázis (<http://www.designinglibraries.org.uk/>) révén, mely egyéb-
ként 1990-ig tekint vissza. A fejezet esettanul-
mányai a legérdekesebb új épületek (Brighton,
Whitechapel, Croydon stb.) szemlélését is tartal-
mazzák, sőt kitérnek néhány új amerikai épület
bemutatására is.

Rövid összegzés

Az elmúlt évszázadban az angolszász közkönyv-
tár eszméje fokozatosan idehaza is gyökeret
eresztett. Fontos arra emlékeztetni, mennyire
izgatta a célirányos és esztétikus könyvtárépü-
let gondolata előbb *Szabó Ervint* és *Gulyás Pált*,

SZABÓ G. Zoltán
Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai / Szabó G. Zoltán.–
Budapest : OSZK ; Gondolat, 2009. –182 p.
(Nemzeti téka, ISSN 1586 1163)
ISBN 978-963-200-569-0

HUDI József
Könyv és társadalom : könyvkultúra és művelődés a XVIII-XIX. századi Veszprém megyében / Hudi József. – Budapest : OSZK ; Gondolat, 2009. – 276 p.
(Nemzeti téka, ISSN 1586-1163)
ISBN 978-963-200-566-9

majd az elmúlt közel fél évszázadban – főként a hajdani KMK-ban működő – könyvtáráépítési szakértőinket, *Sallai Istvánt, Papp Istvánt és Urbán Lászlót*.

A most ismertetett kötet arra buzdíthatja az új nemzedékek hazai szakértőit, hogy beható kritikával elemezzék könyvtáráépítészeti helyzetünket, keressék, elemezzék további – már-már halaszthatatlan – tennivalóinkat, eközben értelmes módon merítve a gazdag brit kérdésfelvetésekből és tapasztalatokból.

Sonnevend Péter

Két történeti feldolgozás a magyar könyvkultúráról és az olvasásról

Ritkán esik meg, hogy egy éven belül két olvasástörténeti kötet is napvilágot lásson, de 2009-ben ez fordult elő az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat Kiadó (most már) közös sorozatában, a *Nemzeti téka*ban, amelyben tíz év alatt húsz kötet jelent meg. (Az sem gyakori, hogy két ilyen kiváló műről készüljön *iker-ismertetés*.) Az itt bemutatásra és ajánlásra kerülő könyvek *Boka László* és *Kégli Ferenc* sorozatszerkesztők keze munkáját dicsérik. A recenzens a terjedelem adta keretek között elsősorban informatív kíván lenni, mintsem kritikus vagy elemző, mivel mind a szerzők, mind tárgyuk iránt elfogult.

Az első könyv *Szabó G. Zoltán* (1943–) irodalomtudós munkája, aki az életmű gondozójaként a költő egyik legjobb ismerője. A *Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai* félszáz oldalas bevezető tanulmánya után először a Fol.Hung 1887/14. szám alatt az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található katalógust adja közre (*A Kölcsey-könyvtár jegyzéke* fejezetben), majd *A Köl-*

csey-könyvtár könyvei és folyóiratai című részben a jegyzéken szereplő könyvek, folyóiratok (és hírlapok), 367 tételes listáját azonosítja – vagyis rekonstruálja a Himnusz költőjének fennmaradt bibliotékáját. A könyvek 1867 januárjában kerültek a nemzeti könyvtár birtokába özvegy *Kölcsey Ádámné* született *Szuhányi Jozefa* adományaként, a kéziratos jegyzék isekkor készült.

Míg a kéziratban a könyvjegyzék ma is ott van, ahova 143 évvel ezelőtt került, a „*könyvanyag szétesztódott az állomány egészébe, s ma már e jegyzék nélkül nem azonosítható. Csakhogy ez a jegyzék pusztán a mű azonosításához szükséges adatokat (szerző, cím, kötetszám) tartalmazza, ami érthető, mert ott voltak mellette a konkrét példányok.*” A szerzőnek „*hosszas kutatómunkával sikerült a Széchényi Könyvtár hatalmas állományából a jegyzék alapján az eredeti Kölcsey tulajdonlotta példányok jelentős részét azonosítani, mely nemcsak a hiteles szövegkiadás fellelését jelentette, hanem ily módon a költő értékes bejegyzései is előkerültek.*” (A nem-könyvtáros olvasó bizonyára felszisszen: miként lehetséges, hogy a reformkor óriásának hagyatéka így „szétszóródott”, de aki nap mint nap több száz kötetes könyvhagyatékok „befogadását” hivatásszerűen éli meg, annak az (majdnem) természetes. (Az már kevésbé, amivel szerzőnk több ízben is találkozott, vagyis hogy egy-egy könyv bekötése során a könyvkötő a széljegyzetek nagyját levágta, és ezzel „eltüntette”, vagy megcsonkította a nemzeti örökség egy-egy fontos darabját. Lásd a 196. tételt a 129–131. oldalon.)

A bevezető tanulmány nemcsak a rekonstrukció nehézségeit és módszertanát írja le, de a költő „könyves életrajzát”, olvasmányainak elemzését, könyvtárának sorsát is nyomon követi a debreceni tanulóévektől kezdve. („*Könyves múltjának*” része az is, hogy – *Wesselényivel, Beöthy Ödönnel és Deák Ferencsel együtt* – szerepe volt az 1834-ben Pozsonyban a jurátusok által megalapított *Országgyűlési Ifjúság Társalkodási Egyesületének* létrehozásában.)

A következő fontos kérdésekre keresi (és adja meg) a választ a szerző:

- „Mennyire teljes és megbízható ez a jegyzék?
- Mennyire lehet a jegyzék nem túlságosan részletező és néhol kissé sajátosan rövidített adatközlése alapján a hiteles kötetpéldányt, illetve a legvalószínűbb kiadást azonosítani?
- Lehet-e tudni valamit e gyűjtemény eredetéről, provenienciájáról, és a gyűjtemény Kölcsey által vásárolt (vagy ajándékba kapott) részéről (egyáltalán mennyire állapítható ez meg)?
- Mit lehet tudni e gyűjteménynek a költő halála utáni sorsáról?
- Milyen következtetésekre juthatunk az állomány elemzése alapján Kölcsey olvasottságát, irodalmi és szakirodalmi műveltségét illetően?” (8. p.)

Miután a jegyzék alapján nyilvánvaló, hogy ez az anyag közel sem tartalmazza a Kölcsey által ismert és idézett műveket, a bevezető tanulmány a Kölcsey életmű és levelezés ismeretében kitér azokra a munkákra is, melyekre csak következtetni lehet.

A kéziratos jegyzék – és a rekonstruált katalógus is – négy méret szerint csoportosítja az anyagot, 12-rétű és kisebb könyvek, In 8°, In 4°, In folio; ezen belül a rendezés elve a (szerzői) betűrend. A rekonstruált tételekben az alábbi adatcsoportok szerepelnek:

- sorszám, olykor a javított sorszám,
- szerző és/vagy cím, olykor sorozati cím,
- megjelenési adatok: hely, év, kiadó, terjedelem – a nem közismert megjelenési helyeket szögletes zárójelben feloldja a szerző [Biponti = Zweibrücken, Lugduni = Lyon stb.],
- több kötetes művek esetén a kötetadatok részletesen,
- az OSZK-jelzet,
- possessor, megjegyzés, olykor a példány leírása is.

A kötetet rövidítésjegyzék és névmutató zárja. A könyv megjelenése azért is örömteli esemény a szakma számára, hiszen a reformkor nagyjai-

nak, *Dugonics András, Eötvös József, Verseghy Ferenc* könyvtárát és olvasmányait feldolgozó monográfiák sora újabban bővült. A teljesség kedvéért említsük meg *Lukácsy Sándor* irodalomtörténész (1923–2001) nevét is, aki 1963-ban, Kölcsey halálának 125. évfordulóján először írt a *Könyvtárosban* erről az 1158 kötetes könyvtárról.

Hudi József (1956) történész, levéltáros tanulmánykötetének fő vonulata a „könyv befogadásának története, a recepciókutatás”. A szerző, aki jelenleg Pápán tevékenykedik a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának igazgatójaként és az *Acta Papensia* szerkesztőjeként, 1987 és 2006 között megjelent írásait gyűjtötte egybe. Változatos és gazdag források feltárása után „*tanulmányok tucatjait tette közzé folyóiratokban az írni-olvasni tudás mértékéről, az olvasóegyletekről, magánkönyvtárak összetételéről.*” (...) „*Művének külön erénye – bár kutatásai alapvetően regionális, megyei keretbe illeszkednek –, hogy könyv- és sajtótörténeti vizsgálódásait összekapcsolja társadalomtörténeti, művelődéstörténeti, irodalomtörténeti megközelítésekkel, ezáltal szélesebb kontextusba helyezte a témát. Ebben az értelemben tanulmánykötete számos újdonságot tartalmaz, és egyben hiánypótló jellegű, a szakmai figyelmet túl a könyv története, a kultúrtörténet és a helytörténet iránt érdeklődő közönség figyelmére egyaránt számíthat.*” – olvasható a kötet fülszövegében. Ennél tömörebben aligha lehet a kötet érdemeiről szólni, és csak dicsérni lehet a szerzőt és a kiadót, hogy vállalkoztak a témában született és a legfontosabbnak vélt írásokat kötetbe formálására.

Hudi tanulmányait a megszokott műfaji keret messze meghaladó, az írásbeliség és könyvkultúra elméleti kérdéseit jól ismerő és részletesen elemző tizenkét oldalas *Előszó* után négy nagyobb csoportba rendezte tematikus és időrendi szempontok figyelembevételével.

A elsöben (Nyomdászok, könyvkereskedők, olvasók) két tanulmánya, *A Veszprém megyei sajtó*

kezdetei 1788–1847 és Ethey István veszprémi könyvkötő tevékenysége 1746–1760 című olvasható. (19–55. p.)

A második a Kulturális szintek címet viseli négy tanulmánnyal, tárgya pedig a legszélesebb értelemben vett olvasáskultúra: *Alfabetizáció és társadalom Veszprémben a XIX. században, Az írni-olvasni tudás helyzete Veszprém megyében 1797-ben az insurgensek körében, Paraszti olvasók a XVIII. század végén, A falusi bírák írni tudása Veszprém megyében 1812-ben.* (56–96. p.)

A harmadik nagy fejezetben (*Könyvkultúra, könyvhasználat, értelmiség*) fontos történeti vizsgálódások kaptak helyet, szám szerint öt: *A veszprémi polgárság könyvkultúrája a XVIII–XIX. században, Márton Gábor református esperes méhészeti szakkönyvének kiadása és olvasói* [Gazdaságos méhtartás. Győr, 1816.], *Egy régi könyv a könyvolvasásáról* [Laszkallner Antal: A könyvolvasásáról. Veszprém, 1848.], *Köznemesi magánkönyvtárak a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében és A veszprémi írók szociológiája.* (97–173.)

A negyedik fejezetbe (Kulturális közélet a reformkorban) két rövidebb és egy hosszabb írás, *A Veszprémi Tudós Társaság és orgánuma: az Egyházi Értekezések és Tudósítások, a Veszprém megyei Muzsikai Intézet és a magyar verbunkos zene,* valamint a *Veszprémi Olvasótársaság története 1841–1844* került. (174–236. p.)

A kötetet a rövidítések után a felhasznált irodalom jegyzéke, név- és helynévmutató, továbbá a tanulmányok eredeti megjelenésének adatai zárják.

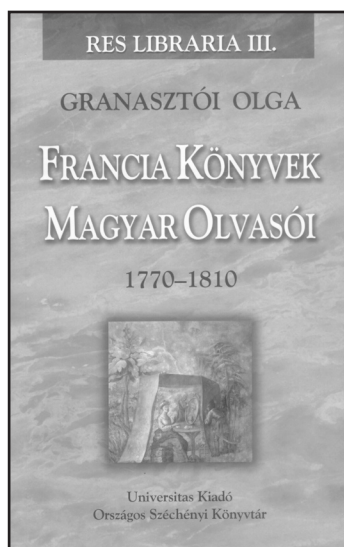
Egy személyes megjegyzés engedtessek meg itt a recenzensnek: kutatásaihoz fontos ösztönzést kapott a szerző a Veszprém megyei olvasótársaságról írt tanulmányából, amely 1986-ban a Veszprém Megyei Múzeumok közleményeiben látott napvilágot, s amiért hálával tartozik. Nem állhatja meg ugyanakkor, hogy a 20. oldalon olvasható apróbb tévedésre ne hívja fel a figyelmet: Székesfehérváron *Adam [August] Lang 1780-ban* nem volt nyomdász, csupán könyvkötő. (Az adat forrása bizonyára a Petrik könyvé-

szetét kiegészítő VIII. kötet, de a helytörténeti kutatás azóta már alaposan feltárta Adam Lang pályáját.)

Kijelenthetjük, hogy mindkét mű fontos és alapvető olvasmány lehet (lesz!) a könyv- és könyvtártörténet, valamint az olvasás- és az irodalomtörténet kutatói, továbbá az érdeklődő szakmai közönség számára egyaránt!

Murányi Lajos

GRANASZTÓI Olga
Francia könyvek magyar olvasói
: a tiltott irodalom fogadtatása
Magyarországon, 1770–1810 /
Granasztói Olga. – Budapest :
OSZK : Universitas, 2009. – 319
p. (Res Libraria, ISSN 1788-
2311 ; 3.)
ISBN 978-963-200-570-6

Francia könyvek Magyarországon a felvilágosodás korában

Az Országos Széchényi Könyvtár az Universitas Kiadóval közösen 2006-ban indította el *Res Libraria* elnevezésű sorozatát. A vállalkozásban PhD vagy akadémiai doktori disszertációként benyújtott könyv- és könyvtártörténeti, olvasástörténeti monográfiák látnak napvilágot, az egyes kötetek tudományos fedezetét ennek megfelelően hosszú évekig tartó alap kutatások jelentik. 2006-ban *Viskolcz Noémi* tette közzé *Reformációs könyvek. Tervek az evangélikus egyház megújítására* című, illetve alcímű kötetét; 2008-ban látott napvilágot *Heltai Jánostól a Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)* és 2009-ben vehették kézbe az érdeklődők *Granasztói Olga* kutatásainak összegzését: *Francia könyvek magyar olvasói. A tiltott irodalom fogadtatása Magyarországon 1770–1810*.

A felvilágosodás korának olvasástörténete nem véletlenül került az elmúlt évtizedek kutatásainak fókuszába. A könyvnyomtatás kialakulása, majd elterjedése jelentősen bővítette az olvasóközönség számát és a 18. században új fejlődési szakaszba jutott ez a mintegy háromszáz éven keresztül tartó folyamat: az újabb szakirodalom egyenesen az „*olvasás forradalma*” elnevezéssel

jelöli a korszakot. Ha a modern politikaelmélet megalapozó *Montesquieu* működése kezdetétől, az 1720-as évektől számítjuk a felvilágosodás korát, úgy őt tekinthetjük az elsők egyikének, aki felfigyelt a könyv, az irodalom, az olvasás megváltozott szerepére kora társadalmában. 1721-ben publikált szatirikus levélregényében, a *Perzsa levelekben* a nyugati, vagyis francia világ furcsa sajátosságai között perzsi utazói észreveszik, hogy a párizsiak elsősorban szellemesek akarnak lenni. Bár a természet bölcsen úgy intézkedett, hogy az ostobaság mulandó legyen, ők az utókort is gyötörni akarják és ezért „*dühödt szenvedéllyel könyveket írnak*”, (Perzsa levelek. Bp. 1981. 150. p. *Rónay György* fordítása); a perzsa *Üzbég* felfigyel a náluk még ismeretlen újságra, amely olvasóját azáltal boldogítja, „*hogy harminc kötetten is átfuthat röpké negyedóra alatt*” és rosszállóan állapítja meg az újdonságok utáni csillapíthatatlan vágy kapcsán, hogy „*amíg valaki nem olvasott el minden régi könyvet, semmi jogcíme sincs rá, hogy az újakat többre becsülje*” (uo.249. p.), vagy a másik utazó, *Rika* több levélben számol be könyvtári tapasztalatairól. (uo.309–319. p.) E néhány idézetből kitűnik mindaz, amit a szakkutatás az „olvasás forradalma” jellemzőjének tart: az áttérést a kevés könyv intenzív olvasásáról a változatos tartalmú és műfajú kiadványok társadalmi kontroll alól kiszabaduló extenzív olvasására, a korábnál felületesebb befogadását a szövegnek és nem utolsósorban a kiadványok számának növekedését, új kiadványtípusok és műfajok gyors térhódítását.

Granasztói Olga monográfiájában a társadalmi, pontosabban hatalmi ellenőrzés alól kikerülő francia könyvek, az ún. tiltott irodalom magyarországi olvasásával, recepciójával foglalkozik. Elsősorban nem a klasszikus irodalmi kánonba tartozó művek hazai ismertségét vizsgálta, hanem a mindennapi mentalitást legalább akkora mértékben meghatározó, a kánonon kívüli, az alatti műveket. Hiszen a kor olvasója (a maihoz hasonlóan) nemcsak azt olvasta, amit az irodalomtörténeti értékítélet esztétikailag értékesnek tart. Hogy mi tartozott ebbe az irodalomba, azt

persze maguk a kortársak sem tudták pontosan definiálni, bár Franciaországban épp úgy, mint Európa többi országában, így a Habsburg Birodalomban és Magyarországon is időről időre keletkeztek elvi állásfoglalások, jegyzékek, ilyen-olyan jogi rendeletek a veszedelmesnek tartott és ezért az államhatalom részéről tiltottnak tekintett könyvek forgalmazásáról, olvasásáról. Kétségtelen tény, hogy a szerző által elsősorban vizsgált évtizedekben a hatalom hajlamos volt arra a vitathatatlanul leegyszerűsítő, de nem minden alap nélküli logikai műveletre, miszerint a francia könyv eleve erkölcstelen és ebből következően tiltott. Ugyanakkor a hangsúlyok máshova kerültek, a magyarországi felvilágosodás évtizedei alatt a tiltás intenzitása módosult az állam-, egyház- és erkölcsellenesnek tartott művek megítélésével kapcsolatban, állandóság csupán a pornográf irodalom elutasításában és tiltásában figyelhető meg.

A szerző monográfiájában a „tiltott könyv” valamennyi életmegnyilvánulását három aktor összetett kölcsönhatásában vizsgálja, vagyis a tiltást elrendelő hatalom, a tiltást kijátszva a művet megszerző és forgalmazó könyvkereskedő, valamint az olvasó kapcsolatát kutatja. Granasztói Olga e hármas rendszer elemzéséhez felhasználja a kérdéssel foglalkozó gazdag szakirodalmat *Eckhardt Sándortól Köpeczi Bélán át Fülöp Gézáig*, azonban új, primer levéltári forrásanyag felhasználásával nemcsak az eddigi összképet árnyalja, de számos új tényt sikerült felkutatnia. Ezek elsősorban a *II. József* uralkodása utáni korszakot világítják meg jobban. 1792-től, *Ferenc* király trónra lépésétől kezdődően a cenzúra sokkal szigorúbb lett és sor került a nagybátyja uralkodása alatt engedélyezett olvasmányok felülvizsgálatára, tiltására is. Hogy *Ferenc* hosszú uralkodásának kezdete a reakció megerősödését jelenti minden szempontból, az egyértelmű és nyilvánvaló. Történelmietlen és így némileg értelmetlen a kérdés, hogy mi történt volna Magyarország vagy tágabban a Habsburg-birodalom cenzurális ügyeivel, ha a felvilágosodás nem egy gondolatával rokonszenvező *II. József* nem hal meg viszonylag fiatalon.

Valószínűleg nagyjából ugyanaz, hiszen a francia forradalom kiteljesedését, a jakobinus diktatúrát, húga kivégzését aligha figyelhette volna távolságtartó érdeklődéssel. Mindenesetre már *II. Lipót* rövid uralkodása alatt új irányelvként fogalmazták meg a „köznyugalom megőrzésének” elvét, ami a következő években, évtizedekben meghatározta a könyvekhez való viszonyát a hatalomnak. Granasztói Olga bemutatja az ezekben az években megjelent felvilágosodás ellenes röpiratokat, *Alexovits Vazul*, *Szaitz Leó*, *Molnár János* írásait és a levéltári forrásokat. A Magyar Országos Levéltárban őrzött Helytartótanácsi Levéltár iratai között megtalálta és részletesen elemzi a szakirodalom által eddig csak részleteiben ismert és feldolgozott, *Riethaller Mátyás* cenzor által készített jelentést a pozsonyi *Weissenthaler* és *Schwaiger*-féle olvasókabinetekben talált tiltott könyvekről. Az ismertetett iratból és a cenzúrahivatal működéséből jól érzékelhető, hogy a többé-kevésbé nyilvános olvasókabinetek állományában a felvilágosodás emblematisz szerzőinél és műveinél szinte veszedelmesebbnek tartották a „mocskos bujaságot” népszerűsítő műveket. A szerző elemzése nyomán a korábbi szakirodalom megállapításainál árnyaltabb kép bontakozik ki az olvasó előtt a cenzúra működéséről és a hivatásukat komolyan vevő cenzorokról; *Riethaller* ugyanis minden elvi szigora mellett fontosnak tartja az olvasókabinetek működését, szerinte az volna a feladatuk, hogy a fiatalok csekély fizetség mellett klasszikus műveket, jogi, filozófiai, természettudományos, matematikai és történeti könyveket kölcsönözhesenek.

A kötet jelentős értéke a *Weingand* és *Köpf*-féle könyvkereskedő cég francia könyvek forgalmazásával foglalkozó fejezete. Granasztói Olga nemcsak a Fővárosi Levéltárban őrzött és a kutatás által (*Gárdonyi Albert*, *Pavercsik Ilona*) már korábban feldolgozott iratanyag alapján mutatja be a cég szerepét az 1780-as években a francia könyvek behozatalában, hanem megtalálta a svájci *Société Typographique de Neuchâtel* (STN) szinte hiánytalanul fennmaradt levelezésében a pesti cég tizennégy levelét. Az 1769 és

1789 között működő kiadó egyúttal a korabeli Európa egyik legnagyobb könyv-nagykereskedő vállalkozása volt. Mint a szerző írja, működése alatt a kontinens szinte valamennyi könyvkereskedőjét ellátta tiltott francia könyvekkel. A Svájcban fennmaradt levelek képet adnak egyrészt a magyarországi könyvkereskedelem helyzetéről, lehetőségeiről, másrészt megvilágítják a francia könyvek iránti hazai érdeklődés mélységét és jellegét. A levelekben többnyire konkrét könyvrendelésekkel kapcsolatos közlemények vannak. Az igényelt művek között a felvilágosodás nagy generációjának alkotói (*Voltaire*, *Rousseau*, *Condillac*, *d’Holbach*, *Raynal*, *Montesquieu*, *Diderot*) szerény mértékben szerepelnek, a zöm az őket követők, egy „köztiszteltben álló írói elit” és mellettük „egyre hangosabban és egyre fenyegetőbbben volt jelen az irodalmi >alvilág<”, akik – ahogyan a szerző fogalmazza – „nyomukba sem értek elődeiknek”, de „Európa-szerte népszerűségnek örvendtek a radikális nézetekre nyitott franciás műveltségű olvasók táborán belül”.

Kik voltak ezeknek a könyveknek olvasói? Elsősorban a kor kulturális elitje, a francia civilizáció vonzáskörébe kerülő főnemesség és csekélyebb számban a köznemesség. Granasztói Olga jelen munkájában elsősorban az arisztokrácia szerepét vizsgálja, de a szerző hangsúlyozza, hogy kutatásait később két további irányban kívánja folytatni és elmélyíteni. Ahhoz, hogy a francia irodalom magyarországi recepciója a maga teljességében megismerhető legyen, vizsgálni kell a közép- és alnemesség, az értelmiség és a polgárság olvasási gyakorlatát, másrészt pedig elemezni kellene a fordítások szerepét. A francia felvilágosodás műveinek nem elhanyagolható része ugyanis megjelent németül, így olyanok is megismerhették ezt az irodalmat, akik franciául nem olvastak.

A jelen kötet tehát az arisztokrácia néhány jeles képviselőjének olvasási gyakorlatát és a francia kultúrához való viszonyát taglalja (*Viczay-Héderváry*-, *Sztáray*-, *Orczy*-könyvtár). Legrészletesebben a szerző a *Csáky István* és *Erdődy Júlia* grófi házaspár gyűjteményét tárgyalja.

A házaspár tekintélyes francia könyvtára lényegében hiánytalanul fennmaradt *Aradon*, jelenleg az ottani *A. D. Xenopol* bibliotéka régi gyűjteményének része. A kollekciónal ugyan a régebbi szakirodalom már foglalkozott; az aradi születésű *Eckhardt Sándor* még 1917-ben bemutatta az akkor még *Aradi Közművelődési Palota* francia könyveit (ott található egyébként az *Orczy*-könyvtár is) és több írásában később is foglalkozott a témával, többek között *A francia forradalom eszméi Magyarországon* című összegzésében 1924-ben. Granasztói Olga azonban megtalálta a házaspár könyvtárának eredeti katalógusát és a Magyar Országos Levéltárban őrzött iratokat is felhasználta elemzésében. Ezek a könyv- és olvasástörténetnek mondhatnók klasszikus forrásai, a szerző azonban módszertani szempontból figyelemre méltó módon új forráscsoport bevonásával tágította a kutatás eszközeit. Felfogása szerint a recepciókutatás célja nem más, mint a könyvnek, olvasásnak az egész személyiséget átformáló hatásvizsgálata, vagyis elemezni kell a mentalitásból következő életforma egészét; ahogyan a szerző írja, a házaspár összes, a műveltségtől elválaszthatatlan, abból (is) következő „alkotó” tevékenységét kívánta feltárni. Az elemzésben ezért kiemelt helyet kapott a házaspár *Illésfalván* kialakított *Sans Souci* kertje, amely egyszerre volt kertművészeti alkotás és korabeli irodalmi művek ihletője. A monográfia igazi novumát ez a szemlélet jelenti. Az olvasástörténetnek végső soron nem lehet más célja, mint azoknak a személyiséget átformáló hatásoknak a feltárása, amelyek először az individuumot érik, majd – és persze a

kutatás által ez a jóval nehezebben feltárható – átalakítják egy korszak mentalitását, új szellemi paradigmát hoznak létre. Hallatlanul nehéz, de persze nem eleve reménytelen megragadni adott történelmi korszakban azt a pillanatot, amikor az extréméből, az egyediből, a különösből összeáll valamiféle kollektív vélekedés, amikor megszületik egy új kulturális paradigma. Nem kétséges, hogy a 18. században ilyesmi történt, hiszen az akkori, a kulturális kánonba tartozó és az azon kívüli „tiltott” irodalomban felbukkanó kérdések jó része (mint például az államhatalom formája, az egyén joga, a véleménynyilvánítás szabadsága, a tekintély szerepe a társadalom életében, a jogok és a kötelességek viszonya, a hit és a ráció ellentéte, a „másság” a szexualitásban és a mindennapokban) átformálta a következő századok képét, új közvéleményt teremtett. Ezekről a kérdésekről több mint kétszáz éve nem lehet ugyanúgy gondolkodni és vélekedni, mint azelőtt.

Az olvasás- és recepciótörténet célját végső soron már a 2. században megfogalmazta *Terentianus Maurus*, amikor híres – de többnyire csak csonkán idézett – gondolatát leírta: „*Pro captu lectoris habent sua fata libelli*”, vagyis „minden könyv sorsa az olvasó felfogóképességétől függ”. De – talán hozzátehetjük – az olvasó sorsa is függ a könyvektől. Granasztói Olga ezt a kölcsönhatást és szerves összetartozást kiválóan érzékelteti munkájában és méltó folytatója a korszak könyv- és olvasástörténetét alapvető munkákkal feltáró *Fülöp Géza* és *Kókay György* kutatásainak.

Pogány György

A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944

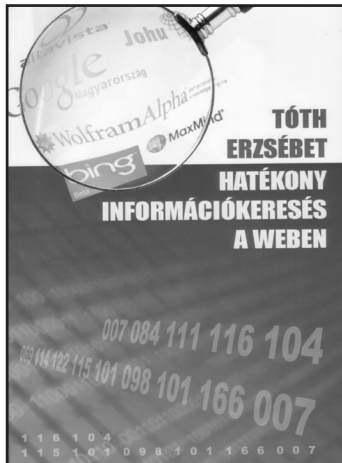
1. kötet: (A–J). Összeállította: Lakatos Éva

ISBN 978 963 200 584 3

A kiadvány megrendelhető

az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványtárától: kiadvany@oszk.hu

Telefon: 22-43-878 (Budai-Király Tímea)

TÓTH Erzsébet

Hatékony információkeresés a weben : az internetes keresők lekérdézési hatékonyságának vizsgálata / Tóth Erzsébet. – Nyíregyháza, Örökségünk Könyvkiadó, 2010. 159 p.

ISBN 978-963-9694-19-4

Hatékony információkeresés

Az Ünnepi Könyvhét nyíregyházi rendezvényei között évek óta szerepel egy olyan program, melyben könyvtáros szerzők munkáit mutatják be. Ilyen eseményre invitálta a leendő olvasókat idén is a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár, hogy bemutassa a nyíregyházi főiskola fiatal tanára, *Tóth Erzsébet* nemrégiben megjelent könyvét.

Napjainkat el sem tudjuk már képzelni internetes keresések nélkül, miközben „...a keresést indítók többsége, egyes források szerint háromnegyede (!) valamilyen okból nem jut el a számára szükséges információig” – olvashatjuk a mű előszavában *Pálvölgyi Mihály* megjegyzését.

Jogos igényünk tehát, hogy felhasználóként hozzájussunk a releváns információhoz. Mennyire releváns az az információ, amit a keresők kínálnak – ez az, aminek tanulmányozásával a szerző foglalkozott. A mű megszületésének egyik motíválója volt az is, hogy a zömében angol nyelvű szakirodalmat megismertesse a felsőfokú informatikus könyvtáros képzés hallgatóival. Mivel Tóth Erzsébet angol nyelvtanári diplomával is rendelkezik, így jó kezekbe kerültek a neves szerzők (pl. Bar-Ilan, Harter, Oppenheim, etc.) témába vágó, alapvető cikkei.

A könyv logikusan felépített hat fejezetet tartalmaz. Rövid bevezetés után felvezeti az internetes keresők tárgykör összefüggéseit, érintve a globalizáció hatását az internetes információkeresésre, a problémakör fogalmi hálóját és a kapcsolódó kutatási területeket. A gondolatmenetet tovább fűzve megismerteti az olvasót az internetes keresők működésével, a keresőszolgáltatások előretörésével, a weboldalak begyűjtésével és indexelésével. Kitér a találatok sorrendjére és rangsorolására, a Google kereső PageRank algoritmus használatára, a felmerülő problémákra és a különböző megoldási kísérletekre. Ezeket követően a szerző a negyedik fejezetben az internetes keresők értékelési tényezőit bontja ki: a mérésre irányuló szabvány, a statisztikai módszerek alkalmazása, az elemzés problémái és a keresőszolgáltatásokon végzett statisztikai vizsgálatok, valamint a SERVQUAL minőségbiztosí-

tási modell használata a keresők értékeléséhez c. alfejezetekben. Az elméleti megfontolásokat gyakorlati résszel kiegészítve az ötödik fejezetben a magyar keresőszolgáltatások keresési hatékonyságát elemzi. Így került sor az Altavizsla, a Heuréka, a az Origo-Vizsla, a Kurzor és a Góliát keresési hatékonyságának vizsgálatára, a teljesség és pontosság megállapítására a kiválasztott keresőkulcsok alapján. Összesen öt témakört vizsgált 2006 januárja és júniusa között. Az eredményeket diagramok segítségével mutatja be. 2008 őszén kontrolltesztet végzett, ami indokolt is volt, hiszen addigra az egyik hazai kereső megszűnt, ezért annak utódját vonta be vizsgálatába.

Az empirikus kutatás eredményeit a 6. fejezetben összegzi a szerző. Felhívja figyelmünket arra is, hogy további tanulmányokat kell még folytatnunk ahhoz, hogy megalapozott következtetéseket hozzunk a magyar nyelvű keresők hatékonyságával kapcsolatban. Az elkövetkező

vizsgálatok elősegíthetik a hazai fejlesztések eredményességét a minőségi információk elérésében. Mivel a kötetben a hazai informatikus könyvtáros képzésben oktatók egyik fontos témaköréről kaptunk új szempontú összefoglalást, a mű megismerését jó szívvel ajánljuk az oktató kollégák, a hallgatók és minden informatika iránt érdeklődő olvasó figyelmébe.

Szerafinné Szabolcsi Ágnes

A kötet személyesen és utánvétellel beszerezhető a Sziget Egyetemi Könyvesboltban (4032 Debrecen, Egyetem tér 1. tel./fax: +36 52 316 428, ill. megrendelhető: szigetkonyv@t-online.hu), valamint a Lira Könyvárúháznál (4025 Debrecen, Piac u. 57. tel.: +36 52 322 237, ill. megrendelhető: debrecen@lira.hu).

Elindult a Habsburg Monarchia napilapjainak digitalizálása

A Habsburg Monarchia egykori országainak történeti értékű hírlapjainak a digitalizálásával bővül az Osztrák Nemzeti Könyvtár „digitális olvasótermének” kínálata.

A könyvtár állománya számos napilapot őriz az egykori monarchia dél- és kelet-európai térségéből, melyek érdekes bepillantást engednek ezeknek a régióknak és kulturális központjaiknak a mindennapjaiba. A Pester Lloyd és a Prager Tagblatt néhány évfolyama már most is lekérdezhető az ANNO (AustriaN Newspapers Online), a történeti értékű hírlapok és folyóiratok honlapján keresztül (<http://anno.onb.ac.at/>).

Némelyik hírlap olyan rossz állapotban van, hogy az eredeti példányok csak elvéve állhatnak a használók rendelkezésére, ezért is nagyszabású ez a digitalizálási program, melynek során közel 400 000 oldal kerül az elektronikus hírlaptárba. Ezek az egyedülálló és gazdag források néhány hónapon belül a legszélesebb olvasóközönség számára is elérhetőek lesznek szerte a világon. A digitális olvasóterem állománya 2010. májusában már elérte az 5 millió oldalt!

(Az ÖNB Newsletter 2010. 1 száma alapján)

Ingyenes szoftverek bemutatása K2 kísérleti műhely összejövetelén

A K2 kutatócsoport őszi szakmai napján a könyvtári munkafolyamatokat támogató ingyenes szoftvereket, a DSpace-t, a Koha-t és a Zotero-t ismertetik a Könyvtári Intézet rendezvényén, és az ingyenes eszközökkel való internetes keresés trükkjeit is bemutatja egy előadás.

(Katalist, 2010. szept. 15. Tóth Máté tájékoztatásából)

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

184/2010

HJØRLAND, Birger: The foundation of the concept of relevance. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 61. (2010) 2., p. [217]-237.

A relevancia fogalmának megalapozása

Információkeresés; Informatika; Relevancia; Terminológia

1975-ben Tefko Saracevic kinyilvánította, hogy a relevancia legalapvetőbb megközelítése a „tárgyi ismeret” szempontjából indul ki. A cikk a relevancia különböző megközelítései (rendszer-, használószempontú) mögött rejlő feltételezéseket vizsgálja, és újraértelmezi ezeket a szempontokat. Megállapítja, hogy Saracevic 1975-ös legalapvetőbb megközelítését azóta (néhány kivételtől eltekintve) még nem tették vizsgálat tárgyává. Az információkeresés és az információtudomány területén a relevancia taglalását más, kevésbé gyümölcsöző feltételezések uralják. Sok szerző foglalkozott újól a relevancia fogalmával az információtudományon belül, de nem a „tárgyi ismeret” szempontjából, a legfontosabb elméleti feltételezésekkel tehát nem foglalkoztak megfelelően. Manapság is ugyanolyan sürgős, mint 1975-ben volt, hogy a relevan-

cia „tárgyi ismeret”-szempontú megközelítése (amelyet episztemológiai megközelítésnek is neveznek) megtörténjen. A relevancia fogalmát, mint más lényeges fogalmakat, befolyásolja az információtudomány átfogó, például kognitív és doménelemző megközelítése. Manapság az információtudomány társadalmi paradigmája érvényesül trendként. A cikk ilyen társadalmi megközelítésben értelmezi a relevancia fogalmát.

(Autoref.)

185/2010

LLOYD, Annemaree: Framing information literacy as information practice : site ontology and practice theory. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 66. (2010) 2., p. 245-258.

Az információs műveltség értelmezése információs gyakorlatként. Szervezeti ontológiák és tevékenység-elmélet

Használati szokások; Információs szervezés; Informatika

Az információs műveltségre ma már úgy tekintünk mint információs gyakorlatra, amely segít eligazodni a szociális és technológiai környezetben, amennyiben hozzásegít bennünket az információ közlési módjainak megismeréséhez, és láttatja ezek felépítését. A könyvtár- és információtudomány terén azonban háttérbe szorulnak az említett szociokulturális elemek, ott elsősorban a készségek számítanak. Bár a téma divatos manapság, még mindig hiányzik az elméleti keret az információs gyakorlat tágabb kontextusának leírására.

A szerző írásának célja, hogy Ted Schatzki módszerének felhasználásával pótolja ezt a mulasztást. Schatzki szervezeti ontológiájában (*site ontology*) a tevékenységnek központi szerep jut a társadalom életében, és amint ez a gondolat a tér determináltságával (*agenetic realism*) ötvöződik, kellő figyelem kíséri a kérdés társadalmi vonatkozásait. A szervezeti ontológia a világ valóságáról formált elképzeléseink összességét

jelent, ami az elmélet kidolgozója szerint a társadalmi lét térbeli, időbeli és teleologikus jellemzőiből tevődik össze. Schatzki előnyben részesíti a szervezett kollektív emberi tevékenységet, és a testet a gyakorlat részének, annak reprezentációjaként látja; valamint hangsúlyozza, hogy az információt kontextualizálni kell, hiszen csak úgy tud hatni, ha gyakorlattá lesz – anyagi és kulturális téren fedi fel viszonyainak jellegét (*agentic reality*).

A cikk szerzője gyakorlaton az emberi tevékenységek szervezett kapcsolatát érti, amely révén megértés támad a szereplők között. A folyamat társadalmi területen zajlik, ezért ontológiai jellegű, mert ami irányítja ezt a gyakorlatot, ahogyan felfogjuk vagy használjuk, mindez a társadalmi élet részeként jön létre. Reckwitz véleményét elfogadva ez az elmélet annyiban különbözik a klasszikus társadalomelméletektől, hogy nem az érdekekben (*homo economicus*), vagy kollektív értékekben és normákban gondolkodik (*homo sociologicus*), amikor a társas ösztönöket vizsgálja, hanem a tudás szimbolikus szerkezetének feltárásában. A tudás ennek fényében Schatzki szerint diskurzusközpontú, más gyakorlatokkal, különleges eszközökkel szorosan összefüggő valami. Mivel a gyakorlatoknak társadalmi, történeti és politikai íve van, ezért hely-, idő- és kontextusfüggőek. Egy-egy gyakorlat értelmét ezeken túl az emberek közötti interakciók (is) formálják.

Az utóbbi néhány évben az információs gyakorlat vizsgálatok egyre inkább a közösségi viselkedés került a figyelem középpontjába a könyvtár- és információtudomány terén is: hogyan végzik egyes közösségek információval kapcsolatos munkájukat, hogyan használják és osztják meg az információt munkájuk során és identitásuk kialakításakor stb. Ha a tanulás folyamatát nézzük, ott elsősorban a kompetenciák átadását, míg a munkában mindazon integratív gyakorlatok hálózatát jelenti, ami az informálódáshoz kell. Vagyis az információs gyakorlat nem pusztán a tudásról való információszerzés egyetlen útját jelenti, de megszerzésének sokféle lehetséges útját összegzi. Folyamatának megér-

téséhez tudnunk kell, hogyan alakul a gyakorlat, aktiválódik a térben, azon belüli kapcsolódásokban. Benne foglaltatik a tudás, az emberek és a létrejövő tárgyasult eredmény.

Hogy a kérdés ilyesfajta elméleti behatárolása mennyire fogja segíteni a gyakorlat hatékonyabbá válását – ez a jövő igazi kérdése.

(Vasbányai Ferenc)

Kutatás

186/2010

NOLIN, Jan – ÅSTRÖM, Fredrik: Turning weakness into strength : strategies for future LIS. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 66. (2010) 1., p. 7-27.

Hátrányból előny: a jövőbeni könyvtár- és információ-tudományi kutatások stratégiája

Informatika; Könyvtártudományi kutatás

A könyvtár- és információ-tudományra úgy tekintenek, mint egy széttagolt, válságban lévő tudományterületre, amely növekvő versenyben van más területekkel, és amelyből hiányoznak az elméleti kutatások. A cikk egy olyan stratégiát vázol fel, melyben a látszólagos hátrányból előny formálható. A szöveg főként a metateoretikus és tudományszervezési szakirodalomra vonatkozó hivatkozásokra épül. Tíz problémát különít el és mutat be kutatási területként annak érdekében, hogy használható stratégiát nyújtson a jövőre nézve. Míg általában az erős tudományág ideális tulajdonságai felé tartó konvergens mozgás javasolt a széttagoltság ellen, a szerzők itt erős konvergens mozgást javasolnak, ami éppen a tudományterület széttagolt jellegét használja ki. A tudományterület összetettsége, amit általában hátránynak tekintenek, stratégiai forrásként is felfogható.

(Autoref.)

187/2010

URQUHART, Christine – YEOMAN, Alison: Information behaviour of women : theoretical perspectives on gender. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 66. (2010) 1., p. 113-139.

A nők információs viselkedése: elméleti megközelítés

Használati szokások; Könyvtártudományi kutatás; Nőolvasó

A cikk azt vizsgálja, vajon szükséges-e figyelembe venni a nemi különbségeket az információs viselkedés kutatása során, és ha igen, akkor hogyan. A vizsgálat során a metaszintézis módszerét alkalmazták. Egy előzetes rendszer készült a nők információs viselkedésével foglalkozó kutatások osztályozására, a feminista és az információs viselkedési kutatások főbb témáinak felhasználásával. Minden egyes kategórián belül összehasonlították és szembeállították a tanulmányokat, hogy meghatározzák a hasonló, illetve eltérő témákat. Ezután a különböző kategóriákból származó témákat vetették össze, hogy létrehozzák az alapvető fogalmakat. Az osztályozás a legtöbb tanulmánynál jól működik, eltekintve néhány, az egészségügyi információ használatával, a kockázat-kommunikációval és a döntéshozattal foglalkozó esettől. A metaszintézis jelzi az olyan fogalmak jelentőségét, mint a szituáció (hálózat), közvetítők (csomópontok) és kapcsolódó viselkedés. A nemhez kapcsolódó – vagy inkább annak tulajdonított – attitűdök, mint például a másokkal való törődés, valószínűleg éppoly fontos tényezői az információs viselkedésnek, mint a biológiai nem. A metaszintézis egy legfelső szintű szintézis, mivel a tanulmányok száma nem tett lehetővé részletesebb megközelítést. Néhány magas színvonalú kutatás további metaszintézise szükséges volna az eredmények igazolásához. A szintézis az információs viselkedésnek egy új megközelítést kínálja, az egyéni információkereső helyett az információhasználók hálózata felől. A szintézis összekapcsol néhány feminista kutatási témát az információs

viselkedési kutatással, és az eredmények nem lehetnek közömbösek az általános információs viselkedési kutatás számára sem.

(Autoref.)

Tudománymetria, bibliometria

188/2010

BORDONS, María – SANCHO Rosa, [et al.]: Perfil de actividad científica de las universidades españolas en cuatro áreas temáticas : un enfoque multifactorial. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 1., p. 9-33.

Res. angol nyelven

A spanyol egyetemek tudományos tevékenységének jellemzői négy szakterületen. Töbdtényezős elemzés

Bibliometria; Felsőoktatási intézmény

Az egyetemek tevékenységének elemzéséhez, értékeléséhez számos, különböző típusú mutatót érdemes felhasználni. Jellemzők:

- az egyetem működési területének (régió, tartomány) fejlettsége: GDP az EU átlaghoz viszonyítva, az ipar K+F kiadásainak százalékos aránya, az iparban foglalkoztatott lakosság aránya.
- az egyetem oktatási tevékenysége: az oktatók száma, összetétele, a hallgatói létszám, és az oktatott szakterületek aránya; az egyetem jellege (állami vagy magán) és kora.

Az összes többi mutató bibliometriai jellegű. Ezek közé tartoznak:

- a tudományos tevékenység mennyiségi mutatói: a publikációk száma az egyes adatbázisokban és arányuk az országos terméshez viszonyítva;
- a szakosodás mutatói, azaz az egyes szakterületek publikációinak mennyisége és arányai;
- hatásmutatók (az idézett, hivatkozott publi-

kációk száma és aránya, a számított impaktfaktor);

- a tudományos együttműködés mutatója: a hazai és nemzetközi együttműködéssel készült publikációk aránya, és végül
- az egyetem-ipar „átjárás” mutatója: az ipari szektor és az egyetem együttműködésével kapcsolatos publikációk aránya.

A hetvennégy spanyol egyetem fenti mutatókat használó vizsgálata négy szakterületre (kémia, mérnöki tudományok, társadalomtudományok, humán tudományok) terjedt ki. Módszertani megállapításai közül figyelemre méltó, hogy a négy különböző megközelítésű mutató kölcsönhatásban van egymással, továbbá, hogy az igazán megbízható eredményekhez a bibliometriai mutatókat nem elégséges a folyóiratcikkekre alapozni, szükséges lenne a szabadalmak, illetve a könyvek, monográfiák számításba vétele is.

(Mohor Jenő)

189/2010

HENDRIX, Dean: Relationships between Association of Research Libraries (ARL) statistics and bibliometric indicators : a principal components analysis. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 71. (2010) 1., p. 32-41.

A Tudományos Könyvtárak Szövetségének (ARL) statisztikai adatai és a bibliometriai mérőszámok közötti viszonyok: a meghatározó komponensek elemzése

Bibliometria; Felmérés; Normatívák, mutatószámok; Tudományos és szakkönyvtárak

A tanulmány a Tudományos Könyvtárak Szövetsége (Association of Research Libraries, ARL) tagintézményeinek 2005. és 2006. évi web of science-beli bibliometriai adatait és az ezeknek megfelelő ARL statisztikai adatokat elemezte, hogy összefüggéseket keressen a két adatkészlet mérőszámai között. A meghatározó komponenseket vizsgáló elemzés, mely 103 egyetem adatait tartalmazta 36 változóra bontva, egyértelmű összefüggést mutatott ki a nagyságrendtől függő

változók – mint az intézmény mérete, a könyvtár mérőszámai, valamint a cikkek és hivatkozások együttes száma – között. Ellenben a könyvtárak azon mérőszámai, melyek nem függenek a mérettől, sem pozitív, sem negatív összefüggést nem mutattak a bibliometriai mérőszámokkal. Alaposabb kvantitatív vizsgálatok szükségesek ahhoz, hogy hitelesen értékelhető legyen a felsőoktatási könyvtáraknak a tudományos publikációkra való befolyása.

(Autoref.)

190/2010

LARIVIÈRE, Vincent – GINGRAS, Yves: The impact factor's Matthew Effect : a natural experiment in bibliometrics. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 61. (2010) 2., p. [424]-427.

Máté-effektus az impakt faktor területén. Egy természetes kísérlet a bibliometriában

Bibliometria; Hivatkozásmutató; Publikálás -tudományos kiadványoké

Amióta Robert K. Merton publikálta elméletét arról, hogyan érvényesülnek a kumulatív előnyök (az ún. Máté-effektus) a tudomány területén, számos empirikus vizsgálat kísérelte meg mérni ennek jelenlétét az egyes publikációk, kutatók, intézmények és országok szintjén. Ezek a vizsgálatok azonban ritkán vették szemügyre az egyes publikációk vagy kutatók belső, lényegi „minőségét” – azt tudniillik, hogy a „jobb” publikációk vagy kutatók (akárhogy is értendő ez) magasabb idézettségi arányt érhetnek el, mivel ők valóban jobb minőséget nyújtanak. A publikációk belső értékét egy eredeti módszerrel ellenőrizve – olyan tanulmányokat vizsgáltak, amelyeket párhuzamosan több, eltérő impakt faktoral rendelkező folyóiratban is közreadtak – a cikk azt mutatja be, hogy az idézettségre igen erős hatása van annak, hogy melyik folyóiratban adják közre az illető publikációt. A magas impakttal rendelkező folyóiratokra a többszöri

publikálás esetén átlagosan kétszer annyian hivatkoznak, mint ugyanarra a közleményre egy alacsonyabb impakttal rendelkező folyóiratban. A tanulmány belső értéke tehát nem az egyetlen tényező, amely miatt egy bizonyos tanulmányt idéznek vagy sem. Létezik egy bizonyos Máté-effektus, amely a folyóiratokhoz kapcsolódik, és ez ott publikált közleményeknek egy hozzáadott értéket biztosít belső minőségükön túlmenően.

(Autoref.)

191/2010

MACROBERTS M.H. – MACROBERTS, B.R.: Problems of citation analysis : a study of uncited and seldom-cited influences. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 61. (2010) 1., p. [1]-12.

A hivatkozéselemzés problémái: a nem és a ritkán hivatkozott publikációk vizsgálata

Felmérés; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké

Ahhoz, hogy meghatározzuk egy tudományos publikáció elkészítését befolyásoló hatásokat, ismernünk kell a publikáció tartalmát. Biogeográfiai témájú publikációk vizsgálata során kiderült, hogy az őket ért hatások legnagyobb részét nem tükrözik a hivatkozások, bizonyos típusú, befolyással bíró cikkek hivatkoznak, míg más típusúakra nem, ugyanakkor a nem illetve ritkán hivatkozott műveket sokszor felhasználják. Az értékelő hivatkozéselemzésnek tehát számításba kell vennie a nem hivatkozott forrásokat.

(Autoref.)

Információszerzés (information management)

Lásd 269

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

192/2010

CREASER, Claire: Open access to research outputs : institutional policies and researchers' views : results from two complementary surveys. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 16. (2010) 1., p. 4-25.

A nyílt hozzáférés hatása a publikációk számára - a felsőoktatási intézmények és a kutatók nézőpontjai: két felmérés eredményei

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutató -mint olvasó; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk két 2008-ban készült felmérés eredményeit tárgyalja, amelyek egy nagyobb projekt részeként vizsgálták a nyílt hozzáférés hatásait és jelentőségét a publikációk számára Nagy-Britanniában. A felsőoktatásban dolgozó könyvtárosokkal készített felmérés alapján vetették egybe az intézmény szempontjait a kutatók véleményével és gyakorlatával. A kutatók általában nem voltak tisztában saját intézményüknek a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos szabályzatával, illetve azzal, hogy rendelkeznek-e intézményi repozitóriummal. A cikk a publikációk nyílt hozzáférését alátámasztó és ellenző érveket, és a nyílt hozzáférésű anyagok kutatási forrásként betöltött szerepét vizsgálja. A felmérésből kiderül, hogy sok kutató fenntartásokkal kezeli a nyílt hozzáférésű publikációkat, mind szerzőként, mind felhasználóként, és ehhez társul némi tájékozatlanság a nyílt hozzáféréssel és az intézményi repozitóriumokkal kapcsolatban. Mindez arra enged következtetni, hogy bizonyos fokú szemléletváltozásra lenne szükség, tekintettel arra, hogy az intézmények a kutatások érté-

kelhetősége céljából építik a repozitóriumokat, és a támogatók is mindinkább megkövetelik az általuk finanszírozott kutatás eredményeinek nyílt hozzáférését.

(Autoref.)

Lásd még 275

Nemzeti könyvtárügy

193/2010

BASOV, Sergej Aleksandrovič: Biblioteka v kontekste civilizacii i kul'tury. – Bibliogr. 17 tétel In: Bibliote-kovedenie. – (2010) 1., p. 25-32.

A könyvtár a civilizáció és a kultúra kontextusában

Feladatkör; Könyvtárpolitika; Társadalmi követelmények

A mai Oroszországot a társadalmi egyenlőtlenségek jellemzik, az ország ismét az átalakulás korát éli, igyekszik megtalálni az új évezredben szükséges fejlődési irányt. Ilyen feltételek mellett érdemes a könyvtárat a filozófiai kategóriákon keresztül vizsgálni.

Az alapkérdés, hogy a könyvtár belső természeténél fogva hová sorolható: civilizációs vagy kulturális jelenség? Ha a civilizációt – egyszerűsítve – a tudományos-műszaki haladással azonosítjuk, akkor vele szembeállítható a társadalom szellemi élete, a kultúra. Míg a civilizáció fő kérdése a *hogyan*, a kultúráé a *miért*, a civilizáció célja, hogy jobbat tegyünk magunknak, a kultúráé, hogy jobbá tegyük magunkat. Civilizációs jelenségnek tekintünk mindent, ami a társadalmi lét megvalósításának módja, kulturális jelenségnek pedig mindazt, ami az emberi lét értelmét kutatja. Ebből kiindulva a könyvtár

bizonyos igények kielégítésének módja, az információs társadalom fejlesztésének egyik alapintézménye. Saját értékei nincsenek, fő feladata az információs igények kielégítése. A legfontosabb érték az információ, a dokumentális kommunikációval foglalkozó intézmények alapelve a korlátlan hozzáférés megteremtése. Ezt a nézetet tükrözi a *Szakmai etikai kódex* is, ezért az orosz könyvtáros fő feladatának az információszolgáltatást tekinti.

A fogyasztói társadalom ideológiája elérte Oroszországot is, a könyvtárosok erre már az 1990-es években marketingkonceptiók kidolgozásával válaszoltak. A 2000-es évekre a könyvtár a szolgáltatás szintig jutott, az értékmérő az igények kielégítésének szintje lett; a könyvtárnak már nincs joga ahhoz, hogy aktívan befolyásolja a személyiség kulturális, műveltségi, emberi potenciálját. Van bizonyos törvényszerűség abban, hogy a posztszovjet könyvtárügy az olvasóban a felhasználót látta. A kulturális intézményekre a legnagyobb hatást az állam gyakorolja, kezében tartva a jogi, pénzügyi forrásokat, a kultúra közvetítőit. Az utóbbi években azonban az állam igyekszik megszabadulni társadalmi kötelezettségeitől, fokozatosan áthelyezve azokat a piaci mechanizmusokra és a fizetőképes keresletre. A könyvtárak előtt két feladatcsoport áll: a társadalom egészének fejlesztésével kapcsolatos és az egyes személyektől származó feladatok; meg kell különböztetni az egyes embereknek nyújtott szolgáltatásokat és a könyvtári rendszer által a társadalom egészének létrehozott közjavakat. A posztszovjet könyvtártudományban és gyakorlatban két, világnézeti szinten ütköző rendszer áll szemben egymással: a technokrata és a humanista ideológia. Ha a könyvtár fő feladata az állományalakítás és az olvasók kiszolgálása, mindkettőben felfedezhető az ideológiai „harc”: az állomány annak a közösségnek a kultúráját tükrözi, amelyben a könyvtár működik, a szolgáltatás pedig a dokumentumok elérhetővé tételének, az interperszonális és csoportos kommunikációnak a szervezéséből áll. A szolgáltatási folyamat belső ellentmondása: míg a dokumentumszolgáltatás idejét nullára (minimálisra) kell

csökkenteni, a szociokulturális tevékenységre fordított időnek a végtelen felé kell haladnia.

Összegezve: a könyvtár két, egymástól elszakíthatatlan jellemzője a civilizáció és a szociokultúra. A civilizációs összetevő a dokumentált „emberi emlékezet” időbeni és térbeni haladását, az olvasók információs igényeinek kiszolgálását tükrözi, a szociokulturális összetevő pedig a könyvtári tevékenység egészének értelmét adja, irányítva ezzel a civilizációs összetevőt. Az értelem egyaránt lehet technokrata és humanista jellegű. A könyvtárak hatása az emberek és a társadalom élettevékenységére nemcsak humanista-fejlesztő lehet, hanem technokrata-romboló is. Oroszországban a könyvtárpolitika még nem állapotodott meg abban, korszerűsítésének ellentmondásmentes alapjaihoz melyik világnézethez ad elsőbbséget.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

194/2010

BOUGHEY, Alan – COOPER, Mike: Public libraries : political vision versus public demand?. – Bibliogr. In: *Aslib proceedings*. – 62. (2010) 2., p. 175-201.

Brit közkönyvtárak: szemben áll-e a politikai vízió az állampolgári igényekkel?

Felmérés; Igény; Könyvtárhasználat; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár

Az 1990-es évek második felétől az Egyesült Királyság közkönyvtárai soha nem látott kormányzati figyelmet kaptak. A cikk áttekinti azokat az országos programokat, amelyekben keresztül megragadható a közkönyvtárak társadalmi szerepéről kialakított központi elképzelés, majd arra keresi a választ, hogy vajon ez összhangban van-e a használók által támasztott igényekkel. Míg az 1964-es ágazati törvény csupán annyit tartalmazott, hogy az önkormányzatoknak „átfogó és hatékony” szolgáltatást kell nyújtaniuk könyvtári és múzeumi területen, addig az 1990-es évek második felétől igen látványos projektek indultak. A *Framework for the Future* címen

közzétett stratégiában lefektették a közkönyvtári szolgáltatások legfontosabb céljait. A Best Value (legnagyobb érték) a közkönyvtári hatékonyság növelését célzó minőségellenőrzési fejlesztés volt, amelyhez kidolgozták a közkönyvtári szolgáltatási normákat és a teljesítménymutatókat is. 2000-ben felállt a közkönyvtári fejlesztésekért is felelős *Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak Tanácsa* (Museums, Libraries and Archives Council), amely a régióként működő regionális ügynökségekkel együtt végzi a tervezést és az irányítást. A fejlesztések sikerét mutatja a látogatók számának, a könyvtárakra fordított anyagi források nagyságának, a vásárolt könyvek mennyiségének és a nyitvatartási órák számának emelkedése.

Jelen kutatásban a kormányzati elképzeléseket az elérni kívánt célok és eredmények tükrében vázolták fel. A célokat a stratégiai dokumentumok, a közkönyvtári szolgáltatások mutatói és a könyvtárak számára kidolgozott teljesítménymutatók alapján határozták meg. Ezek azok a csatornák, amelyeken keresztül a kormányzat kapcsolatban van a könyvtárakkal, és amelyekkel az elvárásait közvetítheti. Az elvárások három csoportba sorolhatók: 1) a könyvtárak működése illeszkedjen a kultúra, az oktatás és a szabadidős tevékenységek stratégiájába, 2) vállaljanak fel különféle szerepeket (pl. ne csak könyvkölcsönző helyekként funkcionáljanak), 3) A könyvtárak úgy működjenek, hogy szolgáltatásaikkal a használók is elégedettek legyenek.

A használói igények azonosításának elsőszámú forrása a közkönyvtári felhasználói felmérés volt, amely országos ugyan, de nagy hátránya, hogy csak a könyvtárlátogatókat, és az aktuálisan létező szolgáltatásokat méri, és nem a potenciális igényeket. Levonható azonban néhány általános következtetés. A legtöbb válaszadó a kölcsönzést vette igénybe a szolgáltatások közül. A legtöbb könyvet kölcsönöztek. Alig több mint egyharmaduk használta a rendelkezésre álló információtechnológiai eszközöket. Ez az elvárások fontos eleme, jóllehet a hagyományos szolgáltatások jelentős túlsúlyban vannak. Ez igaz az egyéb szolgáltatásokra is: elvárják,

hogy legyenek, de nem jelentős a használatuk a könyvkölcsönzéshez viszonyítva.

Összességében azt állapították meg, hogy a kormányzati elképzelések és a használói igények között nincsenek alapvető különbségek, csak hangsúlybeli eltérések. Például a használók nem igénylik olyan mértékben az összekapcsolt informatikai szolgáltatásokat, mint amennyire az a központi elképzelésekben benne van, ugyanakkor szeretnének kellemes környezetben könyvet kölcsönözni. A nagy vonalakban tapasztalható összhang a könyvtárak funkciójáról sokkal inkább köszönhető annak, hogy a vita meglehetősen az általános elképzelések szintjén zajlott, mint a gondos tervezésnek és a mélyreható konzultációknak.

(Tóth Máté)

195/2010

JOHNSON, Catherine A. – YADAMSUREN, Borchuulun: Libraries in transition : how librarians in Mongolia are re-visioning the role of libraries in the new democracy, a case study In: The international information & library review. – 42. (2010) 1., p. 1-7.

Könyvtárak a rendszerváltás után: hogyan látják a könyvtárak helyzetét a mongol könyvtárosok az új demokráciában? Esettanulmány

Felmérés; Könyvtárpolitika; Könyvtárügy; Társadalmi követelmények

A tanulmány arról a vizsgálatról számol be, melyet annak feltárására végeztek, hogy milyen hatást gyakorolt az átmenet a könyvtárosoknak a mongol társadalomban betöltött szerepéről vallott felfogására. A szerzők egy mongol anyanyelvű tolmács segítségével tíz könyvtárost kérdeztek meg 2006 nyarán Ulánbátorban. Az eredmények azt mutatták, hogy a könyvtárak már lassan kilábaltak az átmeneti időszak nehézségeiből, amely erodálta a könyvtárak szerepét, a könyvtári szolgáltatások és az olvasótábor hanyatlását eredményezte, jelentős mértékben csökkentette a költségvetési kereteket, és több száz könyvtár

bezárásához vezetett. A szocialista korszaktól eltérően jelenleg a mongol könyvtárosoknak az a véleménye, hogy a könyvtáraknak tekintetbe kell venniük a használók igényeit, proaktív információs szolgáltatásokat kell biztosítaniuk, és az egyéneket kell segíteniük személyes céljaik elérésében. A nyújtandó szolgáltatások legfőbb akadálya szerintük a pénzügyi források hiánya, a kormány nem megfelelő könyvtárpolitikája és a költségvetés központosítása. A könyvtárosok már annyira magukévá tették a gazdasági átmenet során kialakult attitűdöket, hogy szakmai vitáikban is megjelentek a piactudomány kifejezései.

(Autoref.)

196/2010

ŠRAJBERG, Ā. L.: Sostoānie otkrytogo dostupa na bibliotečno-informacionnom prostranstve Rossii i SNG In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2009) 11. : ill., p. 29-38.

A nyílt hozzáférés helyzete Oroszország és a FÁK-tagországok könyvtári-információs terében

Együtműködés -belföldi; Együtműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Megőrzés

A kommunikációs infrastruktúra és az elektronikus források rohamos fejlődése, az intenzíven bővülő elektronikus könyvtárak ellenére Oroszországban kevés a saját nyílt hozzáférésű rendszer, a FÁK-tagországokban még kevesebb. A 2008. és 2009. évi konferenciákon elhangzottak alapján az élenjárók a következők:

– Az Oroszországi Tudományos Akadémia *A kutatási eredmények nyílt elérhetősége* programja. Az Akadémia társadalomtudományi részlegéből 21 intézet 21 archívumát tartalmazza. Egyik legismertebb a Központi Gazdasági–Matematikai Intézetben kifejlesztett *Socionet* rendszer, amely személyes eszközöket kínál az elektronikus publikáláshoz (<http://socionet.ru>). Erre épül az Akadémia Szibériai Részlegé-

ben működő *Hálózati innovációs infrastruktúra* (<http://sinin.nsc.ru>) projekt, amelyben az innovációs tevékenységet folytató munkatársak számára online munkahelyeket hoztak létre.

- A Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem Kémiai Karának nyílt archívumai. A *Chemnet* (www.chem.msu.ru) portálon tananyagok, négy folyóirat cikkei és konferencia-előadások érhetők el.
- Az Uráli Állami Gorkij Egyetemen 2001-ben kezdődtek a digitalizálási munkák, 2005-ben helyezték üzembe a *DSpace* szoftver orosz változatát, 2008-tól az 1322 tételt tartalmazó nyílt archívum az innovációs oktatási program része. Az archívumban elérhető 212 folyóirat 94%-a angol nyelvű, a többi orosz.
- Említést érdemelnek még a Krasznojarszki, a Cseljabinszki, a Tomszki a Szentpétervári Állami Egyetem, a Moszkvai és a Szentpétervári Állami Műszaki Egyetem nyílt hozzáférésű archívumai.

Az Orosz Föderáció Állami Levéltárában (www.garf.ru) megkezdődött az állományok megnyitása az interneten. Sokan várják a hatalmas mennyiségű értékes anyagot (köztük több mint 1 millió történelmi dokumentumot az 1917 előtti Oroszországból, több mint 3 milliót a Szovjetunióról, a fehér mozgalomról, az orosz emigrációból). Az Oroszországi Állami Tudományos–Műszaki Levéltárban (www.zgand.ru) is több forrás vált elérhetővé, köztük az űrkutatással és a repüléssel, az űrtechnikával foglalkozó – sok eddig titkos minősítésű – dokumentum (a több mint 300 ezres állománynak egyelőre csak egy része digitalizált). Hasonló úton jár a többi levéltár is, közülük a Honvédelmi Minisztériumban a 2. világháború alatt meghaltak vagy eltűntek dokumentumainak nyílt hozzáféréstétele jelentős.

A fentiekben nem említett egyetemi könyvtárak elsősorban elektronikus katalógusokat, könyvtárakat és közös rendszereket fejlesztenek. Sok helyen a tudományos jelentőségű dokumentumokat térítés ellenében szolgáltatják, ami nem felel meg a nyílt hozzáférés követelményeinek. Ide sorolható a három nagy

könyvtár konzorciuma által működtetett *Nemzeti Elektronikus Könyvtár* (www.rusnet.hu), amely csak a tagoknak nyújt nyílt hozzáférést, vagy az Arbikon regionális könyvtári konzorcium stb. Az *Állami Nyilvános Tudományos-Műszaki Könyvtár* (Gosudarstvennâ publicnâ naučno-tehničeskâ biblioteka = GPNTB Rossii) projektjei: a hazai tudományos-műszaki irodalom repozitóriumának létrehozása, az Oroszországi Tudományos-Műszaki Irodalom Közös Katalógusának fejlesztése, a szürke irodalom új, teljes szövegű állományának létrehozása a BIBKOM Központi Könyvtárellátó közreműködésével. A GPNTB nemzetközi tevékenysége is jelentős: az *International Library Information and Analytical Center* washingtoni nyílt portálján elérhetővé teszi az oroszországi könyvtárakban található, angol nyelvű tudományos-műszaki és egyéb információkat; együttműködik a British Library-vel és a német egyetemi könyvtárak szövetségével teljes szövegű tudományos-műszaki források előállításában és használatában. A FÁK-tagországok közül Ukrajnában, Üzbegisztánban, Kazahsztánban és Örményországban folynak említésre méltó munkák. A Belorusz Állami Egyetemen tesztelték a DSpace rendszert, a nyílt archívum a tananyagokból és a disszertációk autoreferátumaiból épül.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 268

Együttműködés

197/2010

DUPONT, Odile: Les réseaux français et européens de bibliothèques religieuses. – Bibliogr. lăbjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – 55. (2010) 1., p. 54-57.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Az egyházi könyvtárak francia és európai hálózata

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Egyházi könyvtár

Az utóbbi években erőteljesen fellendült a könyvtárak közötti együttműködés mind nemzeti, mind világviszonylatban. Hazai és külföldi hálózatok kapcsolódnak össze, hogy digitalizált és egyéb elektronikus kincseik özönét tárják a nyilvánosság elé, és a legkülönbözőbb módon feltárt eszközökkel bírják az olvasókat ezeknek a minőségi információknak a használatára. Feldolgozás, feltárás, digitalizálás, rekatalogizálás, archiválás és sok egyéb szakmai feladat jellemzi mindegyik ilyen kezdeményezést, amelyekből ma már a legkisebb, kevés anyagi és emberi erőforrással rendelkező egyházi könyvtárak sem vonják ki magukat.

Franciaországban már a második világháború után történtek kezdeményezések arra, hogy a katolikus egyház égisze alá tartozó gyűjtemények között meginduljon valamilyen együttműködés. Ma már hálózatokban gondolkodunk. Franciaország ezért a nemzeti könyvtár szakmai irányításával és a külföldi kapcsolatok felhasználásával több specifikus hálózatot is üzemeltet. A *Rachel* hálózat a zsidó források egyetememes gyűjteménye. A *Valdo* (<http://reseau-valdo.fr>) az európai frankofon protestáns könyvtáraké. A *Párizsi Katolikus Intézet* (ICP) a Paul Ricoeur fond ortodox görög anyagát, illetve a dominikánus Saulchoir de la Province könyvtárának anyagát kívánja így közzé tenni.

A számos hasznos kezdeményezés közül ki kell emelni néhány igen jelentőset. Az 1957 óta működő *Francia Keresztény Könyvtárak Egyesületének* (ABCF) célkitűzése az, hogy hálózatuk mindenféle egyházi kultúrát, bibliai ismereteket, a gyakorlati és elméleti egyház tanait bemutató források dokumentációját tegye közkinccsé. Alapszabályukban erre vonatkozóan számos egyházfi gondolatait idézik, és ezek iránymutatásával alapítottak szervezeteket. A *SEBE* az egyik, amely az egyházi könyvtárak közötti szakmai segítséget szervezi meg, és nagy gondot fordít az Európán kívüli kontinenseken

folyó keresztény/katolikus munka segítésére. Napjainkban különösen az Afrikában született fiatalok számára alapított katolikus könyvtárakkal törődik sokat. Az *ABSR* az egyházi tudományok könyvtárainak egyesülete a teológiai és szaktudományos munkákat segíti kétévenként szervezett szakmai konferenciákkal, képzésekkel, előadásokkal, speciális könyvkiadással. Az ezekhez az egyesületekhez tartozó katolikus könyvtárak mindegyike ma már integrált könyvtári rendszerrel dolgozik, és jelenleg azon munkálkodnak, hogy olyan portált hozzanak létre, amely a legnagyobb rendek – dominikánusok, jezsuiták, ferencesek stb. – könyvtárainak anyagait adná közre. A 2010-ben megnyitandó hálózaton mindez a felsőoktatási katolikus könyvtárak metakatalógusában realizálódik majd, amely a németek *Virtueller Katalog Theologie und Kirche*jéhez (<http://www.vthk.de>) lesz hasonló.

A már említett egyesületek az évtizedek során sokféle szervezeti változás, átalakítás után engedve az új világ új kihívásainak, 1999-ben életre hívták az európai teológiai könyvtárak egyesületeinek egyesületét, a *BETH*-et (<http://www.beth.be>), amely napjainkban 12 nemzeti egyesületet és 13 különleges vagy magánkönyvtárat tömörítő külföldi egyesületet foglal magában. Ezek között a magyarországi *EKE*, az Egyházi Könyvtárak Egyesülete is megtalálható. Nagy öröm, hogy nem csak az egyes egyházi könyvtárak, hanem egyesületeik és az őket összefogó *BETH* is egyre bővülő, gazdag információforrás a hálózaton.

(Pajor Enikő)

198/2010

KNOWLES, Jacqueline: Collaboration nation : the building of the Welsh Repository Network In: Program. – 44. (2010) 2., p. 98-108.

Együttműködő nemzet: a walesi archiválási hálózat

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Megőrzés

A tanulmány a walesi archiválási hálózatot (*Welsh Repository Network*, WRN) mutatja be, amelyben innovatív munka folyik a digitális intézményi repozitóriumok hálózatának kiépítése során. A projektet a Felsőoktatási Könyvtárak Fóruma (*Welsh Higher Education Library Forum*, WHELFF) kezdeményezte, és tizenkét felsőoktatási intézmény vesz részt benne (www.wrn.aber.ac.uk). Első szakaszát az Egyesült Királyság *Joint Information Systems Committee Repositories and Preservation Programme*-ja finanszírozta jelentős összeggel. Kiépítését 2007-ben kezdték az alábbi elvek alapján:

- legyen minden walesi felsőoktatási intézményben egy olyan működő, nyílt hozzáférésű digitális repozitórium, amely a tanulás, oktatás, kutatás és irányítás integráns részét képezi,
- legyen egy nyílt szabványokon alapuló, közös és támogató infrastruktúra, mely kompatibilis a JISC információs környezetével, és amely megkönnyíti a keresést és együttműködést a walesi intellektuális szellemi értékek elérésében és gondozásában,
- biztosítson olyan kétnyelvű interfészt, amely megfelel az 1993. évi walesi nyelvtörvény kívánalmainak,
- központi műszaki és szervezési támogatást biztosít az intézményi repozitórium létrehozásához, majd feltöltéséhez és üzemeléséhez,
- nemzeti forrásfeltáró és keresőszolgálat legyen, amely integrált hozzáférést nyújt a Walesben fontos aggregált adatokhoz, ugyanakkor a hosszú távú megőrzést és archiválást is biztosítsa.

A legelső teendő az országos műszaki infrastruktúra kiépítése volt; ennek nyomán 2009 februárjában hivatalosan is elindult a WRN működése.

Az első szakasz finanszírozási, számítástechnikai és szervezési munkáinak ismertetése után a hálózat második szakaszát (2009. április – 2011. március) is vázolja a tanulmány szerzője. A folytatást a JISC anyagi támogatása tette lehetővé,

melyet pályázati úton nyert el a WRN. Ebben a fázisban a repozitóriumokat tartalommal kell majd feltölteni. Jelenleg a doktori és mesterfokozat megszerzéséhez benyújtott disszertációk összegyűjtése (harvesting) és feltöltése folyik (a nemzeti könyvtárral és a British Library-val együttműködve), illetve az oktatók és a kutatók érdeklődésének a felkeltése, hogy tanulmányaikat archiválják. A szükséges munkaerő hiánya miatt létrejött egy központi intézmény is, a WRN Mediated Deposit Bureau a résztvevők támogatására.

Fontos esemény a projekt blog létesítése (<http://welshrepositorynetwork.blogspot.com>) mellett egy élő chat szolgálat kialakítása és az archiválással kapcsolatos ismeretek biztosítása távtanulással (www.wrn.aber.ac.uk/en/objects.html).

(Murányi Lajos)

Lásd még 217, 221, 224, 225, 231

Jogi szabályozás

Lásd 205

Könyvtárosi hivatás

199/2010

GEBOŁYŚ, Zdzisław – TRANCYGIER, Tomasz (ford.): Kódexy knihovnickej etiky vo svete. 1. časť
In: Knižnica. – 11. (2010) 1., p. 3-10.

GEBOŁYŚ, Zdzisław – TRANCYGIER, Tomasz (ford.): Kódexy knihovnickej etiky vo svete. 2. časť
In: Knižnica. – 11. (2010) 2/3., p. 104-111.

GEBOŁYŚ, Zdzisław – TRANCYGIER, Tomasz (ford.): Kódexy knihovnickej etiky vo svete. 3. časť
In: Knižnica. – 11. (2010) 4., p. 4-10.
Res. angol nyelven

Könyvtárosetikai kódexek a nagyvilágban. 1- 3. rész

Könyvtárosetika; Nemzetközi helyzetkép

A könyvtárosetikai kódexek kezdeményei 600 évvel ezelőttiek. A 17. században a francia F. G. Naude és a német G. W. Leibniz foglalkozott könyvtárosetikával, de intenzívebben csak a 19. században kezdtek beszélni a könyvtárosok etikai kötelességeiről (Denis, Schrettinger, Ebert).

A könyvtárosok alapvető erkölcsi tulajdonságai közé sorolták a rendszeretetet, igyekvést, szívéllyességet, jóindulatot, udvariasságot, segítőkészséget, türelmességet, lelkiismeretességet.

A könyvtárosetika igazi szülőhelyének az Egyesült Államokat tekintjük, ahol a 19. század második felében, a nyilvános könyvtárak tömeges alapításával a könyvtáros foglalkozás önállósult.

Az amerikai W. Plummer 1903-ban foglalta össze azokat a feltételeket, amelyek a hivatásos könyvtárosok munkájához szükségesek. 1909-ben a bostoni Ch. K. Bolton dolgozta ki az első etikaikódex-mintát, 17 tulajdonság, kötelezettség számbavételével. Amerikában és a világon is az első könyvtárosetikai kódexet az ALA 1938-ban fogadta el. Az 1931-ben Sh. R. Ranganathan által megfogalmazott könyvtári törvények is fontosak a könyvtárosok etikai kódexének a kialakulásában. A múlt század második felében gyöngült az érdeklődés az etikai kódexek iránt, amelyet néhány jeles könyvtáros élesztett újjá (1956: a svájci P. Scherer, 1959: a német J. Weder és 1960: L. Buzas, 1979: a magyar Walleshausen Gyula).

Jelenleg az IFLA foglalkozik etikai kérdésekkel, hivatalos honlapján angol nyelven valamennyi nemzet könyvtárosetikai kódexe megtalálható. 1992-ben a kérdés fontos fóruma lett a *The Journal of Information Ethics* című szakfolyóirat.

Könyvtárosok (és információs szakemberek) etikai kódexe ma 63 országban létezik, ebből 31 az európai, 11 ázsiai, 16 amerikai, 4 afrikai és 2 ausztráliai kontinensen.

A szerző valamennyi etikai kódex összetett elemzését végezte el, elsőként formai, tartalmi, terjedelmi és jogi szempontból. Mennyiségi szempontból az európai földrészen létezik a

legtöbb könyvtáresetikai kódex, többségük a 90-es években keletkezett. Európában elsőként, 1983-ban a brit könyvtárosok etikai kódexét fogadták el. Amerikában a könyvtárosok négyszer aktualizálták etikai kódexüket (1938, 1981, 1995, 2008). Az európaiak közül nem fogadtak el etikai dokumentumot a dánok, spanyolok és osztrákok. A szerzőség kérdése általában a könyvtáros egyesületekhez kötődik.

Az elnevezésben valamennyi elfogadott kódex tartalmazza a *könyvtáros hivatás etikai kódexe* kulcsszavakat. A kódex szakkifejezés csak a svéd, svájci, holland és örmény szövegekből maradt el. Sok kódex a nemzetiség megnevezését is magában foglalja (pl. cseh, észt, macedón, magyar, portugál, orosz, szlovén stb.), és szinte valamennyi rendelkezik nemzeti jelleggel. Elsősorban könyvtárosoknak készültek, de néhány országban kiterjesztették az információs szakemberek megnevezésre is.

A kódexek formai jegye a terjedelem. Általában dekalógus, tízparancsolat formában, 7-14 cikkelyben, a rövidebbek 1000-2000 karaktert (cseh, amerikai, svéd), a terjedősebbek 10000-20000 karaktert tartalmaznak (a dél- és közép-amerikaiak, portugál, japán). 20 ezer fölötti karakterszám csupán háromra jellemző (ugandai 27 ezer, magyar 26 ezer, salvadori 25 ezer). Legtömörebb a kanadai, 62 szóval és 452 karakterrel.

A kódexek szerkezetileg általában két részből állnak, a bevezetésből és a főrészből. Három típus jellemző a kódexekre: az első típus három részből áll (bevezetés, a fő részben a kötelezettségek, a befejezésben a kiegészítések és szankciók találhatóak). A második típus két részes, a bevezető után részletezik a kötelezettségeket. A harmadik típus csak a fő részt, a speciális kötelezettségeket tartalmazza.

Tartalmilag az etikai értékek számbavétele változó, de alapvető értéknek tekinthető a tárgyilagosság, pártatlanság, diszkréció, udvariasság, tisztelet, professzionalizmus, önzetlenség. Több kódexre jellemző a diszkrimináció és cenzúra elutasítása, a szerzői jogok, a szellemi szabadság, a demokrácia tiszteletben tartása. Számos

kódex részletezi a minőségi könyvtárosi hivatás elvárásait. A könyvtárosok kapcsolataiban minden kódex fölveszi a használókhoz, a dokumentumokhoz, információkhoz, az egymáshoz való viszonyt. Néhány kódex kitér a lojalitás kérdéseire is (a társadalomhoz, a foglalkoztatóhoz vagy az állami szervekhez való viszonyban).

A kódexek jogi vonatkozásaira jellemző, hogy zömmel lelkiismereti kérdés a kódexek elveinek elfogadása és betartása, amely a könyvtáros erkölcsi kötelessége. Néhány kódex megfogalmaz szankciókat a be nem tartók vagy vétkezők ellen (pl. a lengyel). A kódexek elvárásainak megsértése sok helyen a könyvtáros egyesületekből való kizárással jár. A kódexek többségének nincs jogi kötődése, a szerkesztésük, stilizálásuk mégis jogi dokumentumokra emlékeztet.

A kódexek közvetlenül a könyvtárost szólítják meg egyes vagy többes számban, a feladatokat tartalmazó mondatok megszólító, felszólító vagy feltételes módúak.

A világ etikai kódexeinek antológiája elsőként Oroszországban, 2002-ben jelent meg, mely 25 kódexet tartalmaz. A cikk lengyel szerzője és munkatársai kiadásában 66 nemzeti könyvtáresetikai kódex antológiája jelent meg a világ valamennyi földrészéről. Ez az antológia csak élő etikai kódexeket tartalmaz. A kódexek azonosítását a nemzeti zászlók szimbolizálják, a szerkesztési sorrend földrészenkénti, betűrendes. Gyűjtésük 2003-tól folyik, a kettős szerkesztőn kívül az antológiát húszfős fordítói csapat készítette, a kódexeket lengyelre fordították. Az antológiában a szerkesztők előnyben részesítették a nemzeti könyvtáros egyesületek által hivatalosan elfogadott etikai kódexeket, a megjelentetéshez engedélyüket kérték. Az antológia lengyel és angol nyelvű rezümével egészül ki.

Az etikai kódexek internetes elérhetőségei mellett a cikk végén a nyomtatásban megjelent etikai kódexek bibliográfiai adatai is megtalálhatóak, de léteznek olyanok is, amelyeket sem elektronikusan, sem nyomtatva nem publikáltak.

(Prókai Margit)

Lásd még 247

200/2010

APPLETON, Leo – SPIERS, Alex: Learning 2.0@LJMU : a Web 2.0 staff development programme In: Library + information update. – (2009) nov., p. 44-45.

Web 2.0-s személyzetfejlesztő program egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Információtechnológia; Személyzet; Továbbképzés

A liverpooli John Moores Egyetemen (LJMU) a tanulási és információs szolgáltatást összevonták a hallgatóknak nyújtott szolgáltatásokkal. Az egyesítés egyik célja az volt, hogy a hallgatók minél kevesebb ponton, minél közvetlenebbül és együtt érthessék el a számukra szükséges szolgáltatásokat.

A projekt során a 140 könyvtárost készítették fel 12 hetes tanfolyamon azoknak a technológiáknak a használatára, amelyek bevettek a hallgatók körében, illetve arra, hogy hogyan hozhatnak létre Web 2.0-s eszközökkel korszerű könyvtári-tájékoztatói szolgáltatásokat.

A Learning 2.0@LJMU Web 2.0-s személyzetfejlesztési program, amelyet használtak, 12 hetes online kurzus, amelyet az oktatásfejlesztési osztály virtuális tanulási környezetén keresztül bonyolítottak le (hogy a személyzet ugyanúgy tudja használni ezt a technológiát, mint a hallgatók). A könyvtárosok tanulócsoportokat alkottak, ezek élére egy-egy tapasztalt kollégát neveztek ki vezetőnek, egyben segítőnek. A csoport előképzettsége nagyon egyenetlen volt, de a végére mindenki el tudta készíteni e-portfolióját, azaz be tudta mutatni, mennyit gyarapodott a tudása.

Gyakorlati és eszközhasználati képzést követően rátértek az online oktatásra multimédiás eszközökkel. A csoport kommunikációját blog, wiki és Facebook csoport formájában bonyolították le.

A kurzus tematikájában egyebek mellett a következők szerepeltek: Blackboard, E-Portfolio, Web 2.0, blogok, RSS, wikik, fotók és videók megosztása, közösségi kommunikáció.

A kurzust a résztvevők 97%-a jónak vagy kiválóan minősítette. Korábban csak 50%-uk érezte magát jártasnak a Web 2.0-s megoldások és az információtechnológiával segített tanulás területén, ez a szám 96%-ra nőtt a tanfolyamot követően.

(Hegyközi Iлона)

201/2010

CHAIN-NAVARRO, Celia – MUÑOZ-CAÑAVATE, Antonio: Information science courses and the graduate job context in Spain. – Bibliogr. 20 tétel In: Education for information. – 27. (2009) 2/3., p. 115-126.

Könyvtár- és információtudományi tanulmányok és munkahelyek Spanyolországban

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Munkabér, alkalmazás

A szerzők, a murciai egyetem információs és dokumentációs, valamint az extramadurai egyetem könyvtártudományi és dokumentációs tanstékének munkatársai a spanyol helyzetről adnak átfogó és kritikus képet. Spanyolországban a felsőfokú könyvtárosképzés közel harminc éve folyik. Történeti pillanat lenne a mai: az információs társadalomban e szaknak kellene a legnépszerűbbnek lennie, mégis folyamatosan csökken a beiratkozott hallgatók száma. A szakmai vitafórumon (*IweTel = Information World en Español*) sokan kritizálják az egyetemi oktatást, mert nem reagál a legújabb szakmai fejleményekre és követelményekre. Eddig már több tanulmány is foglalkozott egy-egy részkérdéssel, azonban a szerzők komplexebb képet kívánnak adni a jelenlegi helyzetről.

1978-ban lett egyetemi diszciplína a könyvtár- és információtudomány; 1981-ben jelent meg a minden egyetemen kötelező tanterv, s a hároméves képzés után lehetett diplomát sze-

rezni (diplomados en biblioteconomía). Ezt megelőzően nem volt egyetemi szintű, csak gyakorlati jellegű képzés (csak az *Escuela de Diplomaticaban* folyt szakképzés 1856 és 1900 között, majd 1915-ben megalakult Katalóniában az *Escola Superior de Bibliotecàries*, ahol leendő könyvtárosnőket készítettek fel a népkönyvtárakban végzendő munkára.

Először Barcelonában (1982-1983) létesült egyetemi tanszék, majd Granada (1983-1984), Salamanca (1987), Murcia (1988), Zaragoza (1989), Madrid (Carlos III és Complutense, 1990), León (1991), Extramadura (1994), San Pablo-CEU (1994), La Coruña és Valencia (1996), majd Vic (1998) következett.

1992-ben a magasabb fokozat, a bachelor cím (*licenciatura en documentación*) megszerzése is lehetővé vált azok számára, akik már diplomát szereztek a hároméves könyvtáros szakon. (Másmilyen alapvégzettséggel is be lehetett iratkozni, bizonyos kiegészítő kurzusok elvégzése után.) Ezt a képzési formát az 1994-1995-ös tanévben az alcalai, a madridi (III. Károly), a granadai és a salamancai egyetemen vezették be; később több egyetem csatlakozott hozzájuk, így a madridi Complutense (1996), az extramadurái, a valenciai műszaki egyetem (1997), a barcelonai Autonoma és Oberta egyetem (1999), végül a La Coruña-i egyetem (2003). Az első három év után könyvtárban, levéltárban és információs központokban helyezkedhettek el a végzettek, míg a magasabb fokozattal rendelkezők intézményvezetők lehettek.

Jelenleg Spanyolországban is átalakulóban van a felsőoktatás a bolognai nyilatkozat (1999) nyomán, és a fenti két fokozatot is egyesíteni kell majd (ez lesz a „*grado en información y documentación*”).

A múlt és a jelen felvázolása után a szerzők a felsőfokú könyvtárosképzés gondjait és következtelenségeit elemzik, majd kitérnek a diákok érdeklődésének visszaesésére és az elhelyezkedés problémáira, viszonylag pontos statisztikai adatokkal illusztrálva a végzettek elhelyezkedését a különböző szektorokban és munkahelyeken.

Az összegzésben a szerzők leszögezik, hogy

a tudás- és információmenedzsment oktatása még mindig nem nyert polgárjogot az egyetemi tantervekben, ugyanakkor megállapítják, hogy az információs társadalom intézményeiben már alig találhatók információs rendszerrel foglalkozó részlegek, mivel szinte az egész intézmény egy információs rendszer: így a végzett könyvtár szakosok alkalmazása mindenütt kívánatos lehet.

(Murányi Lajos)

202/2010

GRUCA, Anna N.: E-learning in academic libraries. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 15. (2010) 1., p. 16-28.

Az e-learning és a lengyel felsőoktatási könyvtárak

Felsőoktatási könyvtár; Számítógép-hálózat; Távoktatás

Az e-learning a távoktatás egy viszonylag új, a digitális technológián alapuló formája. A cikk szerzői szűkebb értelemben, mint „webalapú oktatás”, azaz „online tanulás-tanítás” használják a fogalmat. Az e-learning nem csupán a távolról elérhető információforrások oktatási célú használatát jelenti, hanem az oktatás internetes alapokon történő megszervezését, ily módon új alapokra helyezi az ismeretek elsajátítását. Az oktatási folyamatban a tanár szerepe az ismeretforrások elkészítése, összegyűjtése és az ismeretsajátítás folyamatainak megszervezése. Ezután a tanár szerepét a rendszer veszi át, lépésről lépésre vezetve a hallgatót, aki végül egy interaktív teszt formájában adhat számot az elsajátított ismeretekről. Egy másik e-learning modell szerint a tanár virtuális vezetőként funkcionál, így a rendszer csupán az oktatás médiuma, s nem tölti be a tanár szerepét. Az alkalmas e-learning modell kiválasztása az oktatott tárgytól és a célfelhasználóktól függ.

Könyvtári környezetben több lehetőség is kínálkozik az online oktatás alkalmazására. Mindenekelőtt maguk a könyvtárosok is rászorulnak, hogy

folyamatosan fejlesszék tudásukat, megismerjék az új technológiákat s az azokban rejlő lehetőségeket. Másodsorban az e-learning alkalmazható lehet a használóképzésben: az adatbázisok, online katalógusok használatának oktatásában, illetve igencsak fontos szerepet tölthet be az információs műveltség (information literacy) terjesztésében, akár a könyvtárosképzésbe beágyazódva, akár különálló (online) tanfolyam formáját öltve. Az e-learning könyvtárosképzésben történő alkalmazásának kétségtelen előnye, hogy valamelyest tehermentesíti az oktatókat, s akár fel is válthatja a hagyományos oktatást, nem utolsósorban megkönnyítve a mozgásukban korlátozottak részvételét a képzésben.

Egy felsőoktatási könyvtár sokféle módon profitál a távoktatásnak ebből a formájából: felkészültebb személyzetre tesz szert, valamint nyílt tanfolyamai révén szolgáltatásait (pl. adatbázisok) is népszerűsítheti, egyre több felhasználót nyerve meg magának.

A lengyel oktatási rendszer egyelőre kevésbé fogadja be az oktatásnak ezt a formáját, de pozitív példák azért léteznek. Utóbbiak között említendők az e-learning elterjedésének támogatását célzó egyesületek, vagy a lublini Maria Curie-Skłodowska Egyetem „Lengyel Virtuális Egyetem” projektje, amely nyílt „e-tanfolyamokat” kínál, továbbá a Varsói Egyetemen és a Varsói Műszaki Egyetemen is létezik e-learninggel foglalkozó központ.

A lengyel felsőoktatási könyvtárak jelenleg egy hibrid modellt alkalmaznak: tevékenységüknek csupán egy részét helyezik ki a virtuális térbe. Az e-learning jelentősége ugyanakkor egyre inkább tudatosul a lengyel könyvtáros társadalomban. Egyik tipikus alkalmazása az adatbázisok, digitális gyűjtemények és szolgáltatások megismertetése a felhasználói közösséggel. Egyelőre viszonylag kevés felsőoktatási könyvtárban van online távoktatási lehetőség, a kezdeményezések legtöbbször a könyvtárosoktól származik. Egyesek szerint az e-learning terjedésének gátja a nem megfelelő felkészültséget nyújtó könyvtárosképzés, valamint továbbra is elkerülhetetlen marad majd a könyvtárak fizikai

felkeresése, a felhasználókkal való közvetlen találkozás.

Lengyelországban az e-learning kategóriájába sorolható a könyvtárosok online források felhasználásával történő önképzése, illetve mindenképp említésre méltó a három modulból felépülő professzionális online könyvtáros kurzus, a Bibweb.

A használóképzés Lengyelországban több egyetemen az oktatási program részét képezi. Nem tekinthető szigorú értelemben e-learningnek, amikor külön adatállományokban tárolt felhasználói útmutatások (online guides) állnak csupán az olvasók rendelkezésére. Vannak azonban természetesen speciális weboldalak interaktív elemekkel, illetve oktatóanyagokkal, amelyek célzottan az újonnan beiratkozó olvasók számára készültek. A lengyel könyvtárak esetében egyelőre a passzív tanulási forma a támogatottabb, s nem a készségek fejlesztésére fektetik a hangsúlyt.

Ha a hagyományos oktatási modell helyett e-learningben gondolkodunk, lépést kell tartanunk a technológia fejlődésével. A Maria Curie-Skłodowska Egyetem például a Second Life világában is felépítette könyvtárát, amelyben virtuális körsétát tehetnek a látogatók. Hasonlóképpen idővel a használóképzésben is egyre inkább tért kellene hódítani az online prezentációk és oktatófilmek alkalmazásának olyan területeken is – mint például a katalógushasználat oktatása –, amelyeken eddig hagyományosan az olvasók közvetlen instruálása volt az elterjedt tanítási mód.

(Dancs Szabolcs)

203/2010

LASKOWSKI, Mary S.: A media librarian's education : an assessment of the availability and need for specific training in media librarianship issues and practice. – Bibliogr. In: Library trends. – 58. (2010) 3., p. [391]-401.

A médiakönyvtárosok (az AV-gyűjteményt kezelők) képzése

Audiovizuális gyűjtemény; Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Munkakör; Tanterv, óraterv; Továbbképzés

A cikk két kutatás eredményeiről számol be. Az első egy országos felmérés, amely az AV-gyűjteményekkel (médiával) foglalkozó könyvtárosok oktatási hátterét és jelenlegi munkakörét térképezi fel. A második egy webanalízis, amely értékeli az akkreditált könyvtár- és információtudományi kurzusok médiával kapcsolatos tananyagának összetevőit. A következtetések alátámasztják azt a közhiedelmet, miszerint az AV-gyűjteményekkel foglalkozó könyvtárosok képzésük nagyobb részét a munkahelyükön kapják meg.

(Autoref.)

204/2010

MIKA, Joseph J. – RABINA, Debbie: Signifikante Unterschiede in der Ausbildung : Zehn Dinge, die Sie über das Studium der »Bibliotheks- und Informationswissenschaft« in den USA wissen sollten In: BuB. – 62. (2010) 3., p. 218-223.

Jelentős különbségek a képzésben: az amerikai könyvtárosképzést jellemző tíz fontos sajátosság

Könyvtárosképzés -felsőfokú

Az Egyesült Államokban folyó könyvtárosképzés sok tekintetben karakterisztikusan eltér a németországi gyakorlattól. Nem mindegyik egyetem „Master” szintű képzését akkreditálja az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA). Az ALA szakértői bizottságai több szempont alapján felülbírálják az egyetemeken folyó könyvtárosi, informatikusi Master képzés színvonalát, s ennek alapján döntenek. Jelenleg az Egyesült Államokban és Kanadában 62 akkreditált könyvtárosi képzés folyik. Az akkreditáció az egyetemekre nézve nem kötelező, mégis törekednek annak megszerzésére, mert az a hallgatók elhelyezkedésénél előnyt jelent.

Az Egyesült Államokban folyó könyvtárosképzés

további sajátosságai:

1. A Master képzésben való részvétel drága: az állami egyetemeken 10 ezer dollár, a magánegyetemeken 30 ezer dollár körüli összeget kérnek tandíjként a magiszterképzés egész tartamára.
2. A Bachelor szintű könyvtárosképzés a college-okban történik, az egyetemeken csak Master szintű képzés van. Az Egyesült Államokban csak Master képesítéssel lehet valaki könyvtáros. Doktorandusz képzés 29 egyetemen folyik.
3. Az amerikai Master képzés központjában az elméleti ismeretek állnak.
4. Számos egyetem nyújt speciális iskolai könyvtárosi (School Library Media Specialist) képzést is. Az iskolai könyvtárosoknak könyvtárosi informatikusi Master szintű képzettséggel, valamint pedagógiai képesítéssel kell rendelkezniük, az utóbbit általában Bachelor szinten szerzik meg.
5. A Master képzésben oktatóknak kutatómunkát kell végezniük, és tudományos publikációkat kell megjelentetniük, ennek érdekében az oktatásra fordított idejük mérsékeltebb.
6. Elterjedt a távoktatás. Egyes egyetemek komplett online távoktatást folytatnak, mások az online és a személyes oktatási forma kombinációját alkalmazzák.
7. A könyvtárosi, informatikusi Master végzettség mellett lehetőség van egy másik szakterületen is vagy hasonló végzettséget, vagy speciális kvalifikációt szerezni. A kettős végzettség esetében a két Master vizsgához kevesebb kredit szükséges, mint a két vizsga külön-külön folyó megszerzéséhez.
8. A tudományos intézményekben dolgozó könyvtárosok az egyetemi oktatókéval azonosan előnyös (felbonthatatlan) státust nyerhetnek el, ennek feltétele a kutatómunka és a szaklapokban megjelenő tudományos publikációk.
9. Minden szemeszterben megkérlik a hallgatókat a kurzus értékelésére. A hallgatók értékelései befolyásolhatják a tanárok telje-

sítményének a megítélését: előnyösen vagy hátrányosan hathatnak pályafutásukra. Az oktatás ezért hallgatóra orientált.

10. A kötelező alaptárgyak: bevezetés az információtudományba, információs szolgáltatások és források, tudásszervezés, igazgatás és menedzsment, információtechnológia és keresési stratégiák. Ezenkívül a Master kurzusok 2-60 szabadon választható tárgyat kínálnak.

(Katsányi Sándor)

Szabványok, normatívák

Lásd 271

Egyesületek

Lásd 197

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

205/2010

SKARSTEIN, Vigdis Moe: The Bookshelf : digitisation and access to copyright items in Norway In: Program. – 44. (2010) 1., p. 48-58.

A Könyvespolc: szerzői jogi védelem alá eső művek digitalizálása és a hozzáférés biztosítása Norvégiában

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Nemzeti könyvtár; Szerzői jog

2009. május 27-én indult a Norvég Nemzeti Könyvtár (a továbbiakban: NNK) legújabb digitális szolgáltatása, a Bokhylla.no (*A Könyvespolc*). Ez szerzői jogi védelem alatt álló dokumentumokhoz biztosít hozzáférést; három év múlva már 50 ezer könyv lesz elérhető a könyvtár honlapján (norvég IP-címről). Az induláskor az állományban tizennégyezer szerepelt az 1990-es évek terméséből, valamint 3500 ko-

rábban kiadott könyv. A projekt célja a norvég irodalom bemutatása, és emellett – elsősorban az interneten található angol nyelvű információk révén – a norvég kulturális és irodalmi örökség népszerűsítése is. (A honlap norvég nyelvű: www.nb.no/bokhylla.)

Az elektronikus gyűjteményben szerző, cím, szavak, szöveg és idézetek szerint is lehet keresni. Az 1. ábra Ibsen *A nép ellensége* (En Folkefiende) című darabjának dr. Stockmanjának szavaira való keresés eredményét mutatja be: „*Flertallet har aldri retten på sin side*” (vagyis kb. *a többségnek soha sincs igaza*). A találatra kattintva megjelenik az alap metaadat, s ha rákattintunk a darab URL-jére, megjelenik az oldal is, ahol a szóban forgó idézet található.

A projekt háttéréül az NNK-nak a *Kopinorral* kötött megállapodása szolgál, mely közel harminc jogtulajdonos érdekeit képviseli. (A tárgyalásra a kulturális tárca hatalmazta fel a könyvtárat kísérleti jelleggel, hogy kialakítsák a szerzői jogvédelem eső dokumentumok használatáért a jogtulajdonosoknak fizetendő díj rendszerét és alapelveit.)

A Bokhylla-projektben azok a nyomtatott könyv-

vek szerepelnek, amelyek 1790 és 1799, 1890 és 1899, valamint 1990 és 1999 között jelentek meg, köztük a külföldi irodalom fordításai is. Az említett megállapodás szabályozza a szerzői jogi védelem alá eső dokumentumokat, és nagyjából 50 ezer könyvre vonatkozik (művenként átlagosan 185 oldalra).

A Bokhylla előtt már a *Magas Észak* (High North) projektben is hatezer jogvédelem alá eső könyvet szolgáltatott az NNK az interneten. Az itt szerzett tapasztalatok nyomán hozta létre a kulturális tárca azt a csoportot, amely a jogkezelőkkel kötendő megállapodásra tett javaslatot. A Digitális Nemzeti Könyvtár kialakításával kapcsolatban a szerző áttekinti az általános szempontokat, majd elemzi a *Modern kötelempéldány-törvény*ből eredő lehetőségeket és tennivalókat, végül pedig vázolja a tervszerű digitalizálási teendőket (dokumentumtípusokra is lebontva a mennyiségi adatokat – majdnem 17 millió egységről van szó!), érinti a megrendelésre készült digitális könyvek és a prioritás kérdését is.

Az NNK digitális archívumának létrehozása nagyon fontos kérdés, s ezzel kapcsolatban a következő stratégiai döntések születtek: (1) legyen hosszú távon a norvég társadalomban a digitális dokumentumok megbízható tároló helye, (2) biztosítson helyet más intézmények számára is (pl. kiadók és hírlapok számára), (3) találjon az együttműködéshez stratégiai partnereket.

A tanulmány befejező része kitér a projekt lebonyolításával kapcsolatos problémák és megoldások ismertetésére. Leszögezi pl., hogy a jogvédelem alatt álló könyvek digitalizálása az NNK-ban folyik (ez olcsóbb, mintha külső céggel végeztetnék el); a mikrofilmek és hírlapok esetében az utóbbi mellett döntöttek. Problémák az alábbi területeken jelentkeznek: (1) a technikai minőség, (2) a kulturális örökség minél nagyobb részének hozzáférhetővé tétele (pl. keresőgépek révén), (3) a szétszórás pedagógiája, (4) a szerzői jog és a használók, vagyis a jogdíjak (gyakorlati kérdései).

Számos fontos kérdésre ad majd választ a projekt: online fogják-e olvasni a könyveket vagy

letöltik, mit keresnek, milyen gyakran stb. A digitális szolgáltatások jövőjének számos kérdése és a könyvtárak szerepe is tisztázódik a jövőben.

(Murányi Lajos)

Lásd még 234, 272

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 202, 213, 219, 235, 239, 242, 244, 249, 250, 251, 252, 255, 256, 260, 261, 266, 273

Közművelődési könyvtárak

206/2010

HERNON, Peter – ALTMAN, Ellen: Embracing change for continuous improvement : in a period of transition, libraries must redevelop their services to create loyal customers In: American libraries. – 41. (2010) 1/2., p. 52-55.

Az állandó jobbítás legyen a cél: a szolgáltatások fejlesztése a hűséges olvasókért

Feladatkör; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

A fejlődés változásokkal jár. Nem minden változás jelent fejlődést, de a fejlődéshez változásokra van szükség. A közelmúlt a könyvtárak számára néhány váratlan változást hozott, melyhez a legtöbben jól alkalmazkodtak, mint ahogy az új technológiák nyomán keletkezett kihívásokhoz is, s itt az ideje az olvasószolgálat továbbfejlesztésének.

A szerzők azokat a problémákat szedték csokorba (9 csoportban), melyekkel a közkönyvtáraknak számolniuk kell, és ha szükséges, meg is kell oldaniuk.

Erősíteni kell az adott településen betöltött szerepüket, átalakítani szolgáltatásaikat, feladatai-

kat, de lényeges a könyvtári személyzet felkészültségének a javítása, gondjainak (pl. a stressz, frusztráció, kiégettség stb.) megoldása is. A recesszió miatt mindenütt csökkenek a költségvetések, számos negatív következményt okozva (a gyarapításra fordítható összegek megcsappanása, munkaerőhiány, többletmunka stb.), de ez új megoldásokra is ösztönzi a könyvtárakat.

Fontosak a statisztikai adatok is, melyeket régóta gyűjtenek a könyvtárak; ezek többnyire rögzítik a tényadatokat és a teljesítményt, de nem adnak képet a használóközpontú eredményekről a szolgáltatások minőségét vagy a rendezvényeket illetően. (Pl. hányan jutnak munkához azok közül, akik a könyvtár életrajzkészítő vagy hasonló szolgáltatását igénybe vették; javult-e azoknak a gyerekeknek az olvasási szintje, akik a nyári olvasóprogramban vettek részt?) Az adatgyűjtésnek azokra a pozitívumokra kell koncentrálnia, amelyek a közösség javát szolgálják. (Több amerikai könyvtár jelentésében szerepel például, hogy adott évben a költségvetésben kapott egy dollárért hány dollárt kaptak a polgárok a könyvtártól.) Fontos, hogy az adatok soha ne legyenek egysíkúak.

A cikk felhívja a figyelmet a *Dugan-Hernon-Nitecki* szerzőhármasnak a könyvtári statisztikai adatok új szempontú vizsgálatáról írt könyvére (*Viewing library metrics from different perspectives*, 2009), amelyben négy szempontból vizsgálják az adatokat: a használó a könyvtár életében, a használó és a könyvtár az intézmény életében, a használó és az intézmény a könyvtár életében, a könyvtár és az intézmény a fenntartó életében. Némelyik adatsor alkalmas a könyvtár értékeinek és teljesítményének illusztrálására is, részben azért, hogy megmutatja, milyen hatást gyakorol a felhasználókra.

A siker egyik kulcsa a hűséges olvasók megtalálása és szolgálata; sokkal könnyebb őket megtartani, mint újakat toborozni! A rendszeres látogató biztosan támogatni fogja a könyvtárat. A szolgáltatások jelentik a könyvtár hajtóerejét, ezért fontos, hogy víziónk legyen a majdani szolgáltatásokról, mégpedig a használók igényei szerint, elégedettségükre ügyelve. Azt

kell folytatni, amit a könyvtár jól vagy kiválóan tud. Az esetleges hiányok azonosítására és a változtatásra jók az ún. kvadráns-listák (www.countingopinions.com).

A forráshiány gyakori ellenérve a könyvtárosoknak, amikor új szolgáltatások kerülnek szóba. Erre hivatkoznak a fenntartók is, amikor nem adnak több pénzt, az ok pedig az, hogy nem akarják a változást, vagy az a véleményük, hogy a könyvtár nem érdemel annyit, mint a tűzoltók vagy a rendőrség...

Fontos azonban, hogy a könyvtárvezetők tisztában legyenek azzal, milyen az olvasók demográfiai összetétele, és milyen gyakran látogatnak a könyvtárba, milyen dokumentumokat preferálnak meglévő információs szokásaik alapján, és mit használnak jelenleg, hogyan ítélik meg a könyvtár munkáját (pl. gyorsaság, segítőkészség, udvariasság, megbízhatóság és figyelem). Ezek az ismeretek elengedhetetlenek a könyvtár célzott és sikeres munkájához (marketingstratégia, a gyűjtemény súlypontjainak kialakítása stb.), mint ahogy a folyamatos értékelés és a visszajelzések figyelembevétele is, hiszen *a könyvtár teljesítményét mindig az olvasók élik (és ítélik) meg.*

(Murányi Lajos)

207/2010

LÄMSÄ, Kari: Kiehtovia konseptaja In: Kirjastolehti. – 102. (2009) 1., p. 16-17.

Egy helsinki könyvtár vonzóan fiatalos koncepciójáról

Ilfúsági olvasó; Könyvtárpropaganda; Rendezvény; Szabadidő eltöltése; Városi könyvtár

A Kirjasto 10 nevű helsinki könyvtár, becenevén, a Kympi, azaz a „Tíz” a kulturális események, elsősorban a fiatalok alkotó lendületének és fellépési lehetőségeinek új színtere kíván lenni a finn főváros szívében.

„Nagyon sajnáljuk, de ebben a könyvtárban Ön nem tapasztal majd csendet” – ehhez hasonló

mondatokat kell a helsinki Kympi személyzetének mostanság gyakran elismételnie.

A cikk témája az az új koncepció, amely mentén a könyvtár kulturális és egyéb eseményeket állított működése homlokterébe. Ennek megfelelően zenei események, vitafórumok, kiállítások, találkozók, sőt a privát találkahely lehetősége a főbb okok, ami miatt a látogatók felkeresik a szóban forgó helsinki könyvtárat.

A könyvtár ugyanis a kulturális rendezvények befogadásán túl azt a célt fogalmazta meg, hogy helyszínül szolgáljon ezen eseményeknek már a megvalósítás fázisában az alkotó folyamattól egészen a bemutatkozásig. Ez az újszerű működési koncepció esetenként bizony hangos tevékenységekkel jár, de legalább a könyvtár élményekben gazdag közösségi térré változott.

A könyvtár felszerelése is újszerű, rendelkezik olyan könnyen mobilizálható, gördülő bútorzattal, elektromos kábelekkel, csatlakozási lehetőséggel, számítógépekkel stb., amelyekből a látogatók saját maguk kialakíthatják alkotói kuckóikat, ott, ahol éppen szeretnék, egyedül vagy éppen a társakkal együtt. A könyvtártól ki lehet kölcsönözni a különféle segédeszközöket, hogy saját használatra kialakíthassák munkaterepüket. Szkennerek, memóriakártya-leolvasók, DVD-lejátszók, fejhallgatók és egyéb audiovizuális eszközök állnak a látogatók rendelkezésére. A könyvtárnak saját médiaterme és stúdiója van. Ezenkívül lehetséges hangszereket is kölcsön venni. A kezdők részére díjtalan stúdióképzéseket szerveznek az intézményben. Ha pedig egy zenész vagy egy együttes a könyvtárban veszi fel zenei anyagát, ennek demo-változatát ott kell hagynia a könyvtárban, hogy mások is hallgathassák a zenei produktumot. Amennyiben a zenei formáció már olyan szintre kerül, előjegyeztetheti magát a házban belüli nyilvános fellépésre.

A könyvtár arra is külön hangsúlyt fektet, hogy maguk a színterek is könnyen mobilizálhatók legyenek. Például a központi színtér, a „Stage” mobil polcok segítségével pillanatok alatt kiállítóhelyből koncertteremmé változhat át.

Ez a teljességgel felhasználóbarát koncepció

egészen másfajta tudást tételez fel a könyvtár személyzetétől is. Nem elég, ha a könyvtár csupán eszközöket és helyet biztosít a rendezvényekhez. A személyzetnek jártasnak kell lennie a hang- és képrögzítésben, és a világosításhoz is értenie kell. A koncertek és más rendezvények lebonyolítása is sajátos szaktudást igényel.

Esténként klubok is működnek a házban, ahol úgynevezett DJ-k szolgáltatnak kedvelt zenéket a könyvtár gyűjteményéből, és a klubtagok és látogatók táncrea is perdülhetnek a kiköleszöngött kedvenc lemezek dallamára, de új számokat is kikereshetnek a könyvtár DJ listájáról. Mindenközben a személyzet képből és hangból is rögzíti az eseményeket, hogy a könyvtár más részlegeiben is megtekinthetők legyenek az alkalmak. A számítógépes játékok barátai is kedvükre szórakozhatnak a könyvtárban, megmutatva tudásukat a nekik fenntartott helyiségekben.

Ez a könyvtár egyértelműen elsősorban a fiatalok számára kínál vonzó és „csábító” programokat. Minden program látogatókártyával/olvasójeggyel ingyenesen elérhető. A Tízben havonta több tíz új belépőkártya lel gazdára. Az új látogatóközönség nagy részének azelőtt soha nem volt igénye a könyvtár, a regisztrált könyvtárhasználók átlagéletkora jelenleg 30 év alatti. A könyvtár időnként felvet aktuális témákat, amelyek nagy érdeklődést váltanak ki a fiatalok körében, és amely fantáziájukat is képes megmozgatni.

Évente sok száz hazai és külföldi, könyvtári és kulturális területen működő szakember, építész, politikus, informatikus a vendége az intézménynek, ismerkedve a könyvtár, a helsinki „Tíz” vadonatújnak számító programjaival és koncepciójával. (További információk:

<http://www.lib.hel.fi/en-GB/kirjasto10/>)

(Kránitcz Lászlóné)

208/2010

PILZER, Harald: Schrumpfen und überleben? : zur schwierigen Lage der Grossstadtbibliotheken in Nordrhein-Westfalen In: BuB. – 61. (2009) 11/12., p. 796-799.

Észak-Rajna-Vesztfália nagyvárosi könyvtárainak nehéz gazdasági helyzete

Gazdálkodás -könyvtárban; Könyvtárépület -közművelődési; Nagykönyvtár; Városi könyvtár

Észak-Rajna-Vesztfália nagyvárosainak könyvtárai (Köln, Dortmund, Duisburg, Essen stb.) eddig élenjárók voltak és példaként szerepeltek a német könyvtárak előtt. Most a pénzügyi krízis németországi utóhatásai ezeket is utolérték.

A tartományi belügyminisztérium alá tartozó, a települések ellenőrzését végző Közigazgatási Hivatal Észak-Rajna-Vesztfália huszonhárom nagyobb városát megvizsgálva tizenkilencet pénzügyileg súlyos helyzetben talált. A vizsgálat szerint a városok kritikussá vált anyagi helyzetén segítene a zeneiskolák, a népfőiskolák és a városi könyvtárak kiadásainak csökkentése. Ami a könyvtárakat illeti: ezekre a vizsgált városok évente lakosonként átlagosan 8,73 eurót fordítanak, a legmagasabb összeg 13,87 euró volt, a legalacsonyabb 5,58 euró. Ez az egyenlőtlenség azonban – a Hivatal szerint – sérti a polgárok esélyegyenlőségét. Mivel a városi könyvtár 5,58 euróból is fenntartható, a Közigazgatási Hivatal azt javasolja, hogy a tartomány városai egyöntetűen csökkentsék le a könyvtárakra fordított költséget lakosonként 5,58 euróra, a megtakarított összeget pedig fordítsák pénzügyi egyensúlyuk visszaállítására. A költségvetésnek ez a javasolt módosítása a jelenlegi átlaghoz képest 36%-os csökkentést jelent, amit csak fiókkönyvtárak bezárásával, a bibliobuszok eladásával, a nyitvatartási idő rövidítésével és a személyzet leépítésével lehet elérni.

A Hivatal javaslatai ajánlások, nincs jogi hatályuk, a városok többsége mégis tanácsosnak tartja elfogadásukat.

A könyvtárak helyzete azonban korántsem egy-

értelmű. Észak-Rajna-Vesztfáliában új tartományi könyvtári törvény van készülóban, s ha ez nem is fog normatív előírásokat tartalmazni, olyan feladatokra kötelezi a könyvtárakat, melyek teljesítése nem engedi meg a leépítést, sőt fejlesztést követel. Másrészt a takarékoskodás éveiben is folyik a könyvtárépületek fejlesztése. Például Duisburgban és Oberhausenben, egyaránt a Hivatal javaslatainak megfelelő szigorú takarékosági intézkedések sújtják a kulturális intézményeket, mégis mindkét helyen korszerűsítették a városi könyvtárat, Krefeldben és Müllheimben új modern központi könyvtár nyílt meg, Hamm városa pedig követni fogja őket, Bielefeldben ki fogják bővíteni a központi könyvtárat. A központi könyvtáraknak ez a növekedése azonban a városok jelenlegi gazdasági helyzetében a fiókkönyvtárak megszüntetését vonja maga után, hivatkozva a jól kiépített városi közlekedés adta lehetőségekre. Ezzel azonban sok helyen elvész egy-egy városrész egyetlen nem kommerciális közösségi tere, a városrész egyetlen stabil kulturális pontja, és megszűnik a helyhez kötöttek ellátása is.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 194, 244, 264, 267

Tudományos és szakkönyvtárak

209/2010

BENEDETTI, Amedeo: Le grandi biblioteche tedesche in Italia. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 49. (2009) 4., p. 545-562.

Nagy német könyvtárak Olaszországban

Külföldön fenntartott könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

Olaszország négy legnagyobb német könyvtára komoly múltra tekint vissza. A *Deutsches Archäologisches Institut Rom* (Római Német

Archeológiai Intézet) 1828-ban, könyvtára a következő évben alapult, könyvtárosa már 1834-ben volt.

1871-ben az *Istituto di Corrispondenza Archeologica* lépett be az új német birodalom tudományos intézményeinek sorába mint a berlini archeológiai intézet római részlege. Könyvtára 1874-ben egy kb. 2500 kötetes klasszika-filológiai gyűjtemény megvásárlásával indult fejlődésnek.

1888-ban elsősorban a XIII. Leó pápa által a kutatók számára frissen megnyitott Vatikáni Levéltár vonzerejének köszönhetően megjelent Rómában az *Istituto Storico Prussiano* is. 1897-ben a humanizmus és a reneszánsz iránt érdeklődő német tudósok egy csoportja Firenzében megalapította a Firenzei Művészettörténeti Intézetet (*Kunsthistorisches Institut in Florenz*). Az új intézetnek 1899-ben már 1900 kötet könyve és 5000 képből álló gyűjteménye volt, a német kormány 1902-től folyamatosan segítette a könyvtár fejlesztését.

A négy nagy német kulturális intézmény közül utolsóként a *Bibliotheca Hertziana* jött létre 1913-ban Rómában, a szenvedélyes műgyűjtő Henriette Hertz hagyatékából, eredetileg a reneszánsz és barokk Róma kutatására, később érdeklődését kiterjesztette a középkori Itália művészetére is.

A két világháború az intézményekben és gyűjteményeikben károkat nem okozott, „csak” a felügyelet és a tulajdonjog változott időnként. Már 1945-ben megindultak a törekvések annak érdekében, hogy a németek visszakapják intézményeiket, illetve, hogy azok visszatérjenek Olaszországba. Mindezek nyomán ma a *Deutsches Archäologisches Institut* könyvtára kb. 210 ezer kötetes (és közel kétezer, köztük 1115 kurrens folyóiratot tartalmaz). Közel 280 ezer fényképe pedig a Mediterráneum és a Közel-Kelet legnagyobb európai archeológiai dokumentumgyűjteménye.

A porosz történeti intézet (mely 1937-ben kapta az *Istituto Storico Germanico* nevet) 2002-ben a külföldi német humán tudományi intézetek (*Deutsche Geisteswissenschaftliche Institute im Ausland*) alapítványának szerves részévé

vált. Könyvtára 158 ezer kötetes, 645 kurrens periodikával, valamint mintegy 50 ezer kötetes, 395 folyóirattal rendelkező zenetörténeti különgyűjteménnyel.

A *Bibliotheca Hertziana*, miután visszakerült német tulajdonba, 1953-ban nyílt meg ismét. Állományában 17 ősnymtatvány, 856 16. századi nyomtatvány, 273 ezer modern könyv, 2500 periodikum (1108 kurrens) található, az állomány kb. fele olasz kiadvány. 760 ezer darabból álló fényképgyűjteménye évente 10-15 ezer darabbal gyarapodik. A fényképek 1994 óta épített adatbázisa évente 10-13 ezer új képpel bővül, jelenleg kb. 140 ezer tételt tartalmaz.

A *Kunsthistorisches Institut in Florenz*et 1953-ban kapta vissza Németország. 1964-ben egy alapítványi támogatással vásárolt firenzei „palazzóba” költözött az intézet, 1966-ban az Arno áradásakor könyvtára kisebb mértékben károsodott (kb. 10 ezer kötetet kellett restaurálni). Ma a könyvtár állománya 240 ezer kötetet, 2600 periodikumot (kb. 1000 kurrens) tartalmaz. A könyvtártól független a több mint félmillió felvételt tartalmazó fototéka.

(Mohor Jenő)

210/2010

MEINHARDT, Haike: Brauchen wir die Renaissance der Forschungsbibliothek? : ein Beitrag zu einer bibliothekstypologischen Diskussion In: BuB. – 61. (2009) 11/12., p. 816-820.

Res. angol és francia nyelven

Szükség van-e a tudományos könyvtár újjászületésére? Hozzászólás egy könyvtártipológiai vitához

Általános tudományos könyvtár; Könyvtártipológia; Kutatás információellátása

A kutatókat kiszolgáló tudományos könyvtár (Forschungsbibliothek, research library) fogalma a német könyvtárügyben az utóbbi időkben megváltozott és modernizálódott, de részben ma is eltér az angol amerikai nyelvterületen használttól.

Németországban Bernhard Fabian 1983-ban fejtette ki a „*Könyv, könyvtár és a szellemtudományi kutatás*” c. könyvében e témáról a nézeteit. „A könyvtár – írta – a szellemtudományi kutatás központi intézménye, mivel e területen az eredeti szöveg mint a kutatás tárgya elsődlegesen fontos”. A könyvtár munkahely a szellemtudományok kutatásához, hasonló a laboratóriumhoz, amely a természettudományok kutatásának a műhelye. A kutatói tudományos könyvtár a forrásművek teljességére törekvő gyűjteményével rendelkezik, kiegészítve a témakör modern irodalmával, jól felszerelt munkahelyekkel és állományfeltáró rendszerrel, saját kutatásokat is végez, és segítséget nyújt a külső kutatóknak. Fabian tézisei nem könyvtártípust írtak le, hanem ideális követelményeket fogalmaztak meg.

Koncepcióját Michael Knoche a weimari Herzogin Anna Amália Könyvtár vezetője fejlesztette tovább: a fabiani követelményszintet elért intézményeket mint kutatói tudományos könyvtárakat sajátos könyvtártípusként akarta elfogadtatni. Követelménynek tekintette az intézmény önállóságát, a gyűjtemény megfelelő nagyságrendjét (minimum 250 ezer kötet) és a prézens jelleget. E követelményeknek azonban Németországban csak néhány könyvtár felelt meg: a Német Irodalmi Gyűjtemény Marbachban, az Herzog August Könyvtár Wolfenbüttelben és a saját weimari könyvtára.

Jürgen Weber 1997-es tanulmányában bírálta Knoche teóriáját, mely a történeti és szellemtudományi gyűjteményekre szűkítette le a kört, helyette a „kulturális tudományok” egészére kiterjesztené a kutatói tudományos könyvtár fogalmát.

Az angol és amerikai könyvtári gyakorlatra hivatkozva, mely bármilyen tudományág bármilyen típusú könyvtárát tudományos könyvtárnak fogadja el, ha meghatározott kritériumoknak megfelel, a jelen cikk szerzője ugyancsak a kevésbé merev megoldást ajánlja a német könyvtárügy számára.

Elveti a szellemtudományi gyűjtemény és az intézmény önállóságának kritériumát, kutatói

tudományos könyvtárnak tekint minden könyvtárat, amely primer forrásokat (szövegeket, statisztikai adatokat stb.) gyűjt és bocsát az elsődleges célcsoportnak tekintett kutatók rendelkezésére. Követelménynek tekinti viszont, hogy a könyvtár kutatóinak komfortos fizikai és virtuális munkahelyet nyújtson. Szolgáltatásokkal és a hibrid állományt feltáró eszközrendszerrel álljon a használók rendelkezésére, könyvtárosai szakemberként tudják segíteni a kutatókat, és maguk is vegyenek részt a kutatásokban.

(Katsányi Sándor)

211/2010

NISSEN, Martin – HELLER, Lambert: Die Bibliotheca Alexandrina : eine sich selbst erfindende Bibliothek des Lehrens und Lernens In: Bibliotheksdienst. – 44. (2010) 3/4., p. 259-267.

Az új Alexandriai Könyvtár mint az oktatás és tanulás könyvtára

Általános tudományos könyvtár; Feladatkör; Könyvtáráépület -tudományos és szakkönyvtári; Szolgáltatások

A 2002-ben megnyitott új Alexandriai Könyvtár főigazgatója Ismail Serageldin szavai szerint az új könyvtár feladata, hogy „ablak legyen, amelyen át a világ betekint Egyiptomba, s melyen át Egyiptom kitekint a világba”, hogy „a tanulás, a tolerancia, a dialógus és a megértés központja legyen”. Nem az antik világ alexandriai könyvtárát akarták feltámasztani annak állományát rekonstruálva, hanem a 21. század liberális kultúráját kívánták transzponálni.

Az épület Alexandria kikötőnegyedében fekszik, néhány méternyire a tengertől, a könyvtáron kívül kongresszusi központot, planetáriumot és további kapcsolódó épületszárnyakat foglal magában a norvég építész tervei szerint. A központban elhelyezkedő könyvtár 20 ezer m²-es olvasótere kétezer munkahelyet nyújt, több múzeumot és speciális gyűjteményt tartalmaz, monumentális teraszaival, üvegfelületeivel, rézzel fedett tete-

jével korunk kiemelkedő könyvtáráépületei közé tartozik. Évente 800 ezer turista látogatja.

A pazar kivitelezéssel éles ellentétben áll az esetleges állomány. Az építkezés költségét teljes egészében az egyiptomi állam biztosította, az állomány öthatoda viszont adományokból származik. Könyvtárak, kiadók, magánszemélyek az egész világból küldtek könyveket, a francia nemzeti könyvtár pl. félmilliót. Az állomány gyarapítására 1,5 millió USA-dollár áll rendelkezésre, ennek 60%-át az elektronikus kínálatra fordítják, kb. 300 ezer USA-dollár jut a nyomtatott dokumentumokra. A könyvtár eredeti célja szerint az emberi ismeretek egyetemes gyűjteménye kívánt lenni, anyagi okokból azonban a gyűjtőkör szűkebb lett, ma a beszerzés felét az arab és az angol nyelvű művek teszik ki, regionális szempontból a súlypont Alexandria, Egyiptom, Közel- és Közép-Kelet, a Földközi-tenger térsége és Afrika – a sorrend szerint csökkenő mértékben. Nagy gondot jelent az arab irodalom rendszeres gyűjtése, mivel a kiadói jegyzékek megbízhatatlanok, a könyvtár leginkább a kairói, a bejrúti, damaszkuszi és más könyvvásárok látogatásával tud ennek a feladatának eleget tenni.

A könyvtárat építészetileg a dokumentumok kölcsönzésére tervezték, mindmáig azonban csak helyben használatra nyújt lehetőséget. Ezt azoknak a műveknek a magas számával indokolják, amelyekkel Egyiptomban csak az Alexandriai Könyvtár rendelkezik, az országnak ugyanis nincs valóban működő kötelezpéldány-joggal rendelkező nemzeti könyvtára. A látogatók zöme egyetemista, számukra az évi látogatójegy ára 4 euró (csakúgy, mint a gyerekeknek, nyugdíjasoknak és sérülteknek) másoknak 8, a külföldieknek 42 euró. A gyerekeket, a fiatalokat és a látássérülteket speciális könyvtárak várják, vonzó programokkal.

A könyvtár vezetésének gondot okoz a szakképzett személyzet toborzása. A magasan kvalifikált munkaerőt elcsábítja a magángazdaság és a külföld, az egyiptomi állami egyetemeken szerényebb ismeretekkel felvértezett fiatalok továbbképzése a könyvtárban folyik. A munkatársak könyvtárosi, nyelvi és számítógépes tanfolyamokon vehetnek részt, minden szinten. A könyvtár tervei között szerepel a képzési és továbbképzési intézménnyé válás is.

Fontos feladatának tartja a könyvtár az egyiptomi könyvtárak közötti kooperáció továbbfejlesztését, pl. a könyvtárközi kölcsönzési rendszer kiépítését. Az Alexandriai Könyvtár számára, tekintettel fennálló nemzetközi kapcsolataira és saját könyvtári rendszerének következetesen amerikai jellegű kiépítésére, sokkal könnyebb kapcsolatot tartani az amerikai és az európai partnerintézményekkel, mint más egyiptomi könyvtáraknak.

Az Alexandriai Könyvtár tervei között szerepel az arab írásos kulturális örökség átfogó digitalizálása. A könyvtár digitális laboratóriumában hatvan munkatárs dolgozik, eddig mintegy 10 ezer kötetet dolgoztak fel. Bár Egyiptom lakosságának nagy része a belátható jövőben aligha fog könyvtárakat látogatni, az országban már ma is 10 milliónál több internethasználó van. Igaz ugyan, hogy az internethasználat ténye önmagában nem juttat el senkit a digitális könyvtárba, az Alexandriai Könyvtár azonban reméli, hogy a fiatalokkal való tervszerű foglalkozása a jövőben e téren is gyümölcsözőn fog.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 189, 212

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

212/2010

ČILÁEVA, E. V.: Gazetnyj fond Biblioteki Akademii nauk : prošloe i nastoašee In: Bibliografii. – (2010) 1., p. 28-32.

Res. angol nyelven

Az Oroszországi Tudományos Akadémia Könyvtára hírlapállománya: múlt és jelen

Akadémiai könyvtár; Időszaki kiadványok gyűjteménye

Három évszázad alatt a Tudományos Akadémia Könyvtára (Biblioteka Akademii nauk = BAN) oroszországi és külföldi hírlapokból jelentős gyűjteményt halmozott fel. Már a 18. században figyelmet fordítottak a hírlapállomány gyarapítására: a könyvtár 1728-tól rendszeresen kapta az Akadémia által oroszul és németül kiadott *Szentpétervári híreket*. A 19. század közepén a könyvtár a Közoktatási Minisztériumtól kapta a kormányzósági hírlapokat.

A folyóiratosztály 1893-ban alakult. Egy 1888. évi feljegyzés szerint az időszaki kiadványokat elkülönítették a könyvektől. Az 1890-es években végzett katalogizálás eredményeként összeállt *Az orosz időszaki kiadványok jegyzéke 1703–1899*, ez képezte a könyvtár folyóiratosztályának alapját. Az 1920-as években az orosz részlegben megalakult a két alosztályból (folyóiratok és hírlapok) álló periodika-osztály. A külföldi hírlapokat a folyóiratokkal együtt tárolták. Ekkor kezdődött a forradalmi eseményekkel kapcsolatos anyagok gyűjtése. A szovjet hírlapokból 1921-re sikerült a teljes gyűjteményt megkapni. 1936-ban különválasztották a hazai és a külföldi hírlapok tárolását. A hírlap- és folyóirat-olvasótermet 1954-ben alakították ki. A teremben az

adott és az utolsó három év újságjai voltak elhelyezve, a korábbi évek anyagait a könyvraktárból kérésre 15-20 perc alatt kihozták.

A könyvtár sok éven keresztül térítésmentesen kapott kötelezpéldányt majd minden újságból. 1955-ben a BAN az Össz-szövetségi Könyvkezesmaránál lemondta a nemzeti nyelvű, a köztársasági, megyei stb. hírlapokat, és néhány ágazatit, helyettük mintegy 300, az olvasói igényeknek megfelelő hazai és külföldi címet fizetett elő. Az 1950-es évek közepén végzett leltározáskor átszervezték a hírlapállományt, azóta önállóan tárolják. 1972-től nem leltározzák a hírlapokat, a négy nagy állományt (1917 előtti orosz nyelvű; szovjet időkből származó, orosz nyelvű; szovjet időkből származó, a Szovjetunió nemzetiségi nyelvein megjelent; külföldi) tartalmazó leltárkönyveket az alapállományhoz tették.

1988-ban a hírlapállomány 37 ezer bekötött évfolyamot, 21,5 ezer címet (ebből 5400 külföldi) tartalmazott. Ez év februárjában tűzvész áldozata lett az 1918–1954 között megjelent hírlapok 75%-a, a Rossica (a cári Oroszország területén idegen nyelven megjelent hírlapok) állomány 33%-a. A tűz oltásakor a víztől károsodott több mint 20 ezer kötet, a magas hőmérséklettől pedig 15 ezer kötet. Azóta nagy erőfeszítéseket tettek a sérült hírlapok megmentésére, olvashatóvá tételére, az állomány pótlására. A szovjet, köztársasági és akadémiai nagykönyvtárakba küldött levelek nyomán sok adomány érkezett, a leningrádi lakosság is teljes évfolyamokat tudott beadni.

2008 eleji adatok szerint a hírlapállomány 34 699 címet tartalmaz, ebből 6099 külföldi. Az állomány öt könyvraktárban és két munkaszobában található. A hírlapokat utoljára 1989-ben lehetett kötetni, a be nem kötött újságokat kivonták a forgalomból. A szolgáltatás a kurrens időszaki kiadványok olvasótermében folyik, itt szabadpolcon található 97 hazai és 11 külföldi újság számai az adott és az utolsó három évből.

A gyarapítás forrásai: a kiadói és az ingyenes szövetségi kötelempéldány, az Artos-GAL ügynökségen keresztül előfizetés. A külföldi orosz irodalom részlegben 791 hírlap van, ebből 558 idegen nyelvű. Az orosz nyelvűek között valamennyi külföldi orosz központ kiadványai megtalálhatók. A 68 címet tartalmazó keleti állomány az 1990-es években az Ázsiai és Afrikai Országok Irodalma osztályra került. Az állomány védelmére, az egyedülálló példányok megőrzésére 2006-ban megkezdték a hírlapok mikrofilmre vételét.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

213/2010

DECKMYN, Veerle – GIORDANO, Tommaso: La politica delle collezioni alla Biblioteca dell'Istituto Universitario Europeo : affrontare il cambiamento In: Bollettino AIB. – 49. (2009) 4., p. 563-576.

Az Európai Egyetemi Intézet Könyvtárának új gyűjteményi politikája

Gyűjtőkör; Felsőoktatási könyvtár

Az *Istituto Universitario Europeo* (Európai Egyetemi Intézet, Fiesole) 1972 óta működő, az EU által fenntartott kutató és doktori, posztdoktori képzést folytató nemzetközi felsőoktatási intézmény. Könyvtára már 2003-ban kidolgozott egy „A gyűjteményi politika átalakulóban” című dokumentumot, majd a könyvtár stratégiai tervének elfogadása után, 2007-től jelentősen megemelkedett a költségvetés gyarapításra fordítható része. A lehetőség és a használói igények fejlődése nyomán egy új gyűjteményi politika kidolgozására került sor, melyet az intézmény könyvtári bizottsága 2009 szeptemberében fogadott el.

A gyarapítási politika két szintet állapít meg: az első az intézmény hosszú távú érdeklődési körét szolgáló „maggyűjtemény”, a második egy-egy kutatási programot, meghatározott időszakban felmerülő feladatokat, célokat támogat. A gyűjteményépítés alapelvei:

- az európai témák középpontba helyezése;
- többnyelvű megközelítés;
- magas fokú interdiszciplinaritás;
- közvetlen hozzáférés a gyűjteményekhez;
- nagyfokú képesség a használói igényekre való reagálásra;
- az intézményi repozitórium fenntartása és működtetése az OAI modellnek megfelelően.

A maggyűjtemény középpontjában Európa és az Európai Unió áll. A főbb szakterületek: makro- és mikrogazdaság, európai pénzügypolitika, statisztikaelmélet; Európa modern kori története, gazdaság-, társadalom- és politikátörténet; művelődés-, tudomány- és vallástörténet; jogelmélet, európai és nemzetközi jog; politológia, az európai integráció és annak politikája; nemzetközi kapcsolatok és nemzetközi gazdaságpolitika. Az újabb fejlemények nyomán Közép- és Kelet-Európa, valamint Oroszország és a Közel-Kelet is középpontba került.

Az egyes országok tekintetében szótárak, lexikonok, bibliográfiák és más referenszművek, hírlaparchívumok, hivatalos kiadványok, jog- és döntvénytárak, országos statisztikák és népszámlálási kiadványok, banki jelentések, az 1945 utáni külpolitika dokumentumai, az intézet szakterületeinek megfelelő monográfiák és legfontosabb folyóiratok alkotják az elsődleges gyűjteményt. A gyarapítás minden nyelvű, előnyben részesítve az angolt, és azt követően a többi európai nyelvet. A dokumentumtípusok tekintetében a nyomtatott monográfiák még mindig fontos szerepet játszanak, e-könyveket jelenleg nem gyűjtenek, annál inkább törekszenek az elektronikus hírlap- és folyóirat-archívumok beszerzésére. Beszerzik a szükséges adatbázisokat, mind online, mind CD, DVD formátumban. Különgyűjteményként kezelik az ENSZ és az EU kiadványait, a statisztikai adatgyűjteményeket, jog- és döntvénytárakat, a diplomáciai dokumentumokat.

Különös gondot fordítanak a megőrzésre és a hosszú távú hozzáférhetőségre.

(*Mohor Jenő*)

214/2010

KOVACEVIC, Ana – DEVEDZIC, Vladan – POCAJT, Viktor: Enhancing a core journal collection for digital libraries. – Bibliogr. In: Program. – 44. (2010) 2., p. 132-148.

A magfolyóiratok körének kialakítása a digitális könyvtárakban

Átfedés; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Gépi információkeresés; Hivatkozás

A cikk az e-könyvtárak gyűjteményszervezésének problémáira keresi a választ, vizsgálva a címek közti különbségeket, amikor helyi szerzők hivatkoznak rájuk a publikációjukban, és amikor az e-könyvtár listázza őket. A hivatkozások duplikációinak azonosítására szövegbányászati technikát alkalmaztak. A szintaktikailag különböző adatok azonosítása javult azáltal, hogy egyező adatokból automatizált módon tezauszot építettek, amit tovább használtak a szemantikai klaszterálásban. Az eredmények vizuális bemutatása hatékony volt. Megállapították, hogy a Jaro-Winkler algoritmuson alapuló funkció hatékonyan alkalmazható a deduplikációs folyamatban. Egy automatikusan felépített, szakterület-specifikus adatokat tartalmazó tezausz a hivatkozások szemantikai klaszterálásában is alkalmazható. Kimutatták, hogy a szemantikai klaszterálás az adatok részekre bontásában a leghasznosabb, különösen, amikor nagytömegű adattal dolgozunk – márpedig általában ez a helyzet. Ráadásul azokat a hivatkozásokat, amelyek ugyanazzal vagy hasonló értékkel rendelkeznek, tekinthetjük támpontnak a további deduplikációs folyamatban. Az eljárás végül az eredmények vizuális reprezentálásában is hatékonyabb módszernek bizonyult. Ez a funkció alkalmazható az e-könyvtárak kínálatában szereplő dokumentumok kiválasztásának támogatására annak érdekében, hogy a gyűjtemény minél inkább összhangban legyen a könyvtárhasználók által hivatkozott dokumentumok körével.

(Autoref.)

Állományvédelem

215/2010

LI, Mingjie – NIU, Jinfang: A preservation framework for Chinese ancient books. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 66. (2010) 2., p. 259-278.

Stratégia a régi kínai könyvek megőrzésére

Állományvédelem; Megőrzés; Régi és ritka könyvek; Tervezés

A cikk elméleti útmutatót kíván nyújtani a régi könyvek megőrzéséhez Kínában. Áttekinti a régi könyvek károsodásának és megőrzésének történetét Kínában, elemzi a régi könyvek régészeti, történelmi és művészeti értékeit. A régi kínai könyvek megőrzéséhez háromszintű rendszert javasol. Az alapszint a régi könyvek fizikai entitásának mint régészeti értéknek a megővése. A következő a tartalom megővése, ami a történelmi kutatások miatt fontos. A legfelső szint a művészi formátum előállításának folyamatának megővése, amelynek során nem csupán magát a formátumot őrzik, hanem annak előállításának technikáját is. A cikkben vázolt rendszer összekapcsolja a régi könyvek értékeit és ezen értékek megőrzésének stratégiáját, rendszerbe foglalja és egységben kezeli őket. Felhasználható állami intézkedések alátámasztására, és segít felismerni a régi könyvek megőrzési stratégiájában rejlő hibákat.

(Autoref.)

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

216/2010

FUENTES PUJOL, Eulàlia – ARGUIMBAU VIVÓ, Llorenç: Las tesis doctorales en España (1997-2008) : análisis, estadísticas y repositorios cooperativos. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 1., p. 63-89.
Res. angol nyelven

A spanyolországi doktori értekezések 1997-2008 között: elemzés, statisztika, repozitóriumok

Disszertáció; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Teljes szövegű adatbázis

A legtöbbször értékes tudományos tartalmat hordozó doktori értekezés az internet elterjedése előtt a „szürke irodalom” körébe tartozott, igen korlátozott terjesztési és hozzáférési lehetőségekkel. A vizsgált időszakban (1997 és 2008 között) igen sok jelentős változás következett be mind a spanyol felsőoktatásban (az európai felsőoktatási rendszerhez való igazodás folyamata), mind az infokommunikációs technológiában, mind a tudományos kommunikációban (a „nyílt hozzáférés” felfogás megjelenése és terjedése).

A spanyol statisztikai intézet és az *Eurostat* adataiból, valamint más nemzetközi adatokkal összehasonlítva megállapították, hogy a spanyol egyetemi rendszer az európai átlagnál lényegesen kevesebb új kutatót nevel. Ami a disszertációk nyilvántartását és hozzáférhetőségét illeti, a nyílt hozzáférés mozgalma 2004-ben vált ismertté Spanyolországban. Az *OpenDoar* adatai szerint 2009-ben 44 nyílt hozzáférésű repozitórium működik, 80%-uk intézményi, leginkább egyetemi, közülük 22 tartalmaz értekezéseket. Az oktatási minisztérium az 1970-es években hozta létre a disszertációk gépesített nyilvántartását. Ennek anyagát is tartalmazza a ma legteljesebb adatbázis a TESEO (www.micinn.es/teseo), melyet a tudomány- és kuta-

tásügyi minisztérium tart fenn. A TESEO számos kritérium (szerző, témavezető, egyetem, tanszék, rezümé, tezauszon alapuló kulcsszavak stb.) szerint teszi kereshetővé a disszertációkat. A vizsgált időszakban (meglehetősen nagy – 66 és 96 % közötti – évenkénti ingadozással) a statisztikai hivatal adataihoz képest az értekezések 87,3%-át tartalmazza.

2001 óta működik a La Rioja Egyetemen létrehozott DIALNET rendszer a spanyol tudományos irodalom nyílt hozzáféréseinek biztosítása érdekében (<http://DIALNET.unirioja.es/servlet/portadatesis>). Célja a minél szélesebb körű terjesztés, ennek megfelelően a spanyol, portugál, angol, német, francia mellett katalán és baszk nyelven is használható. 27 egyetemi könyvtárral (közülük 5 latin-amerikai) működik együtt. Jelenleg 16 400 értekezést tartalmaz (melyek szerző, cím, egyetem, nyelv és év szerint kereshetők), közülük 12 500 teljes szövegű. Ugyancsak 2001 óta működik a 12 katalán egyetemen elfogadott értekezések teljes szövegű adatbázisa (www.tdr.cesca.es). Jelenleg több mint 6 ezer értekezést, és további 8 spanyol felsőoktatási intézményből 1300 disszertációt tartalmaz. A keresés a szokásosak mellett ETO, kulcsszó, és szabad szöveg szerint is lehetséges. 2007 óta 13 intézményi és együttműködésen alapuló repozitóriumban való szimultán keresést is lehetővé tesz, ezzel 39 spanyol egyetem több mint 18 ezer doktori értekezéséhez nyújt hozzáférést. Nemzetközi kitekintésben a kereskedelmi adatbázisok (*DAI Dissertation Abstracts International, UMI Dissertation* stb.) mellett leginkább az 1997-ben indult *Networked Digital Library of Theses and Dissertations*, illetve annak európai munkacsoportja, melynek *Dart-Europe E-Theses Portal* (www.dart-europe.eu) projektje említendő, ami jelenleg 11 ország több mint 98 ezer értekezését tartalmazza. Említhető még a Santiago de Chilei Egyetem *Cybertesis* (www.cybertesis.net), illetve a lyoni és a montreali egyetem együttműködésében készülő, francia nyelvű értekezéseket tartalmazó adatbázis (cyberdocs.univ-lyon2.fr).

(Mohor Jenő)

217/2010

KUPERMINC, Jean-Claude: Le réseau Rachel : une vitrine des sources juives In: Bulletin des bibliothèques de France. – 55. (2010) 1., p. 58-60.
Res. angol, német és spanyol nyelven

Rachel, az európai judaika gyűjtemények online katalógusa

Együttműködés -nemzetközi; Judaika gyűjtemény; Központi katalógus -online

A francia nemzeti könyvtárral karöltve az európai judaica és hebraica könyvtári hálózat fő célkitűzése, hogy a magánkézben lévő zsidó gyűjtemények dokumentációs anyagát felleljk, és mindenki számára hozzáférhetővé tegyék az interneten. Ennek köszönhető, hogy napjainkban a zsidó kultúrához és tudáshoz való legnagyobb hozzáférést Franciaország nyújtja azért, hogy számos óriási gyűjtemény könyvtárának a judaizmustól a zsidó tanulmányokig, a vallástól a kultúráig és szokásokig terjedő, minden területet lefedő anyagának közös katalógusát kínálja az érdeklődőknek. Nagyon ügyelnek arra, hogy a gyűjtemény a zsidó élet minden történeti és szociális területét lefedje, és az egyes ismeretek kapcsolódjanak egymáshoz vagy kiegészítsék egymást.

A francia köz- és magángyűjtemények egy része még a zsidóságon belül is nagyon specifikus. Ilyen a francia nemzeti könyvtár (BnF) is, amelynek különgyűjteményében számos zsidó kézirat található, valamint a *strasbourgi egyetem*i, a *Mazarine* (Paris) vagy az *Inguimbertaine* (Carpentras) könyvtár is. A gyűjtemények anyaga elsősorban a judaizmushoz mint valláshoz kötődik.

A Rachel hálózat (<http://www.rachelnet.org>) alapját mindezek közül három nagy gyűjtemény alapozta meg: az 1830-ban Metzben alapított, majd Párizsba költöztetett *Francia Izraelita Szeminárium* (SIF), az *Egyetemes Izraelita Intézet* (AIU) és a *medemi Jiddis Kultúra Háza*.

A hálózat mindenki számára nyitott, noha mégis bizonyos fokig zárttá teszi az, hogy a nyelv

vet nem beszélők automatikusan kizáródnak e gazdag kulturális örökségből. Természetesen vannak szakértők, akik segítségét igénybe lehet venni, de ez véges. Mint ahogy az is, hogy a klasszikus rabbiképzőkben a héberén kívül az arámi és egyéb nyelvek ismerete is szükséges, hiszen a tanulás az eredeti szövegek olvasatán, értelmezésén, a forráshasználton alapul. Mind ezen forrásoktól a nagyközönség el van zárva. A Rachel hálózat érdeme éppen az, hogy minden forráshoz hozzáférést kínál, ami kis nyelvtudással is már használható.

A hálózat megalkotásakor a katalógusok retrokonverziója volt az első lépés. Ebben és a további munkálatokban is nagy szerep jutott az izraeli nemzeti könyvtárnak. A számítógépesítés egyik nagy érdeme, hogy az olvasók számára a rendszer a kérdezőfelületen és a keresési találatok megjelenítésénél a latin és héber betűs változatot is felkínálja. A közös katalógus használata így még a héberül nem beszélők, írók-olvasók számára is referenciaként szolgálhat, annál is inkább, mert az egységesített névalakok latinul, héberül, és jiddisül is bekerülnek. További nagy segítséget jelenthet a már meglévő folyóiratok online változata és a régi, történeti értéket képviselő sorozatok, folyóiratok, tematikus számok közeli jövőben történő digitalizálása és feltétele a hálózatra. Ebben a BnF-en kívül a *Library of Congress* és Izrael számos könyvtára és egyéb intézménye is közreműködik.

(Pajor Enikő)

Lásd még 224

Raktározás

218/2010

GHEZZI, Beatrice: L'uso delle tecnologie a radiofrequenza in biblioteca. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 49. (2009) 4., p. 533-543.
Res. angol nyelven

A rádiófrekvenciás technológiák könyvtári alkalmazása

Rádiófrekvenciás azonosítás

A rádiófrekvenciás azonosítás (*Radio Frequency Identification* – RFID) technológiáját a 2. világháború alatt fejlesztették ki, és azt követően néhány év alatt elterjedt, mint olyan eszköz, amivel – rádióhullámok segítségével – azonosítani és nyomon lehet követni tárgyakat, állatokat, embereket egyaránt. A technológia használata már a könyvtárakban is elterjedt.

Használatának első lépése a könyvek (és egyéb fizikai dokumentumok, pl. CD, DVD) RFID címkével való ellátása, majd a programozás következik, ahol a címke „intelligenciájának” megfelelő mennyiségű adatot, információt lehet a címkére felvinni. A háttér munkák közül az RFID (egy hordozható leolvasó segítségével) a leltározást, illetve a polcrend ellenőrzését segíti azzal, hogy jelzi a hiányzó dokumentumokat, ezek listája összevethető a kölcsönzés-nyilvántartással. Az olvasószolgálat szempontjából az RFID a kölcsönzést és visszavételt, az automatikus (önkiszolgáló) kölcsönzést, illetve a lopásgátló berendezés aktiválását-deaktiválását segítheti.

Hátrányai közé tartozik, hogy az átállás meglehetősen sok (általában a vártnál is több) időt és munkaerőt vesz igénybe, hiszen a címkéket egyenként, kézi munkával kell felragasztani, a programozás során előkerülnek a bibliográfiai rekordok hibái és hiányosságai (igaz, ezek kijavítása is „tisztá haszon”). A legnagyobb probléma azonban, hogy ezek a rendszerek, holott már több, kimondottan könyvtárak számára fejlesztett is van a piacon, még mindig igen drágák.

(*Mohor Jenő*)

219/2010

SKINNER, Debra G.: Selection and cataloging for an automated retrieval collection : viewpoint of a cataloger In: *Journal of access services*. – 7. (2010) 1., p. 33-44.

Válogatás és katalogizálás egy automatizált raktári keresőrendszerben

Berendezés; Egyetemi könyvtár; Gépi raktározás

2004-ben a Georgia Southern University egy 4 évig tartó könyvtárépítési és átépítési projektbe kezdett, melynek során automatizált raktári keresőrendszert (*Automated Retrieval Collection, ARC*) hoztak létre, amely a szabadpolcon tárolt magas forgalmú művekkel szemben a csekély használatú műveket foglalja magában. A cél a szabadpolcos állomány nagymérvű csökkentése volt, a felszabaduló helyen számítógépeket, tanulásra és oktatásra szolgáló helyiségeket, valamint kávézót létesítettek.

A rendszer három fő összetevőből áll. Az ARC-gyűjteményt egy klimatizált helyiségben, két, egyenként három emelet magas tömbben, fém állványokon, 5 különböző méretű ládában helyezték el. A kért dokumentum ládáját egy-egy robotkar keresi meg és emeli le, eljuttatva a kiadópulthoz, és mindezt a Voyager integrált könyvtári rendszer számítógépe irányítja, a dokumentumok vonalkódja alapján. Magukat a kért dokumentumokat a könyvtárosok veszik ki, illetve teszik vissza. Ennek az épületen belüli, bizonyos mértékig tömör raktárnak köszönhetően jelentősen csökkent a távoli külső raktárból áthozandó dokumentumok száma, s ezáltal meggyorsult az olvasók kiszolgálása.

Mivel az eredeti könyvtárépületet teljes mértékben átépítették és bővítették, az ARC-gyűjteményt az első fázisban a rendeltetésétől eltérően használták, átmenetileg a betöltés gyorsasága és könnyűsége volt a fontos. A benne lévő anyagokat később le kellett cserélni. A vonalkód lehetőséget ad az átmeneti megoldások és a változtatások nyomon követésére. A válogatást egy gyűjteményszervezési bizottság felügyeli, amelyben a tanszékek képviselői is részt vesznek, és amely figyelembe veszi a kölcsönzési statisztikákat.

Az egyes témakörök, ill. dokumentumtípusok sajátos problémákat vetettek fel. Sok dokumentumot ez alkalommal kellett katalogizálni, mert

korábban csak tárolták azokat, vagy a feltárásuk nem volt megfelelő. Az államigazgatási („kormányzati”) dokumentumok, rövidségük, eltérő formátumuk következtében ugyancsak nehezen kezelhetők. A katalogizálási eljárás korábban nélkülözötte a mai szintű analitikus feltárást (pl. az 505-ös és 856-os MARC mezők, vagy a szépirodalmi művek tartalmi és műfaji indexelésének hiánya miatt). A használók inkább olyan forrásokat vettek igénybe, mint a kiadói weblapok, az Amazon vagy a Google Books. A könyvtár most már előfizet az OCLC rekord-bejelentési szolgáltatására, és így a régebbi katalógusrekordokat utólag is részletezni tudják. A folyóiratok évfolyamszintű feltárása ugyancsak az ARC-projekt keretében valósult meg.

A feltáratlan vagy csak részben feltárt állományrészek valószínűleg az ARC-gyűjteménybe kerülnének, de nem lehet tudni, hogy ezeket azért nem használták-e intenzívebben, mert nem voltak elérhetők. Ilyenek a mikrofilmre vett folyóiratok (pl. az 1700 és 1800 között kiadott angol irodalmi folyóiratok), amelyeket csak tekercsként írtak le, holott minden tekercsen számos külön folyóirat is van. Némelyik ezek közül már online módon is elérhető, de túlságosan drágán, ezért a könyvtár kénytelen továbbra is a mikrofilmtekercseket használni.

Az ARC-gyűjtemény cseréje folyamatosan zajlik, egyes műveket a szabadpolcra emelnek ki, helyettük mások kerülnek be. A tendencia az, hogy a 2000-es vagy frissebb kiadású műveket tartják a szabadpolcon, a régebbi dokumentumok pedig az ARC-ban, de ezt jelentősen befolyásolja a dokumentum jellege és a kölcsönzési statisztika. Az ARC-ból visszavehető művek válogatását a tájékoztató-szolgáltatások és a gyarapító könyvtárosok végzik. Az elbírálendő művek egy külön polcra kerülnek, ameddig döntés nem születik róluk.

Az ARC-projektet a kezdetektől egy gyűjteményszervezési bizottság irányította, amely szükség esetén most is összeül. A tapasztalatok szerint azonban kedvezőbbnek látszik egy ilyen komplex feladatot egy személy irányítása alá helyezni, hogy az értelmezési különbségek ne okozzanak zavart.

Az ARC-rendszer más könyvtáraknak is ajánlható, sokkal gazdaságosabb, gyorsabb és helykímélőbb, mint a külső raktárak fenntartása, azonkívül több időt ad a könyvtárosoknak, hogy eldöntsék, mely művektől érdemes végleg megszabadulniuk.

(Mándy Gábor)

Feldolgozó munka

220/2010

DELFITTO, Silvia: La religione nella Dewey Decimal Classification : l'espansione della classe 200. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 49. (2009) 4., p. 493-507.

Res. angol nyelven

A vallás Dewey tizedes osztályozásában. A 200-as osztály kibővítése

Tizedes osztályozás; Vallásos irodalom

Dewey 1876-ban megalkotott tizedes osztályozása (DDC) ma a 2003-ban négy kötetben megjelent 22. nyomtatott kiadásánál tart. Kétszázezresnél kisebb állományú könyvtárak számára készült a rövidített 14. kiadás, és már van böngésző alapú, háromhavonta frissített webes változata is (*WebDewey*). A DDC-t 135 ország 200 ezer könyvtára és 62 nemzeti bibliográfia használja dokumentumok osztályozására. Tekintettel az ETO berkeiben 2005-ben megindult, a 200 (vallás) osztály teljes átalakítását célul kitűző kezdeményezésre, a cikk a DDC 200-as (kizárólag vallási témákra specializálódott könyvtárak által használt) osztályának történetét vázolja, részletesen foglalkozva a 220 Biblia alosztály változásaival.

(Mohor Jenő)

221/2010

ROMANO REYNOLDS, Regina: The ISSN Network as an example of international cooperative cataloging. – Bibliogr. jegyzetekben In: Cataloging & classification quarterly. – 48. (2010) 2/3., p. 169-186.

Az ISSN-hálózat, példa a nemzetközi közös katalógizálásra

Adatbázis; Együttműködés -nemzetközi; Előzetes kiadványszámozás; Közös katalógizálás

Az ISSN Regiszter az ISSN-hálózat ISSN rekordokat tartalmazó nemzetközi adatbázisa, melynek elsődleges szerepe, hogy a kulcscímek és kapcsolódó ISSN-számok nemzetközi besorolási állománya legyen. Ez a mintegy 1,5 millió rekordot tartalmazó adatbázis leíró katalógizálási információt is nyújt a több mint 35 éve folyamatosan gyarapodó ISSN-központok segítségével, amelyekből jelenleg 87 működik. A cikk megvizsgálja az ISSN-hálózatot mint közös katalógizálási vállalkozást, rámutat speciális jellemzőire és kiemeli, mennyiben jeleztek ezek előre néhány aktuális trendet. Például az ISSN-központok főként a nemzeti könyvtárakban találhatóak, de működnek nem könyvtári központokban is, így tudományos vagy műszaki intézetekben. A központok dolgozhatnak közvetlenül az ISSN adatbázisban, de helyi vagy közös adatbázisban is. Az ISSN-központok különböző katalógizálási szabályok szerint állítják elő a nemzeti vagy helyi rekordokat, amelyeket ezután exportálnak a nemzetközi adatbázisba különböző lehetséges formátumokban. Az ISSN-rekordok nyelvileg semlegesek, mert olyan kódrendszeren alapulnak, ami a katalógizálási adatok átírását nem teszi szükségessé. Bár az ISSN-rekordok kevesebb elemet tartalmaznak, mint a hagyományos katalógusrekordok, működésük hosszú éveken keresztül hasznosnak bizonyult a hálózat számára, és kiindulópontként szolgált a további feldolgozáshoz a Library of Congressnél, a CONSER más intézményeiben és a könyvtárakban világszerte. Az ISSN-rekordokat tekint-

hetjük egyfajta „elfogadható” szintű katalógizálásnak. A cikk bemutatja, hogyan alakult ki az ISSN-hálózat, annak katalógizálási kézikönyve, valamint jelenlegi működése. A cikk személyes nézőpontból is vizsgálja, hogyan tudott az ISSN Regiszter közös adatbázisként fennmaradni, tagintézményei és azok gyakorlatának jelentős eltérései dacára.

(Autoref.)

Katalógusok**222/2010**

CRAVEN, Jenny – JOHNSON, Frances – BUTTERS, Geoff: The usability and functionality of an online catalogue. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 62. (2010) 1., p. 70-84.

Az online katalógus használhatósága és funkciói

Felmérés; Használó; Hatékonyság; Központi katalógus -online

A három brit kutató arra kereste a választ, hogy a technológia rohamos fejlődésével megszaporodó könyvtári szolgáltatások és az elektronikus forrásokhoz való megnövekedett hozzáférési lehetőségek (e-folyóiratok, online adatbázisok, könyvtárközi kölcsönzések, stb.) jelensége hogyan hat ki az online katalógusok használatára. Magyarán: hogyan érdemes alakítani a felhasználói felületet, hogy az a legpraktikusabb, az alkalmazók igényeihez leginkább idomuló legyen.

Létezik ugyan általánosságokban mozgó definíció (mint például az ISO 9241-11 szabványé, amely a „hatékonyság, használhatóság, elégedettség” kifejezésekkel operál), de legalább ennyire hasznos, hogy ha magukat a felhasználókat kérdezzük meg információs szokásaikról, mielőtt belevágunk az interfész átalakításába. Ezt tették a CERLIM (*Centre for Research in Library and Information Management*) és az

MMU (*Department of Information and Communications at Manchester Metropolitan University*) közös projektjének vezetői. Ezen intézmények már korábban is gyűjtöttek tapasztalatokat, hiszen vizsgálták látásproblémákkal élők, illetve más tanulási nehézséggel küzdők könyvtárhasználatát, de támaszkodhattak az EIAO (*European Internet Accessibility Observatory*) friss eredményeire is. Cikkükben a szerzők a Copac, az egyesült királyságbeli tudományos könyvtárak és egyéb speciális gyűjtemények közös online katalógusának fogadtatását elemezték.

A Copac kezelői az utóbbi időben komoly webalapú fejlesztéseket végeztek, amelynek során egyéb szolgáltatásokkal kapcsolták össze katalógusukat. Nem csoda, ha kíváncsiak voltak arra, vajon a felhasználók hogyan vélekednek a benne való keresésről, navigálásról, a találatok megjelenítéséről, egyáltalán: a „termék” használhatóságáról, esetleg vannak-e olyan igények, amelyekre a közeljövőben nagyobb gondot kell fordítani. A kísérletben 12 posztgraduális hallgató, illetve kutató vett részt, különböző korú férfiak és nők vegyesen, akiknek meghatározott feladatokat kellett végrehajtaniuk megadott időn belül, megadott források használata révén. Arra kérték őket, munka közben folyamatosan értékeljék szóban a látottakat (*think aloud* módszer), miközben tevékenységükről, észrevételeikről felvették az adatokat.

Négy területre fókuszáltak az elemzők: a keresés, a rekordok megjelenítése, a meglévő, valamint a potenciális funkciók körére, és valamennyit a használat könnyősége, a navigálás, a megjelenés, a terminológia (illetve az esetleges hibák) szempontjából tesztelték. Az eredmények alapján úgy tűnik, a Copac alkalmasabb eszköz a már ismert adatok fellelésére, mint felfedezésre. A kísérletben részt vevők szívesen futtattak részletes keresést; üdvözölték a rekordban felkínált részletgazdagságot (mint az egyes cikkek összefoglalóinak, absztraktjainak elérését), sőt örömmel látták volna egyes kötetek tartalomjegyzékeit is. Hasznosnak találták ezenkívül a rekordok exportálhatóságának felkínálását.

Ami még hiányzik a rendszerből, az az egyszerű keresés ablaka, továbbá a böngészés lehetősége kulcsszavak és/vagy tárgyszavak között; ugyanígy hasznosíthatnák a hivatkozáselemzést, tartalomjegyzékeket, ismertetések, röviden: mindazt, ami a talált információ környezetét jelenti. Végül minden olyan eszközt, ami a kinyert információ további kezelését segíti (kijelölt tételek listája, annotáció, exportálás, találati listák megsztása, a találatok rangsorolása, stb.).

(*Vasbányai Ferenc*)

223/2010

DRAUZ, Susanne – PLIENINGER, Jürgen: Nutzerwünsche sind nur bedingt RAK-kompatibel : So wird der Katalog zukunftstauglich : Recommenderdienste – Anreicherungen – Katalog 2.0 – Table of Contents In: BuB. – 62. (2010) 1., p. 40-48.
Res. angol és francia nyelven

A használói igények csak bizonyos feltételekkel kompatibilisek a RAK-kal. Milyen lesz a jövő katalógusa?

A hagyományos könyvtári katalógusok és a hagyományos könyvtári eljárások ma már nem elegendőek a gyűjtemények és az egyes művek feldolgozásához. A kereskedelmi szolgáltatók jobban igazodnak a használói igényekhez: miközben néha kevesebbet nyújtanak (szűkebb körű bibliográfiai adatokat), néha pedig többet (például hasonló könyvekről tájékoztatnak). Az elméleti és a gyakorlati szakemberek egyaránt szorgalmazzák, hogy az adatok minél szabadabban, rugalmasan alakítható formában álljanak rendelkezésre. Végző soron mindig annak kell vezetnie a törekvéseket, hogy a használói igényeket kielégítsék, a folyamatokat könnyen kezelhetővé tegyék, az információtartalmat gazdagítsák, a keresés minél könnyebb legyen. Egyszerűen fogalmazva: a jövő megérkezett, de nem teljesen kompatibilis a RAK-kal (a német dokumentumleírási szabályzattal) ...

Ma már magától értetődik, hogy a könyvtári katalógusok elérhetők az interneten, de a fej-

lesztéseknek még nincs vége. Még folyamatban van különböző további funkciók megvalósítása (tartalomjegyzékek, mutatók, borító, hasonló irodalom ajánlása, Web 2.0-s megoldások: személyre szabás, jegyzékek előállítás, közös felhasználás és feltárás, RSS). Technikai, jogi és gazdasági korlátok miatt nem valószínű, hogy mindezeket egyszerre be lehet vezetni. A cikk a „jövő katalógusának” egyes elemeit mutatja be és értékeli, kitekintéssel arra, hogy mindez hová vezet. Sok múlik a politikán, a pénzügyeken és a technikán; az egyes könyvtárak érdekérvényesítő képességén, elfogadottságán és körülményein. Ugyanakkor foglalkozni kell a „jelen katalógusával” és eddig sokszorosan ki nem használt lehetőségeivel is. Különös figyelmet kell fordítani a használók megismerésére, a megvalósíthatóság pénzügyi és személyzeti vonatkozásaira, és arra, hogyan lehet elhárítani a könyvtárosok fenntartásait.

(Autoref.)

224/2010

GONZALES, Anthony: National Union Catalog of Manuscript Collections (NUCMC). – Bibliogr. jegyzetekben In: *Cataloging & classification quarterly*. – 48. (2010) 2/3., p. 187-193.

A Kéziratgyűjtemények Országos Közös Katalógusa az Egyesült Államokban

Együtműködés -nemzeti; Kéziratgyűjtemény -muzeális; Közös katalógizálás; Központi katalógus -online; Nemzeti könyvtár

2009 májusában ünnepelték a Kéziratgyűjtemények Országos Közös Katalógusa (NUCMC) programjának 50. évfordulóját a Kongresszusi Könyvtárban. A NUCMC ingyenes közös katalógizálási program a Kongresszusi Könyvtár és az Egyesült Államok számos repozitóriumának közreműködésével, amely a nemzeti dokumentumkincshez nyújt bibliográfiai szintű hozzáférést. A cikk az alábbi kérdésekre keresi a választ: Kik vehetnek részt a programban?

Hogyan működik a program? Milyen típusú dokumentumokat katalogizál és melyeket nem a NUCMC? Milyen típusú adatokat kell szolgáltatni a NUCMC számára? Miért éri meg az intézmények számára, hogy részt vegyenek a programban? Miért jó a kutatók számára? Miben áll a program jelentősége?

(Autoref.)

225/2010

JORDAN, Jay: OCLC 1998-2008 : weaving libraries into the Web. – Bibliogr. In: *Journal of library administration*. – 49. (2009) 7., p. 727-762.

OCLC 1998-2008

Közös katalógizálás; Központi katalógus -online

A szerző röviden áttekinti az OCLC történetét 1967-1998-ig, majd az OCLC keretében folyó együttműködést és annak eredményeit vizsgálja 1998-2008 között. Külön kitér az OCLC-nek a könyvtárak webes jelenlétét hangsúlyozó stratégiájára és a WorldCat bibliográfiai adatbázisból globális hálózati információs forrássá történő átalakulására.

(Autoref.)

226/2010

PFEIFENBERGER, Regina: Der Opac im Handyformat : mobile Online-Kataloge sichern die Zukunft von Bibliotheken als zentrale Informationsquellen der Gesellschaft In: *BuB*. – 62. (2010) 1., p. 55-58. Res. angol és francia nyelven

Online katalógusok mobil formátumban

Online katalógus; Telefon

A mobiltelefonokhoz kifejlesztett OPAC-oknak eddig két típusuk volt. A régi típusúak kisebb képernyővel és korlátozott funkciókkal rendelkeznek. Ezeket egyre inkább újabb interfészek váltják fel, amelyek okos telefonokhoz készül-

tek, nagyobb képernyővel rendelkeznek, és többet tudnak. Az újabb mobil OPAC-ok általában mobil könyvtári weblapokon találhatóak meg, ahol a használó tájékozódhat a nyitva tartásról és interaktív útvonaltervező segítségével a könyvtár megközelítéséről. Emellett az iPhone-hoz ki lehet fejleszteni különleges alkalmazásokat, amelyeket a használó ingyenesen letölthet, hogy igénybe tudja venni a könyvtár mobilszolgáltatásait.

Németországban néhány könyvtár rendelkezik mobil internetes webhellyel, ezek egyike a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtár. Szolgáltatásait az egyetem különböző részlegei közösen fejlesztették ki azzal a céllal, hogy a hallgatók hozzájussanak azokhoz az információkhoz, amelyekre a mindennapi életben szükségük van. A leggyakrabban használt weboldal a könyvtáré. Tartalmazza az OPAC keresőmezőjét, a legfrissebb híreket és közleményeket, az új beszerzéseket és a nyitvatartási időt. A keresési eredmény megmutatja az információhordozó típusát, raktári jelzetét, elérhetőségét és az esetleges előjegyzések tényét.

Mindmáig a katalógusok csak irodalomkeresésre alkalmasak. Fontos lenne kiegészítésük a következő funkciókkal: előjegyzés, az átvétel helye, kölcsönzés meghosszabbítása.

(Autoref.)

Lásd még 217, 221

Információkeresés

227/2010

JAMALI, Hamid R. – ASADI, Saeid: Google and the scholar : the role of Google in scientists' information-seeking behaviour. – Bibliogr. In: Online information review. – 34. (2010) 2., p. 282-294.

A Google és a tudomány. A Google szerepe a tudományos kutatók információkeresési szokásaiban

Felmérés; Gépi információkeresési rendszer; Használati szokások

Kétség nem fér ahhoz, hogy a Google szerepe az utóbbi időkben megnövekedett az információkeresés terén, azonban nincsen konszenzus e szerep értékelésében, valamint további vizsgálatokat igényel a keresőmotor használatának hatása a keresési szokásokra. A szerzők által szemlézett cikkek egy része magasztalja, másik része erős kritikával illeti a keresőrendszert, illetve annak alkalmazását a tudományos kutatásban. Az egyetemi hallgatók a felmérések tanúsága szerint a Google-t preferálják a könyvtárak elektronikus katalógusaival szemben, aminek elsősorban a keresőmotor kezelésének egyszerű volta az oka. J. R. Griffiths és P. Brophy e jelenség kapcsán a „kielégítő információk koráról” beszél, ami közelebbről azt jelenti, hogy a keresők kevesebb releváns találattal is beérik, és a minőség helyett – a legkisebb erőfeszítés elve alapján – a hozzáférhetőség a döntő egy információforrás kiválasztásakor.

Ez a fajta hozzáállás azonban nem csak az egyetemistákat jellemzi. Az oktatók ugyancsak előszeretettel használják a Google-t kutatásaik során. Kérdés, hogy kiindulópontként használják-e a keresőmotort, vagy egy már felkutatott forrás letölthetőségét ellenőrzik általa. A szerzők elsősorban erre a kérdésre keresték a választ, amikor a University College London fizikai és csillagászati tanszékének oktatóit egy 2005 októbere és 2006 áprilisa között végzett felmérés során a keresési szokásaikról faggatták. A felmérés megerősítette, hogy bár a kutatók napi rendszerességgel használják a Google-t, jellemzően nem a kutatás kiindulópontjaként. A források felkutatásakor a tanulmányok végén található hivatkozásokra, illetve a tudományos cikkadatbázisokban való böngészésekre, tematikus keresésekre építenek, ugyanakkor – egy-egy keresés mellékes hozadékaként – a Google-ban is gyakorta akadnak rá a kutatásuk szempontjából releváns forrásokra. Megjegyzendő, hogy a felmérés 2006-ban zárult, azóta a Google egyre több tudományos publikációt közöl a találatok

között, így – a szerzők jóslatának megfelelően – egyre inkább a forrásfelkutatás eszközeként szolgálhat.

A vizsgálat során a szerzők felkérték a felmérés résztvevőit, hogy töltsenek ki egy kérdőívet az egyes keresési esetek dokumentálására. A kérdőíves vizsgálat megerősítette, hogy a kutatók elsősorban egy-egy speciális információ megszerzésére használják a Google-t (pl. egy munkatárs e-mail-címe), vagy hogy áttekintő képük legyen egy általuk nem ismert területről. Egyetlen olyan esetet nem dokumentáltak, amikor tudományos cikk, tanulmány vagy könyv keresésére használták volna a keresőrendszert. Idővel azonban a kutatói szféra is felismeri, hogy a Google a tudományos publikációk keresésére is alkalmas eszköz, így egyre többen kezdik kutatásukat – a felmérés idején még kevéssé népszerű – Google Scholar faggatásával. Mindeközben az információs műveltség terjedésével, a keresési stratégiák egyre szélesebb körű elsajátításával egyre kevesebb kutató számára jelentenek kihívást a bonyolultabb keresőrendszerek, ugyanakkor ez utóbbiak fejlesztői, okulva a Google sikerén, rendszereiket felruházzák a népszerű keresési rendszer egyes adottságaival (pl. egyszerű keresőfelület).

(Dancs Szabolcs)

228/2010

KARHULA, Päivikki: Google or not to Google? In: Signum. – (2008) 6., p. 3.

Google: használjuk vagy sem?

Adatvédelem; Gépi információkeresési rendszer; Számítógép-hálózat

A Google vezető világszertei pozíciója a keresőszolgáltató informatikai cégek között mára már elvitathatatlan. Az óriási népszerűséggel párhuzamosan azonban kérdőjelek is felmerültek, egyre több cikk jelent meg a kételyeket illetően a sajtóban. A szerző is ezt a kérdést vizsgálja felhasználói szempontok figyelembevételével.

A Google ismerete és használata magától értetődően bekerült a könyvtárak információkeresést oktató tevékenységébe. A Google keresőszolgáltatónak lett kedvelt és népszerű, noha működési tevékenysége már régóta nem csupán erre a területre korlátozódik.

Hálózati munkaeszközök széles skálája található meg menürendszerében, mint pl. a böngészés, e-mail postafiókok, azonnali üzenetek, blogok, naptári szolgáltatás, programszervezés, hírek, események, videó- és képgalériák, közösségi oldalak és még számos egyéb szolgáltatás. Az óriásvállalat láthatóan nem csak egyetlen szektorra kíván szorítkozni a világhálón, hanem tevékenységi köre az utóbbi időben számtalan egyéb területre kiterjed.

A vállalat befolyása a működési modelljeinek bővülésével az utóbbi időben lényegét tekintve is megváltozott. Az ingyenes szolgáltatások alapelve úgy módosult, hogy az információnyújtásért cserébe a felhasználó adatainak összegyűjtését, felhasználását kéri a feltételekben. Felhasználói oldalról különösen az adatgyűjtés kiszélesedésének van nagy jelentősége. Ennek esetleges majdani kihatásait ugyancsak nem lebecsülendőnek tartja a cikkíró. Kiváltképpen akkor, ha az adatokat és adatbirtoklás folyamatait egyesítik a különböző szolgáltatók felől, és azt egy harmadik csatornában összesítik.

A Google hálójában a kulcsszavak nem maradnak meg kulcsszavakként, hanem az adatgyűjtés folyamán a célnak megfelelően hasznosulnak. Ugyanez vonatkozik az e-mail levelezési rendszerekre, a lokális adatokra, a fényképekre stb. Az összegyűjtött információ még egzaktabbá válik azáltal, ha a felhasználó maga regisztrál, vagyis feliratkozik, csatlakozik a Google-hoz. Az információ elsősorban a reklámok célba juttatásához használható nagy hatékonysággal. Jelenleg az óriásvállalat bevételeinek hatalmas hányada éppen a reklámok eladásából származik. A fentiek alapján és a biztonság okán joggal merül fel az igény más keresőszolgáltatók alternatív megfontolására – véli a cikk szerzője. Ez a megfontolás az egyik ok, amely miatt a finn könyvtárak, levéltárak és múzeumokat lefedő

Nemzeti Digitális Könyvtár, mint egységes nemzeti adatbázis a hírek szerint jelentős fejlesztésekbe fogott az információkeresést illetően, igaz, a Google-nál kevésbé látványos felületekkel, de amely az érdeklődőknek megbízható adatbázissal áll rendelkezésre.

(Kránitz Lászlóné)

229/2010

LEWANDOWSKI, Dirk: Google Scholar as a tool for discovering journal articles in library and information science. – Bibliogr. In: Online information review. – 34. (2010) 2., p. 250-262.

Könyvtár- és információtudományi folyóiratcikkek keresése a Google Scholar segítségével

Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Hozzáférhetőség; Könyvtártudományi szakirodalom

A mély web tudományos irodalmat tartalmazó része friss becslések szerint 20 és 100 milliárd oldal között lehet. Ennek a feldolgozása óriási feladat, így kérdésként merül fel, hogy vajon a Google Scholar (GS) megfelelő eszköz-e arra, hogy segítségével tudományos cikkeket keressünk.

A jelenlegi kutatásban arra keresték a választ, hogy vajon könyvtár- és információtudományi területen milyen mértékű a megjelent cikkek lefedettsége a GS-ben, illetve milyen formában találhatók meg ezek a szövegek. A GS ugyanis különböző formátumokban teszi közzé a cikkeket: referátumok, preprintek, ill. a kiadó által közzétett ingyenes illetve fizetős PDF verziók. Preprinteknek tekintették a szövegek szerzők által közzétett verzióit, amelyek nem a kiadó által készített megjelenési formában vannak. Ingyenes PDF-nek hívják a folyóirat eredeti megjelenési formátumában közzétett, díjfizetés nélkül hozzáférhető szöveget (függetlenül attól, hogy ezt a kiadó, vagy a szerző tette-e hozzáférhetővé). A díjfizetés ellenében elérhető PDF a kiadó fizetős verziója, amihez a GS csak elérési utat mutat.

A mintában 35 – egy korábbi kutatás alapján könyvtár- és információtudományi magfolyóiratnak tekintett – lap összesen 2004 és 2006 között megjelent cikke szerepelt (összesen 3580 angol nyelvű szöveg).

A lefedettség átlagosan 91,6%-os volt. Míg csupán nyolc lap esetében volt valamennyi cikk elérhető, addig 22 folyóiratnál 90% fölötti, négyenél viszont 70% alatti lefedettséget állapítottak meg. Utóbbi csoportban olyan jelentős periodikumok is vannak, mint az ARIST (Annual Review of Information Science and Technology).

Preprint formában a cikkeknek mindössze 9,9%-a, ingyenes PDF-ben pedig 10,4 volt elérhető. Mindkét arány nagyon alacsony és a nyílt hozzáférés kezdeményezés eredményeit kérdőjelezi meg, ahogy az adatok kiadó szerinti elemzése is.

Az ingyenes és fizetős formában közzétett PDF-ek aránya között nem mutatkozott szignifikáns különbség abban, hogy a kiadó sárga vagy zöld nyílt hozzáférés stratégiát követ (a zöld stratégia azt jelenti, hogy mind a pre-, mind pedig a postprintek közzétehetők, a sárga esetében csak a referálás előtti állapot).

Az eredményekből arra következtethetünk, hogy bár nagyon sok cikk elérhető a GS-ban, ez nem helyettesítheti az adatbázisokat, amelyek teljes lefedettséget biztosítanak a kiválasztott folyóiratok esetében. Határozott előnye viszont a GS-nak, hogy a cikkek közvetlenül elérhetők függetlenül a tárolás helyétől. A preprintek alacsony arányából az következik, hogy bár a szerzők szóban elkötelezték a nyílt hozzáférés mozgalom mellett, amikor a saját írásaikat kellene közzétenniük, akkor ezt már nem teszik meg, pedig érdekük lenne, hogy szövegeiket sokan olvassák.

A GS nem a legmegfelelőbb eszköz irodalomkutatásra könyvtár- és információtudományi területen, de a teljes szövegek elérése miatt hasznos segítséget jelenthet.

(Tóth Máté)

230/2010

RUDDOCK, Bethan – HARTLEY, Dick: How UK academic libraries choose metasearch systems. – Bibliogr. In: *Aslib proceedings*. – 62. (2010) 1., p. 85-105.

Hogyan választanak a brit egyetemi könyvtárak meta-keresőrendszereket?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gépi információkeresési rendszer; Szoftverválasztás

A meta-keresőrendszerek kiválasztása nem feltétlenül egyszerű folyamat. Beszerzésük – más információtechnológiai eszközökhöz hasonlóan – számos munkakörben dolgozó könyvtárost érint. A rendszerkönyvtárosoknak tudniuk kell, miként illeszkedik az új rendszer a meglévőkhöz. A szakreferenseknek biztosnak kell lenniük abban, hogy szakterületük adatbázisaihoz továbbra is hozzáférnek olvasóik, és tudniuk kell, hogy milyen hatással lesz bevezetése más források használatára. Az információszéki képzést végző kollégák szempontjából (is) fontos, hogy a rendszer könnyen használható legyen. Ismerni kell a költségeket és az árakat rövid és hosszú távon egyaránt. A vezetőknek képeseknek kell lenniük arra, hogy megindokolják, miért éppen az adott technológiát választották. A PR-munkához ismerni kell a rendszer jellemzőit, hogy hatékonyan tudják népszerűsíteni. A felhasználóknak tudniuk kell, miről van szó, hol található és hogyan használhatják. Egy meta-keresőrendszer tehát nagy hatással lehet egy könyvtár életére, ezért fontos, hogy a megfelelőt válasszuk.

A metakeresők több adatbázisban történő egyidejű keresést tesznek lehetővé, és egyre gyakoribbak a könyvtárakban. Bár lényegében ugyanazokat a funkciókat nyújtják, a szolgáltatás módja és skálája gyártónként más és más. Az adatbázisokat tárolhatják a szolgáltatónál vagy helyben. Az adatbázisokhoz való csatlakozás különböző protokollok (pl. Z39. 50, OAI-PMH, XML) alapján valósulhat meg. Az azonosítás módja is sokféle lehet. Történhet például IP-

cím alapján, proxy szerverrel, felhasználónév és jelszó segítségével. Díját a kapcsolódások, a felhasználók, az adatbázisok száma stb. alapján számíthatják. Ugyanakkor szabványok vannak kialakulóban, ami a különbségek kiegyenlítéséhez vezethet.

2008-ban félig strukturált, feltáró jellegű interjúkat készítettek két észak-nyugat angliai egyetemen abból a célból, hogy kialakítsák egy kutatás hipotéziseit. Ezt követte egy webes felmérés, amelyre 71 válasz érkezett a kiválasztott intézmények (124 brit egyetem) 53%-ától.

A válaszadók 97%-a kért a terjesztő cégtől bemutatót, 67% vett részt képzésben. A kiválasztás folyamatát 32% viszonylag könnyűnek, 23% könnyűnek és 16% igen könnyűnek találta. Nyolcvannégy százalék szerint a beszerzett rendszer megfelelően elégíti ki a felhasználók igényeit, bár a projekt teamek túlnyomó többségében nem voltak ott a felhasználók képviselői. Ilyen teamek a válaszadók 58%-ánál alakultak, ami kissé alacsonyabb arány, mint azt a kutatók várták.

A beszerzésről hozott döntést befolyásoló tényezők közül a könnyű használhatóság némileg felülmúlta a funkcionalitást, ami arra vezethető vissza, hogy az intézmények egyszerűnek látszó keresést kívánnak nyújtani felhasználóiknak, hogy a könyvtári források elérésére ösztönözzék őket a külső keresők (pl. Google) használata helyett. Kisebb meglepetést okozott a kutatók számára, hogy a harmadik legfontosabb szempont az előfizetett adatbázisok köre volt, megelőzve a meglévő rendszerekkel való kompatibilitást.

(Koltay Tibor)

Lásd még 184

231/2010

MIEDTKE, Erwin: Antworten rund um die Uhr : die Deutsche Internetbibliothek als kooperatives Angebot : Mitstreiter gesucht In: BuB. – 62. (2010) 2., p. 138-141.

Válaszok éjjel-nappal. A Német Internetkönyvtár mint kooperációs lehetőség: partnerek kerestetnek

Együttműködés -belföldi; Elektronikus posta; Közművelődési könyvtár; Portál; Referenz; Tudományos és szakkönyvtárak

A korábbi brémai BINE- és ILEKS-projektek idejétől eltérően – ezek úttörő próbálkozásnak számítottak akkoriban – ma már a digitális kínálat szinte kötelező a könyvtárakban, és a virtuális tér számos új könyvtári szolgáltatásra nyújt lehetőséget. Ez a helyzet megfelel a használók igényeinek is, hiszen ők mindenütt – és azonnal – szeretnék a szükséges és a lehető legpontosabb információkat megkapni. A könyvtárak egy ideje már több újdonsággal is szolgálnak ezen a téren; ilyen a tájékoztatás, amely a helyi személyes kontaktuson kívül már online chat vagy elektronikus levél formájában is rendelkezésre áll. Az előbbi nem népszerű azonban sem az olvasók, sem a könyvtárosok körében (a személyi feltételek biztosításának nehézségei miatt).

A Német Internetkönyvtár (Deutsche Internetbibliothek, DIB) éppen az elektronikus levélben adott tájékoztatással és linkkatalógusával, valamint ötvenöt (német, osztrák, svájci) könyvtár együttműködésével nyújt új minőségi szolgáltatást az olvasók számára. Különböző fázisok után a Német Könyvtárak Szövetségének (DBV) égisze alatt 2008 márciusában került a baden-württembergi Könyvtári Szolgáltatási Központba, hogy ingyenes német nyelvű információs portálként minőségi információkat biztosítson a felhasználók számára. A DIB-ben a nyilvános és a tudományos könyvtárak működnek együtt egy

olyan közös szolgáltatás érdekében, amelyre önmagukban képtelenek lennének. A részvételi díj évi 200, illetve 400 euró a könyvtárak számára; belépéskor az intézményi hozzájárulás 740, illetve 370 euró, a jogokat és köteleességeket keretszerződésben rögzítették. Akik nem kívánnak részt venni a konzorciumban, csak a DIB portálját szeretnék honlapjukra feltenni, évi 80 eurót fizetnek.

Az eredmények nagyon imponálóak: a linkkatalógust eddig több mint 1,2 millióan vették igénybe, napi 4000 látogató keresi fel, olykor 14 500 oldalt is letöltöttek. (A beérkező kérdések száma évszakonként eltérő, napi 7-től 20-ig terjed.) A „virtuális tájékoztatás” moduljában a válaszadók aktív részvételére számítanak: ki-ki maga választja ki a megválaszolendő kérdést (erre egy reggeli elektronikus levél emlékezteti őket). A rendszert úgy alakították ki, hogy a felmerülő kérdéseket nem lehet kétszer megválaszolni.

A DIB-ben részt vevő könyvtárak munkatársai számára rendszeres továbbképzéseket szerveznek, de távtanulásra is van lehetőség, s a kézikönyvet is folyamatosan frissítik. Évente egyszer a stratégiai kérdések megvitatására is sor kerül. Lényeges az is, hogy minél több könyvtár csatlakozzon a DIB-hez, ezért minden alkalmat és lehetőséget megragadnak, hogy népszerűsítsék az internetkönyvtárat. A cikkben található keretes anyagban három elkötelezett könyvtáros számol be személyes tapasztalatairól. (Lásd még az alábbi címen a DIB-ről olvasható információkat: <http://www.frag-die-bibliothek.de/dib1/>.)

(Murányi Lajos)

232/2010

SHACHAF, Pnina: The paradox of expertise : is the Wikipedia Reference Desk as good as your library? – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 65. (2009) 6., p. 977-996.

A szakértelem paradoxonja: van-e olyan jó a Wikipédia referenszpultja, mint a könyvtáré?

Felmérés; Hatékonyág; Referenz; Számítógép-hálózat

A közösségi web az információ előállítás, rendszerezése és terjesztése terén is kihívást jelent a társadalom hagyományos intézményei, köztük a könyvtárak számára. A *Wikipédia* például a kollektív bölcsesség színhelye; sokrétűsége, függetlensége, decentralizált működése jelenti vonzerejét. Az online tájékoztatásban is megjelentek az önkéntesek (mottó: „mindenki tud valamit”), akik a felhasználók közül kerülnek ki. A *Yahoo! Answers*, a *Wiki Answers* és az *Askville* után új, együttműködésen alapuló modell jelent meg: a *Wikipedia Reference Desk* (WRD, <http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia%3ARD>). E szolgáltatás keretében napi több ezer kérdést válaszolnak meg amatőr tájékoztatók a *Wikipédia* alapján.

Könyvtáros kutatók természetesen érdeklődni kezdtek aziránt, hogy a WRD válaszainak minősége hogyan viszonyul a könyvtári referenz szolgáltatások minőségéhez. Azt kívánták megállapítani, hogy a WRD önkéntesei milyen teljesítményt nyújtanak a tájékoztató szakemberekhez képest, és példákkal szerették volna alátámasztani a szakértelem paradoxonját.

434 üzenet (a WRD-hez beérkező 77 kérdés és a rájuk adott összesen 357 válasz) tartalomelemzését végezték el, a SERVQUAL teljesítmény-mutató-rendszer három, a minőségre vonatkozó szempontjainak alapján (ezek a következőket fejezik ki: pontosság, teljesség, ellenőrizhetőség; válaszadási készség, gyorsaság, megalapozottság, információforrások használata, udvariasság, az irányelvek betartása). A használók elégedettségét ez alkalommal nem vették figyelembe.

A WRD-t mint virtuális referenz szolgáltatást a könyvtári szolgáltatások példájára alakították ki. A teljesítményértékelés során azt tapasztalták, hogy a válaszadás minősége hasonló a könyvtári szolgáltatásokéhoz; mindez szemléltetve:

Pontosság: *Wikipédia* = Könyvtárosok (a szokásos 55%-os szabály érvényesül)

Teljesség: *Wikipédia* > Könyvtárosok (63% kontra 47 vagy 38%)

Kéretlen köszönő e-mailek: *Wikipédia* = Könyvtárosok (19-20%)

Válaszási készség: *Wikipédia* > Könyvtárosok (az előbbi négy óra alatt első választ küld)

A válaszoló nevével jegyzi a választ: *Wikipédia* = Könyvtárosok (a válaszok 1/3-ánál)

A felhasznált források megadása: *Wikipédia* < Könyvtárosok (10% kontra 53%)

Megállapították, hogy a kétfajta szolgáltatás hasonló eredményekkel jár, jóllehet a WRD-t amatőr önkéntesek működtetik. Miből adódhat ez a hasonló teljesítmény? Esetleg abból, hogy a *Wikipédia* rendelkezik bizonyos előnyökkel a digitális referenz aszinkron technológiájához képest (ezt a feltevést további kutatásoknak kell igazolnia). A *Wikipédia* amatőr önkéntesei idővel a könyvtárosokéhoz hasonló készségekre, tudásra, képességekre és tapasztalatokra tehetnek szert (a válaszok tulajdonképpen „összszedődnek”, a több válasz összesítve felérhet egy könyvtároséval). A két helyen eltérő típusú kérdéseket tesznek fel (ezek vizsgálata további feladat). A WRD-ben a közös munka, az együttműködés dominál.

Hogy a *Wikipédia* önkéntesei miért teljesítenek ilyen jól, az végeredményben „a szakértelem paradoxonját” tükrözi (Johnson szerint a szakértelem bővülésével fordított arányban csökken az egyén képessége arra, hogy tudását egy laikus számára is érthetően adja át). Mielőtt még arra a következtetésre jutnánk, hogy a könyvtárak és a könyvtárosok helyettesíthetők, további kutatásokra lenne szükség, amelyek összevetnék a hagyományos referenz-interjú modelljét az együttműködéses közösségi referensszel, illetve hosszabb kikutatású vizsgálatokat kellene elvégezni. Felmerül az is, hogy a Web 2.0-s megoldások adaptálása jegyében a közösségi referenszet is fel kell venni a könyvtárosképzés tananyagába.

(Hegyközi Ilona)

233/2010

ZANDIAN, Fatemeh – RIAHINIA, Nosrat [et al.]: An evaluation of alert services : quantity versus quality. – Bibliogr. In: Program. – 44. (2010) 1., p. 5-12.

A figyelőszolgálatok értékelése a mennyiségi és minőségi szempontok alapján

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Figyelőszolgálat

Az online információk forgalmazói napjainkban számos kiegészítő szolgáltatást nyújtanak; ezek egyike a figyelőszolgálat, amely a friss kiadványokról ad tájékoztatást az előfizetőknek. A cikk négy jelentős online információforgalmazó (Ebsco, ProQuest, ScienceDirect és Scopus) figyelőszolgálatát hasonlítja össze, amelyeket az iráni Tarbiat Modares Egyetem központi könyvtára használ. A szolgáltatások szerkezetét és kínálatát meghatározott szempontok alapján vetették össze a kapott értesítések mennyiségét és minőségét tekintve. A könyvtár- és tájékoztatástudományi szakterületet vizsgálták. Az összes értesítés relevanciája és a cikkadatbázisok mérete között nem találtak releváns összefüggést. A ProQuestnek a többiekénél megbízhatóbb a figyelőszolgálat és relevánsabb eredményeket kínál. A használóknak ezek a figyelőszolgálatok mint kiegészítő szolgáltatások hasznos segítséget nyújtanak információkereséseik megfogalmazásában. A könyvtárvezetők számára a figyelőszolgálat a naprakész tájékozódás eszköze. A szolgáltatások közötti tartalmi és strukturális eltérésekre azonban oda kell figyelni. Az értesítések mennyisége nem jelent szükségképpen jó teljesítményt. Az egyetemi könyvtárak és tájékoztatási központok évente jelentős összegeket költenek az információszolgáltatásokra. A figyelőszolgálatok csökkenthetik az információkeresésre fordított időt, mivel gyorsan elérhetővé teszik a legfrissebb új információkat. Ezért volt célszerű megvizsgálni, hogy milyen funkciókat tudnak ellátni.

(Autoref.)

Kölcsönzés

Lásd 218

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

234/2010

APPLEYARD, Andy: British Library document supply : a fork in the road. – Bibliogr. jegyzetekben In: Interlending & document supply. – 38. (2010) 1., p. 12-16.

Válaszúton a British Library Dokumentumszolgáltató Központja

Dokumentumszolgáltatás; Ésszerűsítés; Könyvtárközi kölcsönzés; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások

A félévszázados fennállását ünneplő, világszerte elismert dokumentumszolgáltatás az új információs környezetben (Open Access, Google stb.) megújulásra szorul. Évről évre csökkent a használói igény (és vele a bevétel). 2006-ban létrehoztak a szolgáltatás jövőjét feltérképező csoportot (*Document Supply Futures*). A működést az igényekhez kell szabni, növelni kell a hatékonyságot, csökkenteni a működési költségeket, továbbá olyan új szolgáltatásokat kell nyújtani, amelyek beleillenek a BLDSK fő illetékességébe. A könyvtár a Toyota számára kialakított folyamatos tökéletesítés („kaizen”) irányelveit (fogyasztói elégedettség, a munkafolyamatok ütemezése, selejtmentes előállítás stb.) próbálja adoptálni, és alkalmazza a lean (vevőközpontú vállalatirányítási rendszer) és a Hat Szigma (minőségügyi program) alapelveit is. Ennek keretében odafigyelnek a használói véleményekre, csökkentik a munkaerő-pazarlást. Kaizen-csoportokat alakítottak a BLDSK minden területét képviselő szakemberekből, és képzési programokat is indítottak.

A változtatások meglepően jó eredményt produkáltak: a megjavult szolgáltatásoknak köszönhetően lassult az igények csökkenésének üteme, gyorsult a kérések teljesítése, csökkent a napi restancia, és javult a dolgozók hozzáállása is.

Új szolgáltatásokat hoztak létre. 2009-ben a brit felsőoktatási alap 10 millió fontos támogatásának egy részével modernizálták a műszaki infrastruktúrát (*Integrated Request Management Delivery System*). A tudományos folyóiratok országos tároló könyvtára (*UK Research Reserve, UKRR*) segítségével a projektben részt vevő felsőoktatási könyvtárak helyet szabadíthatnak fel, miközben 24 óra alatt bármilyen címet megkaphatnak.

Létrehozták a disszertációk országos online adatbázisát (*Electronic Theses Online Service, EThOS*), amely egyetlen helyen nemzetközileg is hozzáférést biztosít a brit felsőoktatási intézményekbe benyújtott minden disszertációhoz, elősegítik ezek digitalizálását, illetve az elektronikus formára való áttérést, sőt, a brit kutatások demonstrálása révén növelhetik a hazai felsőoktatás vonzerejét a külföldi diákok körében. (Ez az online szolgáltatás a mikrofilmes hozzáférhetőséghez képest tízszeresére növelte a használatot.)

A Boston Spa-ban működő digitalizáló stúdió az EThOS számára végzett digitalizáláson kívül részt vesz a 19. századi folyóiratok 100 millió oldalnyi digitalizálási programjában, továbbá működteti a kiadók digitalizált dokumentumainak adatbázisát (*Publisher Digitisation Service*).

A BLDSK által nyújtott egyéb szolgáltatások közül megemlíthető a felsőoktatási jegyzetek online letöltését lehetővé tevő *Higher Education Scanning Service* (HESS), a felhasználók számára folytatott keresések (*Total Library Service*) és a folyóirat-adatbázis (a folyóirat- és a cikkcímek szintjén).

A mai gazdasági és felhasználói környezet változásai előnyökkel is járhatnak: egyes intézmények lemondhatják a teljes szövegű dokumentum előfizetését az igényelt dokumentumok eseti megszerzése javára, és a BLDSK – tartós elkötelezettségére és a gyűjteményének gazdag-

ságára tekintettel – újra vezető helyet vívhat ki magának.

A rövid távú fejlesztések kiterjednek a nagybani digitalizálásra (Bulk Digitisation Service), igény szerinti folyóiratcikk-digitalizálásra, a kisebb kiadókkal való együttműködésre, a lejárt szerzői jogú anyagok digitalizálására és hozzáférhetővé tételére, valamint a dokumentumszolgáltatásra is – pl. az ingyenes alapszolgáltatások mellett fizetős extra szolgáltatások nyújtása, a kódolt PDF-es dokumentumok harmadik fél által történő dinamikus letöltése a British Library elektronikus folyóirat-adatbázisából (*ESTAR*) vagy a „File Open” dokumentumok használata.

A hosszú távú tervekben szerepel a szolgáltatásoknak az igényekhez való még jobb hozzáigazítása, a munkafolyamatok ésszerűsítése és új üzleti modell kimunkálása – a következő 50 évre.

(Mándy Gábor)

235/2010

ROSEMANN, Uwe – BRAMMER, Markus: Development of document delivery by libraries in Germany since 2003. – Bibliogr. In: *Interlending & document supply*. – 38. (2010) 1., p. 26-30.

A német könyvtárak elektronikus dokumentumszolgáltatásának fejlődése 2003 óta

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus dokumentum; Könyvtárközi kölcsönzés; Szerzői jog; Tudományos és szakkönyvtárak

2002-ig minden rendben volt. A szakkönyvtárakat finanszírozó alap és jogdíjakat kezelő VG Wort közötti megállapodás alapján az e-mailban (PDF), vagy szkennelve küldött másolatok után befizetett (küldeményenként 2 €) jogdíjjal mindenki elégedett volt, és a Subito rendszer kiválóan működött. A német kiadók (külföldi kiadókkal egyetértésben) azonban úgy vélték, hogy a német jogi szabályozás csak postai, illetve fax küldeményként engedi meg cikkmásolatok megküldését a megrendelőknek.

Egyesületük még a 90-es évek elején indított pert az országos műszaki könyvtár (*Technische Informationsbibliothek* – TIB) ellen, melyben végül a legfelső bíróság a TIB javára döntött, ám – mivel akkor az elektronikus dokumentum-szolgáltatás még nem is volt gyakorlat – az ítélet csak a postai és a fax küldeményeket említette. A német, svájci és osztrák könyvtárak szövetségként működő Subito eV másként értelmezte a jogot, és folytatta német nyelvterületen a szolgáltatást. A nem német nyelvű országokba azonban csak a könyvtáraknak szolgáltathattak. Az események sűrűn követték egymást: 2004-ben a *Börsenverein des Deutschen Buchhandels* és az *STM Publishers Association* akciókat indított a Subito ellen, az önálló dokumentumellátó rendszert működtető ZB MED, a német országos orvosi könyvtár (Európa legnagyobb orvosi könyvtára) pedig az amerikai és angol kiadók támadása következtében teljes körűen beszüntette a határon kívüli igények kielégítését. Megindult, majd a 2005-ös választások miatt abbamaradt a „szerzői jog az információs társadalomban” elnevezésű jogi szabályozási folyamat. 2005-2007 között két újabb ítélet született a Subito-ügyben, 2006-2007-ben külön megállapodás született Németország, Ausztria, Svájc és Lichtenstein tekintetében. Végül 2008-ban hatályba lépett az új német szerzői jogi törvény, melyben a tudománypolitika végül nem igazán diadalmaskodott a kiadói lobbifölött. A szabályozás szerint egyéni megrendelőnek akkor továbbítható dokumentummásolat elektronikus úton, ha az a kiadótól nem rendelhető meg.

A jelenlegi helyzetben tehát visszalépés történt az elektronikus dokumentumellátás terén. Az olyan jelentős teljesszöveg-szolgáltatók, mint a Subito, és az országos szakkönyvtárak (mint a TIB, ZB MED) licenyszerződéseket kötnek a kiadókkal, és a jogdíjkezelőkkel (VG Wort, Copyright Clearance Center). A Subito inkább a szkennelést részesíti előnyben (éppen úgy, mint – elsősorban ára miatt – a felhasználók nagy többsége is), míg a TIB inkább licencei alapján a digitális eredetiekhez nyújt hozzáférést.

A dokumentumellátó szolgáltatásoktól rendelt

másolatok mennyisége világszerte csökken 2008 óta (egy esetben felére is). Németországban ennek oka nem csak az interneten ingyen elérhető dokumentumok növekvő mennyisége, hanem a Német Kutatási Társaság (*Deutsche Forschungsgemeinschaft*) által finanszírozott országos licencprogram is. Ezen belül több mint 100 folyóirat-archívum és teljes szövegű adatbázis válik hozzáférhetővé minden közpénzből működő német tudományos intézmény számára.

(Mohor Jenő)

Tájékoztatói eszközök

Lásd 216

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

236/2010

GEHNER, John: Libraries, low-income people, and social exclusion. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 29. (2010) 1., p. 39-47.

A könyvtárak, az alacsony jövedelműek és a társadalmi kirekesztés

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Szolgáltatók

Noha az olvasók 3:1 arányban egyetértettek Blaise Cronin (az Indiana Egyetem informatika kara akkori dékánjának) a *Library Journal*-ban 2002-ben megjelent szavaival, miszerint a könyvtár nem otthontalanok menedéke, nem fürdő és nem kulcsos gyerekek őrzőhelye, a könyvtár sokat tehetne érdekükben. Javítania kellene az alacsony jövedelműeknek nyújtott szolgáltatásait, hogy segítse a szociális kirekesztettség csökkentését. Ugyanakkor a könyvtárakban számos negatív érzelm nyilvánul meg a szegényekkel, kirekesztettekkel szemben. Ezek

leküzdésére ajánl öt cselekedetet az alacsony jövedelmű emberek elfogadásához.

1. Nézz a jövedelemszint mögé, hogy megértsd a nélkülözést!
2. Összpontosíts a társadalmi kirekesztettség okaira, ne csak jeleire!
3. Mozdítsd el a szociálisan kirekesztett csoportokat elidegenítő válaszfalakat!
4. Lépj ki a könyvtárból és ismerd meg az embereket!
5. Értsd meg, hogy a könyörületesség nem kiválóság, a kiválóság a befogadás!

(Mohor Jenő)

237/2010

KONOVALOVA, Mariâ Pavlovna: Puti povyseniâ roli bibliotek dlâ slepyh v realizacii Nacional'noj programmy podderzki i razvitiâ čteniâ. – Bibliogr. 9 tétel
In: Bibliotekovedenie. – (2010) 2., p. 53-60.

A vakok könyvtárainak szerepnövelése a Nemzeti Olvasástámogatási és -fejlesztési Program megvalósításában

Olvasásra nevelés; Vak könyvtárhasználó

A Nemzeti Olvasástámogatási és -fejlesztési Program negatívan értékeli a lakosság olvasás iránti érdeklődését. Az érdektelenség ellentmond a korszerű civilizációs fejlődésnek, a humán és a műszaki forradalomnak, a komplex informatizálásnak. Az ellentmondás feloldására egyrészt fel kell kelteni az olvasás iránti folyamatos érdeklődést, jobban meg kell becsülni az olvasó embert; másrészt növelni kell az irodalom művészi értékét, sokféleségét, minőségét.

A feladatok megoldásához a nemzeti program által a könyvtárak számára kidolgozott ajánlások feltárják a könyvtárak és külső környezetük közötti kapcsolatok létesítésének, rendszerezésének, ápolásának, fejlesztésének módszereit. Az általános megfogalmazásokat konkretizálni kell egyrészt a munkatársak, másrészt a speciális igényű olvasókat kiszolgáló könyvtárak számára. A vakok könyvtáraiban további feladatot jelent

a látássérültek megtanítása az olvasás mellett a korszerű információforrások önálló használatára, új számítógépes technikák kidolgozása és a már létezők adaptálása a kommunikációs akadályok elhárítására.

A feladatok megoldására a Vakok Kalugai Szakkönyvtára viszonylag egyszerű módszereket választott: az információ átalakítását audioformába, Braille- és öregbetűs írásúra. Az utóbbi tíz évben a könyvtár állománya megkettőszereződött, a munkatársak száma a háromszorosára nőtt, új osztályokat, fiókokat nyitottak. A látássérültek számára 2007-ben 185 folyóirat-címet fizettek elő (1990-ben 13-at). A Kalugai Terület kormányzója elrendelte, hogy évente 500 ezer rubelt kell hangos könyvekre költeni; ezekhez eddig több mint 500 magnetofont is vettek. Minden felnőtt- és gyermekkönyvtárban megtalálható a különböző fogyatékkal élők kiszolgálásáért felelős könyvtáros. Az időszaki kiadványok közül 30 címet a szociális szolgálatok vezetőinek és munkatársainak, a kalugai szociális és a tanárképző egyetem szociális karainak fizetnek elő. Az 1996-ban megnyílt fiókkönyvtárban nem csak a vak olvasóknak biztosítottak munkahelyeket, hanem a süketeknek és egyéb fogyatékosoknak is. A könyvtár 22 rehabilitációs központtal, társadalmi szervezettel, idősek és fogyatékosok otthonával, speciális óvodákkal működik együtt. A vak és gyengén látó olvasók száma 3000.

A Kalugai Területen a korlátozott képességű gyermekek számára 16 oktatási és 6 iskola előtti intézmény működik. A régióban az utóbbi időben megnőtt a retinopathiás koraszülöttek száma, ezért a könyvtár a Fjodorov szemészeti klinikával együttműködve szakbibliográfiát állított össze. A vakok számára kidolgozták – a rokonok és szomszédok bevonásával – az otthon nyújtható szolgáltatás és az írásos úton történő kölcsönzés módszereit.

Az olvasott művek tartalmát összehasonlítva (2000. és 2006. évi felmérés) csökkent a detektív- és fantasztikus regények aránya, nőtt a vallási, etikai, esztétikai, a tudományos, a történelmi és a klasszikus orosz irodalmi műveké.

A szociális szakos egyetemi hallgatók és oktatók körében 2002-ben végzett olvasásvizsgálat le-sújtó eredményei nyomán megszervezték, hogy a hallgatók szakmai gyakorlatukat a könyvtárban végezhesék, 1%-ról 45%-ra növelve arányukat a könyvtárlátogatók között. A könyvtár kiadói részlege fogyatékos szerzők műveit is közreadja a helytörténeti és a jogi könyvek mellett. A vakok számára speciális információs részleget nyitottak, az itt elhelyezett munkaállomásokról a nem látó olvasók és munkatársak egyaránt akadálymentesen érhetik el a különböző forrásokat és az internetet. A vakokat segítő jogi információs szolgálat munkájának eredményeként 2009-ben két információs központot nyitottak. A kalugai könyvtár célja a fogyatékosok szocio-kulturális rehabilitációja. A korszerű könyvtár felépítésének és elnevezésének a valóságot kell tükröznie.

(Viszocsekné Péteri Éva)

238/2010

MILLÁN REYES, Ana Nieves: Servicios bibliotecarios : la perspectiva de los estudiantes con discapacidad y el personal bibliotecario a través de seis universidades madrileñas. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 1., p. 106-126.

Res. angol nyelven

Hat madridi egyetem könyvtári szolgáltatásai a fogyatékkal élő hallgatók és a könyvtári személyzet nézőpontjából

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Testi fogyatékos olvasó

A szakirodalom áttekintése szerint a fizikai és érzékszervi fogyatékoság sokkal gyakoribb témája a vizsgálatoknak, mint a pszichikai. A fogyatékkal élők számára nyújtott speciális szolgáltatások közül leginkább a könyvtári szolgáltatásokkal foglalkoznak. A legtöbb vizsgálatot a közkönyvtárak végzik, ezt az iskolai, majd az egyetemi könyvtárak és más központok követik.

A madridi egyetemeken két tanévben (2004-

2006) végzett kérőíves felmérés során a 448 fogyatékkal élő hallgató közül 110-et, a 808 könyvtáros közül 250-et vontak be a vizsgálatba. A hallgatók többsége (60%) látás-, 30%-uk mozgás-, alig 5%-uk hallássérült, 46%-uk nő, 54%-uk férfi volt. A könyvtárosok körében a nő-férfi arány 67%-33%.

A hallgatók háromnegyede könyvtárhasználó, a leggyakoribb könyvtárlátogatási cél a kölcsönzés. Az infrastruktúrát, a berendezést általában megfelelőnek tartják, de közel felük hiányolja a jól érzékelhető tájékoztató feliratokat, jelzéseket. A megkérdezettek háromnegyede szerint szükség lenne a személyzet valamilyen, a fogyatékkal élőkkel való foglalkozást, segítségüket előmozdító képzésre. A számítógép-használat, a webes könyvtári szolgáltatások igénybevételi lehetőségét a fogyatékkal élők közel fele megfelelőnek ítélte, ugyanakkor 80%-uk tart igényt formális használóképzésre. Megállapítható volt, hogy a fogyatékoság jellege és a válaszok milyensége között van összefüggés.

A megkérdezett könyvtárosok 62%-a ismer fogyatékkal élő olvasót, többségük mozgássérültet. Szerintük a fogyatékkal élő hallgatók többnyire kölcsönözni jönnek a könyvtárba, és minden típusú dokumentumot használnak. A könyvtárosok több mint fele válaszolt úgy, hogy vannak ismeretei a fogyatékkal élőkéről és segítségük módjáról, de 92%-uk semmiféle ehhez kapcsolódó képzésben nem részesült. A könyvtárosok 44%-a szerint szükség van a fogyatékosokkal kapcsolatos speciális ismeretekre, 42% szerint a hozzáférhetőséggel és használhatósággal kapcsolatos ismeretekre, 40% szerint a könyvtárnak együtt kell működnie a fogyatékkal élők szervezeteivel és/vagy a velük foglalkozó más intézményekkel, 32% szerint a segítség módjait kellene elsajátítani. Ugyanakkor a WAI (*Web Accessibility Initiative*) ajánlásairól a könyvtárosok 80%-ának nincs információja. Általánosságban kijelenthető, hogy a könyvtár és a fogyatékkal élő olvasó viszonyában igen sok múlik a szervezeti kultúrán és a könyvtárosok érzékenységén.

(Mohor Jenő)

Tájékoztató, tájékoztatói rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 232

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 229

Kutatás és termelés információ-ellátása

Lásd 210

Oktatás információellátása

239/2010

ADOLPHUS, Margaret: When 'e' is the whole deal
In: Library + information update. – (2009) sep., p. 38-40.

Az Open University online környezete a távoktatásban

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Használói szokások; Oktatás információellátása; Távoktatás

A távoktatásban tanulók ugyanolyan szolgáltatást várnak el a könyvtártól, mint a nappali tagozatos hallgatók. Krónikus időhiányban szenvednek, és nem akarnak az információforrások használatával bajlódni, különösen, hogy a nyomtatott forrásoktól úgyis meg vannak fosztva. Számos könyvtár büszkélkedik azzal, hogy egyetlen keresőablakban nyújt szolgáltatást. A hallgatók egyszerűséget akarnak, miközben az

adatbázisok világa összetett.

A brit Open University (OU) arra törekszik, hogy hallgatói a Moodle virtuális tanulási környezetben keresztül végezzenek minden tevékenységet, így az OPAC-ot is itt érik el. A könyvtár fizikailag és virtuálisan sem különösebben látható. Elvileg lehetséges, hogy egy-egy szorgalmas hallgató akár nem is tud a könyvtár létezéséről, viszont „információsan művelt” szakemberként fejezi be tanulmányait, ami kifinomult architektúrát kíván a Moodle-től, amelynek alkalmazásában a könyvtár is nagyban részt vett 2005-2006-ban. Jelenleg a JISC által finanszírozott Telstar projekt keretében folytatják ezt a munkát, és a RefWorks-ot használják arra, hogy bibliográfiai adatokat exportáljanak a Moodle-ba, továbbá Sfx linkszerveret használnak. A Telstar segíteni kívánja a kurzuskészítést, miközben cél az is, hogy a hallgatók megtanulják a hivatkozás elveit, közvetlen linkeket kapnak a kulcsfontosságú anyagokhoz, és testre szabott környezetben végzik a kereséseket.

A könyvtárosok szerepe gyakran átnyúlik a pedagógia és az oktatástechnológia területére. Vannak egyes karokhoz és kurzusokhoz rendelt könyvtárosok, akik az oktatási teamek munkájában folyamatosan részt vesznek, így ismerik az oktatás céljait és hathatós tanácsadói szerepet töltenek be a felhasználandó anyagok kiválasztásában. Ők határozzák meg az információs műveltségi képzés követelményeit és az ezekhez tartozó, a hallgatók által elérendő készség szinteket. A könyvtárnak van kutató-fejlesztő teamje is, amely az információs műveltség újdonságaira koncentrálna, de segítette a DigiLab kifejlesztésében, amely nyitva áll az új technológiákkal kísérletezni kívánók előtt.

A könyvtár anyagokat készít az OU 8000 külső, a hallgatókkal közvetlenül találkozó oktatója számára is. A 9000 fogyatékkal élő hallgató mellett gondolnak a börtönben fogvatartottakra is. Nekik nincs internet-hozzáférésük, válogatott

weboldalukhoz férhetnek hozzá egy virtuális campus segítségével. Mivel a hallgatók 70%-a teljes állásban dolgozik és akkor tanul, amikor munkahelyére utazik, mobil eszközökön is meg-

kaphatják a tananyagokat és a könyvtári weboldal is mobilbarát. Élnek a közösségi hálózatok adta lehetőségekkel is.

(Koltay Tibor)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

240/2010

CALVERT, Philip James: Why do staff of joint-use libraries sometimes fail to integrate? : investigating cultures and ethics in a public-tertiary joint-use library. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 36. (2010) 2., p. 133-140.

A szervezeti kultúra és a szakmai hozzáállás vizsgálata egy kettős funkciójú köz- és felsőoktatási könyvtárban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kettős funkciójú könyvtár; Kommunikáció -személyzetben belül; Köz-művelődési könyvtár; Munkaszervezet; Személyzet

A közös használatú (kettős funkciójú) könyvtár olyan eset, amikor két vagy több könyvtár (illetve könyvtárhálózat, vagy fenntartó) megállapodást köt arról, hogy hozzáférést biztosít berendezéseikhez, forrásaihoz, szolgáltatásaihoz a használók két vagy több meghatározott közössége számára. Bár ilyen megállapodás a legkülönfélébb (egészségügyi-egyetemi, kutatóintézeti-ipari, nyilvános-egyetemi) könyvtárak között lehet, világszerte (és Új-Zélandon is) az iskolai és a közkönyvtár közös használata a leggyakoribb. Valamivel kevésbé általános az itt vizsgált modell, a közkönyvtár-felsőoktatási könyvtár partnersége.

A közös használatú könyvtárak integrációjának különböző fokozatai vannak. Legegyszerűbben három lépést különböztethetünk meg: alapesetben a két könyvtár csak a közös épületen oszto-

zik, alig máson. Szelektív integrációban a partnerek kombinálják egyes gyűjteményeiket és szolgáltatásaikat; a teljes integráció egészen a közösen megfogalmazott küldetésig terjedhet.

Az aucklandi Henderson központi könyvtára a város központjában álló háromemeletes épület. A városi tanács és az állami fenntartású, számos területen diplomát ill. más végzettséget nyújtó felsőoktatási intézmény (Unitec Institute of Technology) közötti szerződés alapján közös használatú könyvtár. (Az egész intézménynek mintegy 20 ezer hallgatója van, hendersoni campusán ápolónő- és szociálmunkás-képzés folyik.) A könyvtár 3650 négyzetméteres, 130 ezer kötetes, 60 főnyi személyzetét a két intézmény adja. A könyvtárépítés a város kezdeményezése, a közös épület a polgármester ötlete volt. A tervezésbe mindkét fél könyvtárosait bevonták, így fokozatosan alakult ki bennük a gondolat, hogy a közös épületben a szolgáltatások és a felszerelések egy része is közös lehet. A megvalósult gyakorlat valahol a minimális és a szelektív integráció között van.

A közös használatú könyvtárnak kétségtelenül számos előnye van: a közös épület, a közösen használható berendezések, a közösen használt gyűjtemény, a hosszabb nyitva tartás és több program lehetősége költségkímélőbb lehet, mint két önálló könyvtár működtetése. A különféle intézményi háttér, más olvasói kör alapján más készségekkel rendelkező könyvtárosok kiegészítik egymást, tanulhatnak egymástól. Számos előre tisztázandó kérdést kell megoldani: a berendezések, felszerelések, gyűjtemények tulajdonjogát, hogy miért fizetnek a partnerek, melyik fél milyen feladatra biztosítja a személy-

zetet, vegyítsék-e a katalogizáló rendszereket, egy vagy két kölcsönzőkártyát bocsássanak ki stb. Mindez hosszú tervezési fázist igényel. A működés során a különböző helyekről érkező személyzet megőrzi lojalitását az „anyaintézményéhez”, annak gondolkodás- és szolgáltatás-módjához. Egyesek szerint a közös használatú könyvtár személyzete csak akkor tud egységesen, a közös intézmény küldetéséhez, céljaihoz igazodva együttműködni, ha minden tagját frissen veszik fel.

Az adott esetben a teljes körűen ingyenes szolgáltatások mellett elkötelezett közkönyvtárosokban volt némi ellenszenv a másik oldal fizetős szolgáltatásai, „üzleties szelleme” iránt. Igen kevés belső kommunikáció volt a kétféle személyzet között, nem is igen törekedtek erre, holott fő értékeik első két helyén ugyanazok állnak (mint világszerte, számos kutatás szerint). Különbség csak a harmadik helyen volt: az oktató intézmény könyvtárosai az „információs műveltség segítését”, a közkönyvtárosok az „intellektuális szabadságot” sorolták az első három közé. A könyvtárosok megismerték és méltányolták a partner által nyújtott olvasószolgálat-típust, de általában nem nyújtottak hasonlót a saját olvasóik számára.

A közös használatú könyvtár jó működésének kulcsa a személyzet. Ahhoz, hogy egyetlen szervezeti kultúra fejlődjön ki, a különböző helyekről érkező személyzetet alaposan össze kell keverni, a megértést pedig csak a belső, informális kommunikáció segítheti elő.

(Mohor Jenő)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

241/2010

GRIFFITHS, Claire: Service delivery : a private view
In: Public library journal. – 25. (2010) 1., p. 9-10.

A könyvtári üzem kiszervezése

*Bérmunka kiadása; Ésszerűsítés; Gazdaságosság
-könyvtárban; Munkaszervezés; Működési feltételek*

London Hounslow nevű városrészében az önkormányzat magáncégnak adta át a könyvtári üzemeltetést és irányítást; ez az első ilyen eset az országban. A szerző a John Laing Integrated Services (JLIS) részéről (korábban ő is az önkormányzatnál dolgozott) magyarázza el, mi történt és miért.

A korábbi („trust arrangement” jellegű) 10 éves üzemeltetési megbíztatás lejárt, és a közbeszerzési eljárás során a JLIS ajánlatát tartották a legkedvezőbbnek. Egy országos felmérésből kiderült, hogy a könyvtárakat nagy valószínűséggel sújtani fogják a várható költségvetési megszorítások. Úgy tűnt, hogy a privát szektorban több fejlődési lehetőség rejlik. Az önkormányzat – alapos tárgyalási sorozat után – a JLIS-t bízta meg 11 könyvtár, egy iskolai könyvtár, egy javítóintézeti könyvtár, továbbá parkok, közterek, temetők, műemlék épületek, egy színház, egy múzeum, egy képzőművészeti stúdió és egy farm üzemeltetésével.

Az okok között szerepelt a John Laing (az anyaintézmény) 161 éves múltja a helyi infrastruktúra szolgáltatása és fejlesztése terén (az egészségügytől az oktatáson és lakásügyön át a személyszállításig). A JLIS kezdetben az anyacég privát finanszírozású intézményvezetését végezte, de ma már önálló vállalként működik, és 800 dolgozójával elsősorban az állami szektor munkáját támogatja – átlátható teljesítményadatok, az üzleti fenntarthatóság, a kockázatkezelés és a szolgáltatások számszerűleg is kimutatható javítása révén.

A JLIS számára Hounslow az eddigi tevékenységek kiszélesítését, a hosszú távú háttérrel (a könyvtárak tekintetében 15 év, a parkoknál és muzeális intézményeknél 10 év) biztosította, alkalmat adott az infrastruktúra és szolgáltatások integrálására, továbbá a felhalmozott tapasztalataikat jól tudják alkalmazni a beszerzéseknél és a szolgáltatások fejlesztésében, a teljesítmények javításában.

A JLIS az első 18 hónapban felmérte a helyzetet,

és kijelölte az átszervezés és fejlesztés kulcsterületeit: információtechnológia, személyzeti ügyek, pénzügyek, teljesítmény-ellenőrzés, állóeszköz-kezelés. Mindez a szervezeti kultúra teljes cseréjét igényelte.

A kulturális váltás a JLIS apparátusára is érvényes volt. Roadshow-kon ismertették az elképzeléseiket, miközben megismerkedtek a helyi-ekkel. Felmérték a személyi állományt, és az átszervezést képzéssel is segítették.

Az átszervezés fő elemei a következők voltak:

- a könyvtári infrastruktúra és műszaki háttér javítása (lecserélték a teljes információtechnológiai gépparkot, növelték a megbízhatóságát és teljesítményét, új weboldalt hoztak létre, új berendezéseket vásároltak az olvasóknak, valamint RFID-technológiát vezettek be);
- a személyzeti munka javítása (283 dolgozót áthelyeztek más területekre, csökkentették a betegség miatti hiányzást, foglalkoztak a panaszokkal és a fegyelmi ügyekkel, átláthatóbbá tették, hogy ki miért felelős);
- készségfejlesztő, továbbképző programok indítása (felmérték az egyes dolgozók képességeit, kijelölték számukra a fejlődési és előmeneteli lehetőségeket, a könyvtári és muzeális intézményeket egy integrált szervezetbe foglalták, új szolgáltatásokat terveztek, és a személyzetet felkészítették új szerepük ellátására);
- teljesítmény-ellenőrzés (11 teljesítménymutatót vezettek be, a nyitva tartástól a panaszok kezeléséig, a testre szabott és átlátható, a hét minden napján 24 órában működő és a JLIS által általánosan használt EQ24/7 platform valós időben szolgáltat teljesítményadatokat az önkormányzat számára is, amely ennek figyelembevételével fizet);
- a könyvtáraknak a helyi közösség központjává tétele (ahol minden integrált szolgáltatást egy fedél alatt és egy lépésben igénybe lehet venni, amivel a könyvtár és az egyéb intézmények is nyernek).

Az eseménydús 18 hónap alatt sikeres együttműködést alakítottak ki a várossal, elérték a kulturális intézmények integrálását, növekedett

a könyvtárak látogatottsága, csökkent az adminisztrációs restancia. A következő lépéshez a városnak a szerződésben megjelölt területek fejlesztéséhez jelentős anyagi hozzájárulást kell adnia (egy-egy könyvtárak felújítása, az egészségügyi és biztonsági problémák megoldása), aminek ésszerű lebonyolításához a JLIS a szerzésben és a költségek csökkentésében szerzett tapasztalataival járul hozzá.

(Mándy Gábor)

242/2010

MORONI, Ilaria: Indagini qualitative per il miglioramento continuo : il caso di una biblioteca universitaria. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 49. (2009) 4., p. 485-492.

Res. angol nyelven

Minőségi vizsgálatok a folyamatos jobbítás érdekében: egy egyetemi könyvtár példája

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyság

A Milano-Bicocca Tudományegyetem könyvtárában 2004 és 2008 között számos minőségi vizsgálatot, felmérést végeztek egyes területek, illetve feladatok értékelése, fejlesztésük irányának meghatározása céljából. A minőségi vizsgálatok módszerei között az (audio- vagy videofelvételen rögzített) strukturált, vagy félig strukturált interjú, a 6-10 személyből álló csoportos („focus group”) interjú és a nyílt kérdéseket tartalmazó kérdőíves felmérés szerepeltek leginkább. A vizsgálatokba a használók és a könyvtárosok körét egyaránt bevonták.

A vizsgálatok főbb célterületei a belső és külső kommunikáció; a személyzet továbbképzése és a használóképzés; a szervezet és a vezetés fejlesztése, az eszközök, szolgáltatások és források kínálatának javítása voltak. A külső kommunikációs vizsgálat új lendületet adott a már készülő eszközök (könyvtári kalauz, honlap) kivitelezésének, és segítette a már meglévők (pl. promóciós szórólapok) terjesztési módjának kidolgozását. A belső kommunikáció sokat javult a felmérési eredmények figyelembevétele

nyomán. A felmérések olyan mértékben segítettek a továbbképzéseket és a szakmai ismeretek felfrissítését, hogy azok eredményei még utóbb az olvasók körében végzett vizsgálatokban is megmutatkoztak.

Összegzésként megállapítható, hogy a gyakori minőségi felmérések nagymértékben segítik a könyvtár teljesítményének folyamatos javulását, de csak akkor, ha a vizsgálatok összegyűjtött tapasztalatait hasznosítják, és a javítás szándéka, a változások iránti nyitottság is jelen van.

(Mohor Jenő)

Lásd még 206, 233

Pénzügyi és gazdasági kérdések

243/2010

CAPELLARO, Christof: Gleichklang – Missklang – Schweigen : Bibliothekarische Gebührendiskurse in der Bundesrepublik Deutschland zwischen 1950 und 2010. – Bibliogr. lábjegyzetben In: BuB. – 62. (2010) 2., p. 122-127.

Res. angol és francia nyelven

Egyetértés – eltérő nézetek – hallgatás. Víták a német könyvtárügyben a térítés kérdéséről 1950 és 2010 között

Közművelődési könyvtár; Térítéssel szolgáltatás

A cikk elemzi, hogyan alakultak a könyvtárosok nézetei a térítés kérdéséről a német közkönyvtárakban az 1950-es évektől kezdve. Ismerteti az álláspontokat, érveket és a vonatkozó publikációkban alkalmazott képes beszédet. Az 1990-es évek utolsó harmada óta keveset lehetett hallani a használói térítés kérdéséről. Ha szó esett róla, akkor nem annyira arról, hogy szükség van-e rá, hanem inkább arról, hogyan lehet leghatékonyabban beszélni a díjat, különös tekintettel az automatizált vagy számítógépes megoldásokra. Mindeközben a térítést szedő könyvtárak részaránya folyamatosan növekszik.

Bár még mindig vannak a térítésnek határozott ellenzői, ezek már nem a szakmai szervezetek prominens tisztségviselői közül kerülnek ki – ahogy az 1950-es és 1960-as években – vagy a nagyobb és közepes könyvtárak igazgatói közül. Ma ezek a könyvtárosok a szakmán belül egy periferikus csoportot alkotnak. Az 1950-es években az ingyenes könyvtári szolgáltatás melletti érvek társadalompedagógiai, az 1960-as években a gazdaságossági, az 1970-es években oktatáspolitikai megfontolásokon alapultak. Az 1980-as évektől kezdődően azonban a térítések ellenzői alig jelentkeztek új érvekkel, és szemmel láthatólag nem is látják szükségét újabb érveknek, vagy annak, hogy tiltakozásukat lobbitevékenységgel a helyi politikusok tudomására hozzák. A könyvtárosok szakmai szervezetei intenzíven lobbiznak az utóbbi években, de háttérbe szorították az ingyenes szolgáltatásra vonatkozó igényeiket.

(Autoref.)

244/2010

PEREVERZEVA, Ű. A.: Sravnitel'nyj analiz fandrejzingovoj deatel'nosti publičnyh i vuzovskih bibliotek Respubliki Belarus' In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2009) 12. : ill., p. 17-25

A Fehérorosz Köztársaság felsőoktatási és közkönyvtáraiban folyó támogatásszerzési tevékenység összehasonlító elemzése

Felsőoktatási könyvtár; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

Fehéroroszországban a könyvtárak a társadalomfejlesztési elveknek megfelelően működnek, az információs infrastruktúra fő elemei, a szolgáltatás operatív, teljességi, minőségi követelményeinek betartásával biztosítják a felhasználók egyéni és tömeges igényeinek kielégítését. Tevékenységükben a prioritásokat a társadalmi elfogadottság, a könyvtár mint információs központ és mint a szellemi értékek, a nemzeti örökség, a kulturális sokféleség megőrzését

elősegítő intézmény fejlesztése határozza meg. A könyvtáros-társadalom tisztában van az ágazat pénzügyi problémáival és megoldásuk sürgősségével. A könyvtári tevékenység jövőbeni irányát a pénzügyi források felkutatása (fundraising) jelenti, ami a gazdasági feladatok megoldása mellett elősegítené a kulturális-felvilágosító, oktató-nevelő munkát is. A szakemberek fontosnak tartják az állam szerepét a könyvtárak támogatásában: a célprogramok jelentősen segítik a könyvtári munka legfontosabb irányainak fejlesztését. Ígéretes a könyvtárak részvétele a nemzetközi, államközi, regionális projekteken. A könyvtárak nem költségvetési forrásokból is finanszíroznak feladatokat (pl. normán felüli szolgáltatások, jótékonyági akciók), különböző pályázatokban vesznek részt.

A támogatásszerzési tapasztalatokat a Minszki területi közkönyvtári rendszerében és a köztársaság felsőoktatási könyvtári hálózatában vizsgálták. A felsőoktatásban nem költségvetési forrásokból finanszírozzák az elektronikus dokumentumok beszerzését, a hagyományos gyarapítást és a számítógépes rendszerek fejlesztését, míg a közkönyvtárakban a sor élén a hagyományos gyarapítás áll, majd a számítógépesítés, az elektronikus források beszerzése, az oktatási technológiák fejlesztése. Mindkét hálózatban a legfontosabb források az alapítványok és a társadalmi szervezetek támogatásai, a társadalmi együttműködés, a könyvtári célprogramok, projektek, gazdálkodási kezdeményezések. A társadalmi együttműködésnek a közkönyvtárakban van nagyobb szerepe, mivel a felsőoktatási könyvtárak nem önálló döntéshozók. A jótékonyági és társadalmi szervezetek vissza nem térítendő támogatásokat nyújtanak, önkéntes munkával, pályázatírással, komplex célprogramok kidolgozásával egyformán segítik a két hálózatot. A szponzorálás a közkönyvtáraknál jelentősebb, valószínűleg fejlettebb szociális funkcióknak, aktívabb kommunikációs politikájuknak köszönhetően.

A könyvtári projektek főbb témái a felsőoktatási könyvtárakban a helytörténettel, a felhasználók erkölcsi-etikai nevelésével, az egészséges élet-

móddal, legkevésbé a kulturális örökség védelmével, az intézményi programok támogatásával, kiadói tevékenységgel foglalkoznak. A közkönyvtárakban a legtöbb program a kulturális-felvilágosító tevékenységet, ökológiai képzést és nevelést, a hátrányos helyzetű felhasználók kiszolgálását tűzi ki célul.

A vizsgálat kitért a pénzszerzési tevékenységhez szükséges humán erőforrás kérdéseire is. A pénzügyi források bevonásával foglalkozó munkatársak száma intézményenként eltérő, erre szakosított szervezeti egység sehol sincs. A támogatásszerző munka a könyvtári projekteken és programokban főleg a tartalmi-tematikai jellemzők között szerepel. A könyvtárosok részéről valójában szakmai alkalmazkodásra van szükség, továbbá a főiskola utáni át- vagy továbbképzésre, önképzésre, helyi oktatásra.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 208, 267

Személyzet

245/2010

BOSCH, Eileen K. – RAMACHANDRAN, Hema [et al.]: The Resource Team Model : an innovative mentoring program for academic librarians. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 16. (2010) 1., p. 57-64.

A Resource Team modell: új mentorálási program egyetemi könyvtárosok számára

Egyetemi könyvtár; Munkaszervezés; Pályakezdő könyvtáros; Személyzet

A mentorálás olyan tevékenység, amelynek során a könyvtárosok biztosítják az új munkatársak könnyű beilleszkedését. Az esettanulmány egy új mentorálási modell, a Resource Team Model (RTM), bevezetésének folyamatát mutatja be egy felsőoktatási könyvtárban. A California State

University, Long Beach (CSULB) Resource Team olyan innovatív mentorálási, fejlesztő és oktatási modell, amely a mentorok és mentoráltak részére egy szélesebb támogató hálózatot foglal magában. A modell három különböző szakterületen dolgozó mentor könyvtárosból áll, akik hat hónapon keresztül segítik és támogatják az új munkatársat. A modell fő célja, hogy az új munkatárs átlássa a könyvtári munka egyes részterületeit és a szervezeti kultúrát. Az RTM biztosítja az eszközöket és a támogatást az új munkatársak zökkenőmentes beilleszkedéséhez, valamint szakmai előmenetelükhöz. Az RTM nem egyenlő sem a szakirodalomból ismert csoportos, sem a kölcsönös mentorálás, sem a mentorálási kör fogalmával. A tanulmány kitér a modell előnyeire és hátrányaira, valamint vizsgálja az erősségeket, gyengeségeket, lehetőségeket és veszélyeket mind a mentor, mind a mentorált szempontjából a CSULB egyetemi könyvtárában.

(Autoref.)

246/2010

SADOWSKA, Jadwiga: Na marginesie zarządzenia – zarządzenie talentami. – Bibliogr. In: Bibliotekarz. – (2010) 3., p. 10-13.

Széljegyzet a vezetésről - tehetséggondozás

Könyvtárosi hivatás; Munkakör; Személyzet; Vezetés

A tehetséggondozás, a cég jól felfogott érdekében a lehető legrátermettebb munkatárs kiválasztása (esetleg erre specializálódott szakember, ún. fejvadász bevonásával) olyan terület, amelyre a fejlett nyugati társadalmakban, így például az Egyesült Államokban fokozott figyelmet fordítanak.

A tehetség a vonatkozó szakirodalomban nem csupán a velünk született képességeket jelenti, hanem a foglalkoztató cég, intézmény érdekei által megkívánt egyéb kompetenciák meglétét is. A könyvtári munkában a jó intellektuális ké-

pességek mellett igencsak fontos szerepet játszanak bizonyos személyiségjegyek, sőt esetenként utóbbiak az előbbieknél is nagyobb mértékben nyomnak a latban. Fontos például az önálló munkára való képesség, az érzelmi stabilitás, érzelmi intelligencia, az erkölcsösség, és nem utolsósorban a kreativitás. Már az első állásinterjú során benyomást szerezhethetünk arról, hogy rendelkezik-e a pályázó megfelelő humorérzékkel, az új dolgokra való nyitottsággal, képes-e a lehetőség szerinti objektív önértékelésre, arra, hogy tanuljon hibáiból, vagy hogy egyáltalában elismerje azokat.

A tehetséggondozás a könyvtár számára abban nyilvánul meg, hogy az adott könyvtári részterület feladatainak ellátására alkalmas, a technológia fejlődésével lépést tartani képes munkatársakat alkalmaz, a jelentkező számára pedig abban, hogy olyan állást tölthet be, amely segíti kreativitása kiélésében, tudása továbbfejlesztésében. A szakma iránt odaadással lévő alkalmazottat érdemes a konvencionálistól eltérő módon kezelni. Érdemes meghallgatni az ötleteit, ellátni fontos és nehéz feladatokkal, kikérni véleményét, és nem utolsósorban megfelelő bérezéssel fenntartani a lelkesedését.

A szerző példák sorával illusztrálja, hogy mi történik, ha egy intézmény nem fordít kellő figyelmet a tehetségek kibontakoztatására. Példáiban a lengyel nemzeti könyvtárból eltávozott (onnan elüldözött?), s másutt kiválóan helytálló szakembereket említi. Felteszi a kérdést: ha a tehetséges emberek nehéz emberek, nehezen lehet kijönni velük (ahogy egyesek állítják), akkor miért tudnak eltérő környezetben kiemelkedően teljesíteni?

A szerző szerint tehetséggondozásról lengyel könyvtári környezetben nem lehet beszélni, mivel egyfelől a tehetségek eltávolítása egyesek számára szakmai előmenetelük előfeltétele, másrészt a lengyel könyvtári vezetők igyekeznek megszabadulni a náluk okosabbaktól, ahelyett, hogy kihasználnák azok tudását, és – ahogy azt többen tanácsolják – igyekeznének ilyen emberekkel körülvenni magukat. Felmérések támasztják alá a szerző azon tapasztalatait, hogy

a lengyel könyvtári vezetők többsége nem tűr el semmiféle ellenvéleményt, és az alapvető menedzsmentismeretekkel sincsen tisztában. Így nonprofit (állami) környezetben évekig el tudnak tengődni valahogy, de a versenyszférában esélyük nem volna, tevékenységük ugyanis katasztrofális következményekkel járna az általuk irányított cégre nézve.

(Dancs Szabolcs)

247/2010

STRELKOVA, I. B.: Professiograficeskij analiz de-âtel'nosti bibliotečnogo specialista kak osnova efek-tivnogo upravleniâ. – Bibliogr. 8 tétel In: Naučnye i tehničskie biblioteki. – (2010) 1., p. 74-79.

A könyvtáros szakember tevékenységének professziográfiai elemzése a hatékony irányítás alapja

Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Munkakör; Személyzet

A professziográfia két tudományágat érint: a professziológiát és munkalélektant. Tárnya az egyes szakmák tudományos kutatása, leírása és tervezése. A kutatás eredményét rögzítő dokumentum a professziogram. A kutatás céljától függően a dokumentum egy tervezett vagy létező szakma adatait tartalmazza. Már Platon Az állam c. művében gyakorlati tanácsokat adott ahhoz, hogy egy adott munkához milyen tulajdonságokkal rendelkező embereket kell kiválasztani. Az 1575-ben Spanyolországban megjelent *A tehetség vizsgálata a tudomány szempontjából* c. könyv (szerzője Juan Huarte) tekinthető az első olyan műnek, amelyben a szakmai kiválasztáshoz az ember adottságaiban rejlő egyedi különbségeket vizsgálták. A szakmák tanulmányozásának és leírásának tudományos megközelítése a 20. század elején a munkalélektan megjelenésével (Hugo Münsterberg és Frederick Winslow Taylor munkásságával) vált lehetővé. Ebben az időben jelent meg Frank Parsons Pályaválasztás c. könyve. A szerző Bos-

tonban egy speciális hivatalt állított fel azzal a céllal, hogy pszichológiai tesztekkel segítse az egyént lélektani tulajdonságai és adottságai megismerésében, mutassa be a különböző szakmák pszichofiziológiai követelményeit, és ezeket összevetve tegyen ésszerű javaslatot.

A korszerű professziográfiai kutatások sokfélék, differenciált megközelítésük sok tényezőtől függ (pl. mely tudományágban folynak, mi a céljuk stb.). A professziogram azokat a fő szakmai követelményeket (funkció, feladatok, kötelezettségek, felelősségek, képzettségi szint, végzettség, szakmai kompetenciák, személyiségi tulajdonságok stb.) tartalmazza, amelyek felé a magas fokú szakmai tevékenység elérése érdekében a munkatársakat terelni kell. Ily módon a professziogramok teljes mértékben elfogadhatók a felsőoktatási könyvtárban dolgozó szakemberek és vezetők integrált minőségértékeléséhez. A tevékenység-kompetencia alapú megközelítésből összeállított munkatársi és vezetői professziogramok alapját dokumentumok elemzése, személyes beszélgetés, megfigyelés és rendszerelemzés képezte. A rendszerelemzés személyiségi motivációs, rész-egész, strukturális-funkcionális és információs szinten folyt. A kidolgozott professziogramok a beosztás és a munkatárs modelljét tartalmazták. Az utóbbi pontosításánál az új képzési szabványt is figyelembe vették.

A differenciált és tevékenység-kompetencia alapú megközelítés lehetővé teszi a beosztással és a személyiséggel szembeni követelmények összevetését a professzionalizmus meglévő szintjével, az újonnan felveendő munkatársak szakmai szintjének meghatározását, helyes vezetői döntések meghozatalát. Más szóval a professziogram a humán erőforrás alakításának egyik eszköze lehet a munkatársak kiválasztásakor, besorolásakor és értékelésekor, az át- és továbbképzések tervezésekor.

2007 márciusában felmérést végeztek a fehér-oroszországi állami főiskolák könyvtárigazgatói körében arról, melyek az általuk használt legfontosabb normatív dokumentumok a humán erőforrás alakításához. A válaszok szerint a

professziogramot és a munkahelyek jellemzőit gyakorlatilag sehol sem használják, ami jelentheti, hogy a vezetők nem elég tájékozottak, és ezek a dokumentumok nem találhatók meg az ország könyvtáraiban. A kutatók remélik, hogy az általuk kidolgozott dokumentumok publikálása, szemináriumok és konzultációk szervezése, módszertani ajánlások kidolgozása javítani fogják a helyzetet. Az első eredmények már érzékelhetők: az Oroszországi Tudományos Akadémia Szibériai Részlegében működő tudományos-műszaki könyvtárban, a Belgorodi Állami Műszaki Egyetem központi tudományos könyvtárban már használják a módszert. A vezetői és munkatársi professziogramok képezhetik az alapot a normatív dokumentumok, a munkatársak képzettségi jellemzőinek felülvizsgálatához, a könyvtártudomány és gyakorlat korszerű követelményeinek megfigyeléséhez.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 240

Marketing, közönségkapcsolatok

248/2010

SHUMAKER, David – TALLEY, Mary: Models of embedded librarianship : a research summary In: Information outlook. – 14. (2010) 1/2., p. 27-28, 33-35.

A beépített könyvtárosság modelljei: egy kutatás eredményei

Felmérés; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárpropaganda

A kutatási projekt keretében a *Special Library Association* tagjai köréből véletlenszerűen kiválasztott háromezres mintából 1001 választ kaptak. A beépített könyvtárosság kritériumainak 278 könyvtár felelt meg és vett részt egy webes felmérésben. A második fázisban 130 könyvtáros volt egy 42 kérdéses felmérés válaszadó-

ja. Végül két profitorientált intézmény és két felsőoktatási intézmény könyvtárosaival, azok munkahelyi vezetőivel, valamint felhasználóival készült mélyinterjú.

A sikeresség mindhárom kritériumának (a felhasználói csoportoknak szolgáltatást nyújtó könyvtárosok számának növekedése, a szolgáltatás iránti növekvő igény és új szolgáltatások bevezetése) csak 11 könyvtár felelt meg, 16 könyvtár pedig egyiknek sem. A könyvtárak e két csoportja alapján képzett kis mintán is végeztek elemzést, 22 sikerességi kritériumot elkülönítve. A legsikeresebb könyvtárak gyakran éltek a „szájról szájra szálló”, szóbeszéd marketingeszközével, nyomtatott reklámanyagokat terjesztettek, és bemutatókat tartottak az intézmény munkatársainak szervezett eligazításokon. Ezenkívül anekdotákat gyűjtöttek a szolgáltatás hatásairól, és nyilvántartották a kutatási projektek, a szolgáltatott dokumentumok, a referenz kérdések számát és az intézmény munkatársainak képzéseken való részvételét.

A sikeres könyvtárak hatféle szolgáltatást nyújtottak, ebből négy kifinomult, többletértéket nyújtó típus volt: részletes irodalomkutatás, versenytársfigyelés, kihelyezett képzések és az oktatókkal közös kurzusok.

Mindehhez erős támogatást kaptak a vezetőktől: nem kellett előzetes felhatalmazás a speciális szolgáltatások elindításához, viszont ugyanez feltétel volt a használói csoport vezetőjénél is, aki elősegítette a szolgáltatást nyújtó könyvtárosnak a csoportban való elfogadását. A használói csoporttal írásbeli megállapodást kötött a könyvtár. Tagjai visszacsatolást nyújtottak a könyvtárosok teljesítmény-értékeléséhez. A beépített könyvtáros a csoport szakterületén továbbképzést nyújtott.

A mindezek megvalósításához adott ajánlások között szerepel, hogy olyan könyvtárosokat kell alkalmazni, akiknek jó a kapcsolatteremtő képessége. Meg kell ismertetni velük az adott szervezetet és a szakterületet. Fel kell jogosítani őket arra, hogy a megfelelő szolgáltatásokat nyújtsák. Kommunikálni kell és szövetséget kötni a használói menedzsmenttel. Támogatni kell

a beépített könyvtáros munkáját. A vezetéssel szembeni legnagyobb kihívás, hogy fenn tudja tartani az együttműködést és a kommunikációt a

beépített szolgáltatást nyújtó intézményekkel.
(Koltay Tibor)

Lásd még 207

Felhasználók és használat

Általános kérdések

249/2010

AMSBERRY, Dawn: Deconstructing plagiarism : international students and textual borrowing practices. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 51. (2010) 1., p. 31-44.

Külföldi hallgatók és a plagizálás

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Szerzői jog

A cikk áttekinti a plágiummal mint kultúrákon átívelő folyamattal foglalkozó, különböző tudományágakat érintő tanulmányokat, és vizsgálja a kulturális, oktatási és nyelvi tényezőket, amelyek hatással lehetnek a külföldi hallgatók plagizálási gyakorlatára. A külföldi hallgatók különböző okokból használhatnak alkalmatlan forrásokat, így a felsőoktatásban a plágium elleni harcban számos tényezőt kell figyelembe venni. A cikk ajánlásokat fogalmaz meg arra vonatkozólag, hogy a felsőoktatási könyvtárak milyen módon segíthetik a külföldi hallgatókat a plágium felismerésében képzéssel, tájékoztatással és webalapú segédanyagokkal.

(Autoref.)

250/2010

BENNETT, Charlie – BODNAR, Jon: Academic engagement in the library commons. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 6. (2010) 1., p. 43-47.

Az egyetemi oktatók és a library commons

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Használói szokások

Sokat írtak a felsőoktatási intézmények tanulási közteréről (learning commons) az utóbbi években. Főleg az információs közterek (information commons) tervezéséről, hogy hogyan tudják a hallgatók tanulását segíteni azzal, hogy biztosítják számukra a munkájukhoz szükséges eszközöket és forrásokat.

Igen keveset foglalkoztak viszont azzal, hogy ezek a helyek miként segíthetik elő az oktató személyzet és a hallgatók együttműködését és kommunikációját. Ez a főleg az alsóbb évfolyamosoknak kitalált környezet, mely az internet, a digitális produktumkészítés eszközei, az online információforrások, könyvtári adatbázisok és katalógusok mellett az ezredforduló diákjának egyéb igényeit, a közös tanulás, közös feladat-készítés lehetőségei mellett a kávézót és a prezentációs helyeket is egy térben nyújtja, nem vonzó az elmélyültebb kutatási igényű oktatók számára.

Tekintettel arra, hogy a tanulás a hallgatók és az oktatók közös tevékenységén alapul, fontos lenne olyan módokat találni, amelyek elősegítik ezt. Ilyen lehet az oktatók „bevonása” olyan helyekre, ahol a hallgatók már otthonosak. Ennek érdekében pl. a hallgatók és az oktatók együttműködésével, az információs köztér lehetőségeinek kihasználásával ott kiállítás, bemutatót lehet szervezni a tanszemélyzet (oktatók egy csoportja, egy tanszék) tudományos vagy oktatói munkájáról.

Előnyei: a tanszéknek „reklám”, és informális

visszajelzések forrása. A hallgatóknak tapasztalat az oktatókkal való együttműködésről, büszkeség a siker láttán. A könyvtárnak „reklám” és lehetőség az „aktív és stimuláló hely” imázsának kialakítására, a bemutatók, kiállítások, egyéb események digitális anyaga pedig egyedülálló gyűjteményt alkot, mely az intézmény szellemét prezentálja.

(*Mohor Jenő*)

251/2010

LEWIS, MartIn: The University of Sheffield Library Information Commons : a case study. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 50. (2010) 1., p. 161-178.

A Sheffieldi Egyetem könyvtári információs köztere. Esettanulmány

Egyetemi könyvtár; Használói szokások; Könyvtár-épület -egyetemi, főiskolai; Szolgáltatások használata

A Sheffieldi Egyetemen 2007-ben új épületben nyílt meg az információs köztér az egyetemi könyvtár és az információtechnológiai szolgálat együttműködésének keretében. A szolgáltatást az egyetemi könyvtár az egyetem más részlegeivel (információ- és oktatástechnológia, -fejlesztés) szoros partnerségben üzemelteti.

Az információs köztér egyike az egyetemi könyvtár öt telephelyének. A köztér területe bruttó 11 500 négyzetméter, befogadóképessége 1 350 fő, 70 személyes kiberkávézó csatlakozik hozzá. 110 000 nyomtatott dokumentum (miközben a másfél milliós teljes állomány is rendelkezésre áll), 550 személyi számítógép és 70 vékony kliens-munkaállomás vehető igénybe.

A tervezés során a hallgatók és az oktatók lehetőséget kaptak a véleménynyilvánításra. Az építész számára készült rövid szakmai programot számos egyébbel (könyvtárlátogatások, felvételek értékelése, egy tipikus felhasználó – hallgató – egy napjának rögzítése stb.) is kiegészítették.

Az épület héteemeletes, nyitott szerkezetű. Négy-

szintes átriumának egyik oldalán csendes, tanulásra alkalmas teret alakítottak ki, 200 fő számára. 13 helyiség szolgálja a csoportos tanulást. A tanulásra szolgáló tereket a következő típusokba sorolták: egyéni tanulási hely nyitott térben, csendes tér egyéni helyekkel, nyitott tér félig zárt egyéni helyekkel, hely informális összejövetelekhez kényelmes ülőbútorokkal, zárt csoportos tanulási tér, flexibilis tér mozgatható bútorokkal, tanterem, kiberkávézó wi-fi-vel és munkaállomásokkal. Később a tapasztalatok alapján asztali számítógépekkel felszerelt helyeket alakítottak ki a csendes övezetben is, illetve engedélyezték a laptopok használatát. A belső-építészeti megoldásokat tekintve a barátságos elrendezés, a viszonylag alacsony polcok, a polcok közötti meglehetősen távolság és az egyetemi időszakokhoz igazodó rugalmas változtatás a jellemző. A sheffieldi információs köztér 2008-ban Yorkshire-ban elnyerte az év épülete címet.

Ami a felszereltséget illeti, integrált tanulási környezet kialakítása volt a cél. A hallgatók számára olyan tereket alakítottak ki, amelyekben egyszerre használhatják a nyomtatott és digitális forrásokat, az épületen belül könnyen válthatnak a különböző típusú terek között, és a számukra legmegfelelőbb időpontban tehetik mindezt.

Az információs köztér 24/7 rendszerben üzemel. A szakszemélyzet reggel 9-től este 9-ig áll rendelkezésre, hétvégeken délután 5-ig. A legfontosabb, amit nyújt, az a kényelmes, biztonságos és az eredményes tanulást segítő tér, amelyben wi-fi, 24/7-es büfé (este 10 után automatákkal), előjegyezhető csoportos termek állnak rendelkezésre a közös és a tájékozódáson alapuló tanuláshoz. Minden szinten van egy olyan szolgáltatási pont, amelyben nyomtatókat, másolókat, szkennereket stb. lehet használni, és kölcsönzési lehetőség is van. A tájékoztató feliratokat és a PC-k foglaltsági adatait plazmatévéen jelenítik meg. Az épületben külön imahelyiséget is létesítettek.

Az információs köztér igen népszerű, gyakran előfordul, hogy minden hely foglalt. Alkalmanként igen nagy a zaj és az ebből adódó panasz, a hallgatók néha hajlamosak pusztán közösségi

találkozóhelyként értelmezni ezt a szolgáltató helyet. Ez összefügg azzal is, hogy a hallgatók ma már, amióta megszűnt a felsőoktatás ingyenessége, fogyasztóként lépnek fel. A hallgatói önkormányzat azzal próbál segíteni, hogy a szolgáltatást mint tanulási színteret népszerűsíti a hallgatók körében.

A köztér használatát folyamatosan értékelik. A 24/7-es szolgáltatást, amelyet kezdetben sokan luxusnak minősítettek, igen megkedvelték a hallgatók (szorgalmi időszakban éjjel 2-ig, vizsgaidőszakban akár reggelig is használják a szolgáltatásokat). Mennyiségi indikátorok már születtek: a használat 50%-kal nőtt. Az épület bővíthető, erre elkészült egy megvalósíthatósági tanulmány (400 plusz tanulási hely létesülhet majd), továbbá a tapasztalatokat átadják más brit felsőoktatási intézmények számára.

(Hegyközi Ilona)

252/2010

LIPPINCOTT, Joan K.: Information commons : meeting millenials' needs. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 50. (2010) 1., p. 27-37.

Az információs köztér – hogyan elégíthetjük ki a netgeneráció igényeit?

Egyetemi hallgató; Használói szokások; Igény; Szolgáltatások használata

Az 1980 után születettek, akiket *netgeneráció*nak is neveznek, jártasak az információtechnológia és a digitális tartalom használatában, csoportosan tanulnak, gyakran a késő esti időszakban, tanulási tevékenységük és közösségi életük szorosán összefonódik.

A felsőoktatási könyvtárakban sajátos igényeikhez igazodva – angol elnevezésükben az egykori közlegelőket felidézve – információs köztereket (*information commons*, de *learning commons*ként is említik) hoznak létre számukra, hogy együtt kínálják azokat a tartalmakat, hardver-, szoftverfeltételeket és könyvtári szolgáltatási környezetet, amelyek az oktatást és a

tanulást segítik. A közös információs területek az 1990-es évek elején jelentek meg az USA felsőoktatási könyvtáraiban. Azóta sok tapasztalat összegyűlt, a megvalósítás modellje is finomodott, ma már fizikai és virtuális köztereket is emlegetnek. Azt szorgalmazzák, hogy a modell kritikátlan átvétele helyett átfogó vízióból és az elérendő célokból érdemes kiindulni.

A tanulás társadalmi aspektusait vizsgálva Malcolm Brown felhívja a figyelmet arra, hogy a netgeneráció igényli azt is, hogy szakemberekkel konzultálhasson, személyesen és online is. E konzultációk körébe tartoznak a referenzs könyvtárosokkal folytatott levelezések és személyes találkozások is. A kapcsolatteremtést az idősebbek számára időnként szokatlan megoldásokkal segítik (online bemutatkozás videón a honlapon vagy a YouTube-on, Facebookon stb.). Sok könyvtár működtet közösségi tereket rendezvények céljaira az információs köztér keretében. Ez új használókat is megnyerhet a könyvtárnak. Az épületekben gondolni kell a közösségi funkciókra, és meg kell oldani a zajos közösségi terek és az elmélyült munkára való csendes övezetek elkülönítését.

Sok vita folyik arról, mennyire jártas ez a generáció az információtechnológia, különösen a digitális információforrások használatában. Egy vizsgálat szerint 80%-uk érzi magát jól képzettnek az internet- és az információhasználat terén. Csak 56,4%-uk nyilatkozta ugyanezt az adott felsőoktatási intézmény könyvtára esetében. 35%-uk érzi úgy, hogy oktatói jártasabbak nála, és a megkérdezettek közel fele véli úgy, hogy mire végez, megkapja a majdani munkájához szükséges információtechnológiai képzést.

Az információs köztér segít az esélyek kiegyenlítésében: a könyvtárosok segítenek a hiányzó információhasználati ismeretek elsajátításában, kölcsönözhető dokumentumokkal állnak rendelkezésre. Az információs köztér sikerének titka abban áll, hogy lépést tud-e tartani a technológia gyors változásaival, és ugyanez vonatkozik a terek rugalmas be- és átrendezésének kérdésére, akár hosszabb távon, akár egy-egy napon belül.

A könyvtárosoknak olyan tanulási környezetet kell kialakítaniuk, amely – a fizikai teret és a technológiát kiegészítve – személyes és virtuális szolgáltatásokat egyaránt nyújt, és ahol a diákokkal folyamatos a kommunikáció. Az információ köztér alkalmas arra, hogy kibontakoztassák képességeiket, ugyanakkor megtanuljanak a felsőoktatásban elfogadott módon viselkedni, és sikeresen haladjanak tanulmányaikkal.

(Hegyközi Ilona)

Használat- és igényvizsgálat

253/2010

AHARONY, Noa: The influence of LIS students' personality characteristics on their perceptions towards Web 2.0 use. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 41. (2009) 4., p. 227-242.

A könyvtáros hallgatók személyiségjegyei és a Web 2.0-ról alkotott véleményük

Felmérés; Használói szokások; Információtechnológia; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosutánpótlás

A könyvtáros hallgatók tanulási és oktatási környezete állandóan változik. A Web 2.0 térhódítása is számos technológiai újítást hozott az életükbe. A kutatás azt vizsgálta, hogy a könyvtáros hallgatók mennyire ismerik a Web 2.0-s szolgáltatásokat, és mennyire használják azokat. Három izraeli képzőintézmény 160, véletlenszerűen kiválasztott hallgatóját kérdezték meg a Web 2.0 használatáról.

Öt hipotézist állítottak fel:

1. akik elmélyülten tanulnak, azok nagyobb mértékben használják,
2. akik elutasítóan fogadják a változásokat, azok kevésbé,
3. akik kedvelik a kihívásokat, azok nagyobb mértékben, akik fenyegetésként élik meg azokat, azok kevésbé,

4. akik sokat használják a számítógépet, motiváltak, jó képességűek, azok nagyobb mértékben használják a Web 2.0-s szolgáltatásokat,
5. jelentős eltérés van a tudományegyetemen és az ún. szakmai felsőoktatásban tanulók (professional academic schools) hozzáállása között.

Az eredmények 148 válasz alapján születtek. A kérdőív különböző részei a tanulási stratégiára, a változásokra való reagálásra, a kognitív értékelésre, a Web 2.0 használatára, a tanulást könnyítő megoldások, azon belül a számítógép használatára, a Web 2.0 különböző alkalmazásainak integrálására, a motivációra, a hallgatók képességeire kérdeztek rá.

A kutatók azt tapasztalták, hogy – mindent egybevetve – a könyvtáros hallgatók mérsékelten használják a Web 2.0-s szolgáltatásokat. A legnépszerűbbek (sorrendben) a wikik, a blogok, a közösségi hálózatok, a Flickr és az RSS. A hallgatók akkor ismernék, használnák és méltányolnák jobban ezeket a szolgáltatásokat, ha a képzés során több tudást szerezhetnének velük kapcsolatban. Személyiségjegyeik és a tanulás megkönnyítésére alkalmazott módszereik nagyban befolyásolják hozzáállásukat.

Lényegében mind a négy hipotézis beigazolódott. Az elmélyülten tanulók, ahogy más vizsgálatok is igazolták, személyes elkötelezettséggel viszonyulnak a tanuláshoz és a Web 2.0 megismeréséhez is. A változásokat ugyanakkor sokan gyakran fenyegetésként, az ismeretlennel való szembesülésként, tehetetelként élik meg. Akik kedvelik a kihívásokat, azok készek és hajlandók megismerkedni a Web 2.0-s megoldásokkal, hisznek abban, hogy képesek jelenlegi és jövőbeni alkalmazására. Biztató eredmény, hogy a számítógépes érdeklődésű diákok nyitottak az új technológiák megismerésére, és a Web 2.0 alkalmazását szakmai fejlődésük részének tekintik. Megerősítést nyert, hogy van különbség a tudományegyetemen és a szakmai felsőoktatásban tanulók között. Mivel az utóbbiak elmélyültebben tanulnak, jobban fogadják a kihívásokat, motiváltabbak (ugyanis többnyire

más irányú felsőfokú végzettséggel már rendelkeznek, tapasztaltabbak), nem félnek az új technológiától sem, tehát igyekeznek jobban kihasználni a lehetőségeit. Az életkorral és a képzettséggel egyenes arányban nő a Web 2.0 használata. Ennek oka abban a felismerésben rejlik, hogy a szakmai túléléshez és sikerességhez elengedhetetlen, hogy ki-ki megismerje az új alkalmazásokat. A vizsgálat másik fontos tanulsága, hogy az egyetemi hallgatókat az elmélyült tanulásra kellene ösztönözni.

A cikkben több utalás történik a hasonló amerikai tapasztalatokra. Érdeemes lenne a kutatást kiterjeszteni más tudományterületekre és más országokra.

(Hegyközi Iлона)

254/2010

CUMMINGS, Joel – MERRILL, Alex – BORRELLI, Steve: The use of handheld mobile devices : their impact and implications for library services. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 28. (2010) 1., p. 22-40.

A kézi számítógépek hatása a könyvtári szolgáltatásokra

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Információtechnológia; Kézi számítógép

A cikk egy felmérésről számol be, amely a felsőoktatási könyvtárak mobilkommunikációs eszközökkel rendelkező használóit vizsgálja, és arra keresi a választ, vajon jelentős igény jelentkezik-e részükről a könyvtári szolgáltatások használatára ezekkel a kis képernyős eszközökkel. A felmérés azt vizsgálta, vajon az emberek szeretnék-e elérni az OPAC-ot kis képernyővel. Kiegészítendő kérdések segítségével próbálja feltárni a mobilkommunikációs eszközök hatását a felsőoktatási könyvtárak szolgáltatásaira. A válaszadók 58,4%-a, akik rendelkeznek internetkapcsolatú kézi számítógéppel, szívesen használnának kis képernyőt, például PDA-t, vagy internetes mobiltelefont a könyvtári OPAC-ban való kereséshez. A mo-

bilkommunikációs eszközök, mint például a PDA-k vagy az internetes mobiltelefonok elterjedése felvet bizonyos kérdéseket, például milyen hatással vannak a könyvtárakra. A cikk a felsőoktatási könyvtárak használói körében vizsgálja a könyvtári katalógus mobilkommunikációs eszközökkel való használatára vonatkozó várható igényeket.

(Autoref.)

255/2010

GERKE, Jennifer – MANESS, Jack M.: The physical and the virtual : the relationship between library as place and electronic collections. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 71. (2010) 1., p. 20-31.

A fizikai és a virtuális tér. A könyvtár mint fizikai tér és az elektronikus gyűjtemények közötti kapcsolat

Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Felmérés; Hatékonyság; Igény; Szolgáltatások használata

A Universtiy of Colorado at Boulder könyvtárában azt vizsgálták, hogy milyen összefüggés van az elektronikus információforrások és a felhasználói elégedettség között. Egy rendszeres minőségi vizsgálat (LibQUAL+™) válaszait elemezték ilyen szempontból, kiegészítve néhány változóval.

Az eredeti felmérésben 22 állítás van 3 területről: a könyvtár mint hely, információk lehetőségek, a szolgáltatás hatása. Minden állítást háromszor kell értékelnie a használónak egy 1-től 9-ig terjedő skálán. Először meg kell jelölnie az elvárásának a szintjét, majd a minimum szintet, végül pedig azt, hogy a könyvtár jelenleg a megítélése szerint milyen szinten van az általa elvárt szinthez képest.

A kutatás során egyetlen állítást, a négyes számút vizsgálták, amely az elektronikus szolgáltatásokkal kapcsolatos. Ez így szólt: „az elektronikus információforrások, amelyekre szükségem van...” Ehhez öt független változót rendeltek, amelyből az első három a könyvtárhasználat-

tal kapcsolatos: 1) Milyen gyakran használja a forrásokat a könyvtár helyeiben; 2) Milyen gyakran fér hozzá a könyvtári forrásokhoz a könyvtár weboldalán keresztül?; 3) Milyen gyakran használja a Yahoo-t, a Google-t vagy más nem könyvtári eszközöket informálódáshoz? A két további független változó a használó szakterülete volt, és az, hogy az egyetemi könyvtári hálózatból milyen szakterület könyvtárát használja a leggyakrabban. (A központi könyvtáron kívül 5 fiók van: üzlet, földtudományok, mérnöki tudományok, matematika/fizika és zene.)

A kutatás érdekes összefüggésekre világított rá. Kimutatható kapcsolat van a weboldal használata és az elektronikus gyűjtemények megtalálása között. Minél gyakrabban használják a weboldalt, annál valószínűbb, hogy bejelölik a vizsgált négyes számú állítást. Ez arra enged következtetni, hogy a weboldal segíti az elektronikus források megtalálását.

Nem volt összefüggés a válaszadó szakterülete és az elektronikus gyűjtemények használata között.

A kutatás legmeglepőbb eredménye az volt, hogy összefüggés van a leggyakrabban felkeresett könyvtár és a között, hogy a használó mennyire vesz tudomást az elérhető elektronikus forrásokról. Más szakterületeken (üzlet és marketing) is kimutatták az online és a fizikai tér közötti erős kapcsolatot.

Az eredmények azt sugallják, hogy az egyetemi és a tudományos könyvtárakban a fizikai és az elektronikus gyűjtemény integrációja a helyes stratégia. A könyvtáraknak továbbra is szükségük van könyvekre, de helyet, szakértelmet, berendezést és olyan webalapú eszközöket is kell biztosítaniuk, amelyek segítik az elektronikus források megtalálását.

A tanulmány egyetlen intézményt vizsgált egyetlen évben, így ez csak a kutatás elejét jelenti. Jelen adatok azt sugallják, hogy ha a könyvtárak meg szeretnék határozni a helyüket a jövő egyre inkább elektronikus alapú környezetében, a fizikai térnek is fontos szerepet kell szánni.

(Tóth Máté)

256/2010

KIMBALL, Rusty – IVES, Gary – JACKSON, Kathy: Comparative usage of science e-book and print collections at Texas A&M University Libraries. – Bibliogr. In: Collection management. – 35. (2010) 1., p. 15-28.

Elektronikus és nyomtatott könyvek használata a Texas A&M University könyvtáraiban

Állomány használata; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés

A tanulmány összehasonlítja a nyomtatott könyvek és elektronikus változataik használatát a Texas A&M University könyvtáraiban a műszaki és természettudományok területén. A NetLibraryben a tíz legfontosabb tudományos e-könyvet több mint hatszor, és a tíz legfontosabb kémiai e-könyvet háromszor gyakrabban használták, mint a nyomtatott változatot. Az ebraryben a 17 legfontosabb tudományos könyvet legalább 17-szer, a Safariiban a tíz legfontosabb számítástechnikai e-könyvet 207-szer sűrűbben használták, mint a megfelelő nyomtatottat. A hasonló használói statisztikák segíthetik a könyvtárosokat a döntésben az e-könyvek vásárlásánál, főként gazdasági válságok idején.

(Autoref.)

257/2010

NICHOLAS, David – ROWLANDS, Ian – JAMALI, Hamid R.: E-textbook use, information seeking behaviour and its impact : case study business and management. – Bibliogr. 18 tétel In: Journal of information science. – 36. (2010) 2., p. 263-280.

Elektronikus tankönyvek használata, információkeresési szokások és ezek hatása. Esettanulmány az üzleti és menedzsment tanulmányok területén

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Online információkeresés; Tankönyv

A brit tanulmány több ezer üzleti és menedzsment-tanulmányokat folytató diák elektronikus-

könyv-használatát, információkeresési és olvasási szokásait vizsgálja, de a más szakos diákokkal is végez összehasonlításokat. Az adatok java a JISC (*Joint Information Systems Committee*) elektronikus könyvekre kiterjedő átfogó vizsgálatából (*National e-Books Observatory – NeBO – project*) és használói szokásokat összegző tanulmányából (*User Behaviour Observational study*) származik. Az adatok fontosabb forrásai az alábbiak voltak: 1) tranzakciós adatok, melyeket a 127 egyetemre kiterjedő *MyiLibrary* platformról nyertek, 2) kérdőíves adatok, melyeket néhány kiválasztott egyetem több mint ötezer diákjától és könyvtárosától kaptak, 3) a könyvtári könyvek kölcsönzési adatai és könyvkereskedelmi adatok, és 4) ötven főből álló fókuszcsoportok különböző egyetemekről, melyben diákok és könyvtárosok vettek részt. A vizsgálat egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy az elektronikus tankönyvek rendkívül népszerűek és széles körben használatosak, és elsősorban információmorzsák megszerzését és adatok keresését szolgálják; azért keresik a diákok az elektronikus tankönyveket, mert könnyen elérhetők és kényelmes a használatuk.

(Autoref.)

Lásd még 187, 223, 227, 264

Olvasás

258/2010

HICKS, Debbie: Reading is good for you : spread the word In: Library + information update. – (2009) oct., p. 46-48.

Az olvasás gyógyít - add tovább!

Biblioterápia; Olvasásra nevelés

Az utóbbi években mindinkább felismerik az olvasás szerepét az egészségünk megvédésében, illetve bizonyos betegségek kezelésében.

Számos kutatás mutatta ki, hogy a rendszeres olvasás segít a lelki problémák feldolgozásában, a depresszió leküzdésében, az időskori demencia lassításában, a stressz enyhítésében, az izomfeszültségek oldásában. Az olvasói klubokhoz tartozás megszünteti a magányosság érzését, növeli az önbecsülést és a társadalmi aktivitást. Nemrég Walesben elkezdődött a „Könyvek receptre” (*Books on Prescription*) program, és a NICE (*National Institute for Health and Clinical Excellence*) irányelvei felhívták a figyelmet a biblioterápia szerepére az enyhe és közepes lelki zavarok kezelésében.

Az országos egészségügyi szolgálat 220 millió font támogatással új stratégiát hirdetett meg a lelki egészséggel kapcsolatos szolgáltatásokra, és ebben a liverpooli olvasásnépszerűsítő projektet („*Get into Reading*”) követendő példaként említik.

A könyvtáraknak ki kell használniuk a kedvező alkalmat. A közkönyvtárakat irányítók szervezete (*Society of Chief Librarians*) egészségvédelmi szekciót hozott létre, és az Egészségügyi Minisztériummal együtt azon dolgozik, hogy hogyan lehetne a könyvtárakat mint hálózatot bevonni az egészségmegőrzési programokba. A Books on Prescription akcióba bele akarják venni a szépirodalom olvasását és a könyvtárba való beiratkozást. A könyvtárak eseti kezdeményezéseit össze kellene fogni, akkreditált képzéseket kellene indítani a kreatív biblioterápia további támogatására, az ezzel foglalkozók szakmai színvonalának és társadalmi presztízsének emelésére.

Az Olvasási Ügynökség (*The Reading Agency, TRA*) szeptemberben, a Freeword fesztivál alkalmával szakértői eszmecserét (*Reading and Health Think Tank*) szervez, 2010 januárjában pedig egy korszakos jelentőségű országos konferenciát tervez. Ezek megszabják a TRA akcióprogramját a következő 3 évre, pénzügyi forrásokat teremtenek, projekteket indítanak, népszerűsítik a könyvtáraknak a West Midlands régióban sikeresen kipróbált olvasási és egészségvédelmi modelljét, és azt más területekre is kiterjesztik (East Midlands, Kirklees). Figyel-

müket az idős korosztályra összpontosítják, megvizsgálják a kreatív olvasói csoportok modelljének működését és az önkéntesek szerepét, továbbá adatbázisban kívánják elérhetővé tenni a könyvtárak ez irányú kedvező tapasztalatait.

(Mándy Gábor)

Lásd még 237

Olvasáskutatás

259/2010

ZASACKA, Zofia: Doświadczenia czytelnicze gimnazjalistów In: Poradnik bibliotekarza. – (2010) 1., p. 3-7. : ill.

Gimnazisták olvasási szokásai Lengyelországban

Felmérés; Középiszkolás; Olvasásvizsgálat; Szabadidő felhasználása

Az elblági városi könyvtár egy állami finanszírozású projekt keretein belül végzett felmérés formájában vizsgálta a város és a hasonló nevű járás gimnazistáinak olvasási szokásait.

Mint kiderült, a gimnazisták legkedveltebb időtöltése a zenehallgatás (97%), ezt követi a tévénézés és a számítógépezés-internetezés (95-95%). Az 518 megkérdezett diák 28 százaléka saját bevallása szerint heti rendszerességgel olvas könyvet, 15 százalékuk pedig minden nap. A rendszeres könyvolvasók közt a lányok vannak többségben, az arány: 22:6.

A diákok 65 százaléka maga választja meg, mit olvas. Ebből a szempontból is a lányok tekinthetők inkább aktív olvasónak: 82 százalékuk olvas saját választás alapján könyvet, míg a fiúknak mindössze 46 százaléka. A lányok aránya a kötelező olvasmányok elolvasása terén is nagyobb. A felmérés tanúsága szerint körülbelül minden második tizenéves szeret, 30% azonban kifejezetten utál olvasni. Utóbbiak között „természetesen” a fiúk vannak többségben.

A tizenévesek kedvelt olvasmányai a célzottan az ő korosztályuk számára íródott népszerű, romantikus és fantasztikus elemekkel átszőtt regények. Például Stephanie Meyer regényei, amelyek hőse egy jóképű vámpírba szerelmes kamaszlány. Népszerűek továbbá a tizenévesek problémáival foglalkozó könyvek, illetve a tudományos-fantasztikus irodalom. A legolvasottabb író John R. R. Tolkien, de a gimnazisták olvasmányai között megtalálhatjuk a lengyel és külföldi klasszikusokat és kortárs szerzőket is. Utóbbiak között Paulo Coelho és Eric-Emmanuel Schmitt örvendenek különös népszerűségnek. A fiúk főként felnőtteknek szóló fantasztikus irodalmat, valamint ismeretterjesztő műveket olvasnak, a lányok társadalmi regényeket, romantikus könyveket, s a kedvenc írójuk Stephanie Meyer.

A válaszolók között a legtöbben az oktató jellegű, ismeretterjesztő, „információdús” műveket értékelik a legjobbra. Őket követik azok, akik számára a szórakozás, a valóságtól való elszakadás a legfontosabb. A harmadik legnagyobb csoport erkölcsi értékek közvetítését várja el egy könyvtől. Leszögezhető ugyanakkor, hogy a többség azokat a könyveket értékeli a legjobbra, amelyek a korosztálya problémáiról szólnak.

Jelentős eltérés mutatkozik a városi és vidéki gimnazisták között az olvasmányaik beszerzése tekintetében. Míg mindkét csoport elsősorban az iskolai könyvtárból szerzi be a könyveket, addig a falun lakó gimnazisták jóval kevésbé használják a nyilvános közkönyvtárakat. Hasonlóképpen kevésbé jellemző, hogy a barátaiktól kölcsönöznének könyvet, annak ellenére, hogy több időt töltenek a kortársaikkal, mint a városi fiatalok. Jellemző továbbá, hogy nemigen használják az otthoni könyvtárat (ha egyáltalán van ilyen), valamint kevésbé vásárolnak könyveket.

Ami az internetet illeti, a felmérésben részt vevő összes diák közül minden tizedik válaszolt úgy, hogy szokása a világhálón cikkeket olvasni, valamint ugyanennyien olvasnak saját bevallásuk szerint elektronikus könyveket, jellemzően a kötelező olvasmányok összefoglalásait.

A felmérés egyik tanulsága, hogy főleg a fiúk

nem olvasnak, illetve nem szeretnek olvasni. Ők azok tehát, akikre az olvasás népszerűsítésekor a leginkább érdemes összpontosítani.

(*Dancs Szabolcs*)

Használók képzése

260/2010

BROUSSARD, Mary J. Snyder: Secret agents in the library : integrating virtual and physical games in a small academic library. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 17. (2010) 1., p. 20-30.

Titkos ügynökök a könyvtárban: virtuális és társasjátékok egy kis felsőoktatási könyvtárban

Főiskolai könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Játék

Míg a könyvtárban folytatott tanulásról rengeteg cikk íródik, nagyon kevés foglalkozik a könyvtári ismeretek játékos oktatásával. A tanulmány arról számol be, hogy a Lycoming Főiskolán (Pennsylvania, USA) a könyvtárosok az addigi könyvtárismereti előadások helyett videójátékkal próbálták meg felkelteni a diákok érdeklődését, majd a szükséges ismeretek elsajátíttatását.

Mínderre az oktatás során szerzett negatív tapasztalatok (érdektelenség a diákok részéről), valamint annak felismerése nyomán került sor, hogy az érintett korosztály naponta órákat tölt el videójátékokkal (81%!), s ez alól a lányok sem jelentenek kivételt.

A szerző a kérdés irodalmának áttekintése, majd a kis magánfőiskola és könyvtára (Snowden Library) bemutatása után azt az egyszerű videójátékot ismerteti, amelyet az egyik könyvtáros készített (Macromedia Flash segítségével), a *Titkos ügynökök a könyvtárban* címet viseli (<http://www.lycoming.edu/library/instruction/secretagent.html>), és megtalálható a könyvtár honlapján.

A céljuk az volt, hogy az ismereteket szórakoztató módon sajátítsák el az elsőévesek. (2009 tavaszán három csoportban játszották.)

A játékban szereplő tevékenységek a Főiskolai és Tudományos Könyvtárak Szövetségének (Association of College and Research Libraries, ACRL) információs műveltségről kiadott irányelvéhez igazodnak, vagyis az információk hatékony és eredményes megszerzését célozzák. A diákoknak több feladatot kell megoldaniuk, és ebben mind az interneten, mind a főiskola könyvtárában el kell igazodniuk. (Utóbbi feladatok miatt a magyar felhasználó nem is tudja befejezni a játékot.) A játék során pontokat lehet szerezni, így a részt vevő csapatok számára eredményhirdetéssel fejeződik be a foglalkozás. A játék előtt tájékoztatást kapnak a diákok, utána pedig a könyvtáros értékelése, illetve egy rövid, néhány kérdésből álló kvíz-játék következik, amely a könyvtárhasználat legfontosabb tudnivalóit „ismétli át”.

A függelékben a szerző közli a kvíz feleletválasztós kérdéseit.

(*Murányi Lajos*)

261/2010

DANIELS, ErlIn: Using a targeted rubric to deepen direct assessment of college students' abilities to evaluate the credibility of sources. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 17. (2010) 1., p. 31-43.

Speciális segédlet a hallgatók kritikus forráshasználatának értékelésére

Egyetemi hallgató; Használók képzése -felsőoktatásban

A Sonoma State University Library-ben segédletet terveztek az elsőéves hallgatók kritikus forráshasználatának értékelésére. A kurzusszintű segédletet a programszintű értékelés után készítették el, mely túl általánosnak bizonyult, hogy rámutasson e speciális készség megszerzésének nehézségeire. Mint közvetlen értékelő eszköz, a

segédlet abban segíti a tanárokat és a könyvtárosokat, hogy még pontosabban meghatározzák és ajánlják azokat a kisebb lépéseket a diákoknak, amelyek által sikeresen megtanulják értékelni a forrásokat. A cikk bemutatja a segédletet mint értékelő eszközt és a használatával elért eredményeket az elsőéves hallgatók körében, a szóbeli kommunikáció és kritikus gondolkodás című alapképzés részeként.

(Autoref.)

262/2010

GARSON, Deborah S. – MCGOWAN, Eileen: Collaboration as a model : co-teaching a graduate course. – Bibliogr. In: Information outlook. – 14. (2010) 1/2., p. 17-18, 20-21.

Az együttműködés mint modell: doktori kurzus „beépített” könyvtáros közreműködésével

Használók képzése -felsőoktatásban; Információkeresés; Szakirodalmi szemle; Tudományos kutatás

A Harvard Egyetemen egy pedagógia szakos oktató és egy könyvtáros közösen bonyolították le az információkeresést és a (tudományos cikkek és disszertációk részét képező) szakirodalmi szemlék készítését oktató kurzust. A hallgatók korábban azt érzékelték, hogy tudományos ismereteik és információkeresési készségeik nem álltak összhangban egymással.

Az egyéves, új szeminárium az egyéni kutatási igények kiválasztására és feltárására, a releváns információforrások megkeresésére, a keresőkérdekek és a keresési stratégiák finomítására, a kutatási tervekre és a szemlékre összpontosítottak. A cél az volt, hogy a hallgatók megismerjék a szemlék célját és felépítését; megértsék, hogy ez miért integráns része a minőségi kutatómunkának; továbbá képet kapjanak a szemlék szerkezetével és funkciójával kapcsolatos vitákról. Arra kívánták bátorítani a hallgatókat, hogy érdeklődésüket egy témára koncentrálnak értelemmel bíró kutatási témát alakítsanak ki. Segítség akartak nyújtani ahhoz, hogy azonosítsák az

érdeklődésüknek megfelelő tudást, és kutatási kérdéseket fogalmazzanak meg.

(Koltay Tibor)

263/2010

LUO, Lili: Web 2.0 integration in information literacy instruction : an overview. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 36. (2010) 1., p. 32-40.

A Web 2.0 integrálása az információs műveltség oktatásába: áttekintés

Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Információtechnológia; Számítógép-hálózat

Webes felmérést készítettek az információs műveltség oktatásában Web 2.0-s eszközöket használó könyvtárosok körében. A válaszadók az ILI-L (Information Literacy Instruction) elektronikus vitafórum tagjai közül kerültek ki, összesen 50 válasz érkezett. A válaszadók többsége felsőoktatási könyvtárban dolgozott, és legalább egyéves tapasztalattal rendelkezett az információs műveltség oktatásában. Az oktatott kurzusok többnyire formális órákhoz kapcsolt, kreditértéket nem adó, hagyományos oktatási formában zajlottak. A válaszadók használtak blogokat, többek között abból a célból, hogy elősegítsék a résztvevők közötti párbeszédet. Sokan blogon helyeztek el tartalmakat, és azokon folytak a viták és eszmecserék. A könyvjelző oldalak közül a del.icio.us volt a legnépszerűbb. Az ilyen oldalakat egyrészt az anyagok elhelyezésére és rendezésére használták, másrészt bizonyos könyvjelzőket a hallgatókkal is megosztottak, továbbá őket is kérték, hogy helyezzenek el ilyeneket. A Youtube-on számos, az információs műveltséggel kapcsolatos videó található, és ezekből többet a válaszadók meg is mutattak kurzusaikon előkészítésként vagy a vizuális tanulási élménykeltés jegyében.

Mivel az információs műveltség kulcskérdése az információforrások szervezése és a rájuk való megfelelő hivatkozás elsajátíttatása, a bibliográfiai szoftvereket is felhasználták az okta-

tásban, bár ezek szoros értelemben nem a Web 2.0 részei.

A résztvevők a Web 2.0-s eszközök szerepét az információ értékelésében és szervezésében látták. A szerzői jog tanításában és abban tulajdonítottak nekik szerepet, hogy a hallgatók megismerjék, miként tudják megfelelően használni saját munkájukban.

A felmérést követő 8 félig strukturált interjúban a Web 2.0-s eszközök használatának okaként azok kényelmes használhatóságát, személyes lelkesedésüket és a hallgatók számára releváns voltát jelölték meg a válaszadó könyvtárosok, akik maguk is lelkes használói ezeknek úgy munkájukban, mint magánéletükben. A hallgatók reakciója a válaszadók szerint általában pozitív volt, azonban ezt nem mérték formális

eszközökkel. Nehézséget az egyes eszközök használatának technikája okozott. A válaszadók rámutattak, hogy a Web 2.0-s eszközöket rosszindulatú személyek manipulálhatják, és használói online vandalizmusnak is ki vannak téve. Megállapították, hogy nem minden hallgató gyakorlott használója a Web 2.0-nak. Főként igaz ez a falusi környezetből származó és az alacsonyabb társadalmi-gazdasági osztályokba tartozó fiatalokra. Akik gyakran használják, inkább játéknak tekintik, és nincsenek tudatában oktatási potenciáljával, főként csak a közösségi és szórakoztató vonatkozásai érdeklik őket.

(Koltay Tibor)

Lásd még 202

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

Lásd 205, 272

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

264/2010

METCALFE, Frances: Audio : the sound of the future
In: Public library journal. – 25. (2010) 1., p. 11-13.

A hangzó gyűjtemények jövője a közkönyvtárakban

Felmérés; Hangfelvétel; Hangtár; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások használata

Szinte minden könyvtárban van hangzó gyűjtemény, ám mivel az angol közkönyvtári törvény

nem lényegesnek, csak kívánatosnak tekinti, pozíciójuk rendkívül sokféle. A hanglemezek, a kazetta jöttek és mentek, azután a CD népszerűsége elérte a könyvtárakat is. A 80-as évek végén, a 90-esek elején a CD volt az „aranytojást tojó tyúk”, hiszen az audiovizuális anyagok kölcsönzése a könyvtári bevételek átlagosan 48, sőt, egyes esetekben 61%-át alkotta. Manapság viszont „mindenki csak letölt”, és kérdések merülnek fel a hangzó gyűjtemények szerepéről. Az Egyesült Királyság és Írország zenei könyvtárainak nemzetközi egyesülete (IAML) legutóbbi „Zene a közkönyvtárakban” szemináriumára készülve 30 könyvtárnak (illetve könyvtári hálózatnak) küldtek kérdőívet, melyre 17 válasz érkezett. Valamennyien továbbra is fenntartják CD-szolgáltatásukat, (egyes hálózatok csak könyvtáraik egy részében), csak néhányan döntöttek úgy, hogy nem vásárolnak több CD-t (így a gyűjtemény lassan magától elhal majd). Az igények átlagos csökkenése 10-20% között

volt. Ennek ellensúlyozására csökkentik a kölcsönzési díjat, egy ingyenes AV-kölcsönzést kap minden új olvasó, „egyet fizet, kettőt vihet” akciókat rendeznek. Senki nem akarja törölni az állományból a CD-gyűjteményt, hiszen egy korábbi vizsgálat (az AV-gyűjtemények jövőjével kapcsolatos elképzelésekről) szerint az AV-gyűjteményt a kulturális kínálat integráns részének tekintik.

Abból a meggondolásból, hogy ha változnak a zenehallgatási szokások, változtatni kellene a hangrögzítések szolgáltatásán is, néhány könyvtár bevezette a letöltési lehetőséget szolgáltatási kínálatába. Tágabban értelmezve a kérdést, a zenei hangrögzítések iránti igény állandó a piacon; a zene a leginkább hozzáférhető és érzelmileg leghatékonyabb művészeti forma. Az Egyesült Királyságban a felmérések szerint a népesség 80%-a naponta hallgat zenét az autóban, 45% szeret énekelni, és 44%-nak van otthon hangszere. Összehasonlításként: szabad idejében olvasni szeret 65%. A 16-24 éves korosztályban 82% a zenehallgatók, és 46% a szórakozásból olvasók aránya. Noha a zenéből származó bevételek 20%-a a digitális eladásból (letöltésből) származik, változatlanul igen erős a fizikai formátumok (CD) piaci részesedése (Angliában 84% a digitális 16%-kal szemben, ám nem említettük a sokkal nagyobb arányú illegális, fizetés nélküli letöltést).

A zene, az „audio-szolgáltatás” jövője a közkönyvtárban nem lehet más, mint folyamatosan alapfeladatnak tekinteni ezt a leginkább elérhető és legnépszerűbb művészeti forma rendelkezésre bocsátását. Nem a bevétel növelése miatt, hanem hogy értéket adjon hozzá annak a 80%-nyi embernek az életminőségéhez, aki szeret zenét hallgatni. A jövő kérdése hogyan. Kétségtelen, hogy a következő legalább néhány évben még a CD jelentős szerepet fog betölteni, de már erőfeszítéseket kell tenni a CD-gyűjtemények használatának népszerűsítésére. Ugyanakkor ki kell használni a letöltési lehetőségeket, meg kell találni az együttműködés módjait az online zeneáruházakkal.

A használóképzés során figyelmet kell fordítani

a letöltési technikák megtanítására, továbbá a legális és illegális letöltés megkülönböztetésére. Fontos lehet az adott könyvtár olvasói igényeinek megfelelő gyűjtemény összeállítás, hiszen egy előfizetéses letöltési szolgáltatás tartalmazhat rendkívül sok felvételt, ám könnyen lehet, hogy annak jelentős része érdektelen az adott könyvtári közösség számára.

A digitális korbá átlépő könyvtáraknak meg kell újítaniuk audio-szolgáltatásaikat is a digitális formátumoknak megfelelően.

(Mohor Jenő)

265/2010

UMLAUF, Konrad: Hoher Umsatz trotz geringer Werbung : Bücher zum Hören : die Praxis großer und kleiner Bibliotheken. – Bibliogr. jegyzetekben In: BuB. – 62. (2010) 1., p. 70-75.

Res. angol és francia nyelven

Mérsékelt hírverés – nagy forgalom. Hangos könyvek a nagyobb és a kisebb könyvtárak gyakorlatában

Állomány használata; Felmérés; Hangos könyv; Köz-művelődési könyvtár

A közkönyvtárak hangos könyvekkel kapcsolatos általános gyakorlata és a munkatársak számára elérhető lehetőségek volt a témája egy kisebb kutatási projektnek Németországban 2009 őszén. Érdekes eredmények születtek. A hangos könyvek széles választékban elérhetők a közkönyvtárakban. Az 500 címnél kisebb gyűjtemények kevésbé népszerűek. A kölcsönzések száma viszonylag magas. A pótlási és frissítési arány magasabb, mint az egész gyűjteményi átlag. A CD-k vannak többségben, de jelentős számú hangkazetta is található még a gyűjteményekben, bár újakat már nem szereznek be. Letölthető hangos könyvekből még nem túl sok áll rendelkezésre. A beszerzés alkalmával a választást azonos mértékben befolyásolja a technikai minőség, illetve a szerző, a cím és a téma. A feldolgozást és az elhelyezést egyéni megoldások és jelentős egyéni erőfeszítés jellemzik.

Azokban a könyvtárakban, ahol teljes munkaidős könyvtáros dolgozik, a hangos könyvek általában kereshetőek az OPAC-ban, de előfordul, hogy csak egy második kritériummal (pl. szerző) összekapcsolva. A kölcsönzést megelőző betekintést lehetővé tevő hangoskönyv-lejátszó készülékek a könyvtárak kevesebb mint felénél állnak rendelkezésre és ezeket ritkán veszik igénybe. Csak kevés könyvtár reklámozza hangos könyveit. A kitűnő kölcsönzési statisztikák miatt úgy tűnik, nincs erre szükség. Minden könyvtár fontos és vonzó dokumentumtípusnak tartja a hangos könyveket, akkor is, ha még nem szerepelnek a gyűjteményben.

(Autoref.)

Lásd még 235, 256, 257, 276

Információ- és kommunikációs technológia

266/2010

HAN, Zhiping – LIU, Yan Quan: Web 2.0 applications in top Chinese university libraries. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 28. (2010) 1., p. 41-62.

A Web 2.0 alkalmazása a jelentősebb kínai egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Honlap; Információ-technológia

A cikkben ismertetett felmérés során a kb. 1500 kínai egyetem közül a legjobb 38 könyvtári honlapját vizsgálták. 52 szempont alapján online kérdőívvel és a weboldalak tartalomelemzésével térképezték fel a 2009. eleji állapotot. Az egyetemi könyvtárak több mint kétharmada használt legalább egy Web 2.0-s alkalmazást, leginkább a 2.0-s katalógust és az RSS-t, ritkábban az azonnali üzenetküldést, blogot, közösségi hálózati szolgáltatást (SNS - Social Network Services) és wikit.

Az online katalógusokban a Web 2.0 alkalmazá-

sa leggyakrabban a következő célokat szolgálja: rekordokon belüli adatbányászat (21 könyvtárban), az egyes rekordokhoz más weboldalról származó információk integrálása (6 könyvtárban), használói hozzászólás engedélyezése az egyes rekordokhoz (12 könyvtárban), egységes keresőfelület biztosítása a különböző típusú dokumentumokhoz – a könyvektől az elektronikus dokumentumokig (1 könyvtárban).

Az RSS-t a könyvtári hírek, események közlésére 13 könyvtár használja, az új könyvekről szóló információk terítésére 12, adatbázisokkal kapcsolatban 2, személyre szabott információkat pedig mindössze három könyvtár nyújt ezzel az eszközzel.

Blogot 5 könyvtár alkalmaz, ezek közül a hírek, események és források megismertetésére 2, a belső munkatársak számára szintén 2 szolgál, egyéb, meghatározott témában egyet indítottak. A blogok 3 esetben tartalmaztak a könyvtár honlapjára mutató linket, 4 kínál RSS-t az új tartalom jelzésére, 4 ajánl címkés visszakeresési lehetőséget, és 4-nek van több mint egy évre visszanyúló archívuma.

Habár a referenz kérdések megválaszolására az ifjúság által igen közkedvelt közösségi oldalak nagyon hatékonyak lehetnének, az ezeken történő közvetlen üzenetküldést egy könyvtár sem alkalmazza. Saját honlapján viszont 4 könyvtár kínál ilyet.

Közösségi oldalakon leginkább könyvtári eseményeket népszerűsítene (3 könyvtár), forrásokat tesznek hozzáférhetővé (2 könyvtár), tájékoztatói szolgáltatásokat ajánlanak (3 könyvtár), fotókat osztanak meg (2 könyvtár). Egy könyvtár sem szerepel a fotó- vagy videómegosztó szájtokon (Flickr, Youtube), de kettő közülük saját közösségi oldalt hozott létre, melyen alkalmaznak az RSS-t, blogot, azonnali üzenetküldőt, címkézést, fotómegosztást. A Chongqing Egyetemi Könyvtár „az én olvasószobám” nevű közösségi oldalán például hozzáférhetővé teszi online katalógusát, a használatnak saját könyvespolcot ajánl, miniblogot vezet, olvasási segítséget és fotómegosztási lehetőséget kínál, esszék publikálására ad módot, könyvesboltot

működtet. Az „olvasószoza” egyben öregdiákok találkahelye is.

Valószínűleg a wikik a könyvtárak az intézményen belüli tudásmegosztásra sűrűbben használják, ám a nyilvános wikik száma a felmérés időpontjában elenyésző volt.

Összefoglalva: még a legjobb kínai egyetemi könyvtárakban is meglehetősen fejletlen a Web 2.0 alkalmazása. Mindössze kettő helyezte új platformra szolgáltatásait: a campus közösségi

hálóján kínálják a forrásokat, osztják meg a tapasztalatokat, nyújtanak személyre szabott tájékoztatást. A honlapok újralátogatása során jól észlelhető volt a fejlődés, az eltelt két hónapban több könyvtár is újabb Web 2.0-s alkalmazásokkal jelentkezett.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 200, 253, 254, 263

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 218

Könyvtárépítés, -berendezés

267/2010

BÖTTGER, Klaus-Peter: Bibliothek, Kino und Café unter einem Dach vereint : Public-Private-Partnership ermöglicht das neue MedienHaus in Mülheim an der Ruhr In: BuB. – 62. (2010) 1., p. 64-70.

Könyvtár, mozi és kávéház egy fedél alatt. Public-Private-Partnership keretében épül az új Médiaház Mülheim an der Ruhrban

Gazdálkodás -könyvtárban; Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

Mülheim an der Ruhr (Észak-Rajna-Vesztfália, 170 ezer lakos) az új könyvtár építésének sajátos útját választotta. Public-Private-Partnership (PPP) keretében épült fel a 6 700 négyzetméter alapterületű Médiaház.

Az új gazdasági megoldáshoz a tartományi pénzügyminisztérium keretében működő mun-

kacsoport (PPP-task-force) irányelvei adtak segítséget. A város szerződést kötött a mannheimi SKE Facility Management céggel, amely vállalta az épület felépítését és huszonöt évig a karbantartását és üzemeltetését. Az épület a város tulajdonában marad, a könyvtárat továbbra is a város működteti. Az építés költsége 14,8 millió euró, az üzemeltetése 26,4 millió euró, a szerződés időtartama 25 év. A költségek 8%-kal kedvezőbbnek látszanak, mint ha a város maga valósította volna meg az építkezést, másrészt városi kezelésben az épület jóval később készült volna el, így viszont másfél éves építési idő után megnyílt az új Médiaház. Az épület kétharmadát (4 400 m²) elfoglaló könyvtáron kívül működik benne turista-információ és egy kávézó is, mindkettő közvetlen utcai bejáratral, de a könyvtárral azonos nyitvatartási időben, valamint egy filmklub. A könyvtár a földszinten helyezte el a recepciót kívül a szépirodalmat, a szórakoztató és szabadidős olvasmányokat, a fiatalok részlegét, a rock- és popzenei lemezeket, a városkálauzokat. Az első emeleten „információ és tudás” névvel található az ismeretterjesztő irodalom, itt van a zenei könyvtár, a folyóirat- és hírlap-olvasó. Nagy előadóterem nincsen, de szűkebb körű előadásoknak, megbeszéléseknek, közös zenehallgatásnak, gyerekfoglalkozásoknak helyet tudnak adni. A mozgókönyvtár számára buszgarázs is létesült.

A Médiaház különlegessége, hogy a Zsinagóga téren az 1938-ban lerombolt zsinagóga helyén épült fel. Erre a zsinagóga maradványait őrző kis kiállítás és a 228 meggyilkolt zsidó polgár nevét felsoroló emlékoszlop emlékeztet.

A PPP partneri megoldás jelenleg egyértelműen előnyös a könyvtár számára, de csak a jövő fogja megmutatni, hogy hosszabb távon is előnyös-e. Kérdéses, hogy a távolabbi jövő milyen fenntartási és modernizálási igényeket fog teremteni, és hogy ezeknek a szerződő partner milyen színvonalon fog eleget tenni. A jövő fogja eldönteni, hogy a folyamatos karbantartás és felújítás követelményeinek a PPP forma vagy a hagyományos kommunális forma felel meg jobban.

(Katsányi Sándor)

268/2010

GALLUZZI, Anna: *Costruire nuove biblioteche o costruire un nuovo modo di essere biblioteche? : un percorso italiano attraverso 19 interviste.* – Bibliogr. jegyzetekben In: *Bollettino AIB.* – 49. (2009) 4., p. 459-483.

Res. angol nyelven

Új könyvtárakat kell létrehozni, vagy új módon kell „könyvtárnak lenni”? Olasz elképzelések 19 interjú alapján

Egyetemi könyvtár; Könyvtárépítés, berendezés; Közművelődési könyvtár

Az utóbbi 15 évet világszerte új könyvtárak építése jellemezte, elsősorban közkönyvtárak, de egyetemi és egyéb könyvtárak is épültek, nem beszélve régi, műemlék épületek átalakításáról meglévő könyvtárak bővítése, illetve új könyvtárak elhelyezése céljából.

Ez a tendencia megerősítheti a könyvtárosok bizalmát abban, hogy az információtartalom „digitális konvergenciája” és a szolgáltatások virtualizálódása ellenére a könyvtárakat továbbra is fontos tényezőnek tekintik valamely közösség harmonikus fejlődésében, és eltűnésük, vagy marginalizálódásuk veszélye nem létezik. Ha van is igazság ebben a bizalomban, azt is ki kell

emelni, hogy a legtöbb ilyen építészeti könyvtárszületés vagy megújulás extenzív városfejlesztési tervek része. Inkább országos politikai szándékok és helyi kezdeményezések szerencsés találkozásából, általános társadalom- és városszervezési indíttatásból születtek, mintsem tisztán kulturális akciók nyomán. A könyvtár-létesítési lelkesedés, ami elsősorban a nagyvárosokra (de közepes és kisebbekre is) jellemző volt az utóbbi időben, alapvetően nem a könyvtárak iránti megújult érdeklődéshez kötődik. Sokkal inkább azal magyarázható, hogy a városok ezen az úton is megkísérlik hogy új életet adjanak közösségi tereiknek, hogy „visszacsbítsák” azokat a polgáraikat, akiket egyre inkább elbűvöltek a privát „terek” és a bevásárló-citadellák.

2008 őszén kb. 30, a könyvtárépítésbe valamilyen módon bevont könyvtárost kerestek meg, közülük 19 vállalkozott hosszabb interjúra, melyből az olasz könyvtárügy helyzetének számos jellemzője kirajzolódott. Néhány megállapítás: Az új, vagy új helyet kapó könyvtárak épülete mindig reprezentatív, de szinte soha nem a megfelelő helyen van, a megközelíthetőség, az olvasói igények megjelenési helye, a városi élet folyamatai „nem szempontok”. Megterhelően sokba kerül (főként az átalakított) épületek fenntartása. Minden, bármely típusú új, vagy kibővített könyvtárat azonnal „elfoglalnak” a felsőoktatási hallgatók. Olaszországban a könyvtárak tendenciózusan és hagyományosan kicsik, az új könyvtárak szokatlan mérete így egyszerre hordoz új lehetőségeket és új problémákat.

Több tekintetben különbség mutatkozik a köz- és az egyetemi könyvtárosok felfogásában. Előbbiek ugyan szintén fontosnak tartják a technológiai fejlődést, internetet, PC-s munkahelyeket, wifit nyújtanak, automatikus kölcsönzéssel kísérleteznek stb. Azonban igen kevesen gazdagítják állományukat elektronikus forrásokkal, az egyetemi könyvtáraknak viszont mind gyűjteményük, mind háttér munkájuk egyre nagyobb részét foglalja el az elektronikus források állománya. Ugyanakkor egyformán nagyra értékelik az új nagykönyvtárak tágasságát és flexibilitását, ám egyúttal szükségesnek tartják azok kihasználását.

lása érdekében a nyitvatartási idő jelentős megnövelését, és a terek megfelelő szolgáltatásokkal való kitöltését.

(Mohor Jenő)

Lásd még 251

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 230

Elektronikus könyvtár

269/2010

CHOWDHURY, Gobinda: From digital libraries to digital preservation research : the importance of users and context. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 66. (2010) 2., p. 207-223.

A digitális könyvtáraktól a digitális megőrzés kutatásáig – a használó és a kontextus fontossága

Elektronikus könyvtár; Használó; Információszerzés; Megőrzés; Könyvtártudományi kutatás; Szakirodalmi szemle (forma)

Az utóbbi években egyre gyakrabban írnak – és nemcsak a szakmában – a digitális könyvtárakról. Van, aki egyenesen a könyvtárhasználat paradigmaváltását emlegeti, mások óvatosan fogalmazznak, mondván: illene előbb magát a fogalmat definiálni. Annyi biztos, hogy a kifejezésen általában elektronikus dokumentumok összességét értjük, amelyek hálózati környezetben, minden lehetséges formában/formátumban elérhetők. Új keletű jelenség, hogy a tartalomközpontú megközelítést kezdi felváltani a személyközpontú, és ez megélénkítette a használók közötti kommunikációt, együttműködést.

Régóta evidens, hogy a digitális megőrzés hosszú távra kell, hogy biztosítsa a dokumentumok állapotát, elérhetőségüket. De mi kerüljön be

a feldolgozandó anyagok körébe? Az Európai Unió *i2010* elnevezésű projektje a tagországok kulturális örökségének, illetve tudományos eredményeinek megőrzését tekinti prioritásnak. Megszülettek az első segédletek, mint például a DRAMBORA (*Digital Repository Audit Based Method on Risk Assessment*), amely segít felmérni a szervezeteknek a munkával kapcsolatos feladatokat, vagy az Egyesült Királyság felsőoktatási intézményeinek modellt kínáló *Digital Preservation Policies Study* jelentés. A *The National Archives of UK* a szigetország levéltárainak munkamódszerét tekinti át, és jelentésében passzív (pusztán megőrzésre koncentráló) ill. aktív (a jövőbeli kihívásoknak is megfelelni próbáló) technikákat különböztet meg. Globális léptékben nyerhetünk információkat a digitális archiválásról ezenkívül a *PADI* portál révén, akárcsak a *Digital Preservation Coalition* honlapjáról, ahol a szervezet keretében folyó munkáról tájékozódhatunk.

Egyre inkább előtérbe kerül a kérdés kutatása során a digitális információ kontextusának problémája, mind technológiai, mind szemantikai értelemben. A kutatók hajlanak arra, hogy ezeknek, az információhoz csupán másodlagosan kapcsolódó elemeknek is – mint a fájlformátum, szoftver, algoritmus, szabványok – jelentőséget tulajdonítsanak. Nemrég lehetővé vált az OAIIS-rendszeren belül az említettek regisztrálása, elemzése. Hogy elkerüljék a felesleges adathalmazást, egyes kijelölt felhasználói csoportokat igyekeznek elkülöníteni, amelyek a jövőben is megőrzik a szemantikus címkék értelmezésének képességét. Jó példa erre a tanárok számára kínált speciális szolgáltatások köre az *American Memory* állományában, az egyes betegek kórtörténetéről információkat tároló *The Health Information* + Skóciában, vagy az *Intute* egyes szegmensei.

A fenti újdonságok azonban csakis pontos tartalom- és kontextusleírás esetén működnek. Számos kutatás fut jelenleg is ezen a területen, mint az uniós CASPER és SHAMAN, de születtek már publikációk a mérnöki tudományokról, és cikkeznek az RI-k (*representation information*,

azon információ, amely az adatelemek összetettebb kontextusát térképezi fel) jegyzékéről (RRoRI=Registry and Repository of RI).

A kérdés egyik szakértője találóan „a jövővel való kommunikálás”-nak nevezte a digitális gyűjtemények kialakítását. És ebből a kommunikációból nekünk, könyvtárosoknak igencsak ki kell majd venni a részünket.

(Vasbányai Ferenc)

270/2010

CONCORDIA, Cesare – GRADMANN, Stefan – SIEBINGA, Sjoerd: Not just another portal, not just another digital library : a portrait of Europeana as an application program interface. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 36. (2010) 1., p. 61-69.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Az Europeana mint alkalmazási felület

Elektronikus könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Portál; Szoftver

A közvélemény számára az Europeana elsősorban a kulturális örökség jelentős értékeit bemutató portál. Miközben ez is fontos szempont, az Europeana fő célja inkább egy nyílt szolgáltatásként működő platform létrehozása, lehetővé téve a felhasználók és a kulturális intézmények számára egy alkalmazási felületen keresztül digitális és digitalizált tartalmak szurrogátumainak hatalmas gyűjteményéhez való hozzáférést és annak kezelését. A cikk részleteket közöl az adatmodellről, az alkalmazási felületről és az Europeana Portál kivitelezéséről. Bemutat a használatáról szóló eseteket és azt az elméleti megközelítést, melyet főként a kulturális intézmények használóinak kell elsajátítaniuk ahhoz, hogy teljesen ki tudják használni a portál nyújtotta lehetőségeket. A szerzők részt vesznek az Europeana kialakításában, fejlesztésében és a jelenleg is folyamatban lévő kivitelezési folyamatban.

(Autoref.)

271/2010

INNOCENTI, Perla – VULLO, Giuseppina – ROSS, Seamus: Towards a digital library policy and quality interoperability framework : the DL.org project. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 15. (2010) 1., p. 29-53.

Kísérlet a digitális könyvtárak szabályozott és minőségi interoperabilitási hálózatának megteremtésére: a DL.org projekt

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Hatékonyság; Szabvány; Számítógép-hálózat

Az interoperabilitás a különböző rendszerek és szervezetek együttműködésre való képessége. Manapság kulcstényezőként tartják számon az egymástól elszigetelt digitális könyvtárak és a közös információs tér közötti távolság áthidalásában, amely lehetővé teszi a használók számára a böngészést egyszerre több digitális könyvtárban, de ugyanabban az integrált környezetben. A cikk bemutatja egy új, szabályozott és minőségi interoperabilis hálózat feltételeit, számításba véve a várható eredményeket és az EU által támogatott „Digitális könyvtári interoperabilitás, követendő gyakorlatok és modellkészítés” (DL.org) elnevezésű projekt keretében működő minőségügyi munkacsoportok ajánlásait.

(Autoref.)

272/2010

KNIGHT, Steve: Early learnings from the National Library of New Zealand's National Digital Heritage Archive project. – Bibliogr. In: Program. – 44. (2010) 2., p. 85-97.

Az Új-Zélandi Nemzeti Könyvtár Nemzeti Digitális Örökség Archívuma projektjének első tanulságai

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A cikk a szerző Québecben, az IFLA 2008. évi konferenciáján elhangzott előadását folytatta

tavaly a milánói IFLA-konferencián. 2008-ban arról a stratégiai és műszaki környezetről beszélt, melyben az Új-Zélandi Nemzeti Könyvtárban (NLNZ) a Nemzeti Digitális Örökség Archívum (*National Digital Heritage Archive*, NDHA) projektet dolgozták ki, itt pedig már a projekt fontosabb elemeiről és első eredményeiről számol be.

Az Új-Zélandi Nemzeti Könyvtárról szóló törvény (2003) a kötelempéldány-szolgáltatást az elektronikus dokumentumokra is kiterjesztette. A kulturális örökség megőrzése során szem előtt tartják a kormány prioritásait, így a nemzeti identitás támogatását, a gazdasági átalakulás segítségét, a családok, a fiatalok és öregek életminőségének javítását. Az NDHA hivatalosan 2009 elején indult, de 2004 óta foglalkoztak az előkészítéssel, 2007-től pedig az Ex Libris Group-pal dolgoznak a digitális megőrzési rendszer kifejlesztése érdekében. Ennek 2.0-s verzióját használják most (*Rosetta* néven már piacra került), amely minden munkafolyamatot kezel – az előállítástól a használattal kapcsolatos működési és statisztikai jelentésekig (ezeket részletesen ismerteti a szerző).

A digitális megőrzés alapvetően átalakítja az NLNZ működését: a rekord hegemoniájáról áttevődik a hangsúly a digitális tárgy hegemoniájára, idővel a dokumentumok megtalálása/biztosítása, a gyűjteményszervezés és a tartalomszervezés háromrétegű működési modelljére vált, melyben az utóbbi egyre fontosabbá válik. A projektben való részvétel a munkát végzők mielőbbi bekapcsolódását és elkötelezettségét is igényli, és természetesen az alapos képzést, a teljesítménymérést, gondos tervezést stb. Ezzel párhuzamosan a szervezet néhány elemét is a feladatokhoz igazítják az NLNZ-ben. (A változások alakulásának áttekintésére a szerző egy kérdőíves felméréssel meg is szondázta a munkatársak véleményét, melynek eredménye az 1. táblázatban olvasható.)

A projekt második szakasza 2009 decemberétől esedékes, így nem lehet mérleget vonni még a sikeréről, de azért megfogalmazható néhány kérdés, amely fontos a siker szempontjából: ezek

a stratégiai tényezők, a működési modellek és a célok megfogalmazása. Az NLNZ-ben folyó munka nagyjából négy szempontból szemléli a digitális megőrzést: 1) tárolás, 2) származás, kontextus, hitelesség és integritás, 3) kockázatkezelés, tervezés, migráció, emuláció stb. 4) a jövő. Mindegyik alapvető fontosságú. Az NDHA projekt első szakaszában a második pontra koncentrált, a második szakaszban a kockázatkezelésen és a tervezésen van a hangsúly. Fontos elem, hogy nem egy csapásra, hanem fokozatosan, fenntartható módon kívánnak haladni. Egy ilyen projekt megvalósításában fontos a megfelelő munkaerő és a finanszírozás; azt is figyelembe kell venni, milyen dokumentumtípusokat akarnak digitalizálni, s lényeges az emberi erőforrások biztosítása, mielőtt belevág az intézmény a megőrzési programba.

A hosszú távú megőrzés a *jövőről* való párbeszédet jelenti, ehhez pedig néhány dolog nélkülözhetetlen, így a nyelv, termékek/eszközök és szolgáltatások, minőségbiztosítás, szabványok és bevált gyakorlati megoldások, valamint a várható elméleti és gyakorlati problémák megfelelő kezelése. (Ezeket részletesen ismerteti a tanulmány.)

A feladat nagy felelősséget kíván, hiszen a jövő nemzedéke (kutatók, diákok, tudósok és még ki tudja, ki) fogja használni azokat a digitális dokumentumokat, amelyeket most biztosítunk számukra.

(Murányi Lajos)

273/2010

SAPA, Remigiusz: Access to scholarly output of academic staff : bibliographic databases and institutional repositories in Polish academic libraries. – Bibliogr. In: Libri. – 60. (2010) 1., p. 78-91.

Hozzáférés az egyetemi oktatók tudományos publikációihoz. Bibliográfiai adatbázis és intézményi repozitórium a lengyel egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Elektronikus publikáció; Felmérés; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk egy kutatás eredményeiről számol be, amelynek során a lengyel felsőoktatási könyvtárak hajlandóságát vizsgálták az egyetemi dolgozók által készített e-publikációkból álló, szabad elérésű online bibliográfiai adatbázisok és teljes szövegű gyűjtemények kialakítására, fenntartására és szolgáltatására. A hús legfontosabb egyetemi könyvtár honlapjának ilyen forrásait gyűjtötték össze 2008-ban. A 2009 márciusában és áprilisában végzett vizsgálatok a honlapok állapotára, tartalmára és a tervezőik által kialakított keresési lehetőségekre irányultak. Vizsgálták továbbá a források elérhetőségét a könyvtárak honlapjairól és integrációjukat az általános teljes szövegű keresési eszközökkel. A kutatás kimutatta, hogy a lengyel felsőoktatási könyvtárak elkötelezettek az egyetemük dolgo-

zói tudományos munkáit tartalmazó bibliográfiai adatbázisok létrehozásában és szolgáltatásában, ugyanakkor általában elhanyagolják ezek integrálását a teljes szövegű forrásokkal, és nem szívesen hoznak létre repozitóriumokat a dolgozók e-publikációi számára. A helyzetet nem a megfelelő szoftver, hardver vagy a szakképzett munkaerő hiánya okozza, a vizsgált könyvtárak több mint fele részt vesz az interneten elérhető elektronikus könyvtárak kialakításában és fenntartásában. A magyarázat inkább a szakmai hozzáállásban, amely a nemzeti örökség megőrzését és az információhoz való többlépcsős hozzáférést tartja szem előtt, az elégtelen támogatásban a döntéshozók és finanszírozó szervek részéről, valamint a kutatók érdeklődésének és igényének hiányában rejlik.

(Autoref.)

Lásd még 192, 196, 198, 214

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

274/2010

CASSELLA, Maria – CALVI, Licia: New journal models and publishing perspectives in the evolving digital environment. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 36. (2010) 1., p. 7-15.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Új folyóirattípusok és publikálási perspektívák a digitális környezetben

Elektronikus folyóirat; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A nyílt hozzáférés és a Web 2.0-s eszközök kombinációja gyorsan alakítja át a hagyományos

folyóiratok funkcióit és rendszerét, valamint a kiadók szerepét. Minthogy a tartalom egyre inkább online elérhető a digitális archívumokban és a weben, egy integrált, összekapcsolt, multidiszciplináris információs környezet van kialakulóban, és az Oldenburg-modell már nem érvényes: a folyóirat többé már nem a tudományos eredmények legfontosabb mutatója, a természet-, műszaki és orvostudományokban a kutatók figyelme sokkal inkább a publikációkra irányul. Új típusú folyóiratok jönnek létre ezáltal. A cikk első része ezeket mutatja be, mint például a metafolyóiratokat („overlay journals”), vagy virtuális folyóiratokat („interjournals”). A második rész a kiadók lehetőségeire hívja fel a figyelmet az e-környezetben. A cikk szerzői szerint a kiadóknak inkább a szerzőknek, olvasóknak és könyvtáraknak nyújtott értéknövelt szolgáltatásokra kellene koncentrálniuk, mint

amilyenek a navigációs, kereső, archiváló és értékelő szolgáltatások.

(Autoref.)

275/2010

PÖSCHL, Ulrich: Interactive open access publishing and public peer review : the effectiveness of transparency and self-regulation in scientific quality assurance. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 36. (2010) 1., p. 40-46.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Interaktív nyílt hozzáférésű publikálás és publikus lektorálás. Az átláthatóság és az önszabályozás hatékonysága a tudományos minőségbiztosításban

Hatékonyág; Hozzáférhetőség; Lektorálás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudományos publikálás és lektorálás hagyományos formái nem felelnek meg a hatékony kommunikációs és minőségbiztosítási követelményeknek a mai gyorsan fejlődő és rendkívül sokrétű tudományos életben. Kiegészítésre szorulnak a lektorálás, publikálás és vita interaktív és áttekinthető formáival, melyek nyitottak a tudományos közösség és a nagyközönség számára. A nyílt hozzáférés, a publikus lektorálás és az interaktív vita előnyei hatékonyan és rugalmasan kombinálhatók a hagyományos publikálás és lektorálás erősségeivel. 2001 óta ennek a szemléletnek a hasznát és járhatóságát jól demonstrálja a rendkívül sikeres *Atmospheric Chemistry and Physics* (ACP, www.atmoschemphys.net) interaktív nyílt hozzáférésű folyóirat, valamint a Copernicus kiadó (www.copernicus.org) és a European Geosciences Union (EGU, www.egu.eu) által kibocsátott társfolyóiratok növekvő száma. Ezek a folyóiratok két lépésben valósítják meg a publikálás és az interaktív nyilvános eszmecserevel összekapcsolt lektorálás folyamatát, amely hatékony válasz a tudományos közlés gyorsasága és a minőségbiztosítás alapossága közti dilemmára. Ugyanaz a hasonló elképzelések valósulnak meg

újabban más tudományokban is, így az élet- és közgazdaságtudományban. Ugyanakkor azok az alternatív megoldások, amelyekben az interaktív hozzászólás és a nyilvános eszmecsere nincs teljesen integrálva a kijelölt szakemberek által végzett hivatalos lektorálással, rendszerint kevésbé sikeresek. A cikk bemutatja az interaktív nyílt hozzáférésű publikálás alapelveit, fontosabb jellemzőit és előnyeit, melyek a kiváló minőség, nagy hatás, a hatékony önszabályozás, kisarányú elutasítás és alacsony költségek. További információk olvashatók az interneten: www.atmospheric-chemistry-and-physics.net/general_information/public_relations.html

(Autoref.)

276/2010

SMITH, Steven Escar – MERCER, Holly: It's the content, stupid : librarians must help overcome resistance to research published online In: American libraries. – 41. (2010) 1/2., p. 49-51.

A könyvtárosoknak támogatniuk kell az online publikálást

Elektronikus publikáció; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A könyvtárak, könyvtárosok egyaránt érdekeltek az online tudományosság fejlődésében. Több előny is származik a digitális monográfiák és folyóiratok számának gyarapodásából, a tudományos honlapok, online archívumok, blogok, wikik és egyéb tudományos melléktermékek fejlődéséből, melyek egészen mások, mint a megszokott modellek. Az egyik előny az alacsonyabb ár, a jobb hozzáférés, a kisebb befektetés és a hatékonyabb munkafolyamat (a kiadók oldaláról), a gyorsabb visszajelzés és a szélesebb olvasóközönség (a tudósok oldaláról).

A digitális átalakulás előtt még számos akadály tornyosul, és a könyvtárosoknak a terület fontos szereplőiként mind a nehézségekkel, mind az előnyökkel tisztában kell lenniük. Az interneten publikáló tudósok gyakran keseregnek azon,

hogy erőfeszítéseiket nem értékelik a kinevezésekért és előléptetésekért felelős bizottságok, főleg akkor, ha nem a tudományos folyóirat vagy monográfia elektronikus megfelelőjében, hanem másfajta médiában publikálnak. Az online tudományosság iránti ellenérzések számos okát hallottuk már az évek során: a hosszú távú archíválás iránti kétség, a nyomtatott dokumentumok fetiszizálása, a technikai ismeretek hiánya. Ezek mind valóságosak, de van még egy fontos tényező, amit nem vettek figyelembe, ez pedig bizonyos művek értékének mások fölé helyezése. Ez azért problematikus, mert ezeknek az internetre legalkalmasabbnak bizonyuló tartalmaknak a zömét a legjobb esetben is csak tudományos mellékterméknek, rosszabb esetben hulladéknak tekintik – ilyenek a szerzői vagy szaktudományi kalauzok, kritikai kiadások, bibliográfiák, enciklopédiák, indexek, konkordanciák, levél- és kéziratgyűjtemények.

Az internetes publikáció természeténél fogva egyre inkább többszerzős és dokumentációs jellegű, vagyis nem felel meg a magányosan alkotó tudós (ál)ideáljának. Egyszerűbben szólva: az értékelés során a digitális tudományosság legfőbb gátjának semmi köze a formához, bár a mű digitális hordozón van, esetleg a digitális technológia terméke, mégis csak a tartalma a lényeges! Nem vitás, hogy a világháló a kutatás eszközeként és helyszínékként egyre nagyobb befolyásra tesz szert: új blogok, wikik, levelezőlisták, különféle weboldalak stb. születnek nap, mint nap. Az ARL, a Tudományos Könyvtárak Egyesülete 2008-ban ezeket „új média” publikációknak nevezte jelentésében (*Current models of digital scholarly communication*), és megállapította, hogy már a kutatás és a tudományos élet részévé váltak. Az MLA, a Modern Nyelvek Egyesüle-

tének beszámolója szerint azonban a vizsgált tanszékek fele sem rendelkezik tapasztalattal a digitális publikációk értékelésében.

Egészen más a helyzet a természettudományok területén; a természettudósok hagyományosan nyitottabbak a különböző formátumokra (folyóiratcikk, kutatási jelentés, poszter stb.), s bár ezek nem bírnak azonos értékkel, de elfogadták a maguk helyén.

Clifford Lynch 2007-ben egy új publikációs formára, a vázlat cikkekre (*stub article*) hívta fel a figyelmet, amely pl. egy fontos adatsornak a tudományági archívumban való elhelyezéséről ad hírt, háttér-infomációkat is közöl létrejöttéről, s kicsit elemzi is azt. Ez a közreadónak publicitást, elismerést és idézhetőséget biztosít abban a hagyományos rendszerben, amelyet jól ismernek az értékelést és előléptetést végző grémiumok is.

Mit tehetnek a könyvtárosok a digitális publikálás segítéséért? Általánosan a hagyományos teendőket (beszerzést, feldolgozást, gyűjteménygondozást) kell végezni, de fontos a tudományos eredmények digitális formában való hosszú távú megőrzése is. Komoly megőrzési stratégiára van szükség, amely többféle megközelítést is alkalmaz, beleértve az új publikálási modellekét is. (A Texas Digital Library például a kutatók tudományos kommunikációjához biztosít infrastruktúrát.) Szintén fontos a kutatók és a könyvtárosok együttműködése: már több együttműködő csoport alakult a digitális publikálás támogatására, ezeket a cikk részletesen ismerteti (HASTAC, NINES, DAITTS), de a legfontosabb a lektorálás (minőségellenőrzés) fenntartása az új körülmények között is.

(Murányi Lajos)

Az ismertetett cikkek forrásai

American libraries (US)	41. (2010) 1/2.
Aslib proceedings (GB)	62. (2010) 1., 2.
Bibliografiâ (RU)	(2010) 1.
Bibliotekarz (PL)	(2010) 3.
Bibliotekovedenie (RU)	(2010) 1., 2.
Bibliotheksdienst (DE)	44. (2010) 3/4.
Bollettino AIB (IT)	49. (2009) 4.
BuB (DE)	61. (2009) 11/12.; 62. (2010) 1., 2., 3.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	55. (2010) 1.
Cataloging & classification quarterly (US)	48. (2010) 2/3.
Collection management (US)	35. (2010) 1.
College & research libraries (US)	71. (2010) 1.
College & undergraduate libraries (US)	17. (2010) 1.
Education for information (I)	27. (2009) 2/3.
IFLA journal (I)	36. (2010) 1.
Information outlook (US)	14. (2010) 1/2.
Interlending & document supply (GB)	38. (2010) 1.
The international information & library review (I)	42. (2010) 1.
The journal of academic librarianship (US)	36. (2010) 1., 2.
Journal of access services (US)	7. (2010) 1.
Journal of documentation (GB)	65. (2009) 6.; 66. (2010) 1., 2.
Journal of information science (GB)	36. (2010) 2.
Journal of librarianship and information science (GB)	41. (2009) 4.
Journal of library administration (US)	49. (2009) 7.; 50. (2010) 1.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	61. (2010) 1., 2.
Kirjastoletti (FI)	102. (2009) 1.
Knižnica (SK)	11. (2010) 4.
Library hi tech (US)	28. (2010) 1.
Library + information update (GB)	(2009) sep., oct., nov.
Library trends (US)	58. (2010) 3.
Libri (I)	60. (2010) 1.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2009) 11., 12.; (2010) 1.
New review of academic librarianship (GB)	16. (2010) 1.

New review of information networking (GB)	15. (2010) 1.
Online information review (I)	34. (2010) 2.
Poradnik bibliotekarza (PL)	(2010) 1.
Program (GB)	44. (2010) 1., 2.
Public library journal (GB)	25. (2010) 1.
Public library quarterly (US)	29. (2010) 1.
Public services quarterly (US)	6. (2010) 1.
The reference librarian (US)	51. (2010) 1.
Revista española de documentación científica (ES)	33. (2010) 1.
Signum (FI)	(2008) 6.

RESEARCH PAPER

Effective and inclusive practices in literacy, language and numeracy: of programmes and practice in the UK and internationally

Greg Brooks, Kate Pahl, Alison Pollard and Felicity Re
University of Sheffield, NRDC

NRDC
National Research and Development Centre
for adult literacy and numeracy

The University of Sheffield

CfBT Education Trust

GUIDANCE

Effective and inclusive practices in family literacy, language and numeracy

Family Literacy, Language and Numeracy: A Practitioner Handbook

David Mallows
Institute of Education/NRDC

NRDC
National Research and Development Centre
for adult literacy and numeracy

CfBT Education Trust